

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2009 | 3

- BABOSI LÁSZLÓ
- BENE JÁNOS
- BORDÉ KATALIN
- CSERVENYÁK LÁSZLÓ
- HALÁSZ PÉTER
- JAKAB ATILA
- KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA
- MÁRIÁS JÓZSEF
- MARIK SÁNDOR
- MORVAY PÉTER
- NAGY PÉTER KRISTÓF
- NÉMETH PÉTER
- SEDIÁNSZKY NÓRA
- SIPOS FERENC
- TASNÁDI CSABA
- TATAI ZOLTÁN
- TÓTH SÁNDOR

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLIV. évfolyam

2009. augusztus

3. szám

**SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA
NYÍREGYHÁZA MEGYEI JOGÚ VÁROS TÁMOGATÁSÁVAL**

nka
Nemzeti Kulturális Alap

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BABOSI LÁSZLÓ könyvtáros, Nyíregyháza

BENE JÁNOS megyei múzeumigazgató, Nyíregyháza

BORDÉ KATALIN könyvtáros, Nyíregyháza

CSERVENYÁK LÁSZLÓ múzeumigazgató, Mátészalka

HALÁSZ PÉTER főszerkesztő, Bp.

JAKAB ATTILA régész, Nyíregyháza

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA főlevéltáros, Nyíregyháza

MÁRIÁS JÓZSEF újságíró, Nyíregyháza–Szatmárnémeti

MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza

† MORVAY PÉTER néprajzkutató, Bp.

NAGY PÉTER KRISTÓF PhD ösztöndíjas, Debrecen

NÉMETH PÉTER régész, Nyíregyháza

SEDIÁNSZKY NÓRA dramaturg, Bp.

SIPOS FERENC történész, Bp.

TASNÁDI CSABA színházigazgató, Nyíregyháza

TATAI ZOLTÁN ny. közigazdász, Bp.

TÓTH SÁNDOR helytörténész, Nyíregyháza

A címlapon Szabolcs vármegye hóhérpallosa (fotó: *L. Nagy Márta*)

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN:
<http://szemle.szszbmo.hu>

monográfia

Kujbusné Mecsei Éva

A privilegizált mezővárosi korszak*

Szabad királyi város helyett szabad és privilegizált mezőváros

Az 1802-ben megfogalmazódott merész álmhoz, a szabad királyi várossá váláshoz bár már a megváltozott körülmények miatt a megváltkozással sem kerültek közelebb a nyíregyháziak, de még reménykedhettek abban, hogy az 1832-ben kezdődő országgyűlés számukra kedvező törvényt hoz a megváltkozott mezővárosok jogállásának rendezéséről.

A törvény megszületéséig is fontosnak tartotta a közönség, hogy a város autonómiáját – most már a legvégsőkéig elmenve – királyi privilégium által biztosítsa. Az 1832. november 12-én tartott gyűlésen döntés született arról, hogy *„mihelyst a királyi városság nem sürgettetik, szükség ugyan a rendszabások megváltoztatását kieszközölni, azonban itten azon kérdés támadt, hogy az ezt sürgető lépések a tanácsra nyerendő privilégium előtt-e, vagy ezután tétessék meg, s amennyiben a közelebbi ... országgyűlésen sok oly beszédek vagy talán megállapodások is fejlődhetnek ki, melyek az illetén, a királyi és mezővárosok között középhelyet érdemlő városokra nézve kedvező kihatásúak lehetnek, azon lépések iránt kell-e azonnal intézeteket tenni, vagy tanácsosabb az országgyűlés bevégeződéséig várakozni? Itten a deputatit több tekintetek arra bírták, hogy mindenek előtt a város tanácsára szükséges privilégiumot eszközteni, s majd csak annak megnyerése után lépéseket tenni a rendszabások megváltoztatása iránt.”*

A Helytartótanácsnál folyó ügyeik intézője, Procopius György ágens javaslatára a királyi kegy elnyeréséhez Bécsben is igyekeztek olyan ágenst találni, aki gyakorlati, udvarban való jártassága révén hozzásegíthette Nyíregyházát az óhajtott privilégiumhoz. A közönség 1832. november 9-én kelt levelével Biermann Mihály ágenst kereste meg, aki elvállalta a város képviselőt, mert esélyt látott a kiváltságlevél elnyerésére. Az ágens kedvező válaszát véve meg is kezdődött a tárgyalás a nemesek és a város tanácsa között, amely bár biztatónak indult, végül mégis eredménytelenül záródott, mivel a felek nem tudtak megállapodni a közös testület tagjainak nemes – nem nemes arányában, valamint a tisztségviselők választási ciklusában. Így a választott közönség mint a város képviselője úgy határozott, hogy csak a városi tanács jogkörének bővítése érdekében folyamodik a királyi kegyért. A Biermann által elkészített beadvány nem is jegyzett meg többet a nemesekről,

* A főszerk. megjegyzése: Kujbusné Mecsei Éva A betelepülés évtizedei (Szemle 2007/4. sz. 393–434), illetve A megváltkozás időszaka I–II. (Uo. 2008/1–2. sz. 3–28, 147–184) írásait befejező dolgozata figyelemtelenségéből a múlt évi 3. számunkból kimaradt. Most pótoljuk, a szerzőtől elnézést kérve.

minthogy régóta laknak itt, földjeik után – mivel az a többi nyíregyháziéval azonos eredetű – hasonlóan fizetnek, mint a városlakó parasztok, vérségi kötelékek fűzik össze őket a nem nemes lakosokkal és a város vezető tisztségviselőit is származásra való tekintet nélkül választja a nép.

A kérelem arra helyezte a hangsúlyt, hogy a városi tanács a vármegye által ráerőltetett statutum következtében csorbulást szenvedett korábbi jogkörét sértetlenül kapja vissza. Arra kérték az uralkodót, hogy 15 tagú tanácsuk (amelynek tagjai az évente jelölt és választott fő- és albiró, a kapitány és a háromévente újraválasztott tizenkét szenátor) tisztújítására annak a megyei biztosnak az előtűlése alatt kerüljön sor, akit jelöltjeikből Szabolcs megye főispánja választ. A városi tanács szolgáltatathasson igazságot a helyi lakosok polgári pereiben, átvéve az örök-váltságok után megszűnt úriszék elsőszeiki bíraskodási jogát. Az általuk hozott ítéletek fellebbviteli fóruma pedig egyenesen a vármegye törvényszéke lehessen. Kérték továbbá, hogy az uralkodó jogosítsa fel privilégiuma által a tanácsot, valamint a választott közönséget azzal a joggal is, hogy a város rendjére, csinosítására, a lakosok javát és előmenetelét elősegítő ügyekre nézve a hazai törvények és a helybeli szokások figyelembe vételével rendszabásokat hozhasson, és azokat végre is hajthassa. Végül szerették volna, ha megváltozott jogállásuk szerint városukat szabadnak, lakosaikat pedig polgárnak nevezik. Eddig használt pecsétjük helyett is újat kértek: *„a város symbolica nevezéséhez képest egy nyírfák között álló, s szőlőt és kalászt mint az itteni industria fő tárgyait kezében tartó Genius mellett lévő templom képezze – magyar körülírással.”*

Nyíregyháza kérelmét Biermann Mihály az 1833. szeptember 15-i királyi audiencián adta át Lajos főhercegnek. Ettől kezdve a város igyekezett mindent megtenni a kedvező válasz elnyerése érdekében. A kor szokása szerint először is befolyásos segítők kerestek. Kérésük támogatása ügyében jártak báró Eötvös alkancellárnál, gróf Teleky József főispánnál. Bécsben megkeresték Géczy István kancelláriai referendáriust is, hivatalos ajánlóként pedig Szabolcs megye és a Károlyi-birtok vezető tisztviselőit kérték fel. Figyelemre méltó, hogy az 1824-től oly sok kellemetlenséget okozó, a privilégium kérését ezáltal szükségszerűvé tevő megyei nemesi közgyűlés meghatározó tagjai bizonyosságlevelükben mindannyian elismerték a város érdemeit és azt, hogy Nyíregyháza méltó a kért királyi kegyre. Többben kiemelték, hogy a város előjárósága alkalmas arra, hogy éljen a kiváltságlevelével által biztosított jogokkal, merthogy – mint Patay István első alispán hangsúlyozta – a város *„lakosai... oly neveltek, hogy közöttök több iskolákat végzett, sőt több hites ügyvédek találtak – arra, hogy tulajdon lakosai közt lehető követeléseknek el- és megítélésére maga közül törvénytudó tanácsot választhat, kik minden, a lakosoknak egymás között lehető ügyes bajos dolgait, ide nem értvén a vérbírói hatalmat, elítélheti, ... úgy mindazonáltal, hogy minden a tanács által hozandó ítéletek a végrehajtás előtt terjesztessenek a nemes vármegye törvényszéke eleibe.”*

Markos Mihály, Szabolcs és több más megyék táblabírája, a gróf Károlyi-család törvényes ügyeinek kormányzója azt a rendet tanúsítja, amelyet a város előjárói a közdolgok előmozdítására felállítottak és fenntartanak. Földvály Péter táblabíró pedig a privilégiumra azért látja érdemesnek Nyíregyházát, mert a város ifjai jól neveltek, így alkalmasak lesznek ők is *„ezen várost nyíló bimbójából teljes virágzásra hozni.”* Mikecz Ferenc vármegyei táblabíró és esküdt, a város igazságszolgáltatásra való felkészültségét illetően az előjárók alkalmasságán túl azt hangsúlyozta, hogy felesküdtött ügyvédek működnek Nyíregyházán, akik közül

többen a választott közönségnek is tagjai. Így a helyi igazságszolgáltatás olyan eredményes, hogy fellebbezésként a szolgabírói székre csak néhány ügy kerül. Keltz János főszolgabíró azt tartotta fontosnak megjegyezni, hogy a város tanácsába a törvénytudókon kívül olyanokat választottak, akik hosszú ideig tevékenykedtek az igazgatásban. A kereseteket rendes per formájában, ügyvédek által folytatják. Vay István, több megye táblabírája, volt járási al- és főszolgabíró kiemelendőnek tartotta azt is, hogy az igazságszolgáltatásra való alkalmasság mellett a város egyéb érdekeket is magáénak tudhat. Így rendes levéltára van, a testületek jegyzőkönyveiket jól vezetik, a felsőbb utasításokat megfelelően hajtják végre. A megyei adópénztár felelős tisztviselői: Soldos Ferenc és Kriston András pedig azt hangsúlyozták, hogy a város a közköteleességek teljesítésében is jeleskedik. Említésre méltó, hogy a francia háború idején Nyíregyháza a maga költségén 10 lovas katonát állított ki, zúgolódás nélkül hosszúfuvarozott, amiért főbíráját kitüntették. Az adókat pontosan befizette, sőt hitelekkel is segítette a vármegye pénztárát. A beszállásolt katonaságot panaszmentesen látta el. Városiasodását mutatja az utak jó állapota, illetve az, hogy Nyíregyháza a megye fő piachelye. Vásárvámjai mérsékeltek, a piaci árfolyamokról a Helytartótanács utasítása szerint jegyzőkönyvet és tabellát vezetnek. Az 1816–17-es éhínség idején pedig hétről hétre innen kapott kenyeret közel hatvan, gabona nélkül szűkölködő helység. A városnak ezeken túl az árvák ügyében és a művelődés érdekében tett, figyelmet érdemlő törekvését emelte ki Pálffy József, a tiszántúli kerület törvényszékének táblabírája és Olasz Mihály, Szabolcs megye táblabírája és tiszti főügyésze, aki ajánlólevelében hangsúlyozta: *„jól választani szokott lelkipásztorok, oskolai rendszerint való tanítók, mesterek és céhek előljárai vezérléseik alatt s lelki és elméleti tehetségeikben is annyira alapultak, hogy kevés köztük a cégéres gazember. A város felállította az Olvasó Könyv Tárt és Literatúrai Casinót, e mellett pedig a szép fejérmű pallírozására nézve asszonyi institutumot is tart, és a csinosodást, a nemzeti kiművelést mindenhogyan elősegéli.”*

Bizonyára ezek az ajánlások is hozzájárultak ahhoz, hogy az udvarban, a Kancellárián és a Helytartótanácsnál érdemesnek tartották Nyíregyházát arra, hogy foglalkozzanak kérésével. A város által benyújtott kérelem a hozzácsatolt ajánlólevelekkel – Biermann 1833. november 5-én kelt levelének tudósítása szerint – olyan határozattal érkezett le a Kancelláriához, hogy az aktákat Ófelsége elé kell terjeszteni. Az ügyet éppen ezért bővebb informálódás és esetleges kiegészítés céljából áttették a Helytartótanácsra, ahonnan decemberben küldték meg Szabolcs megye közgyűlésének. A beadványban foglaltak megvizsgálására a közgyűlés küldöttséget nevezett ki, amely 1834 áprilisában tett jelentésében megállapította, hogy a kért kiváltság bár a nemesi szabadsággal összeférhető, de *„mivel az ilyen szabados városoknak elrendelése iránt a jelen országgyűlés a rendszeres munkálatok sorába végezni kíván, ezért a privilegium iránti kérelmet felfüggeszthetőnek véli.”*

A bécsi ágens annak ellenére, hogy a közönség május 21-i leveléből értesült a megye álláspontjáról, arra bízta a nyíregyháziakat, hogy továbbra is személyesen tegyenek lépéseket ügyükben az udvarban, a Kancelláriánál, a Helytartótanácsnál. A tanácsot megfogadva el is indult Budára és Bécsbe Jármy Menyhért fiscalis, valamint Kralovánszky András albíró. Biermann javaslatára a város írásbeli nyilatkozatot is tett, miszerint ha az országgyűlés a szabados városokra nézve mást határoz, mint amit a nyíregyháziak a privilegiumukba foglalni kértek, akkor természetesen alávetik magukat a törvény rendelkezésének.

Szabolcs megye közgyűlése a június 17-én kelt helytartótanácsi utasításra szeptember elején tűzte napirendre azoknak az észrevételeknek a megtárgyalását, amelyeket küldöttei a városnak a királyhoz benyújtott folyamodványára tettek. Kialakított álláspontjuk nem sokban különbözött a korábbiaktól: továbbra is igyekeztek egyrészt a megye fennhatóságát, másrészt a helybeli nemesség előnyét biztosítani. Jelentésük október 13-án került a Helytartótanács elé. Innen november közepén indult útnak a Kancelláriára az az átirat, amelyben a Helytartótanács megvizsgálva a megye által adott javaslatot inkább a város álláspontját és kérelmét pártolta, mondván, hogy a nemesek a lakosság negyvened részét teszik ki csupán, egyébként is úrbéres földön laknak, és közülük többen elfogadják a városi tanács bíraskodását.

Biermann a korábbi tapasztalatokra alapozva most is jónak látta, ha az átiratnak a Kancelláriára érkezésekor a város képviselői Bécsben vannak, és személyesen igyekeznek ügyükben eljárni. Biztosoknak ezúttal is az udvari körökben már jól tájékozódó fiscalist és albíró választották. Kralovánszky András karácsony előtt tért haza azzal a hírrel, hogy a privilégium iránti kérelem már a Kancellárián is szerencsésen keresztülment, bár kisebb jelentőségű kérdésekben – amelyeket még leküldenek a megyére – felvilágosítás szükséges.

A Helytartótanács által kért kiegészítő információk megtételére Szabolcs megye közgyűlése 1835 februárjában újabb bizottságot nevezett ki. Ez a küldöttség már annak a véleményének adott hangot, hogy az 1826. évi rendszabás valóban módosításra szorul. Jónak és elfogadhatónak ítélte a városnak azt az elképzelését is, hogy az előjáróság két testületének: a város életét felügyelő, bíraskodó városi tanácsnak, valamint a gazdálkodást irányító választott közönségnek a hatásköre teljesen különüljön el. Ebből következően a város ügyeinek folytatásához szükséges, irásba foglalt utasítással ellátott, hivatalba lépéskor hitet tevő, közjövdelemből fizetett eddigi tisztségviselőkön kívül a közönségnek is legyen külön előjárója: a polgármester. A küldöttség még szükségesnek vélte egy mezőbíró, négy lovaspandúr és hat hajdú alkalmazását is.

Ennek, a megye által szeptemberben felterjesztett jelentésnek az alapján úgy látta a közönség, hogy a helyi akadályok elhárultak kérelmük útjából, és „*a dolog felsőbb helyeken lévén előmozdítandó.*” A megye – immár a város elképzeléseit támogató jelentése – október 20-án került a Helytartótanács elé, ahonnan november elején küldték fel Bécsbe. Az iratok megérkezésekor már újra a császárvárosban voltak a nyíregyházi követek is.

Ezt követően azonban az uralkodó elé terjesztendő privilégium tervezete több mint fél évig volt már a Kancellárián anélkül, hogy az ügyben bármi előrelépés történt volna. Miután az 1832–1836-os országgyűlés sem rendezte a „*királyi és mezővárosok között lévő*” városok jogi helyzetét, a város az autonómiájának, eddig elért kiváltságainak és lehetőségeinek megvédése mostmár a kért kiváltságlevéltől függött. Mivel még 1837 februárjában – az ügyintézés sűrgető ágensi levelek ellenére – sem történt lépés a Kancellária részéről, Biermann újabb biztosok küldését javasolta. A tavaszi nagy ünnepek után, májusban indult el Jármay Menyhért fiscalis és a helyettesítő főbírói címmel felruházott Hatzel Antal helybeli postamester, hogy a királyi audiencián – remélhetőleg utoljára – szorgalmazza a végzést.

A több éves fáradozást végül siker koronázta: V. Ferdinánd 1837. augusztus 31-én aláírta azt a privilégiumot, amelytől a város közönsége helyzetének, jogállásának rendezését, és az akkor már 17 és félezer lakosú város gazdaságának és

iparának gyarapítását, gyermekeik mesterségekre s művészetekre való taníthatását remélte.

A királyi kiváltság megnyeréséről Biermann szeptember elején kelt levelében értesítette a várost. Azért, hogy Nyíregyháza közel négy évi várákozás után minél hamarabb megkaphassa a kiváltságlevelet, a kiállítási költségeket – a város által küldött pénz megérkezéséig – az ágens megelőlegezte, mondván „*hogy az udvari cancellista az íráshoz foghasson, mert ez szép calligraphica expeditiot kívánván, úgyis egynéhány hétig tartani fog.*”

A privilégiumlevél és a pecsétnyomó október végére készült el. Bécsből Medgyasszay István nagykereskedő hozta Debrecenbe, ahol azokat a város által megbízott Galának Dániel kereskedő vette át.

Az 1837-es privilégium címérlapja

Az 1837-es privilégiumlevél az alábbi új pecsétet adományozta a városnak: „*egy hengerített pecsét paizs környes vagy kerék formába felállítva, vízérintően két térre hasítva, melynek felsőbb égszínű téréen a' paizsnek mind két felőli részén magossan kinőtt és természetes színnel festett Nyírfák között van egy veres fedelű fehér Templom (Egyház) felemelkedett 's ezüst csillaggal tetéztet toronnyal, — magának t. i. azon Pr. Városnak nevezetét jel által kifejező — a' veresre festett alsó részen pedig egy búzavirág színű karmányba öltött emberi kar markában megért termésű arany kalászokat, mint az ottani mezei gazdaságnak legfőbb ágát tartva szemléltetik, a' paizson pedig felül fekszik egy gyöngyökkel és drága kövekkel ékesített közönséges arany korona, az egészset végezetre körülveszi fejr környezet arany szálakba foglalva, és környesen következő nagyobb betűkkel körül írva: PRIVILÉGIÁLT SZABAD NYIR-EGYHÁZA MEZŐ VÁROSA PETSÉTJE. 1837. A' mint mind ezek ezen Levelünk elején festésznak tanult kezével és mesterségével tulajdon és saját színeikkel szembetünöbben kifestve, és a' tekintők szeme eleibe világosabban helyezve szemléltetnek. A' volt régibb Petsétet pedig ezennel megszüntettnék nyilatkoztatjuk.*”

1837-ből még két pecsét maradt fenn: az egyik a város pecsétje volt, a másikkal a tanács hitelesített.

Az 1837. december 4-én tartott városi gyűlésen „*tekintetes Inczédy György főhadnagy úr azon kedves hírrel örvendeztetvén meg a közönséget, hogy az oly régen óhajtván várt kegyelmes királyi privilégium e napokban maga hiteles eredeti formájában megérkezett, azt a közönségnek bemutatja. Hálából megrendelték a király képét, amit az új címerrel együtt a nagyteremben helyeztek el. A latin nyelvű kiváltságlevélnek Galának János főjegyző által hitelesített magyar fordítását pedig Debrecenben, Tóth Lajos nyomdájában negyedréti formában, ezer példányban még decemberben kinyomtattatták, merthogy az oly régi óhajtnak ekképpen történt megvalósulásán érzett örvendezés oly hirtelen terjedvén a nép között, hogy ezen kegyelmes privilégiumot még a bejelentés előtt is nem csak látni, olvasni, de azt meg is tanulni vetélkedve igyekeznek.*”

Mivel közeledett az év végi tisztújítás ideje, szeretne volna a közönség, ha a kiváltságlevélbe foglaltak minél hamarabb hatályba lépnek. Most már a megye sem gördített akadályt Nyíregyháza útjába. Sőt a királyi parancs leérkezését be sem várva, a december 18–19-i közgyűlésben kihirdette a privilégiumlevelet; valamint küldöttséget rendelt a városi beiktatási ünnepségre. A tisztújítás előkészítésével,

illetve a „*magyar alkotmányos szokás szerint*” tartott beiktatási ünnepségnek 1838. január 22-re való megszervezésével a közönség 18 tagú elnökséget bízott meg, amely a megye közgyűlésének tagjain kívül meghívta a várossal kapcsolatban álló országos és környékbeli jelentős személyiségeket, a hasonló jogállású mezővárosokat – akik közül szabad Szentés mezőváros külső és belső tanácsa elfogadva a meghívást annak a reményének is hangot adott, hogy az ő hasonló törekvésük szintén olyan sikerrel jár majd, mint a nyíregyháziaké. Az ünnepségről, majd az azt követő eszem-iszomról a helybeli evangélikus egyház Történetkönyve, valamint Susztek Sámuel tanító naplója a következőképpen számol be. „*Január 22-én tartatott városunkban kiváltságban beiktatás (statutio privilegiorum) ily módon: Reggeli 10 óra tájban ment a szomszéd és távol helységekbeli meghívott deputatus urakból álló nagy sokaság Szabolcs vármegye alispánja, Kállay Péter előülése alatt a katolikus templomba a szentmisére. Onnan, de sokkal nagyobb számban, az ágostai vallást követők templomába, ahol egy igen szívre ható beszéd tartatott tekintetes tiszteletes Mikuss Sámuel evangélikus prédikátor által. Előbb ugyan egy, azon alkalomra készült ének harmóniában énekeltetett, úgy prédikáció következett, s akkor őfelsége említésekor mozsárokból lövöldöztek. A katonák is ugyan elkészültek azon ünnepet lövöldözéseik által diszesíteni, de a kegyetlen hideg miatt semmit sem csináltak, csak hogy vagy 15 icce pályinkát és vagy 100 zsemlét früstökölvén, Nagy Sámuel oskolájában elfogyasztották. Prédikáció végével újra harmóniában énekeltetett egy vers azon énekből: Tartsd meg Isten királyunkat! Így vége volt az isteni tiszteletnek.*

De mind a két isteni tisztelet előtt a városházánál olvastattak fel a privilégiumok magyar nyelven az egész öszvegyűlt közönség előtt...

A templomból valamennyi férfivendég ment a Nagyvendégfogadóba, hol mintegy 230 személyre volt terítve, a gazdák és alsóbb rendű vidékiek pedig a Csillag nevű kocsmába szállottak, hol szintén 200 személy ebédelt... Délelőtt a piacon a boltok épületéből két csatornán folyt a bor, melyből sokan nem csak bőven hörpentettek, hanem vedrekben haza is hordták. Itt kb. 10 csöbör fogyott el. A boltok padjáról szórattott a nép közé percc és néhány véka dió. Az ebéd felett több ízben és többen emeltek poharat Őfelsége egészségére, a fenséges nádorért, megyénk lelkes főnökei s többek tiszteletére, kik jelesen a kiváltság megnyerése körül érdemeket szerezének magoknak...

Este tartatott bál a Nagyvendégfogadóban, mely fényes ugyan, de nagyon szoros volt. Muzsikus volt Bunkó bandája, 12 személyből álló, de amelynek inkább csak a neve, mint muzsikája volt híres, s nem is érdemelte meg azon 300 váltóforintot muzsikájáért, melyet kapott a várostól minden egyéb ajándékokon kívül.”

Míthogy a privilégium csak az autonómia kereteit határozta meg, gyakorlati megvalósítására, vagyis a részletes intézkedésekre és hatáskörökre vonatkozóan az előjáróságnak kellett remdelkezéseket hozni. E célból az elnökség – a közönség több tagjával folytatott tanácskozást követően – elkészítette azokat a kiegészítéseket, amelyek az újonnan nyert kiváltságok érvényesítésekor mintegy végrehajtási utasításként szolgáltak.

A privilégium első pontjához – amely szerint a város fő- és albiróból, valamint 12 tanácsnokból álló tanácsot (belső tanács) állíthat fel – kiegészítésként a tisztségviselők fizetéséről szóló határozatot fűzték. Eszerint a fő- és albiráknak éppen úgy, mint a közönség előlülójének: a háromévente választott polgármesternek, valamint a tanácsnokoknak az évdíjait a tisztújítás előtti rendelkezéssel fogják

megállapítani. A tanácsnokok közül – bár mindannyian életfogytig viselik tisztségüket – mindig csak nyolc kap évdíjat.

A 2. pont szerint a fő- és albirót a tanácsnokokból háromévente választja a közönség (külső tanács). A tisztségviselők újraválaszthatók. Mint ahogy azt a város az 1833-ban benyújtott folyamodványában kérte, a kiváltságlevél biztosította számára a lehetőséget arra, hogy a megye főispánja a közönségnek a – kiegészítés szerint három – jelöltjéből válassza a tisztújító szék elnökét. A fő- és albiróságra 4-4 tagot jelölő, a hivatalban lévő bírák, tanácsnokok, ügyész, jegyzők kizárásával a közönség által ez alkalomra választott 12 tagú bizottságba pedig olyanok kerüljenek be, akik nem kívánkoznak a belső tanácsba. A folyamatosság fenntartása érdekében határoztak úgy, hogy a tanács elnökének: a főbírónak az akadályoztatása vagy halála esetén az albiró legyen a helyettese. Ha a bírák valamelyike a két választás között hunyna el, akkor helyüket a rendes tisztújításig a közönség által választott személy töltse be.

A királyi kegy következtében a város külső tanácsa a főjegyzőn és főügyészen kívül 60 tagból állhat. A közönség azonban a nemesekre való tekintettel hivatkozva kimondta, hogy a többi taghoz hasonló, és nem nagyobb ülés- és szavazati joga lesz itt a nemesek főhadnagyának is, amennyiben ezt kizáró tényezők nem gátolják. Ha a főhadnagyot beválasztják a communitas 60 tagja közé, akkor ez a hely üresen marad. Ha a közönség valamely tagjának helye megüresedik, annak betöltéséről maga a testület gondoskodik.

A közönség tagjai minden törvényesen bevett vallásra való tekintet nélkül, szavazattöbbséggel választott birtokos lakosok, akik tisztséget holtukig viselhetik. Ehhez az elnökség szükségesnek ítélte azt a pontosítást, hogy bár a választásban vokssal bír minden, a városban fekvő ingatlannal rendelkező lakos, de e tisztségre megválasztani csak olyat lehet, akinek legalább saját városi háza van. Ha a communitas tagja bármilyen törvényes úton elveszti vagyonát, akkor elveszti tagságát is, és helyébe mást választanak. A tagok nem lehetnek egymással rokonságban, de a tanácson kívüli tisztségviselők közé már választhatóak atyafiak. A belső béke és rend megőrzése érdekében a tagok egymás iránti kölcsönös tisztelete, illő viselkedése elengedhetetlen. Aki ezt nem tartja szem előtt, az az elnöki rendreutasítást követően 12, a személyeskedésben vétkesnek talált és megintett pedig 40 forintot fizet.

A közönség a népszószóló, vagyis a polgármester elnöksége alatt a város legfontosabb ügyeiről tanácskozik, üléseiről jegyzőkönyvet vezet, amit – határozataihoz hasonlóan – helybenhagyás végett a belső tanács elé terjeszt. A város kiadásairól való döntés is a közönség véleményének meghallgatása után a belső tanács joga lett. A közjövédelmeket kezelő tisztségviselőknek a közönség gazdálkodást tárgyaló gyűlésein részt kell venniük, de szavazati joggal nem bírnak.

A kiegészítés igyekezett pontosítani az előjárók hatáskörét. Mivel a városnak eddig polgármestere nem volt, most az új tisztséget viselő számára részletes hatásköri leírást is készítettek, meghatározva a választott közönség üléseinek napját és ügyrendjének mikéntjét.

A polgármester, más néven népszószóló a communitas, azaz a külső tanács előlülőjeként a városgazdálkodással kapcsolatos feladatokat szervezte. Hatáskörébe tartozott a választott közönség gyűléseinek összehívása, a megtárgyalandó ügyek előterjesztése, a többségi szavazattal hozott határozatok végrehajtása és azok ellenőrzése, sőt szükség esetén a hétfői rendes ülésen kívül rendkívüli gyűléseket

hívhatott össze, és a fontosabb ügyeket megbeszélő konferenciákat is tarthatott. A gyűléseken felügyelt a csendre, és rendbontás esetén még határozathozatal előtt berekeszthette az ülést. A gyűlésekre nem járó tagokat elnökileg meginthette. Megkapta a város iratait őrző vasláda három kulcsának egyikét, amit a polgármesteri pecséttel együtt kellett őriznie.

Mint a főbíró, ő is rendelkezhetett kisebb összegek felett: tíz pengő forintig adhatott megbízást a kisebb javításokat végző mesterembereknek, de erről jelentést kellett tennie a soron következő gyűlésben. Évente kétszer a főjegyzővel és a fiskálissal pénztárvizsgálatot kellett tartania. Átvette a főbírótól a város ingó és ingatlan javaira való felügyelést is: szemmel tartotta, illetve szükség szerint javíttatta az épületeket, ellenőrizte a vásárvám beszedését, odafigyelt a pusztákra, erdőre, kaszálókra, bikákra, egyéb marhákra, „s a városnak minden egyéb fekvő és ingó vagyonaire”, a kintlévőségek (adó-, bér-, kölcsöntartozások) behajtására, a jogi képviseletre, a határmezsgyékre és külső kaszálókra. Minden pénzügyi tevékenységet, kiadott rendelkezést, általa tett hivatalos eljárást, hivatalához érkező levelet, beadványt pontosan adminisztrálnia kellett.

A polgármester gondoskodott a városháza rendjéről, fűtéséről, valamint arról, hogy a város tisztségviselői tudják a dolgukat: a tisztújítást követően azonnal jelentéssel adta utasításait, sőt rendszeresen ellenőrizte azok pontos betartását.

A város közönségét ő képviselte szerződésalkötéskor, árendát, kölcsönfelvételt megelőző tárgyalásokon. A bevett polgárok is előtte tettek hitet.

A polgármester és a főbíró közti konfliktus elkerülése érdekében a közönség ügyeinek intézése során a polgármester a nagy és kis méretű pecsétől eltérő, közepes pecsétet használhat, személyes rendelkezésére áll egy hajdú, valamint hivatalos útjaihoz igénybe veheti a város szekereit. A megtárgyalásra kerülő ügyek indítványozója a közönség lett, de mivel az általa hozott végzéshez szükség volt a tanács jóváhagyására is, a gyors intézkedést kívánó ügyek tárgyalásakor mindkét testületnek egyszerre kellett ülésezni. Ehhez azonban kicsi volt a városháza, így annak mielőbbi bővítését határozták el.

A kiváltságlevél 6. pontjához – amely kimondta, hogy a fő- és albirót, tanácsnokokat, valamint a választott közönség tagjait vallásra való tekintet nélkül választják a jó erkölcsi tulajdonsággal bírók közül – csak annyit fűztek hozzá, hogy az ennek megfelelni nem tudókat a tagságtól a közönség megfosztja.

A privilégium értelmében a tanács közjövödelemből fizetett tisztviselői a következők: fő- és albiró, népszószóló, vagyis polgármester, 12 tanácsnok, fő- és aljegyző, ügyész, pénztárnok, árvák tisztigámja, számvevő, lajstromozó, két írnok, főorvos, sebész, borinspector, két borbíró, erdőinspector, két vásárbíró, és a forspontcommissarius. A kiegészítő javaslat szerint – mivel a számvevői és lajstromozói hivatalra még külön személyt nem találtak – a számvevőséget a fiscalisi és jegyzői hivatalhoz kell csatolni. A főjegyző a választott közönség jegyzője és számvevő is, ezért a tanács ülésén a jegyzőkönyvet a meghívott aljegyző vezeti. A vármegyével való kapcsolattartást, a katonaság ügyeinek intézését és a külső levelezést a főjegyzői hivatal végzi. Ide még egy írnokot vesznek fel a növekvő számú írásbeli feladat ellátására. A privilégium csak egy közpénzből fizetett pénztárnokot említ, holott az adókazsának már régtől külön perceptora volt, őt azonban nem a közjövödelmekből fizették. Ez továbbra is így marad, mint ahogy a forspontcommissariusi hivatalt is a városgazda vigye ügy, mint eddig.

A bábai szolgálatot a privilégium nem rendszeresítette, ezért a bába fizetését eltörölték, míg az árvagyám honoráriumát pontosították. Ugyanakkor kimondták, hogy a gyám kezeli mindazoknak a nemes árváknak is a vagyonát, akik ezt kívánják. Ha a tanácsülésen az árvák ügye kerül szóba, akkor az elnök meghívására a gyámnak meg kell jelenni és a szükséges felvilágosításokat megadni. Eddig is voltak „*a tanács parancsolatja alá különös, ún. esküdtek*” választva. Ezután – mivel a választott közönségnek is szüksége volt ilyen segítségre – 12 főt választottak erre a tisztségre. A tanács hat esküdtjét az adópénztárból, a közönség hat, ún. biztosát a város közpénztárából fizették. A kiegészítés megtiltotta, hogy egy személy két fizetéses hivatalt viseljen.

Az igazságszolgáltatási jog gyakorlásában is nagy előrelépést biztosított a privilégium a megye által városra erőltetett statutumhoz képest, mivel a beterjesztett kérelem szerint a tanács – a megyei törvényszékre tartozó vérbírói ügyek kivételével – a lakosság első fokú ítélőszékeként működhetett. Ítélezhetett a nemesek fekvő javaival kapcsolatos vitákban is, de személyes kereseteik, illetve az ingóságukat érintő ügyek továbbra is a nemesi törvényszék hatáskörébe tartoztak. Az elnökség által készített kiegészítés – az eddigi gyakorlatot alapul véve – az albírói szék alá utalta a kisebb értékű, a főbíró ítéletére bízta a 20–60 Pft közötti, illetve a tanács elé tartozónak mondta ki az ettől nagyobb értéket képviselő ügyeket, valamint részletesen szabályozta a per menetét. A városi tanács ítéletével elégedetlenek egyenesen a vármegye törvényszékére fellebbezettek. A kiegészítés ehhez még hozzáfűzte, hogy „*némely esetekben a feljebbvitel törvény által kereken elzáratik.*” A hozott ítéleteket a kirendelt tanácsbeli hajtotta végre.

A tanács visszakapta korábbi jogkörét a város életének felügyelése terén is. Igazgathatott, ítélezhetett, ellenőrizhetett, – és mivel a statutumban a közönség hatáskörébe átadott örökvallást ezután csak előtte lehetett megtenni – nyomon követhette a közjövödelmekből való részesedés alapját jelentő birtokok változását is.

A kiváltságlevél által biztosított autonómiával élve a tanács gondoskodott az ország törvényeinek és a felsőbb rendelkezéseknek a betartásáról, maga biztosította a belső rendet, bizonyítványokat, útleveleket adott ki, védelmezte és segítette az özvegyeket és árvákat.

A privilégium nem csak a parasztcommunitásra telepedett nemesi megye szoros fennhatósága alól mentesítette a földesuraitól megváltakozott Nyíregyházát, hanem városiasodását formailag is erősítette azáltal, hogy megengedte a lakosoknak a polgár elnevezés használatát. A polgárok közé felvételt nyerhetett minden olyan jó magaviseletű lakos, akit a választott közönség előterjesztése alapján erre a tanács méltónak talált. A helybeliek a felvételért 1 aranyat, a vidékiek 50 Pft-t fizettek. Vidékiek tiszteletbeli polgárok nem lehettek, hiszen a polgárnak helybeli birtokkal, de legalább városi házzal kellett rendelkeznie. „*Hogy a polgárság cél és megbecsült állapot lehessen*” – a nyíregyházi közönség által 1824-ben készített, de a megye által hatályba nem helyezett statutumhoz hasonlóan – kimondták: ezután csak polgár viselhet városi tisztséget, mentesül hitvesével együtt a testi fenytés alól, részesedik a közjavakból: pl. fát kaphat a város erdejéből, elsőséget élvezhet a borbeadásnál, a pásti földek és a pusztákon lévő szántó és kaszálóföldek osztásánál és használatánál. A polgárokon kívül a város lakosai még az ún. honosított helybeliek, vagyis azok, akik a privilégium iránti folyamodás előtt (1833. január 1.) már itt laktak, valamint a „vidékiek”, akik ezután jöttek és jönnek. Csak azok

a vidékinek nevezettek kérhetik a honosítást, sőt szerezhetik meg a helybeliekre vonatkozó kisebb taxa mellett a polgárságot, akik 10 évi helyben lakás alatt rendszeren fizetik a közterheket, nem merül fel ellenük kifogás és segítik a város jótékony közintézteit. A polgári folyamodás benyújtásakor mindenkinek fel kell mutatni a betelepedésről készült jegyzőkönyvi bejegyzés kivonatát, valamint a polgártaxa befizetését igazoló pénztárbizonylatot. A polgárok sorába felvettek a hitletétel után polgárosító levelet kapnak.

Az 1837. december 26–27-én tartott városi gyűlés mintegy pontosítva a privilégiumban foglaltakat úgy rendelkezik, hogy polgár csak birtokos lakos lehet. A polgárjogért folyamodás útját csupán azoknak nem kellett végigjárni, akiket maga a város hívott ide leginkább a közösség vallási életének vezetésére, gyermekei tanítására, betegek gyógyítására, a hivatali adminisztráció végzésére. Bár kevesen voltak, munkájuk révén nagy hatást tudtak gyakorolni a város életére.

Nem remélhették a polgárok soraiba való bekerülésüket 1837 után sem a nyíregyházi gazdáknál szolgálók, még akkor sem, ha a tanács rendelete szerint szolgálatra szorított, gazdasággal nem bíró helybeliek voltak. Többségük a gazdaságokban segített, de voltak néhányan, akik a város tehetősebb lakosainál a házkörüli munkát végezték. A cselédtartás szabályait és a cselédek bérét évente az előljárással külön e feladatra kinevezett küldöttsége állapította meg, ill. ellenőrizte. A szegődött szolgálók mellett a nyári, őszi időszakban a mezőgazdasági munkákban, télen a fonásban napszámosok is segédkeztek. Az 1820-as években sokan jöttek pl. Lengyelországból fanni és a Felvidékről nyaranta aratni.

A privilégiumlevél pontjai közül a communitasnak és az elnökségnek nem volt hozzáfűzni valója a belső és külső tanács tagjainak választásáról rendelkező harmadikhoz ponthoz éppen úgy, mint az ötödikhez, amely kimondja, hogy a tisztújítások mellett egyedül a választott közönség tagjai fognak vokssal bírni, a tizenkettedikhez, amely a tanácsnak az új pecsét használatára, valamint a tizenharmadikhoz, amely a városnak a szabad és privilégiált cím viselésére ad jogot.

A privilégium által 1838 elején nyílt végre lehetősége Nyíregyházának arra, hogy megváltkozása óta először a nemesi megye nyomása nélkül, „szabadon” válassza meg előljáráit. A tisztújítás elnöki tisztének betöltésére a város által állított jelöltek közül (Pálffy József, Vay János és Jármy Tamás) a főispán Pálffy Józsefet választotta. Meghívására személyesen indult egy küldöttség, amelynek tagja volt a város főbírája, a nemesek alhadnagya, a fiscalis, egy tanácsnok és a communitasnak egy tagja.

Pálffy József január 18-án fogadta a nála „udvarlókat” és megígérte, hogy részt vesz a beiktatási ünnepségen, de a tisztújítást jobbnak tartotta volna későbbre elhalasztani. Végül az ünnepségre sem tudott eljönni, sőt a tisztségviselők választását is február közepére tétette át.

A korszakhatárt is jelentő tisztújítás közvetlen előkészületei 1838. február 9-én kezdődtek meg, amikor a tisztújító székelnök fogadására küldöttséget neveztek ki, intézkedtek ellátásáról, honoráriumáról. Három nap múlva megérkezett Pálffy és javasolta, hogy mivel a polgármester majdnem olyan fontos mint a bíró, a belső tanács jelöltjeiből a közönség válassza meg, a külső tanácsban megüresedett helyeket pedig egyenkénti szavazással töltsék be. A javaslatát elfogadták, és hogy a privilégium és a kiegészítések szerint meghatározott tisztségekbe atyafiak ne kerülhessenek, az elnök mellé a városiakat legjobban ismerőkből küldöttséget neveztek ki. A rend fenntartása érdekében külön figyelmet fordítottak a választás formái lebonyolítására is: a választók egyfelől jöhettek be, másfelől mehettek ki.

Az 1837-ben elnyert kiváltság értelmében Nyíregyháza privilegizált mezőváros lett. Ezzel az országosan is ritka kiváltsággal próbált élni az előjáróság, amikor az oklevél értelmében igyekezett szétválasztani a gazdálkodás irányítását és a bíraskodást. A hatáskörök kiforratlansága miatt azonban kisebb-nagyobb presztízscsatározások folytak a főbíró előlülésével működő, a senatus feladatát folytató, ún. belső tanács és a polgámeister mint új tisztségviselő által vezetett, az electa communitas feladatkörét továbbvivő, gazdálkodást irányító ún. külső tanács között. A belső tanács ugyanis gyakran kisajátította a külső tanács jogait, igyekezett beleszólni a gazdálkodásba és a polgárfelvételbe is.

A joggyarapodás, az autonómia szélesedése az igazgatásban lévő sűrűlódások ellenére is ösztönzőleg hatott a város gazdasági életére, az urbánus jellemzők kialakulására, megerősödésére. *„A város ez idő tájban nemcsak nagy bérletekben gazdálkodott és számos pusztákat bérelt legettetés végett, hanem a pénzzel is mintegy kereskedést űzött, nagyobb summákat vett fel és kölcsönzött ki.”* Ez idő tájt igyekeztek olyan hitelezőt találni, akinek egy összegű kölcsöne révén kifizethették volna a kis tételű, de nagy kamatú hiteleiket. Több próbálkozásuk tűnt ígéretesnek, de végül mind kudarcot vallott.

A haszonvételeket továbbra is bérbe adták. 1841-ben pl. a Sóstó kivételével a város regálé jogát a kocsmákkal gróf Desseffy Emil vette bérbe 15 756 pengő forintért.

Ebben, az 1848-ig tartó szakaszban a tisztségek mind hosszabb ideig viselt hivatalná váltak. A tisztségviselőknél, akiket a vármegye meghívott képviselőinek előlülése alatt választottak, így volt idejük tisztségük begyakorlására, a megkezdett ügyek végigvitelére. A hivatalnoki karban egyre több szakértelmiségi is dolgozott, de a választott tisztségviselők között szintén volt olyan (pl. árvagyám), amelyekhez szükség volt jogi ismeretekre. A főtisztségek viselőinek többnyire olyan, a városhatáron túl látó, közigazgatásban, jogban jártas lakosokat választottak, akik bármilyen fórumon képviselni tudták a földesúri jogokat bíró nyíregyházi parasztkommunitást.

Az 1837-es privilegium szerint a tanács tagjainak megbízatása már élethosszig szólt, a communitas csak a tagpótlásról gondoskodott. A tisztségviselők közül néhányan nem estek háromévenkénti „újítás” alá. Közéjük tartoztak azok a szakértelmiségiek (fő- és aljegyző, ügyész, fő- és alorvosok), akiknek 1837 előtt kötött szerződésüket a privilegiumlevél nem érintette, így három évenként nem választották őket újra, sőt ha elégedettek voltak munkájukkal, akkor honoráriumukat sem változtatták gyakran. Fizetésüket a három évenkénti tisztújításon a pénztár állapotától függően emelték, ha azonban egy-egy tisztséghez időközben újabb feladatokat rendeltek, akkor a honorárium a feladatvégzéssel arányosan azonnal emelkedhetett.

A tisztségviselők helyettesítéséről egy hónapnál tovább tartó betegségük, haláluk, lemondásuk esetén a választott közönség gondoskodott. A kötelességmulasztókat vagy a hivatalukkal visszaélő tisztségviselőket törvényes eljárás mellett azonnal menesztették.

A főbírákat az 1837-es privilegium szerint háromévenként választották. 1848-ig ketten viselték a főbírói tisztséget: Kralovanszky András gazdálkodó és katonatiszt 1838–1840 és 1847–48 között és Trsztynszky Sámuel ügyvéd pedig 1841–1846 között viselte, ő 1837-től albíró volt. 1841-től a kapitányi feladatokat is ellátó al-

bírónak a törvénytudó Reguly Sámuel, az ügyvéd Domján Sámuel és ifjú Juhász Mihály mérnököt választották.

A főbírák feladatait a privilégiumlevél leginkább az igazságszolgáltatásra szűkítette, a gazdálkodásirányítással kapcsolatos teendők ellátására új tisztségviselőt, polgármestert nevezett ki.

Az 1838-ban hozott határozat szerint a főbíró két tanácsnokkal a hatvan, az albíró pedig két esküdttel a húsz pengőforintot meg nem haladó ügyekben keddenként és szerdánként bíraskodott. Télen egész nap, nyáron délelőtt volt az igazságszolgáltatás. Szüretkor két hetes törvénytűznetet tartottak. 1843. december 14-én a választott közönség határozata értelmében nem az összeghatár döntötte el a szóbeli perekben, hogy a fő- vagy albíró ítélkezett, hanem a lakosok szabadon választhattak a két bíró közül, akik 20 forint alatti ügyekhez két esküdtet, az azokat meghaladókhöz pedig két tanácsnokot hívtak segítségül. Pontosán meghatározták a fő- és a vicebíró hatáskörét is. A főbírói hivatalhoz tartozott az adószedés szervezése és ellenőrzése, az esküdtek tabellájának havonkénti bekérése, a tartozók javainak két tanácsnok jelenlétében bírói zár alá vétele. Az albíró pedig ellátta a városi és mezei rendőri kapitány feladatát is. Mint városkapitánynak ügyelnie kellett az éjjeliőrökre, az utcák tisztaságára, járható állapotára, a piacra, a mészárszékekre, kocsmákra, a városházánál tartott gyapjúmázsálásra. A kisebb rendbontásokban, zavargásokban két esküdttel ítélhetett és büntethetett.

A főbíró a szóbeli perekről külön jegyzőkönyvet, az egyéb hivatalos eljárásokról pedig rendes naplót kellett, hogy vezessen, az albíró hasonlóképpen. Pontosán kellett rögzíteniük mindent, kiváltképpen azokat az ügyeket, amelyekben pénzbírságot szabtak ki. Ezt ugyanis időről időre összevetették a pénztárak lajstromaival.

A bírák egymás helyettesítését betegség vagy a város ügyeiben való távollét esetén egy hónapig látták el minden külön honorárium nélkül.

A közterhek elosztása szempontjából rendkívüli jelentőséggel bírt a lakosok pontos vagyontételeinek nyilvántartása. Ezért az adóalapot képező ingatlan-tulajdont befolyásolható örökvallást és az ingatlan-cserét csak akkor tekintették hitelesnek, ha azt a bírák előtt tették, ill. éppen úgy, mint a végrendeleteket, a tanácsnak beadták, -jelentették.

A főbíróknak kellett a város szolgálatára alkalmas személyekről is gondoskodni: a választott közönség számára ajánlania kellett a lakosokat kisbíróknak, hajdúnak, tizedesnek, bakternek, kocsisnak, béresnek. Ezen kívül *„megengedtetvén a fő- és vicebíróknak, hogy a körülményállásoknál fogva gyanús nemeseknek vagy nemteleneknek házaikat különösen megválasztott deputatio által megmotoztathassák, s azoknak cselédjüket rossz tettükért érdemük szerint szokott kisebb esetekben megbüntethessék.”*

Az 1837-es privilégiumlevél a kialakult gyakorlat alapján csak körvonalazta a választott közönség jogait és kötelességeit, több részletkérdésre azonban nem adott határozott utasítást. Ezért 1837 és 1848 között a hatáskör pontosítása érdekében határozatcsatározásokat folytatott a külső tanácsnak nevezett választott közönség a belső tanáccsal, azaz a senatussal. A vitatott kérdések közé tartozott a vegyes küldöttségek ügye. Mindkét tanács képviselőjének jelen kellett lenni ugyanis a pénztárvizsgálaton, de nem volt rögzítve, hogy ki kit értesít. Hasonló problémát jelentett a tagpótlás is. A választott közönség élve jogával új tagot választott sorai közé annak ellenére, hogy a tanács a jelölt személyt nem tartotta elfogadhatónak. Mindkét tanács hatáskör-csorbulásnak ítélte, ha valamilyen közdöntésből kimaradt,

így ragaszkodtak ahhoz, hogy a fekvő vagyonok iránti eladásoknak, bérbeadásoknak és árveréseknek közönségessé tételei mind a két tanács nevében történjenek, a bérbeadást, -vételt, zálogolást, faosztást közös küldöttség intézze. *„Rendíthetetlen lévén azon elv, mely szerint a város vagyonainak még csak használatáról való rendelkezés is egyedül közhatározások értelmében történhetik, miután közhatározásnak egyedül csak a két tanács öszvehangzó megállapodása tekintethetik, abban pedig, hogy bármely keresztényi dolog körébe is a belső nemes tanács elnöke egyedül maga a közönség elnökével eleve teendő értekezés és ennek is megegyezése hozzájárulása nélkül a város cugjait használatra kirendelhesse, ezen közönség meg nem egyezett, s ebben megegyezni tovább is azért vonakodik, mert közelébb is bizonyos életszedés alkalmával kénytelennek látta magát a polgármesteri hivatal a már több napokon állandóul használt város cugjait a szállásokról az itthoni sűrű dolog miatt visszarendelni.”*

Hasonló volt a helyzet a „kedveskedéseket” illetően is. A város a privilégium elnyerése érdekében többször élt ezzel a minden bizonnyal szokásos módszerrel: kisebb-nagyobb ajándékokkal köszönték meg a szívességeket, segítséget. Ezeket az ügyeket általában a bírák valamelyike, mint a döntéshozó testületek elnöke és megbízottja az ügyésszel vagy nótáriussal intézte. 1837 után személyében is szétvált a két tanács elnöksége, így a közönség által bonyolított „kedveskedésekről” a belső tanácsot nemcsak értesítenie kellett, hanem a beleegyezésére is szükség lett.

A munka jobb összehangolása érdekében a rendszabások szerint a két tanács egy időben tartotta üléseit, hogy a sürgős ügyeket azonnal intézhessék. 1837-től a polgármester által összehívott gyűlést hétfőn tartották. Abban az esetben, ha nem volt megtárgyalandó ügy, akkor elmaradt az ülés, de a következő hétfőn mindenképpen összegyűltek, amiről 1-2 nappal a bírói hivatal is értesíteniük kellett. A gyűlések nyáron hét, télen nyolc órakor kezdődtek. Először a jegyzőkönyvet hitelesítették, majd a polgármester előterjesztette az ügyeket. Ha szükséges volt, egy-egy feladat végzésére küldöttséget neveztek ki. A határozatokat szótöbbséggel, ritkán személy szerinti voksolással hozták. A gyűlés akkor ért véget, amikor a polgármester berekesztette azt. A gyűlésen elhangzottakról a korábbihoz hasonló jegyzőkönyvet vezettek.

Mínt hogy a privilégiumlevél számos részletkérdést nem szabályozott, a választott közönség és a tanács hatásköre közös megegyezésük alapján folyamatosan alakult. A két testület tagságában és feladatkörében is elkülönült egymástól, és jogaikat átiratok révén igyekeztek érvényesíteni. Azért, hogy egymás ügyeit is szemmel tudják tartani, egy napon ülészttek. A munka zavartalanságát volt hivatva biztosítani az az 1838-ban kelt rendelet, amely szerint az ülések idején az ülésteremként szolgáló kancellária ajtajának zárva kellett lennie, a nagyterem ajtajában pedig hajdú állt.

A senatorság nagy megtiszteltetés volt, és 1837 után egyedüli lehetőség a bíróvá válásra. 1839-től a tanácsok tagjainak megválasztása élethosszig tartott.

1838-tól, amikor elkezdődött a tisztségek feladatkörének pontosítása, a belső pástföldök és a bérlemények felügyeletét külön mezőbírára bízták, ellenőrzésükre főmezőbíróként neveztek ki, aki lóporcióként 11 köből zabot és 180 részlet szénát is kapott a fizetésén felül. Ha a városon kívül akadt dolga, 1 rénes forint rapidíj illette. 1841-ben az örhadnagyi hivatal felállításával megszüntették a belső mezőbíró tisztségét, ráruházva feladatait az örhadnagyra.

1844-ben a kapitányi hivatal számára kidolgozott utasítás szerint a mezőbírák felügyelője és irányítója a kapitány lett, neki kellett a megjegyzésre méltó dolgokat jelenteni. Külön figyelmet fordítottak a szállásokon lévő épületek kéményeinek tisztán tartására, illetve arra, hogy a cselédek éjjelenként ne tivornyázzanak. A rend ellen vétő cselédeket akár testileg is megfenyíthették.

A városi rendeletek értelmében a mezőbírák rendészeti feladatokat is elláttak: vigyáztak a kódorgókra, ellenőrizték a szállásokon talált idegenek úti okmányait, és a gyanús személyeket a kapitány elé kísérték. A mezőbírák ügyeltek arra is, hogy az állatok ne menjenek a tilalmasokba.

Az 1840-es években keletkezett rendeletek a hadnagy legfőbb kötelességeként a „jött-ment” emberek szemmel tartását határozta meg. Ha helybeli ügy fogadott be idegent, hogy nem jelentette a tanácsnak, és a hadnagy ezt felfedezte, a vétőre kirótt büntetéspénz harmada a hadnagyot illette. Az 1840-es évek közepétől megbízták a városháza éjjel-nappali őrzésével is. A kisbírák és tizedesek számára kijelölt szoba lett így rendes nappali és éjjeli szállása. Lovát a város istállójában közpénzen tarthatta. Hatásköre kiterjedt a város udvarbeli cselédeire. Felügyelt még a börtönben lévő rabokra is. Tűzesetkor a városi kiskocsi lovait azonnal be kellett fognia a tűzoltó fecskendő elé, és azt a tűz helyszínére vinni.

1843-ban az albiró kapitány ügyelt *„minden ágára a rendőrségnek, úgymint éjjeliőrökre, utcák tisztán és járható állapotban tartásokra, piacra, itten közhatározás értelmében az árulóhelyek iránti rend feltartására, mészárszékekre, kocsmákra, mennyiben ezeknek a rendőri felügyelés alatt lenniök kellik, városházánál mázsáltásra, hogy ebben a megbízott város gazdája pontosan eljárjon, továbbá két esküdtek befolyásával itélni és büntetni minden politialis kihágásokat és egyéb kisebb panaszokat, mik a főbírói székhez nem tartoznak, végre elébe tartozand a hetivásár alatt keletkezni szokott kereseteknek a vásári bíróság ötödik tagjai közül magához hetenként sorba rendelendő tanácsnok segítségével leendő megítélése és intetése.”* A szóbeli perekről külön jegyzőkönyvet, az eljárásokról pedig naplót kellett vezetnie.

1841-ben a biztonság növelése érdekében éjjeli rendőrséget állítottak fel. Az új éjjeliőrök átvették a hajdúk munkájának egy részét (főként a városházán való éjjeli őrködést), így számukat újra kettőre csökkentették. Egyikőjük továbbra is a városházán maradt, és a tornácon golyóval töltött fegyverrel őrködött. Az újonnan szervezett éjjeli rendőrség őrrei egyenként 40 váltóforintot, 5 köből gabonát, 6 véka búzát, 3 véka kását, ezen felül 10 font szalonnát, 20 font sót, télre három öl fát, valamint három évre egy kék posztóból készült, veres hajtokáival díszített zsinór nélküli felöltőt, egy mellényt, egy nadrágot, három pár csizmát, kalapot, és egy daróc köpenyeget kaptak. Fegyvernek vascsákányokat csináltatott nekik a közönség. Vezetőjük, az őrhadnagy, készpénzben 200 váltóforintot, valamint lova számára 12 köből zabot és 365 porció szénát kapott abból a pénzből, amit minden családfőnek két részletben fizetnie kellett.

Mínthogy jól fizetett tisztséggé vált az éjjeliőrség, a város csak a fiatal, *„egészséges, ép testtel bíró, de egyszersmind magokat becsületesen viselő embereknek”* a jelentkezését fogadta el. A tanács határozata szerint az őrhadnagy feladatai közé tartozott, hogy a városházától kiindulva éjjelenként a várost lóháton bejárja, és az öröket sípval *„szólitgatva”* ellenőrizze. Az örökről, valamint a gyanús emberekről a kapitányi hivatalnak tartozott jelentést tenni.

Az éjjeliőrök télen kilenc, nyáron tíz órától őrködtek hajnal három-négy óráig. Szolgálatuk letelte után jelentést tettek az őrhadnagynak, majd reggeli nyolc órától estig felváltva négyen a városházánál hajdúképpen szolgáltak. Országos vásár napjain mind a nyolcan vigyáztak a rendre.

Az őröktől a város szigorú pontosságot kívánt. A legkisebb mulasztás esetén először kurtavassal, másodszer azonnali kicsapással büntették őket.

A betelepüléstől az előjáróság tagjaként számon tartott esküdtek fő feladata az adószedés és a bíraskodásban való részvétel volt, amit 1841 után megosztottak maguk között. 1843-ban az adószedés zavartalan lebonyolítása érdekében megváltoztatták az esküdtválasztás idejét is, amit ezután nem a decemberi tisztújításkor, hanem július elején tartottak. Erre azért volt szükség, mert a vármegyei adóikvetés csak ősz felé érkezett meg a városhoz, és mire kidolgozták a személyre szóló adócédulákat és nekikezdhettek a pénzbeszedésnek, eljött az év vége, és a tisztújítás miatti új esküdtek nem igazán tudták követni, hogy a régiek hogyan és kitől szedték már be az adót, ami többször kavarodást okozott, a be nem szedett adó pedig a város kára lett. Az adószedést ez időtől teljes egészében az esküdtekre bízta azzal a kikötéssel, hogy minden hónap elején táblázatos kimutatásban kellett beszámolniuk arról, hogy mennyi pénzt szedtek be. A fizetni nem akarókat belátásuk szerint vagy bejelentették a tanácsnak, vagy karhatalmat kértek ellenük.

Az adószedés mellett másik fontos hatáskörük az igazságszolgáltatásban való közreműködés volt. 1843-ig mindannyian ellátták mindkét feladatkört, ahogy azt az aktuális problémák megkívánták. 1843-tól azonban már úgy választották az esküdteket, hogy meghatározták azt, hogy ki vesz részt az adószedésben és ki az igazságszolgáltatásban. A bíraskodásban részt vevő hat esküdtnak leginkább az apróbb, bíróság által kirótt tartozások behajtása volt a feladata, de érvényesíthették a fekvő javakra a bírói foglalást is, bár annak árverését csak a bíró által kinevezett tanácsnok végezhetette. Az albírói, majd kapitányi hivatal előtti keresetekben az esküdtek kézbesítették az idéző leveleket. *„Az idézések díja úgy a tanács előtt általánosan, mint a két bíró előtt 20 pengő forinton felől indítandó, szóbeli perekben minden egyén után egyenlően fizetendő 12, a 20 pengő forinton alóli keresetekben pedig hat pengő krajcárokból úgy állapítatnak meg a közelébbi három évekre, hogy amazok őrök, emezek pedig esküdtek által tétessenek.”*

A fő feladatok mellett megmaradtak a mindennapi élettel és a gazdálkodással járó problémák is, amelyeknek a megoldásában részt kellett venniük. Az esküdtek közül – napidíj ellenében – mindig kirendelt egyet a *communitas* pl. a közmunkát végzők ellenőrzésére, nélkülözhetetlen volt a jelenlétük a kocsmák számára történő italvásárláskor. Ők képviselték a közösséget azokban az esetekben, amikor tanácsai megerősítés szükségeltetett egy-egy magánügylethez, így az ingatlaneladáshoz, -cseréhez, végrendelettelhez.

A privilegiumot alapul véve hoztak határozatot a város előljárói 1841-ben az árvagyami feladatok ellátásáról, kimondva, hogy ehhez a tisztséghez: *„oly esméretet és ügyességet szükségelvén, melyek csak huzamosabb gyakorlat után megszerezhetők, ezért azon hivatalokra a választások ezen túl három évekre történendnek úgy mindazonáltal, hogy ha az elválasztott az alatt okot szolgáltatna a vele való meg nem elégedésre, a három évek tekintetbe nem vétetnek, a közbejöhethő resignatio is egyedül felfedezendő helyes oknál fogva történhetik”*.

A gyám 1837 után a választott közönségnek tartozott elszámolással és a belső tanácsnak az árvák helyzetéről szóló beszámolóval. A megváltakozásig a bírák, majd

a communitas mellett az úriszéknek is jelentést kellett, hogy tegyen. Pénzkezelését a bírák, a perceptor, majd 1840-ben 2 tanácsnok és a városi ügyész ellenőrizte.

A privilégiumlevél biztosította jogok gyakorlatban való alkalmazása az igazgatás és az adminisztráció nagyfokú átszervezésével járt együtt. A megnövekedett írásbeli feladat megoldására 1837-ben 100 pengő forint fizetéssel egy második írnoki hivatalt is felállítottak, a két tanács olyan sok adminisztrációval járt, hogy az írnokok módfelett elfoglaltak voltak, „élelmőknek egyébként is keresésére üres idejek fel nem maradhat, s eszerint élelmőkre nézve ők is egyedül az írnoki hivatal után reményhető jövedelemre szorítván, ebből azonban a közelébbi esztendőekben tett tapasztalások szerint ki nem jöhetnek, ez okból eddigi fizetéseknek megjavításáért ők is esedeznek.”

Kérésüket meghallgatva a tanács úgy határozott, hogy ezután az ingatlancserék során 36 pengő krajcár és 12 krajcár ún. beiratási díj illeti őket. Ezen kívül évenként két köből búzából, négy köből gabonából és két öl tűzifából álló deputátumot is kaptak. A két írnok fizetését három évre negyven pengőforinttal meg is emelték.

1837-ben a tanács úgy döntött, hogy „a számvevői és lajstromozói hivatalokra különös individuumok választásának szüksége ezúttal még nem találtatván, a számvevőség a jegyzői és fiskálisi hivatalokhoz kapcsoltatik, minthogy pedig a főjegyző a negyedik pont szerint a választott közönség jegyzőjének maradand, s ezen felül a fiskálissal együtt ezen túlra számvevőnek is rendeltetik, a tanácsülésekben, hol az aljegyző viendi a jegyzőkönyvet, egyedül akkor leend meghívattatása következtében jelen, midőn a tekintetes vármegyével és katonasággal folytatandó biztosí és politicus tárgyak vétetnek tanácskozás alá, melynek kidolgozása, elintézése úgy hasonlóan az ezek következtében folytatandó külső levelezések is hasonlóan a főjegyzői hivatalhoz kapcsoltatnak, s mint aki mindezek által eléggé elfoglalt lészen, ezek miatt a városházánál való mindennapi jelenlétek és tartózkodás rendes köteleességétől ezentúlra felmentetik.”

A tanács jegyzőjének, aki egyszemélyben pertárnok is volt, köteleessége lett minden tárgyalandó pernek a névlajstromát a tárgyalás előtti napon elkészíteni, a tanácssterem ajtajára kifüggesztetni, az ítélethozatal után nyolc napig, a fellebbezési lehetőség határidejéig készenlétben tartani, beiktatni, és ún. ítéletek lajstromát vezetni, amelybe minden ítéletet regesztaszerűen leírt, és ezeket félévenként a tanácsnak bemutatta.

Az idézésért az írnokok 12–24 krajcárt, a jegyző a tanúkihallgatásért 30 krajcár–1 forintot, magánszerződésekért 24–48 krajcárt, annak jegyzőkönyvezéséért 12 krajcárt, kötelező levélért, vándorkönyv hitelesítésért 6–6 krajcárt kaptak.

Lajstromozónak 1847-ben Cancrinyi Mihályt választotta meg a közönség, akit három évre évi 240 pengő forintért azzal a kitételrel fogadtak fel, hogyha három év alatt végez a munkával, akkor 100, ha két év alatt végez, akkor 200 pengő forint jutalmat is remélhet.

1843-ban már olyan sok irat volt a város levéltárában, hogy szükségesnek tartottak rendben tartásukra egy „erkölcsi magaviseletéről hitelesen ajánlandó egyén”-t kinevezni, míg azonban ilyet nem találtak, addig az egyik írnok feladatául jelölték meg a lajstromozást úgy, hogy munkájának egy részét átvette a másik írnok. Köteleességüké tették továbbá, hogy mindennap a városházánál tartózkodjanak, írják meg azokat a közhirdetéseket, amelyeket a lakosok szombaton és vasárnap délelőtt kilenc óráig megtesznek, így az írnokoknak vasárnap is reggel 7 órakor már a városházán kellett lenni.

A polgármesteren kívül a két bíró és két jegyző bízott meg azzal is, hogy fogadja az érkező idegeneket és vagy saját házánál, vagy a vendégfogadóban szállásolja el. Ha hazavitte akármelyikük a vendéget, akkor a város pénztárából „egy-egy úri személy elfogadásáért egy pengő, cseléd elfogadásáért pedig egy bankó váltóforint megjutalmaztatás” járt.

A főjegyző is, ha nem helybeli volt, tisztségére való tekintettel bírt csak szavazattal, de miután kinevezése nem holtig szólt, saját házat kellett vásárolnia, és le kellett fizetnie a polgártaksát ahhoz, hogy valóságos polgárjoggal bírjon.

Az 1837-es privilegiumlevél – amelynek értelmében a határozatlan időre kinevezett főjegyző „üléssel és vokssal” bíró tagja lett a választott közönségnek – meghatározta azt is, hogy a választott közönség által választassék és neveztessek ki a főjegyző, a lajtmozó és a két írnok.

Az aljegyző állította ki az útleveleket és a passzusokat, az írnokok a főbírói szék és a tanács előtti perek idéző leveleinek kiadásáért feleltek, amiért levelenként hat pengő krajcárt kaptak.

1841-ben a város újra tárgyalta az orvosi fizetést is: 240 pengő forintban, négy öl tűzifában, hat köből búzában, 12 köből gabonában állapította azt meg azzal a kikötéssel, hogy a folyamatos orvosi jelenlét biztosítása érdekében egyszerre nem hagyhatják el a várost. Megváltoztatták a választás módját is. Eddig élethosszig tartott egy-egy orvos kinevezése, 1841-től a választott közönségnek jogában állt minden tisztújításkor dönteni arról, hogy meghosszabbítsák-e a megbízást vagy nem.

1845-ben, amikor Karlovszky meghalt, helyette városi főorvosnak Meskó Pált választották.

A nyíregyházi anyagi biztonságának megteremtéséhez hozzájárult a jó piaccal bíró állattenyésztés is. A lakosoknak számos állatuk: híres lovaik, a bérelt pusztákon vagy a városszéli pascuumon legelő marháik, juhok voltak. Saját egészségük mellett így nagyon fontos volt számukra állataik bajtól való megóvása, szükség esetén gyógyítása is. Ezért fogadtak fel a kisebb problémákat megoldó kovácsok mellé marhaorvost is. Gerzsabek János 1821-től volt itt, az 1845-ben érkező Ország Endrének már 40 pengő forint fizetést ajánlottak, köteleességévé téve a város bikáinak ingyen gyógyítását.

A szabad és privilegizált Nyíregyháza az 1830-as évek végén, 1840-es évek elején tudatosan törekedett arra, hogy jogállása abban is tükröződjön, hogy „urbanizálódik” a település. A XIX. század elején Sexty András hites vármegyei mérnök, nyíregyházi lakos tervei alapján a hosszú utcákat közökkel kötötték össze, de az utcák „rendes szabályozására” csak 1840-ben készített mérnöki felvételt és tervet Hudatsek Pál. Ekkorra már a város több portát is megvett a rendezéshez és a középületek építéséhez, környezetének kialakításához. Többször is foglalkoztak a vízálló helyek lecsapolásával is.

Már az örökváltság után tervezte az előjáróság a joggyarapodást méltóan kifejező városháza építését. Az építésre a tokaji Francz Ignácot kérték meg, de ő 1827-ben nem vállalta. 1830-ban azonban már kész terveket juttatott el az előjáróknak az emeletesre tervezett épületről. Mégsem az általa elképzelték valósultak meg, hanem a debreceni építőmester, Povolny Ferenc terveinek egy része vált valóra. 1839-ben ugyanis Povolny is emeletes városházát tervezett, de 1842 augusztusára, amire elkészült földszintes lett. Az építéséhez „ még 1840. évben fogtak hozzá, csak ez évben épült fel annyira, hogy már benne a sessiókat[üléseket] és gyűléseket lehete

tartani, ami e folyó év augusztus napjaiban valósult is, mindazáltal még sok hely-rehozandó maradt benne.”

Az új városházát a volt curialis funduson – Dienes István véleménye szerint a XV. századi Batori-féle földesúri erődítményszerű ház helyére építették. Itt állt a Dessewffyék és a Károlyiak háza is.

Az átköltözés emlékeztetésképpen elhatározzák, hogy a választott közönség üléseit nyilvánossá tették.

Az új városháza már hivatalnak épült. 13 hivatali szoba volt benne. Külön helyisége volt a polgármesternek, a főbíróknak, a külső és a belső tanácsnak, a főjegyzőnek, a váltság és az adókasszának, a forspont commissariusnak, az árva-gyámnak, az öröknek, a hajdúknak. Volt az épületben egy vendégszoba, mázsáló, kamra, vízipeska szin, valamint alatta pince, az udvaron magtár, padlásos istálló, szin, raktár.

Mire felépült az új városháza eltűnt előle a sár is, ugyanis az itt lévő boltokat bér-lő kereskedőket arra kötelezte az előljáróság, hogy egy-egy ölnyi járdát építsenek. A járda szélességének megállapítására és az építés szervezésére bizottságot neveztek ki. 1846-ban tovább csinították a városháza környékét, sőt az épület két szegletére a kapu fölé éjjeli lámpákat is szereltek.

Az 1847. február 22-én hozott határozattal a város döntött arról is, hogy az új épületbe került városi iratokat 3 évig évi 240 forint díj ellenében rendeztetni és lajstromoztatni.

A harmadik városháza

Földszinti része 1842-ben készült el Povolny Ferenc debreceni építőmester tervei szerint

Az 1840-es években új gazdasági vállalkozások is indultak a városban: May Adolf rézöntő műhelyében szeszgyári felszereléseket is készített. 1843-ban pedig megalakult a gyufagyár, amelynek létrejöttéről Susztek Sámuel feljegyzése így emlékezik: *„Balla Samu volt gyógyszeráros, a múlt években tett adósságainak lefaragása tekintetében gyógyszertárát törvényesen s per által elvesztvén, és így élelemmódjától is, de személyétől is megfosztatván, kéntelen volt más élelemmódról gondoskodni. Mivéggett elutazott Pestre, ahol néhány hónapig mulatván, gyakran meglátogatott egy ismerős gyufagyárost. Attól ezen mesterséget megtanulván, hazajött nagy nyomorúságban úgy, hogy még testi ruhája sem volt, mely miatt szégyenlven hazájába jönni, elébb Tokajban mostohaanyja testvérét meglátogatta, ki is látván rongyosságát, könyörült rajta, és öt ruházattal ellátta. Úgy jött azután Nyíregyházára, hol e folyó év június havában gyufagyárat állított s nyitott meg több helybeli tehetős úr segédelmével, kik tudniillik actiakát vévén magoknak, a szükségeseket beszerezték, néki havonként bizonyos díjat adván.”* A 20 munkást foglalkoztató dörzsgyufagyár ígéretes fejlődésének a tűz vetett véget. De jól működött a fuvarozásra alakult cugos társaság, és haszonnal folyt a széksóseprés is.

Egy jegyzőkönyvi bejegyzése szerint az előljárók már 1840 áprilisában gondolkodtak azon, hogy a gazdasági élet fellendítőjének tartott vasút miként érinthetné a várost is, hogyan lehetne az előzetes terveket számukra kedvezően befolyásolni. Mint irták: *„a térkép szerint az Ulmann által készítendő vasút Debrecenből Tokajba nem Nyíregyházának, hanem távolabb vezet, szükséges lépést tenni, hogy erre felé, mint a vármegye középpontja felé jöjjön a kereskedelemre és a termékek beszállítására nézve.”*

Az 1837 utáni időszak az urbanizálódás fellendülésének kezdeti évtizede. Városias szemléletet tükröző szervezetek, intézetek jöttek létre, a kulturális, szociális intézkedések is új szemléletet mutatnak. Új épületeket emeltek – a magánházak között már emeletes is volt, pl. a Sulyán József –, 1837-ben felépült az ún. Koronaház, amelyben több bolt is helyet kapott.

A műveltség emelése érdekében az előjáróság statutumokkal szorgalmazta az elemi iskolába járást, az írás-olvasás-számolás tudományának elsajátítását. Mindazokat pedig, akik vasárnap nem jöttek be a szállásról, nem jártak templomba és gyerekeiket nem engedték iskolába, kizárták a közbenefíciumokból. A XIX. század elejétől a város vezetői arra ösztönözték a céheket is, hogy olyan gyerekeket vegyenek fel, akik tudnak írni-olvasni.

1847-ben a római katolikusok iskolájában 150, a görög katolikusokéban 100, a reformátusokéban 50 gyerek tanult. Az evangélikusoknak ez idő tájt kilenc magyar és „tót” tanítási nyelvű iskolájuk volt 1255 tanulóval: négy elemi, négy polgári – külön a fiúknak és lányoknak, valamint az algimnáziumnak megfelelő professzori iskola, ahol latin nyelvű oktatás során „elitképzés” folyt. Az itt tanuló fiúk vagy tovább tanultak Lócsén, Iglón, Eperjesen, vagy igyekeztek írni-olvasni tudást igénylő városi tisztségekbe bejutni.

Az 1840-es évek az evangélikusok oktató-nevelő munkájában jelentős változást hoztak, hiszen a „belső iskola” túlsúlyosságának csökkentése érdekében „oldaliskolákat” létesítettek. 1842-ben az eklézsia megvette Fedor János Kállói úton megégett házát, ahol 1843. július 12-én letették az új iskola alapkövét. A helybeli Lipnyiczki kőműves és Tarczali ácsmester végezte az építómunkát. Ugyan ebben az évben, minthogy a *„homoki részen lakó gyermekeknek kezdő oskolájok nem lévén, és mivel tőlök a felvárosi, úgymint a Körtvély utcán lévő iskola távol van, átlátván a nemes eklézsia a homokiak kérelmét, melyben egy új, számukra építendő oskoláért folyamodtak hozzája, igazságosnak és helyesnek ítélvén, Lovich Mihálytól portájának egy részét, tudniük 12 ölnyi szélességben, mely éppen a katonai ispotály ellenében fekszik, a fent említett célra 180 Vft-ért megvette, s augusztus 11-én az alapköve tétetett le.”*

Miután az 1777-es Ratió Educationis szétválasztotta a pap- és tanítóképzést, a tankerületek ún. normális iskoláját elvégezve lehetett tanítani. Az első önálló tanítóképző szakiskolát 1828-ban Egerben a római katolikus egyház létesítette. Az evangélikus tiszai egyházkerület 1836-ban Nyíregyházán tartott gyűlésén készítette el azt az iskolai szabályzatot, amely a kerület nevelési rendjét rögzítette. Ennek első részében fogalmazzák meg az iskolamesterek képzésének céljából létrehozott szeminárium létesítésének szükségességét. A nyíregyházi egyházköztség felismerve ennek fontosságát már 1838-tól foglalkozott a kérdéssel. 1840. július 14-én kelt levelükben pedig már arra kérték a kerületet, hogy az iskolát itt állítsák fel.

1841-ben október 27-én az evangélikus parókián már e témában tárgyalt Komáromy József esperes és a város küldöttsége, majd megtekintették a legalkalmasabbnak tartott épületek közül a Hudacsek- és a Mezősy-féle házat. A tanítóképző részére a város egy 20 holdas külső telket ajánlott fel Sulyán József szállása és a Szentmihályi út közötti pázsitból „a mezei gazdálkodás oktatására”, és további kedvezményeket is ígértek abban az esetben, ha a szemináriumban valláskülönbség nélkül nyíregyháziak is tanulhatnak. 1842 tavaszán az egyházköztség 4600 váltó forintért megvásárolta az evangélikus templom, a gimnázium és a paplakok közelében álló Mezősy-féle házat. Ekkor a város már 50 000 négyszögöl földet ajánl fel, amit az intézet felállítását után adnak át az egyháznak évi 10 pengő krajcárért.

Az intézmény, amely Magyarországon az első evangélikus tanítóképző volt, 1847-ben kezdte meg működését. Az ingyenes oktatásban részesülő növendékek az iskola épületében kaptak szállást és étkezést. A „tápintézetet” a nyíregyházi evangélikus egyház által gyűjtöttkekből tartották fenn. Eredetileg három tanító általi képzést terveztek, de 1847-re már csak egy igazgató tanító fizetésére láttak lehetőséget. Az 1847. július 14-én kinevezett, német egyetemen is tanult Emericzy Lajos egy évig igazgata az intézetet és oktatta a 6 német és 4 tót ajkú növendéket. Mindannyian a szeminárium épületében laktak, és életüket, tanulásukat a „Magyarhoni ágostani hitvallású ev. Felsőbb iskolák számára hozott törvények” szerint szervezték 1848 őszéig, amikor 10 éves szünet következett az iskola történetében.

A legkisebbekre is gondolva Szabolcs vármegye alispánjának javaslatára 1843-ban kezdte el szervezni a kisdedővót Nagy Sámuel evangélikus tanító, valamint Farbaky Dániel evangélikus lelkész és Kralovánszky András városi tanácsnok, akik Kassán járva meg is látogattak egyet. Ekkor az egész országban is még csak 34 „angyalkert” volt. Az óvoda kezdő tőkét képező 6938 váltó forintot koronaőr férje halála után a szülővárosába hazatérő Szilassyné Inczedy Katalin adományozta Nyíregyháza közönségének az iránta tanúsított jóindulatért. Ezt követően jótékony célú bálók és színelőadások, valamint egyéni és városi felajánlások segítették a kisdedővó létrejöttét. A Nagy Sámuel által kidolgozott terv és az óvoda létrehozására benyújtott javaslatnak megfelelően a városi tanács a felekezetek papjainak, tanítóinak, a város előljáróságának és 30 „arra érdemes” városi polgárnak a részvételével 1844 októberében létrehozta a „Kisdedővó Intézeti Választmányt”. A választmány terjesztette be a tanácsnak az „Óvodai nevelés rendjét”, amely szerint a kisdedővó célja a család tehermentesítése mellett a gyermekeket a testi és lelki veszélyektől megóvni, rendre, illedelemre, tisztaságra szoktatni helyes gondolkodásra és beszédre, az Isten, a szülők és az embertársak tiszteletére, valamint „honszeretetre” nevelni. A gyermekek vasárnap és ünnepnap kivételével nyáron reggel hét, télen nyolc órától fél tizenkettőig, délután kettőtől ötig voltak felügyelet alatt.

A gyerekek reggel megérkezésükkor a ruhatárban betűrendben lévő fiókjaikba rakták ruháikat, ebédjüket, majd kilencig az óvoda játékaival játszhattak. Fél tízkor a fiúk és lányok külön sorakoztak, imádkoztak és beszélgettek. Minden napra megvolt határozva, hogy miről kell, hogy szó essen. Hétfőn földrajzi, természeti, mezőgazdasági témájú ismereteket szerezhetek a gyerekek, kedden az állatokról, az egészségről, az emberi testről esett szó. Szerdán délelőtt a mesterségekről, az elkészíthető és vásárolható árukról beszélgettek, délután pedig a csodás égi tüeményekről mesélt az óvó. Csütörtök a játék és a testgyakorlás napja volt. Pénteken a betűk és a számok világában kalandoztak, míg a szombatot az erkölcstannak és a heti tudnivalók átismétlésének szentelték.

A választmány november 15-i ülésén az építkezéshez szükséges pénz előteremtésének meggyorsítása érdekében döntött a meglévő összeg kikölcsönzéséről, ill. újabb jótékony célú színelőadás szervezéséről. A helybeli adományok mellett a vármegye segítségét is ígérte az 1845. augusztus 21-i választmányi ülésre ellátogató alispán és kísérete. Ennek realizálásaként a vármegyei tisztilakot 1221 váltóforint 15 krajcáéért átengedte az óvodának, a város pedig a szomszédos raktár telket engedte át engedményesen, 400 váltó forintért a választmánynak.

A Lipnyicky Imre helybeli építő mester által átalakított épületben végül 1846. november 22-én nyílt meg az óvoda. A 60–70 gyerekkel a Pesti Kisdedővó Képző Intézet igazgatójának ajánlására Grenerczy Andor okleveles alapnevelő és egy,

korábban a kassai óvodában is dolgozó dajka foglalkozott. A választmány 1845. október 15-i ülésének határozata szerint az óvó évi 700 váltó forintnyi fizetése mellett természetbeni járandósága 4 köből búza és 10 köből gabona – ebből kellett élelemeznie a segédtanítóját is. Az óvó feladata volt az óvoda fűtése, ill. olyan szolgáló felfogadása, aki a gyerekek mellett is alkalmazható.

Susztek Sámel az óvoda alapítását ekként jegyzi le 1846-ban naplójában: *„Miután ezen szent eszme, miszerint egy kisdedővó intézet felállítandó, városunk előkelő polgárainál nagy részvétre talált, nem volt egyéb hátra, mint annak mennél előbbi és legkönnyebb módon kiviteléről gondoskodni. Ugyanis már 1843-ban első alaptőkéjéül a város ajánlott azon summából, melyet bizonyos szolgálataért nyert néhai méltóságos Szilassy József özvegyétől (a summa 10 000 forint) 6938 Vft és 21 krajcár. Egyéb kútforrások, az alaptőkéjének gyarapítására szolgálók voltak a többrendbeli táncvigalmak, színmutatványok a helybeli tanulóifjak által előadva, és egyéb önkéntes s szíves adakozások. Ezen források oly bőven buzogtak ki, hogy 1844. év szeptember 7-én 8787 Vft-ot és 59 krajcárt tettek. Ily gyorsan növekedvén az alaptőke, az 1846. évben [kész] volt már a kisdedővói választmány az épületnek felállításáról gondoskodni. A városnak lévén egy kevés hasznot hozó portája épp a város közepén, mely fa lerakóhelyül használtatott, azt a célbavett intézet részére igen olcsó áron eladta. Ez is meglévén birtokában a választmánynak, hozzáfogott az építéshez, mely a helybeli kőművesmester Lipniczki János által ez 1846. [évi] nyáron el is készült minden hozzátartozandókkal egyetemben annyira, hogy november 22-én a leendő óvó, Grenerczí András úr ünnepélyesen be is vezettetett a kisdedővói választmány által, és november 23-án már a beírott óvoncok a tanításban is részt vettek. A bévezetés napja estvéjén szinte az intézet tőkéjének gyarapítására táncvigalom tartatott, mely nem megvetendő summát hozott be.*

A tanítási díj osztály szerint fizettetett. Ugyan az első osztálybaniak egy hónapra 30 krajcárt, a második osztálybaniak 20 krajcárt, a harmadik osztálybaniak 10 krajcárt váltópénzben fizettek, a negyedik osztálybeliek pedig, ahova a szegény szülék gyermekei tartoztak, ingyen tanítottak.”

A karitatív célok segítésére, a „műveltség emelésére” hosszabb-rövidebb ideig fennálló baráti társaságokat, egyleteket hoztak létre. 1832-től a Magyar Olvasó Társaság később Casino-egylet néven a városi polgárság és hivatalnokréteg találkozó helye, társasági életének színtere lett, ahol néhány újságot is el lehetett olvasni a városházára 1841-től járó Pesti Hírlapon kívül.

1841-ben döntés született arról, hogy *„a város méltóságának megfelelő zenekar tartassék, minél fogva Redelhammer János, ki már előbb is oktatta a zenészeket, kéri díjazásának megállapítását, mire a város előljárói kimondják, »hogy miután óhajtanó, hogy a városi hangászok a világgal haladjanak, e mellett közöttük jobb rendtartás is létezzék, e tárgyban tervezet készítésével, a polgármester elnöklete alatt, Inczedy György, Hatzel Antal, Pozsonyi János, Kobílicz János és Takács Alajos megbízatnak.»* Nyíregyházán már az 1820-as évektől Benczúr Sámuel evangélikus lelkész ösztönözte a zenetanulást. Nyolc fiút a város támogatásával oktatott előbb ő, majd Redelhammer, később pedig Kollmann Sámuel.

Más városok példájára 1843-ban alakulnak a „nyíregyházi nemes szívű nők »jótékony nőegyleté«”. Első báli rendezvényükön 600 forintot gyűjtöttek a városi kórház javára.

A másik szemléletmódváltás az új gazdasági formák iránti érdeklődésben nyilvánult meg: 1841-ben 4 darab Lánchíd-részvényt, 1845-ben gróf Dessewffy felhívó

levelére „a magyar szövetség” gyarapítására szolgáló részvényt, majd ipartársulati részvényt vett a város, minthogy „a közönség az iparnak előmozdítását e hon egyik legsürgetőbb teendőjének tekinti.” 1846-ban négy részvényel iratkozott be Nyíregyháza az alakuló Tiszavölgyi Első Gőzhajó Társaság tagjainak sorába.

A szemléletbeli változást minden bizonnyal formálta az is, hogy a városban mind több olyan pap, tanító, orvos és mesterember fordult meg, sőt telepedett le, akik bel- és külföldön is több helyen megfordultak. Az evangélikus lelkészek közül peregrinus [külföldi egyetemen járt diák] volt Chotvás András, aki 1846-tól segédpap Nyíregyházán 1841-ben Bécs, Prága, Drezda, Lipcse, Altenburg városokon keresztül Jenába utazott, ahol egy szemeszter hallgatott, majd Vajmar, Erfurt, Gotha, Göttinga, Hálán keresztül Berlinbe ment, ahol a másik felét töltötte az egyetemen. Hazafelé jövet egész Németországot beutazta, látta Potsdamot, Rudolfstadot, Coburgot, Freiburgot, Bambergot, Aschaffenburgot, Frankfurt an Maint, Mainzot, Hajdelberget, Karlstruhet, Strassburgot, Párizst. De Farbaly Dániel, Homolya János és Honéczy Dániel is német egyetemen is tanult, míg Longaver Lajos, Mikuss Sámuel és Stepperd Wenczel a bécsi egyetemre jutott el. Zsatkovics István pedig Lembergben tanult.

Karlovszky Lajos orvosdoktornak pedig a nyíregyházi előjárók ajánlották fel azt a lehetőséget, hogy mielőtt elkezdi a városban a praxisát egy évet bécsi kórházakban töltsön a legújabb gyógymódok tanulmányozásával. 1846-ban Meskó Pál főorvos kívánt „*orvosi tudománya gyarapítása s e szakmabeli tapasztalatai öregbítése végett egy pár hónapot Bécsben tölteni.*” Minthogy az előjárók úgy vélték, hogy ez a közösség hasznára lesz, támogatták az utazást. A helybeli Bents Istvánt pedig segítették, hogy a bécsi katonai intézetben tanuljon tábortorvosi tudományt.

Szumrák Dániel „*mezei gazda tudományát Württembergbeni Hohenheim városban és a bécsi polytechnicumban 1-1 évig hallgatta.*” Ns. Csorba György dorogi lakos, aki nyíregyházi lakosnak jelentkezett 1840 februárjában, a bécsi akadémián tanult asztalos volt, és itt szeretett volna architekturái rajztudományt oktatni.

Az irodalom a színészek által tartott tükrön át is megérintette a nyíregyháziakat. Már a XIX. század elejétől magyar és német nyelvű vándorszínészek szórakoztatták az érdeklődőket. Korábban is megfordulak itt német és magyar nyelvű színtársulatok, most is szívesen fogadták őket. Az 1839-ben itt játszó társulat igazgatója még a város címerének lefestésére is ajánlkozott. 1840 januárjában a svédországi Pratte testvéreket, akiknek a „mesterséges színjáték”-át sokan látogatták, a város vezetése felszólította egy jótékony előadás tartására a kórház javára. Ettől kezdve minden társaságnak kellett egy jótékony előadást adni. Latabár Ende színtársulata az itt tartott hat előadásból pl. az Egyenlőség című bevételét ajánlotta a kisedővő javára. 1844-ben Nagy Sámuel kezdeményezésére Nyíregyházán is alakult egy műkedvelő színjátszó társulat „a közszellem és a társas élet emelésére”. Vahot Imre Farsangi iskola, illetve Szigligeti Szökött katona c. darabját nyáron a csizmadia színben, télen a nagyvendéglőben adták elő néhányszor. Az előadások bevételét jótékony célokra ajánlották fel. A kisedővő javára főként a nyári szünetre hazaérkezett diákokból és a „helybeli lelkes hölgyekből” alakult társulat 1844 nyarán két vígjátékot is előadott: A hűség próbáját és A fősvényt. December 29-én láthatta a nyíregyházi közönség a Zsidó című színdarabot is, amelyben a zenészeknek is jelentős szerep jutott. A zenekedvelők hallhatták itt az 1840-es években muzsikálni az országos hírnévre szert tett Dombi Marci, valamint Tóni zenekarát, és Bunkó Ferenc – később Párizsban, Berlinben, Hamburgban megfordul, Bihariék után az országban a legjobbnak tartott – bandáját.

A „városiasodás” mentalitásváltozást is jelentett. A közösség a XVIII. század közeptől szerény összegekkel, de folyamatosan támogatta a – főként felvidéki – felsőbb fokú iskolákat, a szerencsétlenül jártakat (tűz-, vízkárt szenvedetteket). 1838-ban „fényes bál tartatott” a pest-budai árvízkárosultak javára, amelyen részt vett gróf Teleki József főispán is. A bál után még több hétig házanként járva is gyűjtöttek adományokat. A XIX. század első felében szinte kötelezővé vált a jótékonykodás: megszaporodtak a karitatív célú rendezvények és jótékonykodni illett azoknak is, akik polgárnak vagy lakosnak való befogadásukat kérték. Az előjáróság az országos kezdeményezéseket is támogatta: pl. pénzt juttatott a vakok és elmeháborodottak tervezett intézetének alapítására.

A segítési szándék helyben is elkelt, hiszen a népesség gyarapodásával nőtt a koldulásra szorulóknak száma is. A város előjárósága az 1830-as években több rendeletet hozott, amivel igyekezett „intézményes rendbe” szervezni a koldusokat. A városi orvos közreműködésével megállapították, hogy ki jogosult arra, hogy a város gondoskodását elnyerő koldus legyen. A hivatalos ún. táblával rendelkező koldus alá kellett, hogy vesse magát a koldusbíró utasításának, a megfelelő rendben, helyen és időben koldulhatott. „1. Ezentúl a koldusoknak két bukszájuk léssen, melyekkel a koldusbíró által kirendelendő koldus minden vasárnap és ünnepnapokon az illető templomok ajtajai előtt fog alamizsnát kérni. Hasonlóan egy bukszás egyszer egy hétben szombati napon bejárja a város lakosait, köteles fogván lenni mindegyik a bukszát, melytől a kulcs a város gazdáinál léssen, azonnal az alamizsnakérés végével a város gazdáinak átadani, ki által a bejött pénz minden 14. napok alatt egyszer minden koldusok között, kik a koldusok lajstromába be lesznek írva, egyformán fog felosztatni és kiadatni. 2. Nem léssen szabad csak annak koldulni, ki a koldusok lajstromába beíratatik, eszerint az egyéb, akár helybeli, akár vidéki személyeket a koldusbíró azonnal jelentse a város gazdáinak be, kiknek kötelességükbe fog állani, az ilyeneket a koldulástól azonnal eltiltani. 3. Azonban azokra is, kiknek neve a lajstromba felíratik, bukszával csak midőn vasárnap és ünnep- és szombati napokon kirendeltetnek, buksza nélkül pedig a liszt- és kenyérekérés egy-egy héten által csak kétszer, jelesen kedden és pénteken, és pedig a város al- és felvége szerint kétfelé osztva engedtetik meg...” A koldusoknak feladatuk is volt: nyáron éjjel-nappal vigyáztak a város füves kertjére, ill. minden szombat délután, és minden nagy ünnepeket megelőző napoknak estéjén kisépérték a templomot.

Természeti csapások idején gondoskodni kellett a károsultak ellátásáról is. Mindennapi veszedelem volt a tűz, amely jelentős kárt okozott ennek enyhítésére hozták létre 1837-ben az önkéntes tűzoltó egyesületet. Sulyán Ádám két év múlva beterjesztette a tanács elé a tűzkármentesítési intézetről készített tervét. 1840. február 16-án állították fel a Nyíregyházi Tűzkármentő Intézetet azzal a céllal, hogy a gyakori tüzesetekben esett károkat közösen és előre szervezeten enyhítsék. A kárfelméréshez és annak megbecsüléséhez minden belépő nyíregyházi lakos éghető vagyonát a kirendelt városi küldöttség felbecsülte – ennek arányában kellett a meghatározott összeget befizetni, amikor egy-egy tűz alkalmával a kárvallottakat segíyezni akarták. „Megégett egy ezen Intézetben lévő tagnak háza, mely 500 váltó forintra volt becsülve. Ezen 500 váltó forintot az Intézet tagjai rakták össze aszerint, amennyi vagyona volt becsülve úgy, hogy minden 100 forinttól csak 3 krajcárt kellett fizetni. Akinek példának okáért 300 forintig volt assecuralva [biztosítva], az fizetett 9 krajcárt, akinek 500 forintig, az 15 krajcárt etc., és így ezen aprólékos

pótolásból a kárvallottnak a kára megtérítettett. Hogyha pedig nagyobb kár esik, akkor természetesen többet is kell pótolni.”

Az aszály, fagykár idején a termény pusztulása éhínséghez vezetett. Ennek megelőzésére épített 1842-ben a város egy olyan terménymagtárat, ahol tartalékok képezhettek és tárolhattak szükség esetére.

A természeti csapások, járványok pedig nem kímélték a várost az 1840-es években sem. 1841-ben az a sok ember halálát okozó forróláz mellett olyan nagy aszály volt, hogy *„sokan lakosaink közül rövid idő alatt egészen elszegényültek, kivált akik városi és egyéb adósságaik lefizetésére mostan szorítottak. Ily aggodalmas és mostoha állapotban folyamodtak ők a királytelki gróf Dessewffy Gusztáv öméltóságához, ki felsegélésükre néhány ezer köből gabonát, köblét 11 váltóforintjával törvényes kamattal hitelbe 1842. Szent Mihály-napig szétosztogattatni szíves vala.”*

A rossz időjárás miatt a gabona ára felment, a koldulásra kényszerülők száma napról napra nőtt. Néhányan el is költöztek a Bánatba. 1844-ben aprómarhadög söpört végig a városon, 1947-ben pedig az év végén az emberek közt volt feltűnően nagy a halandóság.

A város mikroközösségeinek, a családoknak azonban megvoltak a maguk örömei, ünnepei is. Az egy-egy új család létrejöttét megalapozó házasság, majd az azt követő *lakodalom* a legnagyobb vigalmak közé tartozott. A többnyire a szállásokon kint élő nyíregyházi fiatalok a múlt században a társas élet különböző színhelyein: téli fonóesteken, tollfosztókban, kenderdörzsölőkben, tengerifosztókban, vásárokon, vasárnapi istentiszteleteken és délutáni összejöveteleken, valamint a lakodalmakban ismerkedtek meg. Ha a fiatalok szándékát elfogadta a család, akkor csendes kézfogó után megtartották a lakodalmat, amit általában a mezőgazdasági munkák végére tűzték ki. Így a leggyakoribb az október és február közötti esküvő volt. 1798 előtt a lakodalom már vasárnap elkezdődött és egy hétig is eltartott, de a XIX. században már az egyháztanács rendelete értelmében csak hétfőn kezdődhetett, és már szerda este be is kellett azt fejezni.

A lakodalomról Posonyi János megyei főorvos annak kapcsán ad részletes leírást, hogy a rossz ünnepi szokások miatt sokan a téli betegségek: légcsőhurut, tüdőgyulladás áldozataivá estek. *„A nyíregyházi evangélikusok közt a legszegényebb is szegyennek tartaná házassági ünnepét ünnepélyes lakodalom nélkül bevégezni. És ebben némi vetélkedés uralkodik, mely szerint minden ember igyekszik másnál hosszabb és pazarabb lakodalmat adhatni. És az ilyen vigalom eltart néha négy napig is, mert miután a vendégek több évi szorgalom által gyűjtött vagy kenyérnek szánt gabona, néha kölcsönvett pénzen szerzett eledeleket és italokat megemésztették és így az örömapát mindenéből kipusztították, a lakoma elemeit magok hordják össze, és folytatják új erővel a vigalmat.*

Az első káros szokás az, mely szerint a menyegzőt megelőző estén a menyasszony ágyát és ládáját átviszik a vőlegény lakába. Felkendőzött lovakon magas póznára tűzött virág- és szalagkoszorút körbevéve, palack a kezükben. Nem egyenes úton, hanem a város minden utcáit össze-vissza, nem járva, hanem vágatva sívít, kurjongat és teli torokkal dalol, minden illemből és szeméremből kivetkezve bacchans nőként a nyoszolyó asszonyok és lányok botrányos koszorúja. És mely gyakran történik, hogy ily alkalommal emberek gázoltatnak, vagy a szekér felfordulván, kezek-lábak törnek!

A másik, és amennyiben többen részesülnek benne, az emberek egészségének és életének még ártalmasabb népszokás a lakodalom maga, részint a módjára nézve, mellyel végrehajtatik, részint azon időre nézve, ameddig tart. A lakodalom ideje az advent előtti idő és a farsang, tehát a hűvös, nedves vagy hideg száraz, többnyire szeles idő. A vendégek ünnepi, azaz könnyű nyári ruhába öltözék. Esznek csömörig és isznak rá részegségig bort és pálinkát, az asszonyok nem különben mint a férfiak. Táncolnak izzadásig összeszorulva egy kis szobában, melynek ajtaja és ablaka kifeszített, kemencéje rendszerint beüttetett. Mindenünnen léghuzam, kívül olykor a legcsikorgóbb tél, a lakodalmas nép vére és kedélye izzó tűz.”

Az evangélikus egyház történetét író papok és tanítók is változtatásra szoruló szokáslemnek ítélték a menyasszonyláda vitelét, mert ennek apropóján a lakodalmas háznál már az esküvő előtt megkezdődött a lakoma. Ezért megparancsolták, hogy a menyasszony ágyát és ládáját csak esketés után, mégpedig nappal vigyék a vőlegény házához, ill. hogy a vendégek, „kivéven a nászlegényt és nászleányt, hivatlanul ne merjenek egyik lakodalmas háztól a másikhoz kóborolni”.

A másik szokás, amit az egyház költségkímélés és ünnepkorlátozás miatt megváltoztatott az volt, hogy az esketéssel együtt történjek a menyasszony avatása is.

A házasságkötéssel megszentelt párkapcsolat gyümölcseinek, a gyermeknek születése szintén jeles esemény volt a nyíregyháziaknál is. A gyereket a születés utáni napokban, lehetőleg vasárnap vitték *keresztelőre*. Ekkor a pólyás dunyhát díszes szalaggal kötötték át, a babát is ünnepi ruhába öltöztették. A keresztelés után hazaérve az apa átadta az anyának a picit, aki — mintegy az elfogadás jelképeként — megszojtatta. A szertartás után a család és a keresztszülők ünnepi lakomát csaptak. A férfiak és a nők külön mulatozva, beszélgetve fogyasztották el az erre az alkalomra süttött örömkalácsot, valamint a szilva- vagy gabonapálinkát.

Az ember életében nemcsak örömműnnp van, hanem gyász is. A halott „eltakarításának” megvolt a szokásrendszere. A virrasztás és *temetési szertartás* is a hagyományok által meghatározott rendben történt. Ha halott volt a háznál, akkor tilos volt a hangoskodás, vigalom, a földi hívság. A felravatalozott mellett éjszakába nyúlóan imádkoztak és énekeltek a rokonok, ismerősök. Az ünnepelőbe öltöztetett halotton kívül fekete ünneplőt öltöttek a gyászolók is. A szertartás egyházi rend szerint zajlott. Az elhantolás után kezdődött az ún. halotti tor, amelyen tor-eledel (paprikáshús) és pálinka mellett emlékeztek meg az elhunytól.

Bene János

A millennium bűvöletében

Az „előre törekvő város”

Az új évtized, az 1890-es évek, Bencs László polgármesterségének ideje a nagy építkezések kora volt a városban, Nyíregyháza fejlődése töretlen, a település városias képet vett fel, utcái, terei rendezettek, köz- és magánépületei gyarapodtak.

Az 1890. évi népszámlálás adatai szerint akkor a városban 27 170 lélek lakott, 13 249 férfi és 13 921 nő. A tíz évvel korábbi népesség számához képest a gyarapodás 2999 lelket tett ki. A város 904 katasztrális hold és 631 négyszögöl területre terjedt ki. 95 utcáján és terén 2106 lakóház állt, abból 28 emeletes, a többi földszintes. A város határában lévő tanyavilág 27 336 katasztrális hold területén 1675 lakóházban 8701 tanyai lakos élt. Ezekben az években „modernizálták” a korábbi palétás rendszert. 1892-ben 25, 1893 tavaszán pedig 45 járást szerveztek, a járások élén a most már tanyabíráknak nevezett (korábban) palétásokkal. A tanyabírákat hatévente választották, szolgálati utasítással látták el őket, házukra a hivatali állásukat jelző Tanyabíró táblát függesztették ki.

Szintén a város határával összefüggő nagy kérdés volt a nagykállói határban fekvő, de Nyíregyháza szomszédságában lévő császárszállási földeknek és nyíregyházi polgárok által ottan birt tanyáknak Nyíregyháza határához leendő csatolása. Az 1899. október 13-i közgyűlés Bencs Lászlót, Hudák Károly tiszti ügyészt és dr. Ferlicska Kálmán volt ügyészt, országgyűlési képviselőt bizta meg a közgyűlés, hogy a szükséges lépéseket tegyék meg.

Vidliczkay József halálával a Tisztelt Házba új képviselőt kellett küldeni. Az 1890-es évtizedben két képviselője is volt a városnak, Beniczky Miksa (1829–1912), illetve dr. Ferlicska Kálmán (1852–1906). Az előbbi 1890 és 1896, utóbbi 1896 és 1901 között képviselte az Országházban Nyíregyházát.

Beniczky Miksa Liptó megyei joghallgató, 1848-1849-ben az egri 26. honvéd zászlóaljban harcolt. Világos után birtokaira vonult vissza, majd Borsod megyében megyei aljegyzői tisztet töltött be. 1863-ban telepedett Nyíregyházára mint gróf Lónyay Menyhért ügyeinek képviselője. Simapusztán gazdálkodott. A választáson ellenfele a szabadelvű párti Farbaky József (1838–1896) evangélikus lelkész. A választásnak akkor nem volt igazán tétje, hiszen a ciklusból már nem sok idő volt hátra, a választóknak is csak a fele élt a jogával, s a tótul is jól beszélő Beniczky győzött. Az 1892-es választáson újra jelöltette magát, az ugyancsak függetlenségi programmal induló dr. Meskó Lászlóval szemben és 699:654 arányban győzött, de képviselősködésének a város nem látta igazán a hasznát. Az újabb ciklusban

újra jelöltette magát, de megbukott és azután, hogy a polgármesterségre tört, hívei végképp elhagyták. Anyagi helyzete is romlott, elhagyta a várost s egy budapesti honvéd menházban töltötte utolsó éveit.

Dr. Ferlicska Kálmán korábban Nyíregyházára telepedett üvegkereskedő családból származott, ahol a fiúk már hivatalnoki, értelmiségi pályát választották. 1879-ben végezte jogi tanulmányait, ügyvédi oklevelet szerzett, három évig Pesten gyakornokoskodott, majd 1882-ben Nyíregyházán nyitott ügyvédi irodát. Tagja lett a képviselőtestületnek, majd a törvényhatósági bizottságnak is, 1893-tól a város főügyésze. 1896-ban a választások előtt Bánffy Dezső kormányától biztatást kapott a város, ha kormánypárti jelöltet választanak, szó lehet az önálló törvényhatósági jog megadásáról. 27 szavazattal nyert Beniczky Miksa ellen. Pestre kerülve gyakran felszóllalt a Házban, de a Bánffy kormány bukásával, az amúgy is kétes értékű ígéret beváltatlan maradt, a város elesett az önálló törvényhatósági jogtól. Hazatérve Nyíregyházára dr. Ferlicska Kálmán továbbra is rendületlenül dolgozott, nem sokkal halála előtt Garayra magyarosította családjának nevét. 1906. július 21-én hunyt el a Selyem utca 5. szám alatti házában.¹

Az elemi csapások az új évtizedben sem kímélték a várost. 1891. július 5-én hatalmas felhőszakadás és jégverés zúdult a határra, elverve a termést. A polgármester azonnal értekezletet hívott össze, segélybizottságot alakítottak, és összesen 2000 forint összegig azonnali gyorssegélyt engedélyeztek a rászorulóknak. A helybeli Ipar és Kereskedelmi Bank 100 métermázsa gabonát ajánlott fel és 10 000 forintnyi kedvezményes, 5 százalékos kamatú kölcsönt kívánt nyújtani 4 éves lejáratral a hatóságilag igazolt károsultaknak.²

A városban is megindult a gyűjtés, melynek eredményéről az 1891. augusztus 27-i közgyűlésen számolt be a polgármester. 104 mázsa újgabona és 2645 forint 6 krajcár készpénz gyűlt össze. Augusztus 16-án a Népkertben a fiatalság rendezett néptünnepélyt, s az ott befolyt 807 forint 86 krajcár tiszta jövedelmet is felajánlották a rászorultaknak.

Az első adakozók között volt Kállay András főispán 100 forinttal, a helybeli takarékpénztár vetőmagra 1000 forintot, az Ipar és Kereskedelmi Bank 100 mázsa vetőmagot, gróf Dessewffy Miklós 200 forintot, a Szabolcsi Hitelbank 100 forintot, a nagykállói takarékpénztár szintén 100 forintot adományozott.

A polgármesteri jelentés szerint 11 104 hold 680 négyszögöl terület szenvedett jégkárt, 858-ra rúgott a károsultak száma, közülük viszont csak 133-an jelentkeztek 16 741 forint összegű vetőmagkölcsön iránt. Sokan tehát önerőből próbálnak talpra állni.³

A jégverés mellett a tűz is pusztított a városban, főleg a tavaszi szeles időkben. A tűzoltóság felkészültségének köszönhetően azonban nagyobb katasztrófa nem történt, de 1893 tavaszán a polgármester, félve a netaláni gyűjtogatásoktól, elrendelte, hogy éjszaka a polgárok kettesével, utcánként éjjeli őrseget adjanak.

1894. szeptember 22-én és 23-án ünnepelte a Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egylet fennállásának 10. évfordulóját, zászlószenteléssel egybekötve. A zászló tűzvörös szövetből készült, egyik oldalán a város címere és a *Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egylet* körirással, a másik oldalon tűzoltó szerek és *Istennek dicsőség, embernek segítség!* körirással. Az évfordulóra a város 1000 forintot szavazott

1. Margócsy, 1995. 205–227.

2. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatának Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL.) V.B.181. jkv. 1891. júl. 10. K. 5544/1891.

3. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1891. aug. 27. K. 5989/1891.

meg a tűzoltóságnak, melyből egy új fecskendőt szereztek be. A zászlószentelési ünnepségen a tűzoltók is meglepték parancsnokukat, egy fekete bőrrrel bevont dobozban ébenfanyelű ezüst díszbaltát és ezüst kéthangú jelzót adtak át Sztárek Ferencnek.⁴

Két év múlva, a millenniumi ünnepségeken tartott országos tűzoltó versenyre a nyíregyháziak is beneveztek, s 1896. augusztus 16-án a fővárosban, első országos versenyükön, a négykerekű mozdonyfecskendő iskolaszerelési versenyén 38 csapat előtt szereztek meg az I. díjat, bőségszaru alakú ezüst serleget.⁵ Ez volt a nyitánya a később számos, nemzetközi versenyt is nyert csapat sikeres szerepléseinek.

A város saját hivatalházának jól megfontolt érdekekből való átengedése után rendre azon volt, hogy a felsőbb hivatalok elhelyezését megoldja, s végül saját Városházába költözzön vissza. E hivatalok közül elsőként a törvénytörvényés ügyét sikerült megoldani. A képviselőtestület az építendő Törvénytörvényés részére az Orosi út jobb oldalán és a Szentmihályi utcán ajánlott fel telket, végül az 1887. június 3-i közgyűlés az Orosi utca torkolatának bal oldalát jelölte meg a törvénytörvényés és a fogház helyéül. 1888. május 18-án a Törvénytörvényés létesítő bizottság terjesztette be jelentését, melyben az szerepelt, hogy a belügyminisztérium által megbízott tervező Wágner Gyula építész azt javasolta, hogy az Orosi utcai telek délnyugati szegletét 21 méterrel hozzák ki az utcára – így az épület egyemeletes és kettős frontú lehetne, míg ha az nem történik meg, akkor kétemeletesre kell építeni. Városszépítészeti szempontból a közgyűlés az előző javaslatot fogadta el és átadta az építkezéshez szükséges 242 négyszögöl területet.⁶

Augusztus 17-én már konkrét ügyekről döntött a közgyűlés, megrendelt a tavasszal induló munkálatokhoz 1 millió téglát, az építkezéshez felajánlott 200 000 forint előleg felvételének módoszatairól megkereste a Budapesti Kereskedelmi Bankot.

Először a börtönt építették meg, melynek alapkövét 1889. szeptember 25-én rakták le. 1891-re az épület készen áll, februárban költöztették át a rabokat a Korona épületből. A törvénytörvényés épülete is elkészült még abban az évben, a kivitelezők itt is Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály voltak. A törvénykezés hivatalai 1891 augusztusában kezdtek beköltözni, az ünnepélyes felavatás 1891. november 23-án történt meg. Az épület földszintjén a járásbírószoba és a telekkönyv, az emeleten a törvénytörvényés kapott helyet. A sarkon nyílt a díszes főbejárat, az Orosi utcán pedig a kocsibehajtó kaput építették meg.⁷ A börtönről és a börtönviszonyokról az alábbiakat írta Geduly Henrik 1896-ban: „Nos, ami a nyíregyházi királyi fogházat illeti, az teljesen magán hordozza a modern idők amaz elvét, hogy még a megérdemlett büntetésben is legyen humanizmus és mód a javításra. Széles, világos folyosókkal, nagy munkatermekkel és jó levegőjű udvarral, nők, férfiak számára külön kórházzal ellátott tömör falú, hatalmas épület, melyben a rabok csak télen tartózkodnak, nyáron a rabkert művelése és a kosáripár gyakorlása czéljából a szabad ég alatt vannak. A munka, mint javító eszköz, itt oly mértékben nyer alkalmazást, hogy – a mi hazánkban páratlanul áll – pl. a folyó év május havában is a rabok 597 forint 50 krajcárt kerestek saját munkájukkal úgy, hogy ebből az ő és öreik élelmezése teljesen kikerült. A 3 emeletes fogházi épület 99 zárkájában – melyek közül a közös zárkában 30-40 ember is elfér – most 130 rab üli büntetését. A rabok egészségi állapota kedvezőnek mondható. Táplálkozási viszonyaik kielégítőek, élelmezésük

4. Bene, 1999/a. 23–25.

5. Bene, 1999/a. 26–27.

6. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1888. máj. 18. K. 1702/1888.

7. Margócsy, 1986. 68.

*tápláló, egészséges, sőt változatos. Leves, hús és főzelék szerepel étlapjukon. E mellett minden felekezet lelkeszi hivatala gondoskodik a foglyok vallás-erkölcsi ellátásáról is, úgy, hogy elmondhatjuk, e modern fogház alig büntet mással, mint a környezetből való kiszakítás által okozott erkölcsileg megszegyenyítő tudattal...*⁸

Bencs László polgármester az 1891. október 1-jei közgyűlésen jelentette be, hogy a törvényszék elhagyta a Városháza déli szárnyát, annak földszinti helyiségeibe szeptember 17-től fokozatosan költöztek be az addig az iskolákban és óvodákban elhelyezett hivatalok. Az adóhivatalt és a községi bírói hivatalt egy évre ideiglenesen a Gredig-ház emeletére költöztették. Nem került azonban minden helyiség a városi hivatalok birtokába, mert ekkor a képviselőtestület az 1889. augusztus 1. óta Nyíregyházán elhelyezett Pénzügyigazgatóságot, az addig a Gredig-házban bérelt helyiségekből átköltöztette a megürült hivatali szobákba, azért a bérleti díjért, amit addig a kincstár oda fizetett. A Pénzügyigazgatóság 1901-ig maradt a Városházán, akkor költözött a Barzó Mihály által épített bérházba a Károlyi kert és a Széchenyi utca sarkára. A Pénzügyigazgatóság kiköltözésével lett tulajdonképpen gazdája a teljes Városházának a város.⁹

Nyíregyháza megyeszékhellyé válása, 1876 óta, a megyei hivataloknak a Városházára való beköltözésével, állandó témája mind a vármegyei, mind a városi közgyűléseknek az önálló Vármegye-háza felépítésének ügye. Az 1887. november 25-i közgyűlésen ismertették a vármegye azon határozatát, miszerint a Megyeháza céljára megfelelő telket kérnek. Ennek kijelölésére a város a polgármester elnökletével dr. Meskó László tiszti ügyészt, dr. Jósa András, Gruden Ernő, Somogyi Gyula, Sztárek Ferenc képviselői tagokat, Bencs László tanácsnokot és Májerszky Béla főjegyzőt küldte ki.

A következő év nyarán ismét előkerült a megyeháza ügye. Ekkor a képviselőtestület már konkrét döntéseket hozott, melyek szerint átadják a Megyeház építésének céljaira a Városházául használt Vendég utcai telket és az azon lévő épületeket, megadják az anyagszállításhoz a kövezetvám mentességet. A megye által kért szomszédos, Köszler-féle telket nem tudták átadni, mert az magántulajdonban volt, s mivel abban időben téglagyártással nem foglalkozott a város, azt sem tudtak adni de az építkezést 15.000 forinttal támogatták. Elhatározták a képviselők azt is, ha új nagyvendéglőt építenek, akkor a mostanit lebontatják és annak helyét befásítatják, s végül ha a Megyeháza elkészül, a város visszakapja házát, ugyanakkor a vármegye lemond a korábban tévesen a vármegye részére telekkönyvezett Szarvas, Szentmihályi és Debreceni utcában lévő tiszti lakokról és telkekről.¹⁰

A hosszúra nyúlt huzavona végül is 1888-ban a nagyvendéglő leégésével oldódott meg, s 1890 tavaszán a megye és a város szerződést kötött a régi feltételekkel a Megyeházára. Ugyanakkor a vármegye tavaszi közgyűlésén pedig megszavazzák a másfél százalékos megyei pótdátot, ennek öt éven át történő szedése lett a fedezet a város által előlegezendő építési költségekre, s ekkor született végső határozat a tervpályázat szövegére is. A júniusban megjelent kiírás szerint kilencszobás főispáni, nyolcszobás alispáni lakást kellett tervezni, s e lakásokkal összefüggő irodák, további 63 szoba, 3 istálló, megfelelő pince és jégverem szükségeltetett. Tervezni kellett egy nagytermet és két kis tanácstermet (a közigazgatási bizottság és az árvaszék tárgyalásainak). A pályázóknak a tervek elkészítésére két és fél hónapot adott a kiírás. A határidőre három pályázat érkezett, a bírálóbizottság csak

8. Geduly, 1896. 142–143.

9. Margócsy, 1989. 343–371.

10. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1888. júl. 6. K. 4754/1888.

kettőt tartott érdemesnek, a harmadikat, a „Salus rei publicae” jeligéjűt elutasították, mivel tervezője elfogadhatatlanul kicsire méretezte az épületet. Az I. díjat így Balás Ernő, a II-at pedig Kiss István budapesti műépítésznek ítelték. 1891. március 9-én azonban a megyei rendkívüli közgyűlésén két fontos változtatást is eszközöltek, a korábbi pótadót háromszázalékosra emelték és futamidejét 15 évre növelték, és – nyilván kellő előkészítés után – a korábban elutasított harmadik pályázót, Alpár Ignácot (1855–1928) bízták meg a Vármegyeháza építkezésének műszaki vezetésével, tehát az ő tervét fogadták el, valószínűleg azért, mert akkorra már sorozatban a negyedik megyeházát tervezte. Az építkezés művezetésére 6500 forintot határoztak meg, ennyiről kötött szerződést Alpár Ignác és Miklós László alispán 1891. március 2-án. Kiss István, a Medici Mária pályamű szerzője 300 forint, az E. (körben E.) jeligéjű pályamű szerzője Balás Ernő pedig 200 forint jutalomban részesült.¹¹ 1891. május végén Vojtovics Bertalannal és Barzó Mihállyal kötnek kiviteli szerződést 209 ezer forint összegben. A végösszeg 209 516 forint 81 krajcár volt. Az építkezést Alpár olyan kitűnően vezette le, hogy az építkezésbe „belefért” a vármegyei múzeum kialakítása, valamint a homlokzat két fülkéjében álló Szabolcs vezér és Szent István király szobra is, melyek a millenniumi ünnepségek idején érkeztek meg Kallós Ede műterméből. 1891. november 7-én bokrétaünnepet tartottak, tehát teljes magasságig álltak a falak, s a következő év nyarán már a berendezésről döntött a vármegye.

A Megyeháza épületét a kor ízlésének megfelelő szecessziós stílusban tervezte és építette meg Alpár Ignác. A nagyterem díszítését Verán József épületszobrász, Scholtz Róbert festő és Hoyek Kálmán márványműves végezték. Egyszer érte az épületet jelentős kár, 1908. február 9-én este 10 órakor kigyulladt az épület középső része, s a keletkezett hatalmas tüzet, mely mindkét szárnyat felváltva fenyegette, csak a következő nap délutánra sikerült teljesen eloltaniuk a tűzoltóknak, s a segítségükre kivezényelt huszároknak.¹² A legnagyobb kár a nagyteremben keletkezett, a mennyezet beszakadt, s a berendezés egy része elpusztult. Több mint egy év telt el, amíg a károkat helyrehozták, az építészeti részt ifjabb Király Sándor végezte, a vasbeton mennyezetet budapesti iparosok, a belső díszítést pedig Neuhauser János ugyancsak budapesti szakember állította helyre. Az 1909. évi májusi közgyűlést már ismét saját házában tartotta a vármegye.

Miközben a Megyeháza építkezését készítették elő, a városi hivatalok ismét költözni kényszerültek. A leégett nagyvendéglő mellett állt a kapitányi laktanya, melyet a Megyeháza létesítéséhez le kellett bontani, de 1876-ban éppen ide költözött a Városháza egy része. Most újra pakoltak, s 1891 tavaszától a Városházára történő visszaköltözésükig a polgármester, főjegyző, aljegyző, levéltárnok, iktató, kiadó és a központi iroda az Iskola utcai felső leányiskolai helyiségekbe, a főkapitány, alkaptány, közgyám, könyvelő, mérnök, útibiztos, mértékhitelítő, őrmester, hajdúk és a tűzoltóság a Korona épületbe, Sexty Gyula tanácsnok, Sárly Pál árvaszéki ülnök és Hibján Dániel haláleseteket felvevő hivatalnok a Habzsuda-féle evangélikus iskola helyiségeibe költöztek. Bogár Lajos árvaszéki ülnök az Orosi utcai Maurer Károly-féle házban lévő magánlakásában tartotta hivatalát azután. A felső leányiskolát átmenetileg a központi evangélikus elemi iskolába helyezték át¹³

Az utolsó megyei közgyűlést 1892. augusztus 31-én tartotta a megye a Városházán, majd elkezdődött a költözés, az új épületbe először az Államépítészeti Hivatal

11. SzSzMÖL. V.B.186. 312. dob. XIII. 296/1891.

12. Bene, 1999/a. 40-43. o.

13. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1891. máj. 26. K. 3272/1891.

hurcolkodott át. Az új székház nagytermében az első közgyűlést 1892. október 11-re hívta össze Kállay András főispán, s mondott köszönetet a városnak a 16 évi vendéglátásért.

Rendkívüli közgyűlést tartott a város október 10-én, ahol Bencs László polgármester „... a mai rendkívüli képviselői gyűlést megnyitván bejelenti, hogy Szabolcs vármegye központi hivatalai városi palota épületünkből a múlt hét folyamán az újonnan épített vármegyei székházba immár átköltöztek s 16 évi általunk önként átengedett ingyenes használat után ezen palota épület visszakerült ismét birtokunkba, hogy mostan már állandó otthonul szolgáljon városi hivatalaink számára.”¹⁴

A megye kiköltözése után, 1892 végén újabb építkezésbe fogott a város, a Városháza addig földszintesen maradt északi oldalát 19.300 forintos költséggel Vojtovics Bertalannal és Barzó Mihállyal emeletesre építette át. Az így befejezett külső kép látható ma is.¹⁵

A végleges helyére költözött város a többször módosított szabályrendeletében hivatalnokai munkaidejét is meghatározta. A városházi hivatalos órákat köznapokon 8–12, délután 2–5 óra között tartották. Ünnepek és vasárnapokon 8–9-ig tartott a munkaidő. A rendőrkapitányi hivatalban ünnep- és vasárnapokon is 8–12 óra között az egész személyzetnek benn kellett tartózkodni, délután 2–5 óra között egy ügyeletes tartott szolgálatot. Ez a munkarend csak az I. világháború idején módosult, a nyersanyaghiány miatt, a világítással való takarékoskodás céljából ősztől tavaszig a délelőtti munkaidőt meghosszabbították, a délutánit pedig megszüntették.¹⁶

A XIX. század utolsó évtizedében érvényben lévő szervezkedési szabályrendelet szerint a város képviselőtestülete 200 tagú volt, 100 választott és 100 virilis joggal rendelkező képviselővel. A döntésre váró ügyek előkészítésével a szakosztályokat bízták meg. Az 1890-es évektől gazdasági, pénzügyi, háztartási és szegényügyi szakosztály, köznevelési szakosztály, egészségügyi bizottság, jogügyi szakosztály, valamint építészeti, szepítészeti és közrendészeti szakosztály készítette elő az ügyeket a tanács és a közgyűlés számára. A polgármestert segítette a két tanácsnok, a katonai és gazdasági tanácsnok, valamint a tanügyi tanácsnok, de tanácsnoknak nevezték az adóügyi tanácsost is, tehát valójában három tanácsos működött.

A városi hivatalnokokat a szabályrendeletek három nagy csoportba osztották:

I. Elöljáróság: polgármester – főjegyző – rendőrkapitány – katonai és gazdasági tanácsnok – tanügyi tanácsnok – első és második árvaszéki ülnök – számvevő – adóügyi tanácsos – aljegyző – tisztviselő – házi pénztárnok – adópénztárnok – házi pénztári ellenőr – adópénztári ellenőr – építész mérnök – orvos – két segédorvos – alkapitány – községi bíró – levéltárnok – közgyám – alszámvevő – két állatorvos, összesen 26 fő.

II. Segéd- és kezelőszemélyzet: két számtiszt – négy adótiszt – közigazgatási és árvaszéki iktató – közigazgatási és árvaszéki kiadó – városi szülésznő – három tanyasi szülésznő – kertész – városgazda – nyolc írnok – nyolc esküdt – nyomdász – kilenc díjnok – úti biztos – mértékhitelítő, összesen 42 fő.

III. Szegődményesek: két lovas rendőrbiztos – négy gyalog rendőrbiztos – kézművesprő – óráshí – őrmester – hajdú káplár – nyolc hajdú – nyolc hites őr – két börtönőr – négy lovas kézbesítő – három lovas rendőr – 32 közrendőr – két belső

14. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1892. okt. 10. Kgy. 114/1892.

15. Margócsy, 1989. 343-371. o., ill. Margócsy, 1989/a. 65-82.

16. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1897. nov. 23. K. 13144/1897.

kocsis – két külső kocsis – két hetes és kályhafűtő – tanyai lovas rendőrbiztos – két kézbesítő hajdú, összesen 74 fő.

Nyíregyháza rendezett tanácsú város összes hivatali teendőjét tehát 142 különböző rangú és beosztású hivatalnok intézte.¹⁷

Az évtized közepétől ismét előtérbe került a régi óhaj, hogy a város törvényhatósági joggal legyen felruházva. Az 1896. november 2-án tartott közgyűlésen Somogyi Gyula képviseleti tag olvasta fel a belügyminiszterhez benyújtandó kérelmet, elnyerve ahhoz a közgyűlés jóváhagyását. Bencs László polgármester vezetésével azután 20 tagú küldöttség vitte fel a kérelmet a fővárosba, tisztelegtek a kormányfő, a belügyminiszter előtt, jártak a szabadelvű, a függetlenségi és 48-as, a nemzeti párt elnökénél, akik mindnyájan támogatást ígértek a város törekvéseihez.¹⁸

A város kérvényére 1900 nyarán jött válasz a belügyminisztertől, aki a megye javaslatára Nyíregyháza kérését elutasította. A megye egyik legsúlyosabb érve az volt, hogy a város népének többsége, a tanyai tírpkáság még akkor is erősen idegen nyelvű, s így a város rá van utalva a magyar ajkú megyére, annak népére, hogy a vele való érintkezés által a magyar nyelvben gyarapodjék, s híve maradjon a magyar állameszmének.¹⁹ Az 1900. június 12-én tartott rendkívüli közgyűlésen a város a határozatot megfellebbezte, azzal érvelve, többek között a magyárosodás, a közművelődés és a közjótékonyság gyakorlása iránti érzékenységét bizonyította azzal, hogy 1857-ben a Magyar Tudományos Akadémiára 1050 forintot, 1858-ban a Pesti Magyar Nemzeti Színházra 1050 forintot, 1860-ban a Szabolcsi Gazdasági Egyletnek 500 forintot, 1860-ban kegyüri alapítványként az evangélikus egyháznak 32.860 forintot, a római katolikus egyháznak 8333 forint 33 krajcárt, a görög katolikus egyháznak 4553 forintot, a református egyháznak 2225 forintot, az izraelita egyháznak 456 forint 18 krajcárt, ugyancsak 1860-ban a papi árvák és özvegyek alapjára az evangélikusoknak 1971 forint 53 krajcárt, a római katolikusoknak gabonamegváltás címén 500 forintot, a papi özvegyek és árvák javára a reformátusoknak 133 forint 50 krajcárt, az izraelitáknak 27 forint 37 krajcárt, 1861-ben az eperjesi jogi tanszékre és a sárospataki jogi tanszékre 1000–1000 forintot, 1864-ben iskolai alapokul az evangélikusoknak gimnáziumi célra 100.000 forintot, a római katolikusoknak 22 000 forintot, a görög katolikusoknak 12 000 forintot, a reformátusoknak 10 000 forintot, az izraelitáknak 3000 forintot, 1881-ben az eperjesi tanítóképezdére 500 forintot, 1883-ban a rozsnói evangélikus kerületi árvaházra 100 forintot, 1894-ben a helybeli ipartestületnek 100 forintot, 1899-ben a néprajzi múzeumi alapra 200 forintot alapítványozott, tehát sokat tett a magyar kultúra elterjesztéséért, s nem helytálló a vármegye azon indoklása, hogy szükséges a megye felügyelete a város ténykedése felett.²⁰

Egy korábbi kimutatás szerint azokban az években a város jó néhány közművelődési, jótékonysági alapítvánnyal rendelkezett: a sárospataki jogintézetre 1000, az eperjesi jogi tanszékre 2000, a Felsőszabolcsi Gazdasági Egylet működésének támogatására 500, a Nemzeti Színházra 1050, a Magyar Tudományos Akadémiára 1050, a rozsnói árvaházra 100, dr. Meskó László volt városi főorvos emlékére alapítványként 1000, a nyíregyházi ipartestület támogatására 100, a nyíregyházi ágostai evangélikus főgimnáziumra alapítványképpen 100 000, építkezési célra 35 000 és építési anyagképpen 800.000 téglá árában 12.000 forint, a polgári leányis-

17. SzSzBMÖL. V.B.186. 451. dob. II. 107/1901.

18. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1897. febr. 9. K. 1687/1897.

19. Hársfalvi, 1982. 144–145.

20. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1900. jún. 12. K. 6184/1900.

kola működtetésére 20 000, a református iskolára 8000, a római katolikus iskolára 1500, az izraelita iskolára 8000, a görög katolikus templom építésére 5000 forintnyi összeget áldozott, összesen 196 300 forintot. Ezért nem készítette a város közművelődési szabályrendeletet még a felsőbb hatóságok határozott utasítására sem, mert „... miután évről évre ismétlődőleg iskolák és ovodákra, tehát közművelődési célra 16.564 forint 89 krajcárnyi összeget áldoz a város: ennél fogva ezen minden tekintetben előre törekvő város más egyéb fontosabb, elintézésre váró és elébb való célok elérése érdekében nem kötheti le kezét, s nem létesíthet ez idő szerint saját túlságos megterhelésével közművelődési alapot, mert az adófizető polgároknak ily címen való külön megadóztatása egyáltalában nem volna méltányos és nem volna keresztülvihető.”²¹

Az évtized végén a református egyház fordult a városhoz azzal a bejelentéssel, hogy leányinternátust kívánnak felállítani. A város a Szentmihályi utcán lévő Zsandár korcsma 1000 négyszögöles telkét engedte át örök alapítványként erre a célra.²² Az 1901. június 21-i közgyűlésen kelt díszes alapítólevél tanúsága szerint a képviselőtestület átértékelte a nőnevelés fontosságát a 32 214 koronát érő 1051 négyszögöles Zsandár korcsma telkét a felépítményekkel együtt a Felső-Szabolcsi Református Egyházmegyének leányinternátus céljára örök tulajdonban adja át, kikötve, hogy azon ingatlan másra, mint a fent említett célra nem használható és nem idegeníthető el. A legalább 40 leánynövendék befogadására alkalmas internátus kebelébe vallásfelekezetre való tekintet nélkül kellett a felvételt megejteni. A közterheket 1901. január 1-jétől az egyház viselte.²³

A Törvényszék, majd a Megyeháza megépítésével, a régi Koronaház felszabadulásával ismét egy korszerű nagyvendéglő és szálloda megvalósítása foglalkoztatta a városatyákat. A gondolat, mint láttuk, már régen megfogalmazódott a fejekben, a kivitelezés az 1890-es évek elejére ért meg.

Már az 1881. július 15-i közgyűlésen felvetette Krasznay Gábor polgármester, hogy egy új, a kor kívánalmainak megfelelő szállodát kellene építeni, mert a sok kis vendéglő nyitásával az illegális szesz mérés és szeszcsempészet is fellendült, s az sérti a város regálé jogait. Kell az új vendéglő azért is, mert a régi már nagyon elavult.²⁴

A nagyvendéglő építésére is bizottságot küldött ki a képviselőtestület. 1889 tavaszán ez a bizottság „... egy a mai kor igényeinek és a helyi szükségleteknek megfelelő, esetleg színházzal is összekötött vendéglői és szállodai épületnek helyéül a törvényszéki börtönökül használt „Korona” épületet javasolja kijelöltetni...”, a leégett nagyvendéglőt pedig el kell bontani és a használható részeket eladni. Ezt a javaslatot a képviselőtestület elfogadta, figyelembe véve, hogy a kijelölt hely a város központjában fekszik, ahová nyolc főutca mintegy gócpontba fut össze, így a város minden részéről a legkönnyebben megközelíthető. Az itt emelendő palota a Városházával és a Törvényszékkal együtt a város szépítése érdekében is kívánatos és csak díszére s emelésére válik a város központjának – olvasható a határozatban.²⁵

A nagyvendéglő leégése után, majd a Megyeháza építéséhez szükséges telek átengedésével, a régi helyen már nem lehetett, de a város nem is akarta építeni az

21. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1898. jún. 14. K. 5899/1898.

22. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1900. szept. 24. K. 11041/1900.

23. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1901. jún. 21. K. 7114/1901. ill.: V.B.186. 447. dob. VII. 9/1900.

24. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1881. júl. 15. K. 7933/1881.

25. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1889. ápr. 2. K. 1949/1889.

új vendéglőt. A Törvényszék felépítésével a Koronaház kiürült, elbonthatóvá vált, s ekkor döntött véglegesen a közgyűlés az új építkezésről, mely a telek és a korábbi épület miatt kapta a Korona Szálló elnevezést.

Az 1892. november 15-én tartott közgyűlésen határozták el, hogy a Korona telkén 878 négyszögöl területen egy modern kávéházat, sörcsarnokot, éttermet nagy bálteremmel és a szükséges mellékhelyiségekkel, ezeken túl még 40 vendégszobát, egy korcsmát, megfelelő pincéket és boltokat magába foglaló épületet emeltet a város. A tervezésre pályázatot irnak ki, a legjobb pályamunkát 1000 forintos jutalomban részesítik.²⁶

1893 tavaszán a nagyvendéglőt létesítő bizottság arról számolhatott be, hogy 13 pályázatot kaptak, s a leginkább megfelelő az „1.2.3.b.” jelű, a második, a 300 forintos pályadíjra pedig a „Törekvés” jelűt javasolták. A jelűk azonosítása után derült ki, hogy az „1.2.3.b.” pályázat Alpár Ignácé, a „Törekvés” pedig Kauser Béla és Kápolnai Ármin szintén budapesti építészeké.²⁷

1894-ben felgyorsultak az építkezés ügyei. A város a kivitelezés költségeinek fedezetét a fogház és a Törvényszék céljaira megelőlegezett, az igazságügyi minisztériumtól visszakapott 140 000 forintban jelölte meg. Az 1894. március 9-i közgyűlésen az építkezést Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály kapták meg 172 000 forintos általány összegért. Májusban már bontották a régi Koronaházat, a használható anyagot a felső leányiskola telkére szállították, az ott tervezett polgári leányiskola építkezéséhez.²⁸

Az eklektikus stílusban épített, két homlokzatú szálloda 1895 őszére lett készen, november 10-én átvette a város a vállalkozótól, a végleges átvétel azonban csak 1896 elején történt meg. 1896. február 7-én készítette el Kovách Győző főszámvevő a végelszámolást, mely szerint a Korona Szálló a pótkiadásokkal a „villamvilágítással”, a szálló előtti aszfaltjárdával együtt 229 783 forint 87 krajcárba került. Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály mellett a fővárosi Ehrlich cég szállította a vas-kályhákat, Alpár Ede készítette a vasredőnyöket, Justus Sándor a faredőnyöket, Verán József a szobrász-, May Ferenc és Stein Mór a festőmunkákat, az asztalosmunkákat pedig Simkó József asztalos készítette. A Koronában 12 „nagyvárosias berendezésű és kinézésű” bolthelyiséget is kialakítottak, melyek bérlete szintén a város bevételeit gyarapította.²⁹

A szálloda díszesebb homlokzata a térre néz, ide nyíltak az elegáns üzletek, a sarki kávéház nagy ablakai, a térről boltozatos kocsibejárón és árkados gyalogközlekedőn lehet az épületbe jutni, míg a déli homlokzat kevésbé díszes, s az a piactérre, az egykori Zöldség térre nézett.³⁰

Az elkészült szállodára azonnal bérlőt keresett a város. Az árlejtési kiírás szerint a bérlet tárgyát képezte 38 vendégszoba, étterem konyhával, kamrával, sörházterem, közönséges korcsmai ivóterem, udvarhasználat és megfelelő pince, nagy díszterem, vendéglős lakása, istálló, fás- és zabkamra, kocsiszín, padlás egyrészt, másrészt kávéház-terem kapu melletti kisbolt helyiséggel, konyha megfelelő pincével és kamarával. A bérlet kezdő időpontját 1895. november 1-jével határozta meg a város és 10 évre szól a szerződés. Ezt a bérletet akkor Baumeiszter Ernő és neje, Méder Mária nagyváradi vendéglősök nyerték, akik évi 8000 forint bérleti díj

26. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1892. nov. 15. K. 7985/1892.

27. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1893. ápr. 7. K. 3206/1893.

28. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1894. május 18. K. 5046/1894.

29. SzSzBMÖL. V.B.186. 305. dob. IV. 692/1891.

30. Margócsy, 1984. 91.

fejében kapták meg üzemeltetésre a Korona Szállót. „... Kiváló kötelességét képezi bérlőknek az üzletet oly módon és oly alakban folytatni, hogy az előrehaladottabb kor igényeit minden alkalommal kifogástalanul kielégíthessék s a vendéglőt első rangú szálloda színvonalán tartsák...” – olvasható a szerződésben.³¹

1900. április 6-án a város a bérletet Baumeiszter Ernőről Nebenmayer Antal helyi és Salamon János békéscsabai bérlőkre ruházta át, akik évi 11 000 forintot, azaz 22 000 koronát fizettek a bérlet fejében a város kasszájába. 1905. június 23-án a közgyűlés a bérleti jogban megerősítette Salamon Jánost, Nebenmayer Antalt és feleségét, de 1905. november 1-jével az évi bérleti díjat 34 000 koronára emelték.³² 1910. június 1-jétől a közgyűlés engedélyével Nebenmayer Antal és neje, valamint az időközben elhunyt Salamon János örökösei átadták a Korona bérleti jogát Papp Lajos és neje, Horváth Ilona részére, akik azután hosszú ideig, 1937 végéig bérelték a Korona Szállót.³³

Alpár Ignác tervezte a színház épületét is Nyíregyházán. Már 1869. november 16-án foglalkozott a város vezetése a közigazgatási tanács ülésén egy állandó színház létesítésének gondolatával. Ezen a tanácsülésen Meskó Sámuel polgármester, Szénfy Gusztáv, Szakay Endre, Galánffy János tanácsnokok, Sárosi Pál és Czupra Endre aljegyzők, valamint Riszdorfer János főjegyző vettek részt.

Fontosnak tartották a színház művészeti, de még inkább a közművelődési funkcióját, hogy tudniillik „... a nyári kemény mezei munkában kifáradó saját népünk, legalább a téli időszak alatt a szegénység és elaljasodás örvényében ragadó korcsmás dorbézolásoknál itt külömb mulatságot is találjon, s ... ezen célba vett intézet gyakoribb látogatása útján... élvezetdús szórakozás mellett egyszersmind izlés- és érzésére nézve is pallérozó közeli életiskolát nyerjen...”

Az országot járó színtársulatok azokban az években rendszeresen megfordultak Nyíregyházán is, Szabados Tóth Jenő színiigazgató 1870. április 7-én kért a tanácstól engedélyt a nyári hónapokon tartandó előadásokra, két évvel később Hubay Gusztáv és Sztopa Aladár társulata kapott játékengedélyt. 1872. augusztus 3-án nyílt meg a nagyvendéglő udvarán emelt aréna, deszkaszín, fabódé – mikor milyen névvel emlegették, az első színházi előadások tartására alkalmas építmény. Fake-reskedők építették, akik komolyan vették a vándortársulatok igazgatóinak bérleti szándékát. Színpadot, nézőteret, megfelelő számú ülőhellyel, kiszolgáló helyiségeket létesítettek. Az épület ugyan hamar elkészült, de sok kifogás érte, mind a közönségtől, mind a hatóságoktól, így két év múlva bezárták.³⁴ A nagyvendéglő udvarán lévő színpadot Weinberger Bernát és Morgenstern Zsigmond fakereskedők építették és itt játszott Miklóssy Gyula társulata 1870-ben, Hubay Gusztáv és Sztopa Andor társulata 1872-ben, Károlyi Lajos társulata 1873 tavaszán, majd 1874 tavaszán, s a nyár végén Mannsberger Jakab társulata érkezett a nagyvendéglő udvarára, 1875 tavaszán ezt a bódét lebontották, ide nem fogadtak társulatokat, helyére a bérlő csinos nyári étkező helyiséget épített, amit 1875. május 2-án Benczi Gyula zenéjével nyitnak meg.³⁵

1875. február 6-án Rosenzweig Dávid kért nyári színpad építésére engedélyt, melyet a Bodnár Istvántól bérelt Pazonyi (Dózsa György) úti 796. népsorszámu házának udvarán épített fel. Ezen a telken állt akkor a Hárshoz címzett vendéglő,

31. SzSzBMÖL. V.B.186. 305. dob. IV. 692/1891.

32. SzSzBMÖL. V.B. 181. jkv. 1905. jún. 23. K. 8679/1905.

33. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1910. máj. 31. K. 9366/1910.

34. Margócsy, 1997. 121.

35. Margócsy, 1989/a. 26–28.

s ennek volt bérlője a fent említett Rosenzweig Dávid. A bemutatott terveket Kralovánszky Gyula városi kapitány a tűzrendészet, Horváth Gyula városi mérnök pedig műszaki szempontból ellenőrizte. A színikört a helybeli fakereskedők építették, a tulajdonosok Morgenstern Zsigmond és Führer Zsigmond voltak.

Az épület téglalapra készült, bevakolt deszkafalakkal, zsindelellyel fedve, két ajtóval ellátva. Az engedélyező okiratban azt is kikötötte a város, hogy az építettő minden évben három alkalommal jótékony célra köteles átengedni a színikört. Az épület közelében tűzoltó fecskendő is kellett készenlétben tartani, s az előadások idején saját költségen éjjeli őr is kellett állítani. Az engedély öt évre szól, 1880. szeptember 29-ig. A Pazonyi utca 796. sz. telken a színikör megépült. Az engedélyt azért is megadták, mert „... *jelenleg a városban színikör nints, a város olly helyzetben ez idő szerint nints, hogy színikört építhessen.*” A színikör egy szárazmalom sátrához volt hasonló, egyik oldalán, mint a malomháznál, hozzá van csatolva a színpadot, öltözőt, raktárakat magába foglaló szárny szintén fagerendákból ácsolva. A földszinten 16 páholyban 233 ülőhely, továbbá 100 állóhely, a karzaton 30 ülő-, illetve 250 állóhely volt. A színpad 80 négyzetméter alapterületű, 6 méter magas és 6 sor kulisszát lehetett rajta elhelyezni. Mögötte volt a négy kisebb öltöző. A zenekari árokban 12–16 zenész fért el. A színpadot 32 petróleumlámpa világította meg. Májustól októberig zajlottak itt az előadások. Az új színikörben az első évben Miklóssy Gyula társulata játszott, 1875. május 16-án tartották az első előadást. Ebben a társulatban szerepelt a kitűnő színésznő Eszéki Emma. 1880-ban, 1882-ben Blaha Lujza is fellépett itt, 1882-ben a sikerdarabbal, a Piros bugyellárisal, majd a Huszárcsinnel és A corneville-i harangokkal, de szerepelt népszínművekben is A milimáriban és A vörös sapkában. Arady Gerő társulatával érkezett Nyíregyházára Jászai Mari 1890-ben, majd 1893-ban. Ő a kőszínházban is játszott, 1896-ban és 1912-ben. Az öt évre engedélyezett aréna majdnem húsz évig állt fenn, 1893 nyarán még itt lépett fel Tiszay Dezső társulata Debrecenből, s azután 1894 februárjában lebontották, de akkor már majdnem készen állt az új színház.³⁶

Az új színház építésére 1893. január 21-én adtak ki felhívást Nyíregyháza színház szerető polgárai, élükön a színházszervezés motorjával, Somogyi Gyulával. Ő és Kubassy Gusztáv ékszerész felajánlották az új színház részére közösen bírt telküket az alakuló részvénytársaság 15 részvénye ellenében. A színház tehát részvénytársasági alapon működött, egy részvény 200 forintot, vagyis 400 koronát ért. Az ügyet felkarolta a város is 50 részvény megvásárlásával. A színház telke akkor még kiesett a városból, a szénapiac mellett állt, a mai Bessenyei téren. Megépítése után kezdődött a terület rendezése.

A színházépítő részvénytársaság 1893. április 10-én alakult meg 61 600 korona alaptőkével. Céljuk: saját telekre állandó színház építésével a magyar színművészetnek Szabolcs vármegye székhelyén otthont teremteni, s ezzel mind a magyar színügyet, mind a magyar hazafias szellemet és a nemzeti közművelődést fejleszteni. A kilencfős igazgatóság tagjai Somogyi Gyula királyi közjegyző, Lázár Kálmán királyi ügyész, dr. Meskó László országgyűlési képviselő, Sütő József ügyvéd, Martinyi József gimnáziumi igazgató, Stern Jenő kereskedő, Bencs László polgármester, Korányi Imre gyógyszerész és Kubassy Gusztáv ékszerész.

A terveket Alpár Ignác ingyen bocsátotta rendelkezésre. 1893. július 17-én adták ki az építkezési munkákat Vojtovics Bertalannak és Barzó Mihálynak, s július 25-én már elhelyezték a színház alapkövét.

36. Margócsy, 1989/a. 124–133., ill. Hársfalvi, 1981. 31–33.

Az építés gyorsan haladt, 1894. február 6-án tartották a díszes megnyitót. A selyemre nyomott díszes színlapot Jóba Elek nyomdája készítette. Az ünnepélyes megnyitót Dobó Sándor színi igazgató szavai vezették be, Benczi Gyula és zenekara a Hunyadi nyitányt játszotta, utána pedig a színház saját zenekara a Szózatot. A korábban kiírt pályázat győztes drámai prologusát, Komoróczy Miklós: Múlt és jelen című alkotását játszották először a színház színpadán, mégpedig annak záróképét, az Apotheosist. A díszelőadás második fele a színházi szimbólumokhoz alkalmazkodva egy drámai és egy vígjáték részletet elevenített fel, Jókai Mór: Szigetvári vértanúk első felvonását, illetve Szigligeti Ede: A csikós második felvonását adták elő a színészek. A kétórás műsort díszvacsora zárta.

Az eklektikus stílusban épített színház költségei 110.000 koronára rügtak, nézőterét 600 főre tervezték, de 450-nél többen nem igen fértek el a három szint 22 páholyában, a 259 ülő- és 180 állóhelyen. A színpadi nyílás 9 méteres, mélysége ugyanennyi, a zenekari árokban 6–8 zenésznek jutott hely.³⁷

A fizetési nehézségek miatt a város az 1898. december 14-i közigazgatási tanácsülésén döntött a színház városi tulajdonban vételéről. A részvénytársaságnak a császárszállási földek eladásából befolyt pénzekből 25 000 koronát fizettek ki. A hivatalos átvétel és a leltár elkészítése 1898. december 20-án történt meg.³⁸

Somogyi Gyula 1899. február 22-én mint a Nyíregyházi Nemzeti Szövetség elnök-igazgatója kérte Bencs László polgármestertől, hogy olyan színtársulatnak adja bérbe a színházat, melyet köteleznek arra, hogy minden szombaton délután magyar népszínművet vagy történelmi darabot adjanak elő, a páholyok kivételével a karzaton és az emeleten ingyenesen, a földszinten pedig a legalacsonyabb árak mellett játsszanak, azért, hogy a magyar nyelvet a nézők még jobban megszeressék, hiszen a tanyákon lakók gyermekei az elzártság miatt az iskolában megtanult magyar nyelvet elfelejtik.

A közgyűlés ezt a kérést méltányolta is, mert amikor Komjáthy János debreceni színi igazgató előadások tartására kérte a színházat az 1900 május-júniusi időszakra, az alábbi feltételek mellett kapott engedélyt a játéokra: A magyarosodás és közművelődés terjesztése érdekében a tanyai gazdaközönség között hetente köteles szétosztani 10 db másodemeleti ülő, 20 db másodemeleti álló, és 10 db karzati jegyet. A jegyeket a tanács rendelkezésére kellett bocsátani, ő osztotta szét. A társulat hetente egy népszínművet, vagy hazafias színművet volt köteles tartani. A színház felügyeletével megbízott tanácsstag és rendőrhatalóság részére előadásonként 1-1 elsőrendű, földszinti helyet ingyen kellett biztosítani. A színház és a díszletek felügyeletével megbízott városi házmester előadásonként 1 forintot kapott és előadásonként 2 forintot a városi szegényalapba kellett befizetni.³⁹

Tekintélyes, 47 évi szolgálati idő letöltése után vonult nyugállományba dr. Meskó Pál városi főorvos. Az 1892. február 26-i közgyűlésen jelentették be visszavonulását. Bodnár István képviselői tag a közgyűlésben szép, hosszú beszédben méltatta félévszázados működését, s felemlítette azt is, hogy bizalmas körben arról beszélt dr. Meskó Pál, hogy ismerve a város szorult helyzetét, nem kér, de nem is fogadna el anyagi jutalmat, ezért a közgyűlés elhatározta, hogy egy később összehívandó rendkívüli közgyűlésre hívják meg, ahol a közgyűlési tagok által aláírt díszes emlékalbummal ajándékozzák meg, tiszteletére a város 1000 forintos alapítványt tesz, annak évenkénti 5 százalékos kamatát, nem kevesebbet mint ötförintos

37. SzSzMÖL. V.B.186. 379. dob. VIII. 17/1895., ill. Margócsy, 1994. 59–73.

38. SzSzMÖL. V.B.186. 379. dob. VIII. 17/1895.

39. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1899. dec. 29. K. 15815/1899.

részletekben Pál napján kiosztják az önhibájukon kívül elszegényedett, elaggott, munkaképtelen nyíregyházi férfiak és nők között vallásfelekezetre való tekintet nélkül.⁴⁰ Békés nyugdíját nem sokáig élvezte az ősz főorvos, 1894. március 9-én 80 éves korában csendesen elhunyt.

Dr. Meskó Pál nyugállományba vonulása után a város részleges tisztújítást tartott, melyen dr. Trajtlér Sámuel főorvossá, dr. Konthy Gyulát első alorvossá, dr. Saáry Sándort alorvossá, Kovács Kálmánt állatorvossá, Zilber Ábrahámét és Fábry Dánielné Lipták Juliannát, tanyai szülésznővé, valamint, Kovách Győzöt alszámvevővé választották.⁴¹ 1896. október 27-én a város másik jelentős, történetének egyik meghatározó személyisége, Riszdorfer János főjegyző távozott az élők sorából.

Jegyzőkönyvben emlékezett meg 1892. május 31-én a közgyűlés a május 19-én elhunyt Klapka György tábornokról, néhány hónappal később pedig a szabadságharc másik nagy alakjától, Irányi Dánieltől búcsúzott a város. 1892. november 2-án Irányi Dániel Békés város képviselője a vele rokonságban álló Meskó család házában 71 esztendő korában elhunyt. A képviselőtestület emlékét jegyzőkönyven örökítette meg, ravatalára: „Nyíregyháza város közönsége Irányi Dánielnek” feliratú koszorút helyeztek el. November 4-én délután 3 órakor a képviselőtestület teljes létszámban fáklyákkal a kézben kísérte ki a koporsót a vasútállomásra.⁴²

Üdvözlő táviratokban is bővelkedett az évtized. 1892. június 8-án ünnepelte az ország I. Ferenc József magyar királyá koronázásának 25. évfordulóját. A nagy eseményre készülve a városi közgyűlés úgy határozott, hogy azon a napon a középületeket zászlókkal feldíszítik, délelőtt az egyházak hálaadó istentiszteleteket tartanak, ahol a város tisztikara és a képviselőtestületileg megjelenik. Az egyházi megemlékezések után fél 12-kor tartották a Városháza nagytermében a díszközgyűlést, melyet délután a városban és a népkertben adott térzenék követtek, este pedig a színpályán díszelőadást rendeztek, és a várost kivilágították.⁴³

Az 1892. december 23-iki rendkívüli közgyűlés az öt nappal korábban tartott népgyűlésen elfogadott javaslat alapján dr. Wekerle Sándort díszpolgárrá választották. Az előterjesztést Somogyi Gyula és dr. Ferlicska Kálmán tették, s nem sokkal később, 1893. február 6-án a Bencs László polgármester vezette küldöttség adta át a díszes oklevelet a fővárosban Wekerle Sándornak.⁴⁴

1893 novemberében József főherceg 25 éves honvéd főparancsnoki tisztéről emlékeztek meg dísztávirattal, Jókai Mór 50 éves írói jubileumára 200 forintot szántak azzal, hogy az író díszkiadású műveiből egy sorozatot megvásárolnak, ugyanakkor örömmel fogadta a képviselő Samassa József egri érsek 20 éves jubileumának megemlékezésére a város részére küldött 600 forintos adományát, melyet a küldő akarata szerint a város legszegényebb polgárai között osztottak szét felekezetre való tekintet nélkül.⁴⁵

1894 tavaszán Kossuth Lajos szobrára gyűjtöttek a városban a tanyabírák, a jótékony nőegylet, de a város is 200 forintot szavazott a nemes célra. November 21-én Kossuth Lajos fia, Ferenc fia járt Nyíregyházán a helybeli Függetlenségi és 48-as Párt meghívására. A Városháza nagytermében tartott gyűlést.⁴⁶

40. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1892. febr. 26. K. 1216/1892.

41. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1892. jún. 30.

42. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1892. nov. 3. K. 8482/1892.

43. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1892. jún. 8.

44. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1892. dec. 23. K. 10125/1892., ill. jkv. 1893. márc. 10. K. 103/1893.

45. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1892. nov. 7.

46. SzSzbMÖL. V.B.186. 367. dob. XIII. 1169/1894.

1896-ban országos ünnepségekkel emlékezett meg Magyarország a honfoglalás 1000. évfordulójáról. A millenniumra készülve a megye az 1894. október 9-i közgyűlésén elhatározta, hogy 240 000 forint kölcsönt vesz fel, melyből 200.000 forintot a vármegyei közkórház felépítésére fordítanak, 10.000 forintból felállítják a magyar felvilágosodás úttörőjének, a tiszaberceli születésű testőr-író, Bessenyei György szobrát, a többiből pedig a vármegye történelmi nevezetességű helyein emléktáblákat, emlékoszlopokat állítanak. 1896. január 1-jét dühöngő hóviharban harangzúgással köszöntötte a város, majd a piactéren a Koronából kijött Benczi Gyula zenekara a közönség kérésére a Rákóczi indulót játszotta. Reggel hálaadó istentisztelet tartottak a templomokban, este a színházban díszelőadással köszöntötték az új esztendőt.

A millenniumi ünnepségek szerte a hazában nagy előkészületekkel kezdődtek azon év tavaszán.

1896. március 19-én a debreceni királyi erdőfelügyeletől érkezett levél azzal a kormánytól származó felhívással, mely szerint a községek ültessenek feltűnő helyekre millenniumi emlékfákat. Az igényelt mennyiségről Debrecenbe kellett levelet küldeni. A város kertésze 120 fát terjesztett elő a képviselőnek: a Nép-kertbe 15 tölgy, a nagylaktanyába 28 tölgy, a katonakórházba 10 tölgy, a honvéd kaszárnyába is 10 tölgy, a mintakertbe 5 tölgy, a Széchenyi Szálló elé 2 hárs és 3 tölgy, a Megyeháza, a református és az evangélikus templomok elé 2-2 hárs és 3-3 tölgy, a bujtosi ligetbe 7 tölgy és 1 dió, a felső leányiskolába 1 hárs és 2 tölgy, a Kossuth utcai és a központi óvodába 3 dió és 3 tölgy, az alvégi óvodába 3 hárs és 3 tölgy, végül a simai iskolába 3 tölgyfát szándékozott elültetni.⁴⁷ Április elején a Városháza főbejárata elé két hársfát, a főgimnázium minden osztálya egy hársfát, a tanári kar két diófát ültetett, a fák tövébe üvegpalackba zárva elhelyezték az ültetők névsorát. Emlékfákat ültettek az összes városi és tanyai iskolában is.

A képviselőtestület az 1896. március 28-i rendkívüli ülésén több döntést is hozott. A város ünnepét május 10-ére tűzték ki. A program szerint reggel díszközgyűlést tart a képviselőtestület, melyen az ünnepi beszédet Somogyi Gyula tartja, majd a testület a szegényügy rendezésére 1000 forintos alapítványt tesz. A gyűlés után az egyházak lelkészei a szabad ég alatt tartanak közös hálaadó istentiszteletet. Délután a nők bevonásával szerveznek népünnepélyt. A millenniumi megemlékezésekre a képviselő 3000 forintot szánt, melyet az alábbiak szerint osztottak el:

A budapesti országos kiállításon, majd Nyíregyházán is bemutatják a Városháza és a Korona Szálló terveit 8 darab 60 cm hosszú és 45 cm magas rajzlapokon, forgatható állványokon. Ezek átrajzolására 450 forintot szántak. 500 forintot kívánt a város az iparosok és tanoncok segélyezésére fordítani. Szintén Budapesten az országos kiállításon a város egy tanyai ötös fogattal kívánt részt venni, annak költségei 750 forintra rügtak. 12 tanítót (4 evangélikus, 2 római katolikus, egy-egy református, görög katolikus, izraelita, polgári leányiskolai, simapusztai tanító, egy óvónó) és négy alsóbb rangú városi tisztviselőt a város költségén utaztattak fel az országos kiállításra. Költségük 12 forintjával 240 forintot tett ki. A városi dalárda is fellépett Budapesten, az ő költségük 200 forintba került a tervek szerint. A maradék 910 forintot a május 10-i népünnepélyre szánta a képviselőtestület. Döntöttek arról is, hogy a millennium tiszteletére felépített polgári leányiskolát egy hét múlva, május 17-én reggel 9 órakor avatják fel, s annak megörökítésére emléktáblát is elhelyeznek. Az épületet a város nevében a polgármester adja át, az

47. SzSzBMÖL. V.B.186. 352. dob. XIII. 1068/1893.

ünnepség további részét az iskolaszék és annak elnöke, Porubszky Pál (1855–1913) intézi.⁴⁸

A budapesti kiállításon nagy feltűnést keltett nyíregyházi ötös gazdafogat lovait Matyinak, Szelesnek, Keselynek, Bátornak és Virágnak hívták, három–négyéves angol fél- és telivér lovak voltak. A millenniumi kiállításon emlékérmét és 200 koronás jutalomdíjat kapott a fogat. Az 1896. június 30-i rendkívüli közgyűlés a 200 koronából olyan millenárís alapítványt tett, melynek évenkénti kamatja gyanánt egy 10 koronás aranyat annak a nyíregyházi gazdának adtak, aki az állami lótenyésztési jutalomdíjak kiosztásakor működő zsűri által a legjobbnak talált szopós csikó gazdája volt. Az ötös fogat lovainak tulajdonosai között a közgyűlés 30–30 forint jutalmat osztott ki.⁴⁹

Az 1896. április 24-i közgyűlésen ismertették Kállay András főispán, mint az országos kiállítás helyi bizottsági elnökének értesítését, melyben köszönetet mondott a városnak azért, hogy a kiállításon részt venni óhajtó, szerény anyagi helyzetű, de versenyképes iparosok részére „szállítási és térdíjak” fedezésére 1000 forintot adott.⁵⁰

1896. május 9-én, szombaton az iskolák rendezték meg ünnepélyüket. Az evangélikus főgimnáziumban Geduly Henrik segédlelkész, vallástanár mondott remek verses imát, majd dr. Meskó László országgyűlési képviselő, főgimnáziumi felügyelő megnyitó beszéde hangzott el, utána Porubszky Pál tanár saját alkalmi hazafias ódáját szavalta el, s ezek után következett Leffler Sámuel ünnepi beszéde és a Himnusz.

Az alsófokú iskolák is azon a napon tartották meg ünnepségeiket, melyeken a templomi istentiszteletek után a diákok hazafias dalokkal, költeményekkel léptek fel, és az igazgatók méltatták az évforduló jelentőségét. A nap délutánján folytatódtak az emlékfá ültetések, este pedig a Koronában díszdalestélyt rendeztek.

1896. május 10-én tartotta város díszközgyűlését. Előtte már egy héttel zászlódíszbe öltöztették a megye székhelyét. Reggel mozsárlövések jelezték a nagy nap eljöttét, majd ünnepi istentiszteletekre hívták a harangok a lakosságot. Az evangélikus templomban tótul és magyarul is hirdették az igét. Fél 12-kor a Városháza nagytermében kezdetét vette a díszközgyűlés. A díszelnökségben Bencs László polgármester mint elnök, Kállay András főispán, Mikecz János alispán, Szikszay Pál vármegyei főügyész, Fejér Imre vármegyei alügyész foglaltak helyet. A közgyűlés tagjai mellett nagyszámban jelent meg a város lakossága, és szép számú tömeg ünnepelt a Városháza előtt is. A Dalárda a közönséggel együtt elénekelt a Himnuszt, majd a polgármester felkérésére Somogyi Gyula királyi közjegyző, képviseleti tag mondta el ünnepi beszédét.

A közgyűlés ünnepi határozattal rendelte el a nagy hatású beszéd kinyomtatását. Második napirendi pontként a díszközgyűlés a szegényügy rendezésére, az ünnep emlékére 2000 koronás szegény alapot hozott létre. Az ünnep végén a polgármester bejelentette, hogy a délutáni vásártéri népünnepélyre a menet a Városháza elől 3 órakor indul, majd a jelenlők a Városháza elé mentek, s ott a nagy számban összegyűlt tömeggel együtt elénekelték a Szózatot.⁵¹

Délután 3-kor indult az ünneplő közönség a Városháza elől a Kállói úti vásártérre. A menet élén 140 tagú lovas bandérium haladt, nyomában a 10–12 ezer ember

48. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1896. márc. 28. K. 4104., 2399., 3119/1896.

49. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1896. jún. 30. K. 7104/1896.

50. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1896. ápr. 24. K. 5213/1896.

51. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1896. máj. 10. K. 5839/1896.

a Himnuszt és a Szózatot énekelve. Menet közben az orosz trombitás zenekar és a cigánybandák hazafias indulókat játszottak. A vásártéren dr. Ferlicska Kálmán városi tisztügyész beszélt, majd tréfás vetélkedők, multságok jöttek, póznamászás, zsákbanfutás, táncverseny stb. A résztvevőket a város vendégelte meg, elfogyott 800 liter bor, töménytelen lacipecsenye és 800 emlékpoharat is szétosztottak. Este 8 órakor a mozsárlövés hangjára az ablakokban gyertyát gyújtottak és a középületeket kivilágították. A Vármegyeháza 112 ablakában 1400 gyertya égett.

Másnap, május 11-én a megye ünnepelt. Kállay András főispán nyitotta meg a vármegye díszközgyűlését, a díszbeszédet gróf Vay Ádám volt főispán és országgyűlési képviselő tartotta. A Vármegyeházáról az ünneplő közgyűlés az Egyház térre vonult a megye által emelt egyik millenniumi emlékoszlophoz. A vármegye még 1895 nyarán határozott arról, hogy Nyíregyházán a régi huszita templom helyét emlékoszloppal jelölik meg a millennium tiszteletére. A város az 1895. augusztus 9-i közgyűlésen engedte át az oszlop felállításához szükséges földterületet. Az obeliszen lévő felirat arról tájékoztatott, hogy az 1873-ban lebontott középkori templom, nem az új templom helyén, hanem attól északra, a parókia udvarán állt. Az oszlopot Bencs László polgármester vette át, megígérve, hogy ortalmazni és gondozni fogják azt. Délben a Koronában adott bankettel zárult a vármegye ünnepe.⁵²

Az ezredév ünnepére a város meghívta ünnepélyére a még élő 1848-as honvédek is: Ács Györgyöt, Brezina Mátyást, Fajcsik Sámuelet, Kakas (Kohut) Istvánt, Kocsis Mihályt, Benkei Istvánt, Vrabély Józsefet, Frank Sámuelet, Spisák Mihályt, Zajác Márton, Kovács Istvánt és Zupkó Pétert.⁵³

Az 1896. május 29-én tartott közgyűlés elfogadta azt a képviselői előterjesztést, hogy az ünnep tiszteletére a városi tisztviselők és alkalmazottak májusi bérüket duplán kapják meg.

A város a polgári leányiskolát, a vármegye a közkórházat, a görög katolikus egyház pedig új, kéttornyú templomát emelte az ezredév emlékére. Geduly Henrik evangélikus vallás tanár, segédlelkész, a későbbi püspök (1911-ben választották meg) abban az évben készítette el könyvét a város 1896. évi állapotáról, mely nyár végére eljutott az előfizetőkhez. A kaszinó is elkészítette történetét, azt Vietórisz József a Kaszinó Egyesület titkára állította össze.

A millennium idején átadott polgári leányiskola eszméje már 1894-ben megfogalmazódott a város vezetőiben, úgy, hogy a felső leányiskolát akarták négyosztályos polgári leányiskolává fejleszteni, majd annak olyan iskolát építeni, ahol a nőgyelet által fenntartott nőipariskolát is el lehet helyezni. Az iskolát a felső leányiskola telkére felhúzott épületben szerették volna elhelyezni.⁵⁴

Az 1894. augusztus 17-i közgyűlésen derült ki, hogy a polgári leányiskola épülete többre kerül, mint az eredeti tervek jelezték, de a képviselő úgy döntött, hogy „... a nőképzés és nőnevelés érdekében szívesen meghozza a nagyobb áldozatot...” A polgári leányiskola tervét Czigler Géza budapesti műépítész készítette, a kivitelezést a helybeli Király Sándor építész nyerte. Az iskola építési és felszerelési költsége 17 565 forint 92 krajcárt tett ki. Az 1894–1895-ös tanévig három osztállyal működő polgári leányiskola az 1895–1896-os tanévben lett négyosztályos, a 65 fős tanulói létszám 80-ra gyarapodott. A tanítást az igazgató, három rendes tanár, kézimunka tanár és egy óraadó végezték. Az iskola bevételeit a tandíj, a beiratkozási költség és

52. Galambos, 1987. 325–330.

53. SzSzBMÖL. V.B.186. 400. dob. I. 59/1897.

54. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1894. máj. 29. K. 5341/1894.

a városi támogatás jelentették, évente 3300 forint, a kiadások viszont 6550 forintra rúgtak. A 3250 forintos hiányt államsegély igényléséből pótolta az iskola.⁵⁵

Az elkészült emeletes iskolát 1896. május 17-én avatták fel ünnepélyesen. Az átadáskor az első IV. osztályt végző leányok nevében Kubassy Berta köszönte meg az épületet. Az udvaron emelt lombsátor alatt adta át az épület kulcsit Bencs László polgármester Bölcsházy Vilma igazgatónak. A színházban megtartott ünnepi műsor szereplői között ott látjuk Jósa Jolánt, Zsák Juditot, Szénfy Erzsébetet és Trajtler Annát. Azon a napon Haas Mór iskolaszéki másodelnök 500 koronás ösztöndíj alapítványt tett, melynek kamata évenként olyan IV. osztályos növendéknek adható ki, vallásfelekezet nélkül, aki szegény sorú szülők gyermeke és tanulmányait folytatni akarja.

Az iskola bővülésével 1900-ban a nőipariskola részére az Egyház téren lévő óvoda mellett alakítottak ki helyiségeket, két tantermet, szertárat, tanári szobát, házmesteri lakást konyhával, éléskamrával, fáskamrával, pincével.⁵⁶ Csengery Sámuelné született Szekeres Julianna 1889-ben adományozta házáat a városnak a kisdedovás előmozdítására. Az Egyház (Kálvin) téren álló épületben rendezték be azután a központi óvodát.

Azokban az években a város saját erőből tartotta fenn a 4 osztályos polgári leányiskola mellett a három óvodát (óvónők Gömörly Ilona és Stoffan Sarolta), az ismétlő iskolát és egy községi tanyasi iskolát Simapusztán, tanítója Kuraszka Kálmán, segítette az alsófokú ipari és kereskedelmi iskolákat (az iparostanonc iskola igazgatója Pazár István, tanítói Erdős Vazul, Horváth István, Orsovsky Gyula, Ozvald József, Ruhman Endre, Stoffan Lajos, Szabó Endre, később Kubacska István és Görgey István, valamint az evangélikus egyház által fenntartott 9 tanyai iskolát.⁵⁷

A millennium évében Geduly Henrik is megemlékezett a város iskoláiról. Adatai szerint a az evangélikus központi iskolában 5 leányosztály és 5 fiúosztály járt, tanítóik: Kubacska István (I–II. leányosztály), Mácsánszky Lajos (I–II. fiúosztály), Ruzsa Endre (III. a. leányosztály), Boczkó Lajos (III. b. leányosztály), Mráz Károly (III. a. fiúosztály), Werner Gyula (III. b. fiúosztály), Stoffan Lajos (IV. leányosztály), Ruhmann Andor (IV. fiúosztály), Szénfy Gyula (V–VI. leányosztály), Pazár István igazgató-tanító (V–VI. fiúosztály). Az evangélikus egyháznak a városban még voltak tagiskolái (oldaliskolák), ahol I–II. vegyes osztályokat tanítottak, a Nádor utcában Ambrózy Albert, a Körte utcán Ozvald József, a Debreceni utcán Szabó Endre és a Búza téri iskolában Smiczter Ágost. A tanyai iskolákat is az evangélikus egyház tartotta fenn: Antalbokorban Mráz János, Benkőbokorban Droppa Ede, Újteleki bokorban Béler Gusztáv, Sós-kúton Schön Dániel, Sulyánbokorban Vietórisz András, Siposbokorban Nandrassy Dallen Aurél, Nádasi bokorban Gabrieny Sámuel, Mándi bokorban Petrikovics Pál és Halmosbokorban Prisztauka Lajos tanított. A református iskolában a 169 növendéket Varga Lajos, Bán Lajos tanítók és Horváth István vezető tanító oktatták. Az egyház 1895-ben építette fel új iskoláját a paplakkal együtt. A görög katolikus egyháznak is három tanítója volt Korpos Mihály, Egreczky Emil és Sesztay János. Az 1876-ban alapított izraelita elemi iskolának 1896-ban négy tanítója volt Schön Irma, Bónis Menyhért, Fried Ármin és Weisz Mór. A római katolikus iskola vezető tanítója Orsovsky Gyula, a tanítók pedig

55. SzSzBMÖL. V.B.186. 348. dob. 57/1893.

56. SzSzBMÖL. V.B.186. 394. dob. VII. 25/1896.

57. SzSzBMÖL. V.B. 186. 313. dob. XIII. 357/1891., 330. dob. VII. 58/1892., ill. 394. dob. VII. 25/1896.

Szabó Endre, Görgey József, Kubik Róza, Irtzing Imre, Görgey István és Bányász Endre voltak. Az iskolába 435 tanuló járt. A városhoz akkor csak az 1892-ben megszervezett Simapusztai községi elemi iskola tartozott, ahol Dövényi Gyula 60 növendéket oktatott. A város tartotta fenn a községi iparostanonc iskolát, a kereskedőtanonc iskolát, a községi ismétlő iskolát, a nőipariskolát és a községi polgári leányiskolát. A millennium évében a polgári leányiskola igazgatója Bölcsházy Vilma, tanárai pedig Jáger Emma, Kubik Katalin, Palicz Gizella, Porubszky Pál, dr. Vietórisz József, Werner László és Zsák Endre voltak. Az evangélikus főgimnáziumot Martinyi József igazgatta, rajta kívül Chováts Ágost, Eltscher Simon, Király Béla, Leffler Sámuel, Mészáros Ferenc, Moravszky Ferenc, Porubszky Pál, Pauer Vilmos, Szlaboczy Imre, dr. Vietórisz József tanárok, Geduly Henrik evangélikus, Bányász Endre római katolikus, Bónis Menyhért és Weisz Mór izraelita vallástanárok, Zsák Endre és Santroch Alajos énektanárok és Hajsó Gusztáv tornatanár alkották a millenniumi év tantestületét.⁵⁸

A millennium idejére megerősödött a nyíregyházi sajtó, három lap is megjelent a városban, a *Nyírvidék*, a *Nyíregyházi Hírlap* és a *Szabolcsi Szabadsajtó*. A *Nyírvidéket* 1879-ben alapították, egy évig Ábrányi Lajos, a jönevű budapesti festőművész szerkesztette, azután végig a kiadó-tulajdonos, Jóba Elek, aki 1885-ig Piringer Jánossal együtt adta ki a *Nyírvidéket*. „Nevezetes időszakot élt át az 1883. évben, a híres tiszaezlári per tárgyalása alkalmából, a midőn nyugodt magatartásával kedvezően befolyásolta a már-már végletekig izgatott közvéleményt.” – írta Geduly Henrik. A *Nyírvidék* a vármegye hivatalos lapjának is tekinthető volt, hiszen ez a lap közölte a vármegye hivatalos közleményeit is. A *Szabolcsi Szabadsajtót* 1885-től adta ki Piringer János szerkesztő és kiadó. Leginkább helyi ügyekkel, általános etikai és társadalmi kérdésekkel foglalkozott. A *Nyíregyházi Hírlap* 1892-től állt fenn, kiadója Ferenczi Miksa könyvkereskedő. Elsősorban Nyíregyháza hivatalos és társadalmi életével foglalkozott, felelős szerkesztője Porubszky Pál főgimnáziumi tanár volt.⁵⁹

A város első újságja 1867. október 1-jén jelent meg *Nyír* cím alatt Börkey Imre szerkesztésében, 1868. december 28-án megszűnt, de folytatódott 1869. január 4-én *Tiszavidék* címmel előbb Börkey Imre, majd Szabó Antal, később Báthly Imre szerkesztésében 1871. december 31-ig. 1871 áprilistól az év végéig Dobay Sándor nyomdájában nyomták a *Nyíri Közlönyt*, szerkesztője Kmethy István. Ugyancsak ő szerkesztette a *Szabolcs* című hetilapot, melyet 1874-ben Lukács Ödön vett át, s amely 1876. június 30-án megszűnt.

1874. január 1-jén indult a Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny Mikecz József, majd Maurer Károly szerkesztésében, egy év után Szabolcsmegyei Közlönyként folytatódott.

1874–1876 között állt fenn Dobay Sándor szerkesztésében a *Szabolcsi Lapok*, 1877-ben Mikecz József *Nyíregyháza* című, hetente kétszer megjelenő lapot adott ki, mely, fél évig állt fenn, majd 1879-ben Kmethy István szerkesztésében megindult a *Szabolcsi Hírlap*.⁶⁰ A *Nyírvidék* 1912-ig hetente egyszer, vasárnap jelent meg, 1912-től szerdán és szombaton, 1917 januárjától pedig napilappá vált.

Már 1892-ben felmerült a megyeszékhellyé vált városban egy központi fekvésű, nagyobb szabású vármegyei kórház létesítésének gondolata. Az 1892. július 1-i közgyűlésén tárgyalta először a képviselőtestület a vármegye határaitól a

58. Geduly, 1896. 165–183.

59. Geduly, 1896. 189–190.

60. Vende, 1900. 201–223.

kórház létesítéséről. 1893. november 4-én a pénzügyi és gazdasági szakosztály és az egészségügyi bizottság együttes ülésen javasolta, hogy „... a Nagykálló felé vezető út mellett lévő úgynevezett Ó-Temető területet fogja minden viszontszolgálat nélkül díjmentesen átengedni...” A kórház létesítése a vármegyével közös érdeke a városnak. Tekintettel voltak arra, hogy az uralgó széliránynak megfelelően és a város építési szabályrendeletének figyelembe vételével a városon kívülre helyezték a kórháztelepet. A képviselőtestület és a szakosztályok más területeket is számitásba vettek: az Orosi úti vámház, a városi járványkórház melletti területet, a Szentmihályi utca végén lévő tanító kertet és a városi mintakertnek a város felőli befásított részéből kihasítható területet. Még egy feltételt szabtak, azt, hogy a kórházban 10 ágy nyíregyháziaknak legyen biztosítva.⁶¹ Ezt a döntést erősítette meg az 1893. november 7-i közgyűlés.

A kórházat létesítő megyei bizottság, dr. Jósa András vármegyei főorvos elnökletével, dr. Kállay Rudolf nagykállói kórházigazgató főorvos, Koczok László királyi főmérnök, Bencs László polgármester és Kornis Géza vármegyei aljegyző tagokkal, 1894. február 9-én ülésezett, melyen 180–200 000 forintot szántak a beruházásra, s az Ó-Temető területéből kértek 8–10 holdnyi területet. A város által ajánlott többi telekről az a véleményük alakult ki, hogy azok a várostól messze esnek. Még az a városi érv sem hatott, hogy a Debreceni utcán lévő mintakert területe alkalmasabb lenne, hiszen Nyíregyházán az uralkodó szélirány északi, az a terület már be van fásítva, gyalogjárda vezet oda, s hamarosan elkészül a hadászati szempontokat is szolgáló Debrecen felé vezető út, így a kocsival való megközelítés is jobb lehet. Maradt tehát az 1817 óta bezárt evangélikus Ó-Temető, az egykori malomtelek és a gimnáziumi játszótérből kihasított 10 katasztrális hold terület.

A város az 1894. augusztus 17-i közgyűlésén 31:6 arányú név szerinti szavazással a vármegye tulajdonába adta a kért területet, azt azután Klein István városi főmérnök mérte ki, s Bencs László 1898. április 12-én közölte a vármegyével, hogy a terület kimérve és kicövekelve az építésre alkalmas.⁶²

A kórházra kiírt pályázatok elbírálása 1895. december 7-én történt meg. Hat pályamű érkezett be, ezekből a bíráló bizottság kettőt, ajánlott megfontolásra, mégpedig úgy, hogy, a kórházat az Isten szem jeligéjű pályázat alapján kell megvalósítani, de a „... jutalomra másodsorban ajánlott Körben Nyíl jeligéjű pályaműből az ott jobban megoldott tervek átvétessenek.”⁶³

A bizottság a győztes Isten szem jeligéjű pályázatot, mely Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály műve volt, úgy értékelte, hogy abban a pavilonrendszer határozottan és célszerűen jut kifejezésre, s a megvalósítással a városnak az a része külső díszében is emelkedni fog. A nyertes pályaművet 1200, a második helyezettet 800 korona jutalomban részesítették. Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály pályázatukban a 200 ágyas kórháztelepen 5 főépületet (igazgatóság, belgyógyászat, sebészet, ezek egyemeletesek, tuberkolikusok és ragályosok pavilonja) és 5 melléképületet (konyha, istálló, jégverem, hullaház és kapuépület) terveztek.

Az időközben kibővült kórházépítő bizottság Mikecz János alispán elnökletével Szikszay Pál megyei főügyész, Mikecz Gyula megyei főszámvevő, Koczok László királyi főmérnök, Munczhardt József királyi mérnök, Jósa András megyei főorvos, Kállay Rudolf kórházigazgató főorvos, ifj. Bobula János művezető építész, Sztárek Ferenc városi főkapitány, Haas Mór, Ferlicska Rezső megyei törvényhatósági

61. SzSzBMÖL. V.B.186. 322. dob. III. 632/1892.

62. Fazekas, 1997. 29–31.

63. Bene–Margócsy, 1999. 12.

bizottsági tagok és Nagy Imre megyei aljegyző tagokkal 1898. május 14-én tartottak ülést, melyen az alispán bejelentette, hogy május 13-án a helyszíni szemle megtörtént, a területet Vojtovics Bertalannak és Barzó Mihálynak kivitelezésre a bizottság átadta. A részletek tisztázása, az épületek elhelyezése, padlószintek magassága, építési anyagok átvétele, felülvizsgálata után, a bizottság az igazgatósági épülethez vonult, majd az alapkövek „... Mikecz János alispán, Bencs László polgármester, dr. Jósa András vármegyei főorvos, dr. Kállay Rudolf kórházigazgató főorvos által a szenvedő emberiség üdvére Szabolcs vármegye és Nyíregyháza város felvirágzására ejtett szavak mellett ünnepélyesen letétettek...”⁶⁴ A vármegye ifj. Bobula Jánossal kötött szerződést a tervek végleges kidolgozására és az egész építkezés művezetésére.

Az építkezés idején történt a merénylet Erzsébet királyné ellen, s az utána megindult társadalmi mozgalmak hatására döntött úgy a vármegye, hogy közkórházát a szeretett királynéről nevezik el. 1899 októberében érkezett meg a királyi hozzájárulás, s ezután viselte a kórház Erzsébet királyné nevét Erzsébet közkórházként 1969-ig. Az új épületekben 1899. november 20-án kezdődött meg a gyógyítás 165 ágyon (belgyógyászat 74 ágy, sebészet 55 ágy, tuberkolikusok 21 ágy és fertőzők 15 ágy).⁶⁵

A vármegyei kórház megnyitása után a város a régi kórháza telkén a Tokaji út végén 70 szegény és 30 gyógyíthatatlan szegény részére szegény- és betegmenházat épített. A versenytárgyalást 1901. március 8-án tartották meg. Az árlejtési kiírás szerint két kórházépületet, felügyelői lakást, konyhaépületet és hullaházat kellett építeni a régi épületek elbontásával. Az építkezést Király Sándor és fia nyerték meg, s még 1901-ben elkészültek az épületek. A 70 000 forintot a város a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól vette fel. Az építés és felszerelés 64 340 korona 62 fillérbe került. A szegény- és betegmenház végleges átvételére 1904. október 29-én került sor.⁶⁶ A szegényházban való ellátás mellett a városban két jótékony nőegylet, a keresztény és az izraelita nőegylet végezte a szegénygondozást.

A város patikái is gyarapodtak az 1890-es években. A korábban meglévő három gyógytár mellé 1893-ban nyitott patikát Márton József, s nem egészen öt év múlva már az ötödik gyógyszerházzal kellett volna dönteni a közgyűlésnek. Az 1898. december 6-i ülésen dr. Trajtlér Soma orvosfőnök megkezdte a Nyíregyházán egy új, ötödik gyógytár felállításának engedélyezése ügyében a városi közegészségügyi bizottságban létrejött véleménynek ismertetését, s belefogott az egyik kérvényező, Nagy Kálmán helybeli illetőségű okleveles gyógyszerész által beadott kérvény felolvasásába, amikor bejelentették, hogy Sztárek Ferenc rendőrkapitány hirtelen elhalálozott, az ezen váratlanul jött lesújtó hír hallatára előállott általános felindulás és mély részvét következtében polgármester a gyűlést berekesztette azzal, hogy a még hátralevő közgyűlési tárgyak a legközelebbi képviselői gyűlés napirendjére fognak kitűzteni.⁶⁷

Az egy hét múlva összehívott rendkívüli közgyűlés 58:34 szavazattal megszavazta Nagy Kálmán és Nyíri Bertalan okleveles gyógyszerészek engedélykérelmét.

Sztárek Ferenc halála után előbb Básthly Barnabást választották rendőrkapitánynak, ám ő is tragikus hirtelenséggel elhunyt, s így az 1899. augusztus 6-i

64. SzSzBMÖL. V.B.186. 322. dob. III. 632/1892.

65. Fazekas, 1997. 33 .

66. SzSzBMÖL. V.B.186. 308. dob. VIII. 15/1891.

67. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1898. dec. 6. K. 10730., 11091/1898.

rendkívüli közgyűlésen Kertész Bertalan főispáni titkárt tették meg Nyíregyháza rendőrkapitányává.

A millennium mellett nagy ünnepélyességgel emlékezett a város az 1848-as forradalom és szabadságharc félévszázados jubileumáról is. Az 1898. február 25-i közgyűlésen a képviselőtestület eldöntötte, hogy március 15-én díszközgyűlést tartanak. Dél előtt 8 és 10 óra között az addigi szokáshoz hasonlóan az iskolai ünnepélyeket rendezik meg, 10-től 11-ig minden hitfelekezet templomában hálaadó istentiszteleteket tartanak, melyeken a városi hatóság is képviselteti magát, s a díszközgyűlés 11 órától délig tart. Ünnepi szónokul dr. Ferlicska Kálmánt, a város országgyűlési képviselőjét kérték fel, s „... ugyanakkor Geduly Henrik ágostai evangélikus lelkész tegye meg azon indítványát, hogy a város határozza el lefestetni legalkotmányosabban uralkodó királyunk I. Ferencz József Ó Felségének, valamint az 1848-iki nagy események főtényezője és kimagasló alakja Kossuth Lajos hazánk nagy fiának arczképeit a gyűlésterem számára.” Délután 3 órától a Városháza előtti téren tartják meg a város ünnepségét, ahol az arra a célra emelt emelvényen megjelenik a teljes képviselőtestület is és átveszik a város hölgyei által készített, a millenáris év emlékére hímzett zászlót. Azután ünnepi beszédet mond dr. Bartók Jenő református lelkész, dr. Vietórisz József főgimnáziumi tanár pedig alkalmi versét szavalja el. Az ünnepségen közreműködik a dalárda, a rend fenntartására pedig az evangélikus gimnázium VII. és VIII. osztályos fiait, valamint az önkéntes tűzoltó egyesület működő tagjai kérték fel. Este 7 órától a várostivilágítják, 8 órától pedig a Koronában társas vacsorát rendeznek, ahová meginvitálják a még élő agg 48-as honvédeket is.⁶⁸ Lukács Ödön halála után választotta meg a nyíregyházi református gyülekezet lelkészévé Bartók Jenőt (1869–1953), aki 1897-től 1944-ig szolgálta egyházát.

A szép rendben lezajlott ünnepségek után a március 18-i közgyűlésen a polgármester bejelentette, hogy az ünnepélyek alatt a nyíregyházi lelkes nők által a nőegylet nőipariskolájában a millennium emlékére a város számára készített zászlót Básthly Barnáné Nikelszky Erzsébet úrnóktól átvette. A zászlón lévő kék-vörös szalag felirata: Légy hű múltadhoz! Küzdj a jövőért! A „... takarékos, de a mérnöki hivatal buzgólkodása és ügyessége folytán szépen sikerültivilágítás mellett 200 forint 100 helybeli szegény között és 32 forint 16 agg honvéd között a nagy nap emlékére a város pénztárából kiosztatott.”

1898 augusztusában a Dalegylet Aradra utazott az országos dalversenyre. A közgyűlés 300 forintos segélyt szavazott meg számukra, hiszen az egylet 12 éves fennállása alatt mindenholonnan sikerekkel tért haza, Aradról is elhozták azután a negyedik díjat.

Másfajta egyesületek is színesítették a város életét. A Kovách Gyöző elnöklete alatt működő Nyíregyházi Kerékpár Egylet 1898. augusztus 20-án ünnepséget és kerékpárversenyt rendezett a városban, melyre Debrecenből, Szerencsről, Miskolcraól, a diósgyóri állami vasgyárból és Kassáról jöttek vendégek és társegyesületek. A versenyt a város 100 forinttal támogatta.⁶⁹

1898-ban alakult meg a Bessenyei Kör báró Feilitsch Berthold főispán felhívására. „Vármegyénk és Nyíregyháza város társadalma nem rendelkezik azzal a szervezettel, amely a magyar nemzeti szellem ápolása, közművelődési és egyéb kiváló fontossággal bíró feladatai sikeres megoldása érdekében erőt egyesítené” ezért a megalakítandó Bessenyei Kör „a hazai irodalom, tudomány és művészet

68. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1898. febr. 25. K. 1534/1898.

69. SzSzbMÖL. V.B.186. 432. dob. XIII. 583/1898.

*pártolásán, ismertetésén és általában a közművelődésnek nemzeti szellemben való fejlesztésén kívül hatáskörébe veendi fel a magyarság ügyét hathatósan támogatni ott, ahol vármegyénk néprajzi viszonyai a társadalomtól követelik...*⁷⁰

Néhány nap múlva gyászolt Nyíregyháza. 1898. szeptember 16-ára Bencs László polgármester rendkívüli közgyűlést hívott össze, melyen a mély meghatottság hangján jelentette be az Erzsébet királyné elleni merényletet és az uralkodó hitvesének halálát. A testület tagjai helyükről felemelkedve bánatos szívvel vették tudomásul a bejelentést, s a királyné emlékét jegyzőkönyvben „... hálás szívvel és hódoló mély tisztelettel...” örökítették meg. Májerszky Béla főjegyző előterjesztése szerint az uralkodóhoz a vármegyén keresztül részvét feliratot intéztek. A gyászközgyűlés berekesztésével a polgármester bejelentette, hogy szeptember 17-én délelőtt 10 órakor a római katolikus, délután három órakor a református, négy órakor pedig az evangélikus templomban tartanak gyász istentiszteletet. Egy nappal korábban Mikecz János alispán elrendelte hogy 1899. március 18-ig országos gyászt tartanak, az idő alatt a hivatalos levelezés és a közokmányok kizárólag gyász pecséttel legyenek ellátva. A szeptember 23-i szintén rendkívüli közgyűlés a királyné szobrára 1000 koronát ajánlott fel, az 1899. január 21-i közigazgatási tanácsülés pedig azt a döntést hozta, hogy a Sóstói erdőnek az Ószőlő kert mellett elterülő, parkká alakított részét Erzsébet királyné ligetnek nevezik el. A tanács döntését az 1899. május 12-i rendkívüli közgyűlés is elfogadta.⁷¹

Részt vett a város 1899. október 6-án Aradon, az országos gyászünnepélyen is. A közgyűlés úgy határozott, hogy Bencs László polgármester utazzék el, és vigyen koszorút is. Felirata: Nyíregyháza város közönsége. A nemzet dicső hőseinek 1899. október 6.⁷²

A század utolsó évtizedében tovább folytak a város szépítése, az utak, járdák szilárd burkolattal való ellátásának munkálatai is. 1891-ben a városi hirdető oszlopok és táblák egységes formában való felállítására és kihelyezésére a „Neubauer testvérek” helybeli vállalkozók kaptak megbízást. A csinos, henger alakú hirdető oszlopok a Városháza előtti tér sarkain álltak, belsejükben tárolták az utcaseprők szerszámaikat.

1894 tavaszán a város Tarcalon kőbányát vásárolt 600 forintos költséggel. 1895 nyarán Reichmann Ármin és Führer Zsigmond kikövezték az Orosi utcát 21.921 forintos költséggel, ősszel Führer Zsigmonddal a Nádor, Ószőlő, Epreskert, Nyírfa utcákon és a Nyírfa téren járdát rakat le a város úgy, hogy a vállalási összeget a pénztár fizette ki, majd pedig a háztulajdonosok öt év alatt törlesztették a költségeket a városnak.⁷³

Komoly gondot okozott a vasúthoz vezető út, a mai Széchenyi utca kiépítése, hiszen az akkor már nagy forgalmat bonyolított le a vasútállomás, a lovassági laktanya, a dohánybevéltő és a közraktárak irányában. 1892-től foglalkozott vele a közgyűlés, de csak az évtized végére sikerült befejezni a kisajátításokat, a széles utat kimérni és valóban modern kóutat, valamint aszfaltjárdát építeni. A gyalogjárdát a Hazai Aszfaltipari Részvénytársaság, a kocsitutat a Kissebesi Gránit Kőbányák Részvénytársaság építette gránitkő burkolattal. Az 1899. január 30-i versenytárgyalás után a munkák még abban az évben elkészültek.⁷⁴ A legelső,

70. Mérey, 1931. 9–38.

71. SzSzBMÖL. V.B.186. 433. dob. XIII. 693/1898.

72. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1899. szept. 26. K. 11577/1899.

73. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1895. szept. 30. K. 10248., 10342/1895.

74. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1899. jan. 30. K. 1046., 1146/1899.

tervszerűen és nagy körültekintéssel kiépített utca, ez a vasúti út volt, melyet, kiépítése, 1900 után Széchenyi utcának nevezett el a város.

Az 1899. június 13-i közgyűlés öt éves útépitési programot fogadott el, melynek megvalósulásával a központból kivezető utak a vámsorompóig kőburkolatot kaptak.

Ezekben az években foglalkozott a város a vásártér rendezésével is. A vásártér akkor még a Kállói út mellett volt, később került át a város nyugati felébe, s 1895-ben hozták javaslatba, hogy át kellene azt helyezni a Szentmihályi és Tokaji utcák környékére, hiszen a búzapiac és a sertésvásártér már úgyis ott van, a szomszédos utcák elég szélesek a kirakodóvásárok megtartására, a tanyák 2/3 része arrafelé van, nem kell az állatokat a városon keresztül hajtani. Az akkor elfogadott javaslat szerint az országos állatvásárokat a Tokaji és a Szentmihályi utca végén levő területen, a kirakodó vásárokat pedig a szomszédos utcákban tartották volna meg.⁷⁵ A vármegye azonban ezt a döntést rendszeresen elutasította, végül csak a XX. század első évtizedében sikerült a vásárteret áthelyezni.

Az 1890-es években a helybeli Ipartestület a Szentmihályi úton lévő telket és házat vette meg testületi székház részére, melyhez a város adott 16 000 korona kölcsönt. Az új székházat Wekerle Sándor miniszterelnök jelenlétében 1893. október 1-jén avatták fel. Az ünnep tiszteletére a várost fellobogózták és kivilágították. Egy év múlva, 1894. november 18-án az Ipartestület székházában tartotta meg zászlószentelési ünnepségét, melynek emlékére százforintos alapítványt tett Palaticz Jenő ipartestületi elnöknel. A zászlószentelési ünnepségen az első zászlószeget a főispánné ütötte be, a város nevében pedig Bencs László végezte el a szegbeverést.⁷⁶

1894-ben 8000 forintos városi segéllyel felépült a kéttantermes református elemi iskola és tanítói lak, 1500 forintos segéllyel pedig berendezték a római katolikus új iskola termeit.

1895-ben már felmerült, hogy a római katolikus templom kicsi, abban 288 ember fér el a székeken, a padok között állva 352, a kórus alatt állva még 80 lélek összesen 720–800 ember. A legutóbbi népszámláláskor a városban 4934 római katolikust találtak. Új templom építéséről kellett gondolkodni, melyet akkor még a régi helyén képzeltek el.⁷⁷

1895. október 1-jén tette le a görög katolikus egyház új, kéttornyú templomának alapkövét. Az építkezéshez a város 5000 forintos segílyt adott. 4000 forinttal támogatta a szintén Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály által ugyancsak 1896-ban épített status quo izraelita 4 osztályos elemi iskolát.⁷⁸ A görög katolikus templom körülbelül 600 ember befogadására épült Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály terveivel és kivitelezésében. A templomot 1897. október 10-én szentelte fel Firczák Gyula munkácsi püspök.⁷⁹

Az évtized vége felé gyalogsági laktanya létesítéséről is tárgyalt a képviselőtestület. Bencs László polgármester előterjesztése szerint nemcsak azért kellene egy gyalogezred is Nyíregyházára, mert a gyalogság helyigénye kisebb, ugyanakkor létszáma nagyobb, mint a huszároké, és a szegényebb sorú, ám tanult ifjúság itt tölthetné egy éves önkéntesi idejét, nem távoli helyőrségben szolgálva, sokszor

75. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1895. ápr. 18. K. 4395/1895.

76. SzSzbMÖL. V.B.186. 367. dob. XIII. 1133/1894.

77. SzSzbMÖL. V.B.186. 379. dob. VII. 12/1895.

78. SzSzbMÖL. V.B.186. 390. dob. IV. 260/1896.

79. Margócsy, 1986. 135–136.

nélkülözve. A közgyűlés támogatta ugyan a felvetést, de a gyalogsági laktanyából ugyanúgy nem lett semmi, mint a későbbi, tüzérlaktanyai javaslatából sem.⁸⁰

A városi építkezések, fejlesztések mellett gondot fordított a képviselő a Sóstóra is. 1890-ben három évre Polánszky József helybeli lakos kapta a Sóstó bérletét évi 4000 forint bérleti díj fejében. A fürdő és környéke azonban romlásnak indult, s 1892 őszén a következő évektől megvalósítandó feladatokról döntöttek a városatyák. Tervbe vették a várost a Sóstóval összekötő kőút építését, a tó kiszélesítését, a meglévő nyírvíz csatorna másfelé vezetését, és az elhasznált víz levezetésére másik csatorna ásását. Kimondták, hogy a régi fürdőház elbontandó, helyette új épületet kell emelni, melyben terasz, váróterem, jegyáruló szoba, a fürdő személyzetének lakás, mosószoza, gépház, 12 fürdőszoba, és egy terem 20 személyes hidegvizes medencével, zuhannyal, öltöző kabinokkal, mellékhelyiségekkel legyen ellátva. A másik új épületben kell elhelyezni a gyógytermet, éttermet, s a fürdőházzal szemben egy új, a régihez hasonló svájci lakház építendő, a jelenlegi svájci lak, a kerti lak és a szódagyári épület pedig kijavítandó. Új istállóépületet is kell építeni, végül a 818 katasztrális hold 719 négyszögöl erdőt a sóstótól északra a kótaji határig parkírozni kell.⁸¹ Szükség volt a fejlesztésre, hiszen a fürdőépület 1866-ban, a svájci lak szintén abban az évben Melhause János tervei alapján, a kerti lak pedig 1870-ben épült. Az 1893-as felújítások után a bérletet Tolnay Sándor és neje Maczkó Lujza helybeli lakosok nyerték el 1894. január 1-jétől hat évre, évi 5000 forintért.⁸²

A XIX. század utolsó évében avatták fel a vármegye kezdeményezésére Nyíregyháza első köztéri szobrát. Kovács István törvényszéki bírótól származott az ötlet, hogy a vármegye a magyar felvilágosodás nagy alakjának, a Szabolcs vármegyei születésű testőr-írónak állítson méltó emléket. 1896-ban írta ki a vármegye a pályázatot. Január végén Mikecz János alispán, Jósa András megyei főorvos és Kovács István törvényszéki bíró utaztak Budapestre zsűrizésre. A fővárosban Lotz Károly, Benczúr Gyula, Fadrusz János, és Stróbl Alajos művészek, illetve Lechner Ödön és Rauscher Károly műépítész várták őket. A szoborpályázatra 16 terv érkezett, s azok közül a zsűri 8:1 arányban a „Szoborterv” jellegű pályázatot választották, Kallós Ede (1866–1950) alkotását. 1898 őszére készült el a szobor, október 12-re tűzték ki az avatást, de közbejött az Erzsébet királyné meggyilkolása miatti országos gyász, így új időpontul az 1899. évi tavaszi közgyűlést jelölték meg. A neobarokk stílusú bronzszobrot 1899. május 9-én leplezték le a Vármegyeháza előtti téren. A város testületileg vett részt az ünnepségen, a köz- és magánépületeket zászlódíszbe öltöztették. Mikecz János alispán később leiratban mondott köszönetet a városnak az ünnepségen való tömeges részvételért, a szoborkert és a város feldíszítéséért. A nagy ünnepély fénypontja a királyi engedéllyel, a díszes testőregyenruhában megjelent négy testőr részvétele volt Barcsay József főrendiházi tag, testőrőrmester (őrnagy) vezetésével, közülük az egyik testőr a nyíregyházi Schlichter Gyula volt.⁸³

Hétéves bukovinai távollét után 1901. augusztus 12-én tért vissza a császári és királyi 14. huszárezred Nyíregyházára. A bevonuláskor az ezredparancsnok az 1. századdal a Városháza elé vonult, ahol Májerszky Béla főjegyző mint helyettes polgármester köszöntötte a város házieszredét. Augusztus 17-én a tisztikar és a polgárság részére ismerkedési estet tartottak a Koronában, másnap pedig, az

80. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1898. máj. 17. K. 5101/1898.

81. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1892. nov. 15. K. 6039/1892.

82. SzSzBMÖL. V.B. 186. 292. dob. III. 133/1891., ill. 400. dob. I. 59/1897.

83. Margócsy, 1989/a. 33–36.

uralkodó születésnapján a legénységet megvendégelték, a közös huszárok erre az alkalomra 400, a honvéd huszárok pedig 200 koronát kaptak.⁸⁴

Az 1900. december 31-i állapot szerint a város cselekvő vagyona 9 363 138 korona 9 fillért, szenvedő vagyona 4 176 352 korona 2 fillért, tehát tiszta vagyona 5 186 786 korona 7 fillért tett ki.⁸⁵

Irodalomjegyzék

- Bene, 1999/a. Bene János: 115 éves a nyíregyházi tűzoltóság. Nyíregyháza, 1999.
- Bene–Margócsy, 1999. Adalékok a százéves nyíregyházi kórház történetéhez. Összeállították: Bene János és Margócsy József. Nyíregyháza, 1999.
- Fazekas, 1997. Dr. Fazekas Árpád: A nyíregyházi Erzsébet Közkórház centenáriuma (1899–1999). Nyíregyháza, 1997.
- Galambos, 1987. Galambos Sándor: Nyíregyháza és a millennium. *Szabolcs-szatmári Szemle*, 1987/3.
- Geduly, 1896. Geduly Henrik: Nyíregyháza az ezredeik évben. Nyíregyháza, 1896.
- Hársfalvi, 1981. Hársfalvi Péter: „Régi közóhajtás sürgető szavára...” A nyíregyházi kórház alapító levele. *Szabolcs-Szatmári Szemle* 1981/3.
- Hársfalvi, 1982. Hársfalvi Péter: Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII-XIX. században. Értekezések a történeti tudományok köréből 97. Akadémiai Kiadó Budapest, 1982.
- Margócsy, 1984. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák, Fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1984.
- Margócsy, 1986. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1986.
- Margócsy, 1989. Margócsy József: A nyíregyházi városházák. *Helytörténeti tanulmányok* VII. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 7. Szerkesztő: dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1989.
- Margócsy, 1989/a. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Néhány új fejezet a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1989.
- Margócsy, 1994. Margócsy József: Nyíregyháza polgárai színházat építenek. *Szabolcs-szatmár-Beregi Szemle*. 1994/1.
- Margócsy, 1995. Margócsy József: Nyíregyháza nemzet- ill. országgyűlési képviselői 1848–1944 között. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv* XI. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Évkönyvek 11.
- Margócsy, 1997. Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák IV. Újabb híradások a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1997.
- Mérey, 1931. Mérey Ferenc dr.: Nyíregyháza története. In.: Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Magyar városok monográfiája VIII. Budapest, 1931.
- Vende, 1900. Vende Ernő: Irodalom és tudomány. In.: Szabolcs vármegye monográfiája. Szerk.: dr. Borovszky Samu. Apolló Irodalmi Társaság, Budapest, é. n. (1900)

84. SzSzBMÖL. V.B.186. 387. dob. III. 77/1896.

85. SzSzBMÖL. V.B.186. 407. dob. III. 578/1897.

történelem

Jakab Attila

Hóhérapallos a nyíregyházi Jósza András Múzeumban

Kiss Lajos, egykori múzeumigazgató, a múzeum történetét bemutató könyvében az 1895-ös évnél említi, hogy Márky Elek „főlevéltárnok úrtól” több megyei relikvia is bekerült a gyűjteménybe. A tételesen átadott tárgyak listáján első helyén a következőket olvashatjuk: „Egy hóhérapallos Krucsay alispán nejét lefejeztette¹ kerék és akasztófa rézberakással.”² Dolgozatom célja az említett pallos részletesebb bemutatása. Mielőtt erre rátérnék, érdemes röviden bemutatni azokat az eseményeket, melyek végkifejletként Krucsay János lefejeztette nejét, Tolvay Borbálát. A perről mindössze három rövid összefoglalás jelent meg,³ noha a peranyag a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban megtalálható és hozzáférhető. Ennek feldolgozására magam nem vállalkozhattam; ez az érdekes, egyben igen nagy munka majd egy (jog)történészre vár.

A zempléni Krucsay család tagjai közül dolgozatomban kettőt kell megemlítenem. Az egyikük Krucsay Márton, aki többször viselte az alispáni tisztséget Szabolcs megyében,⁴ a másik pedig öccse, János, Borbála férje.

Krucsay János 1677-ben született,⁵ részt vett a Rákóczi szabadságharcban, s fogságba is került. 1730-ban a tiszántúli kerületi tábla első ülnöke. 1741-ben halt meg. A jó családból származó Borbálát 1700-ban vette feleségül. Krucsay feleségét 1711-ben jelentette fel a vármegyei törvényszéknél⁶ házasságtörés miatt.⁷ A beidézett tanúk alátámasztották Krucsay gyanúját, hogy az asszony több férfival összeszűrte a levét.⁸ A tanúvallomások alapján az asszonyt halálra ítélték, de ura megkegyelmezett neki. Ennek azonban feltételei voltak,⁹ melyről a kötelezvényt – reverzálíst – 1714-ben hirdették ki Nagykállóban III. Károly jóváhagyásával. Ettől

---

1. Ez az állítás téves. A lefejezett asszony nem a többször is alispán Krucsay Márton felesége volt, hanem az öccsége, aki viszont sohasem viselte ezt a tisztséget. A megye alispánjaira ld. Reiszig, 1899. 490.

2. Kiss, 1965. 93.

3. Kovács, 1899. 231., Koroknay, Dekameron, 1986. 1–5., Koroknay 1986.

4. Lásd az 1. jegyzetet!

5. Koroknay, 1986.187.

6. A vármegyében élő nemesek ügyei – első fokon – kizárólag a vármegyei sedria alá tartoztak. Meznerics, 1933. 29.

7. Koroknay, Dekameron, 1986. 1., Koroknay, 1986. 187.

8. Koroknay, Dekameron, 1986. 1.,2.

9. Koroknay, Dekameron, 1986. 2., A feltételek egyébként a következők voltak: urához hű marad, nem üldözi az ellene való cselédeit, s – nem mellékesen – hűtlenség megismétlődése esetén az asszony minden vagyona a férjére száll. Uo. Szerepelt még benne egy további kitétel is, nevezetesen, hűtlenség esetén a férj a helyszínen meg is ölheti. Koroknay, 1986. 187.

fogva egészen 1727-ig nem hallunk arról, hogy az ügynek folytatása lett volna. Ekkor Krucsay ismét kéri egy levélben feleségének fővesztését. Az ok a következő: Krucsay feleségével együtt a (nyír)tassi kúriájában tartózkodott. Egyik éjjel felkelvén nem találta feleségét, s persze a keresésére indult. Meg is találta őt „in flagranti” az íródeákja hálósobájában. Az asszony a férje haragja elől a rádi (Zemplén megye) ferences kolostorba menekült, majd engedve férje – hamis – ígéretének, önként Kisvárdára ment. Itt azonban nem a kibékülés, hanem a halál várt rá. Férje beadványában egyenesen azt kérte, „hogya [az asszonyt] hóhér keze fossa meg a becsületes emberek életétől”.¹⁰ 1728 januárjára tűzték ki a tárgyalást, melynek során több tanút beidéztek, akik további terhelő vallomást – más férfakkal való kapcsolatáról – tettek ellene.¹¹

A feleség kegyelmi kérvényt írt, melyben férjét arra kéri, hogy fogadja őt vissza. Krucsay ezt nem tette meg, így a kegyelmi kérvényt elutasították.

Az ítéletet – a pallos általi lefejezést – Debrecen város Pocsajon lakó hóhérja hajtotta végre a kisvárdai vár délnyugati földbástyáján.¹² A hagyomány szerint halála után férje sokáig csókolgatta az asszony levágott fejét, majd nyírtassi kúriájának közelében külön eltemette.¹³ Az eset utóéletéhez tartozik, hogy néhány hónap múlva Krucsay újra nősült, és elvette az akkor 23 éves Pogány Borbálát.¹⁴ Valószínűleg büntudata is közrejátszott abban, hogy a nyírbátori katolikus templomban hamarosan (1729-1732)¹⁵ felállította a Krisztus kinszenvedéseit ábrázoló ún. Krucsay oltárt, mely a mai napig is látható.¹⁶

Mint láttuk, a visszaeső bűnös asszonyra kimondták a halálos ítéletet. A házasságtörést – legalábbis jobbagyok körében – a korábbi évszázadokban is gyakran büntették fejesztéssel,¹⁷ de a XVIII. században már inkább „csak” korbács, pálca, bot járt a hűtlenkedőknek.¹⁸ Nemesek esetében a vétkezőket – a XVIII. század utolsó harmadában – már kizárólag csak börtönbüntetésre ítélték.¹⁹ Annak ellenére, hogy az asszony valóban bűnösnek találtatott, az ítélet – különösen nemesasszonyról lévén szó – már a maga korában is igen súlyosnak számított. Ám az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy – bár ennek a kivégzésnek viszonylag nagy híre volt – a XVIII. század közepén ez még egyáltalán nem volt ritkaságszámba menő megoldás. Az 1740-es években Debrecenben pl. évente mintegy 20 házasságtörés került bíróság elé. Ezek háromnegyedét – a fennmaradt iratok szerint – nők követték el. Ez alatt a 10 év alatt a fent említett vád alapján öt bűnöst fejeztek le, közülük négy nő volt.²⁰ A kivégzés módjával kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a pallossal lefejezés jellemzően – de nem kizárólagosan – a nemes emberek „privilegiuma” volt, bizonyos értelemben kiváltságos halálmegváltás, hiszen relatíve ez okozta a legkevesebb szenvedést az elítélteknek. Így nem meglepő, hogy Tolvay Borbálát is így végezték ki.²¹

10. Koroknay, Dekameron, 1986. 3.

11. Koroknay, Dekameron, 1986. 4.

12. Ahogy Kovács István fogalmazott: „s annak a pallosnak hideg pengéje, mely most már a megye múzeumának, a régi idők reliquiáinak egyik tárgyát képezi, levágta a patyolat vállak közül, melyel öleléséért, egyik tanú vallomása szerint a vele praktikáló hosszú ideig oly igen kívánczozott vala, a szép, de nagyon bűnös asszony fejét. Kovács, 1899. 231.

13. Egy másik hagyomány szerint a pincéjükben temette el. Szabolcs-Szatmár, 1965. 140.

14. Koroknay, 1986. 187. Erről részletesebben ld. Saáry, 1923. V.

15. Koroknay, 1986. 191.

16. Koroknay, Dekameron, 1986. 5. A témáról adatai miatt érdemes még elolvasni Saáry, 1923. I-VI.

17. Eckhart, 1954. 146–151.

18. Eckhart, 1954. 151., Kállay, 1985., 218–228.

19. Hajdu, 1985. 304.

20. M. Antalóczy, 2001. 201.

21. Magyar jogtörténet, 2001. 268., Pandula, 1987. 74.

Nagyobb bűnök elkövetőit, a hírhedtebb gonosztevőket ugyanis inkább minősített – esetenként kínzással súlyosított – halálbüntetésre (kerékbetörés, karóba húzás, megégetés) ítélték.²² A lefejezések száma a XVIII. század végétől erősen csökken, s egyre ritkábban alkalmazták.²³ Az utolsó ismert kivégzés, amelyet ezzel a módszerrel hajtottak végre 1853-ban történt Újvidéken.²⁴

Az események rövid ismertetése után rátérek dolgozatom tulajdonképpeni tárgyára. A nyíregyházi Jósa András Múzeumban őrzött pallos és a hozzátartozó hüvely a Helytörténeti Gyűjteményben található (leltári szám: Ht. 57.14.7.1–2.).

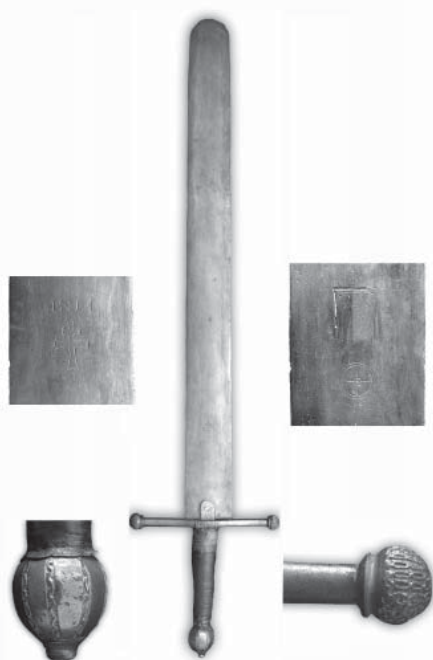
A pallos teljes hossza 106 cm, ebből a penge hossz 83,5 cm. Vércsatornája nincs, viszont a penge két szélén látható nyomok alapján úgy tűnik, hogy damaszkolt. A penge szélessége a keresztvas alatt 7,6 cm, a lekerekített hegyénél 6,5 cm. Vastagsága a keresztvas alatt 0,5 cm, a hegy környékén 0,25 cm; ezen a részen egyébként az egyik oldalon csorba, egy kis rész hiányzik belőle. Pengéje a markolat felé eső felső harmadban mindkét oldalon díszített. Az egyik oldalon egy 2 cm átmérőjű, 4 küllős kerék bekarcolt ábrája, felette pedig egy 2,8x2,7 cm-es rézberakásos (tausírozott) bitófa látható, melynek külső vonalából helyenként már kipergett a réz. A penge másik oldalán – azonos magasságban – egy 3x2 cm-es kettős kereszt figyelhető meg, felette INRI felirattal. Az ábra talpa mindkét oldalon a markolat felé néz. A penge tövét mindkét oldalon egy-egy 3x2 cm-es kis vaslappal erősítették meg, melyeket egy szegecs köt össze. Célja nyilvánvalóan a penge megerősítése, stabilizálása volt. Erre utal, hogy a penge középvonalában lévő lapokat a keresztvas alatt bevezették a markolatba. A keresztvas teljes hossza 24,3 cm, szélessége 1,3 cm. Átmetszete lekerekített szélű négyzet. Középső része kissé kidomborodik; két végén egy-egy geometrikus mintával díszített, 2,4x1,8 cm átmérőjű, tömör, lapított gömb ül, melyeket az alsó részükön egy vékony, korong alakú tagolás választ el a keresztvas többi részétől. A keresztvasnak a penge középvonalába eső részén az egyik oldalon 3x2 rövid, függőlegesen beütött dísz látható. A másik oldalán a függőlegesen beütött vonalak között a markolatgombon, valamint a keresztvas gombjain megfigyelhető mintázatok figyelhetőek meg. A markolat hossza – gomb nélkül – 15,5 cm, vége felé enyhén keskenyedő, közel ovális átmetszetű. Alapja fa, melyet sötét színű bőrrel vontak be. Végén egy enyhén tojásdad formára kialakított, 4,5x5 cm átmérőjű gomb ül, mely egy szegeccsel kapcsolódik a markolathoz. Előbbit kilenc függőleges vájat tagolja, melyekben hullámvonalak futnak, így tíz részre tagolva a gombot. A pallos súlya 2,3 kg. (1–2. kép)

A palloshoz tartozó hüvely hosszú, keskeny, ovális átmetszetű, téglalap alakú. Alapja két félből összeállított, belülről kivájt fa, melyet fekete bőrrel vontak be. Hossza 87 cm, szélessége 8 cm, magassága 1,5 cm, az alján a saruveretnél 2,5 cm. A hüvelyt vékony, lemezből készített veretekkel díszítették, melyek kopottak, hiányosak, s megtartásuk is igen gyenge. Az alább leírt díszítések a hüvely külső felületén láthatóak. A hüvely felső részén egy 2,8 cm széles torkolatveret található. A veretet két kiemelkedő borda tagolja, rajta ferdén bekarcolt vonalakkal. Szélét hiányos, fűrészfogminta díszíti. A veret teljes szélességében körbeöleli a hüvelyt, s egy vékony kis lemezdrót köti össze a végeit. Középső részén van egy – a szélein fűrészfogmintával díszített – 7,8 cm széles pántveret. Ennek középső részén egy tizennégy szirmű rozetta, melyből a négy átló irányába tartó bekarcolt vonalkötegek láthatóak. A veret mindkét oldalán, a hüvely keskenyebbik részén egy-egy 0,6 cm

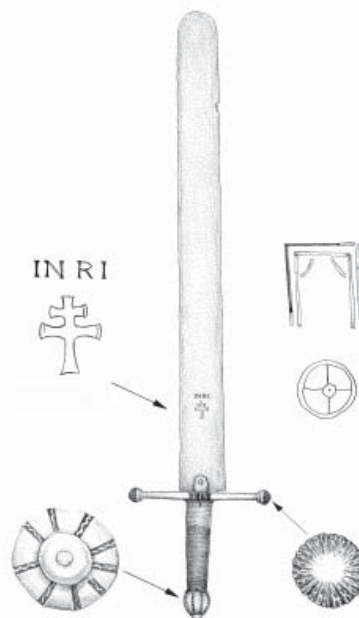
22. Magyar jogtörténet, 2001. 268.

23. Pandula, 1987. 81., Pandula, 2006., 300.

24. Pandula, 1989. 13., Pandula, 2006. 300.

1. kép: A hóhérpallos fényképe

2. A hóhérpallos rajza

átmérőjű kerek lyuk. A hüvely alsó részén a pántverettel megegyező díszítésű, 7 cm széles saruveret található. Ezt azonban nem fűrészfog, hanem bekarcolt vonalak tagolják. A saruveret a hüvely alját is teljesen befedi. A két veretet mindkét oldalon egy-egy keskeny, 25,5 cm hosszú, 0,8 cm széles élveret köti össze, melyeket csak felső részükön díszít bekarcolt vonal. Az egyik eltörött élveretet utólag szegecselték össze. Közvetlenül a saruveret felett egy 7 cm magas, íves, nagyjából H alakú rátét díszíti, melynek középső részéből alul-felül kinyúlik egy-egy kisebb díszítőtag. A rátétek közül az egyiknek a szára törött. A hüvely hátsó része díszítetlen, kivéve a pántveret hátulját, melyen egy vonalkötegből álló bekarcolt geometrikus díszítés látható. (3–4. kép)

Érdeemes egy pillantást vetnünk a pallosok általános jellemzőire, valamint arra, hogyan illeszkedik bele az itt leírt darab az általános képbe. A tárgytypussal Magyarországon Temesváry Ferenc és Pandula Attila foglalkozott, az alábbiakban az ő munkásságukra támaszkodom.

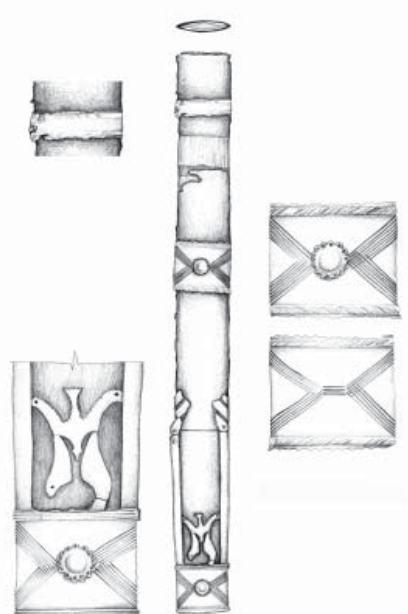
A hóhérpallosok a nyugati típusú, hosszú egyenes kardból fejlődtek ki. Alakjuk a XV. századra nyerte el jellegzetes formáját. Magyarországon ezt „törvényes pallosnak” (*gladius iustitiae*) nevezték.

Célszerűségi okokból formájuk meglehetősen egységes képet mutat, s hosszú időn keresztül (a XV. századtól a XIX. század elejéig) nem is változott. Éppen ezért az egyes darabok datálása – évszám híján – meglehetősen nehéz. Funkciójukból fakadóan igen nehezek; átlagos súlyuk 1,7–2,3 kg. Jellemző rájuk a hosszú, egyenes, igen széles, sima, kétélű penge. Átlagos hosszuk 105–115 cm, ezen belül a

3. A palloshüvely fényképe

4. A palloshüvely rajza

penge 85–90 cm. A penge vastagsága a hegy tájékán 4–5 mm, a markolatnál 10 mm is lehet. Szélessége 4,5–7 cm, s a hegy felé általában keskenyedik. A pengét mindkét oldalon teljes hosszúságban ki szokták élezni. Találunk rajtuk vércsatornát, s feltűnő a pengék hegyének kialakítása: ívelt vagy négyszögletes, s csak igen ritkán hegyes. A markolat hossza a markolatgombbal együtt 21–22 cm, s többnyire egyszerű, kereszt formájú. Szinte minden pengén található különféle technikákkal készült ábrázolás, így bitófa, kerék, bibliai személyek, jelenetek, feliratok. A pallost fából készült, fekete bőrrel borított hüvelyben tartották, amelyet esetenként fémveretek borítottak.

A pallost a hóhér a bírótól kapta, s leköszönése után magával vihette, otthon tartotta. Egyes helyeken a hóhér csak a kivégzés idejére kapta meg a pallost. Gyakran saját pallosa is volt. Mivel a foglalkozás a családban általában öröklődött, így ugyanez történt a kivégzőeszközzel is. A még nem használt pallos neve szűzpallos volt. Általános szokás volt, hogy csak 99 alkalommal lehetett használni, s csak hosszú idő múlva lehetett újra elővenni, máshol pedig el kellett rejteni, ásni.²⁵

A Jósa András Múzeumban őrzött pallos formája, kialakítása megfelel a fent leírtaknak, de méreteit tekintve a kisebbek közé tartozik. Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy súlya alapján a nehezebb példányok közé sorolható. A pengéjén lévő motívumok gyakori ábrázolások a hóhérpallosokon. A bitó, a kerék (ld. kerékbe-törés) a büntetőbíráskodás jelképei, s egyben a hóhér munkaeszközei.²⁶ Ezek az eszközök már igen korán feltűnnek az oklevelekben, s szorosan kapcsolódnak a

25. Pandula, 1987. 74–80., Pandula, 2006. 293–299., Temesváry, 1970. 43.

26. Pandula, 1987. 77., Pandula, 2006., 296.

szabadispánsághoz, későbbi nevén pallosjoghoz (ius gladii).²⁷ Ez egyes földesurak, városok, valamint a megyék halálos ítélet végrehajtására jogosító privilégiuma, mely szorosan kapcsolódik egyébként az úriszék intézményéhez. Ennek legkorábbi példái I. (Károly) idejéből származnak, s nagyobb számban I. (Nagy) Lajos idején mutatható ki.²⁸ A pallosjoggal bíróknak engedélyezték, hogy kiváltságukat a birtokaikon jelezzék. Ezért olvashatjuk egy 1348-ban, I. Lajos által Hédervári Miklósnak és rokonainak bíraskodási jogot adományozó oklevélben a következőket: „...fent mondott vármegyében levő területükön és ugyanama birtokaik határain belül akasztófát vagy bitót, vagy bármi más fajtájú kínzóeszközt állítsanak...”.²⁹ Egy I. Alberttől 1439-ből származó oklevélben, melyben pallosjogot adományoz az Arad és Zaránd megyei nemeseknek a következők szerepelnek: „...Arad és Zaránd vármegyében fekvő birtokaikon akasztófákat, kerekeket, pallosokat és más kínzóeszközöket tegyenek ki, [és a gonosztevőket] kötéllel felkössék, kerékbe törjék és más alkalmas büntetéssel sújtsák és elpusztítsák...”.³⁰

Ezek a jelképek tehát a kor embere számára egyértelműek, tisztában voltak a jelentésükkel. A bibliai jelenetek közül igen gyakran ábrázolták Krisztus megfeszítését, amely a bűnök megbocsátásának a szimbóluma. Ez nyilván nemcsak az elítéltre, hanem magára a hóhéra is vonatkozott, hiszen ő ugyan csak a munkáját végezte, ám lényegében mégis embereket ölt, még ha felsőbb utasításra is. Pallosunkon ugyan nem szerepel Krisztus a kereszten, az INRI felirat azonban világosan erre utal. Különösebb a kettős kereszt ábrázolása; ennek nem tudom magyarázatát adni.

Ami az általam bemutatott tárgy korát illeti, korábban már utaltam rá, hogy a pallos kialakult formája hosszú időn keresztül változatlan, így egyéb adatok híján a készítés idejét nehéz meghatározni. A bemutatott darabon nem található sem évszám, sem név, ami megnehezíti keltezését. Amennyiben tényleg ezzel fejezték le Krucsay feleségét, akkor a XVIII. század elején már használatban volt. Ennél pontosabb meghatározást további adatok – és egy összehasonlító katalógus – hiányában nem mondhatok.

Végezetül néhány szót a hagyományról! Mint láttuk, általános vélekedés, hogy ezzel a „fegyverrel” végezték ki Tolvay Borbálát. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a nőt a Pocsajon lakó debreceni hóhér fejezte le.³¹ A kérdés csak az, hogy ebben az esetben a kivégzés eszköze a hóhér saját pallosa volt-e vagy a vármegyétől kapott.³² További kérdés, hogy hol őrizték a vármegyei pallost, azaz mondhatjuk-e, hogy ez a vármegyei hóhérpallos, esetleg Kisvárdának volt egy külön hóhérpallosa. A források alapján az biztosnak tűnik, hogy Kisvárdá határában korábban is történtek kivégzések. Erre utal a határában 1696-ban felbukkanó Akasztó-hegy név.³³ Ez talán

27. KMTL, 1994. 613.

28. KMTL, 1994. 613.

29. Szemelvénygyűjtemény, 2001. 181.

30. Szemelvénygyűjtemény, 2001. 181.

31. Ennek oka talán a periratok feldolgozása során kiderül. Azt tudjuk ugyanis, hogy minden megyének volt hóhéra, amelyik általában közös volt a megyebeli törvényhatósági városok hóhéraival. Meznerics, 1933.

47. A debreceni hóhért ekkoriban József (mesternek) hívták, s egészen 1739-ig dolgozott Debrecenben. A kivégzéseket a város által biztosított pallossal hajtotta végre. (A pocsaji „szolgálati lakás” a debreceni iratokból egyébként csak 1770-től adatolható, ám ha a publikálásra kerülő periratban valóban ezt a helyet írják lakhelyének, akkor ennek a korábbi meglétében nem lehet okunk kételkedni.) Az itt leírt adatokat M. Antalóczy Ildikó 2009 áprilisában írt levele alapján közlöm, akinek ezúton is szeretném megköszönni a dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségét.

32. Ebben az esetben ugyanis nem gondolhatunk arra, hogy a kisvárdai vár földesúrainak tulajdonában lévő pallosról van szó, hiszen egrészt ez a per a vármegye előtt folyt le, és ott hoztak ítéletet, másrészt a vár inventáriumában semmi nyoma hóhérpallosnak. Simon, 2008.

33. Virágh, 1981. 90.

annak az Akasztófalapos nevű hely közelében lehetett, amely a település délkeleti oldalán, a régi református temetőnél terült el.³⁴ Ez azt jelenti, hogy a településnek és/vagy az ott birtokos földesuraknak pallosjoga volt.

A fenti kérdésekre csak a periratok és a további oklevelek közzététele adhatja meg a választ. Addig azonban óvatosan csak annyit nyilatkozhatunk, hogy elképzelhető, hogy ezzel a (kisvárdai?) pallossal fejezték le egykor a szerencsétlen sorsú bűnbánó asszonyt, Krucsay János feleségét, Tolvay Borbálát.³⁵

Bibliográfia

- Eckhart, 1954.: A földesúri büntető bíraskodás a XVI–XVII. században. Akadémiai kiadó. Budapest, 1954.
- Hajdu, 1985.: Hajdu Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1985.
- Kiss, 1965.: Kiss Lajos: A Szabolcs vármegyei Múzeum története I. Múzeumtörténeti sorozat 2. 1965.
- Kállay, 1985.: Kállay István. Úriszéki bíraskodás a XVIII–XIX. században. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1985.
- Kiss, 1961.: Kiss Lajos: Régi Rétköz. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1961.
- KMTL, 1994.: Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század) Szabadispánság címszó. Engel Pál által írt szócikk. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1994.
- Koroknay, 1986.: Koroknay Gyula: Amiről a Krucsay oltár nem beszél. Műemlékvédelem XXX. évfolyam, 1986. 3. szám. 187–191.
- Koroknay, Dekameron, 1986. 1–5: Koroknay Gyula: Szabolcsi Dekameron. Krucsay Jánosné élete és halála. *Kelet Magyarország*: 1.: XLIII. évfolyam (1986) 29. szám, 4., 2.: XLIII. évfolyam (1986) 30. szám, 4., 3.: XLIII. évfolyam (1986) 31. szám, 4., 4.: XLIII. évfolyam (1986) 32. szám, 4., 5.: XLIII. évfolyam (1986) 33. szám, 5.
- Kovács, 1899.: Kovács István: A törvénykezés Szabolcs vármegyében. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Budapest, 1899. 224–236.
- Magyar jogtörténet, 2001.: Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris kiadó. Budapest, 2001.
- M. Antalóczy, 2001.: Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén. Csokonai História Könyvek. Csokonai Kiadó. Debrecen, 2001.
- Meznerics, 1933.: Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században. Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 1. szám. Budapest, 1933.
- Pandula, 1987.: Pandula Attila: A hóhérpallos. Jogtörténeti Szemle 1987/2. 74–84.
- Pandula, 1987.: Pandula Attila: Kivégzés, tortúra és megszegyenyítés a régi Magyarországon. Kiállítási katalógus. Dobó István Vármúzeum. Eger, 1989.
- Pandula, 2006.: Pandula Attila: Adatok a hóhérpallos történetéhez Magyarországon. In: Mezey Barna (szerk.): Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok. Gondolat Kiadó. Budapest, 2006. 293–302.
- Reiszig 1899.: dr. ifj. Reiszig Ede: Szabolcs vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Budapest, 1899. 398–491.
- Saáry, 1923. I–V.: Saáry Sándor: A kisvárdai fehér asszony. I.: *Nyírvidék* XLIV. évfolyam 1923 július 13. 4., II.: *Nyírvidék* XLIV. évfolyam 1923 július 14. 3., III.: *Nyírvidék* XLIV. évfolyam 1923 július 15. 3–4., IV.: *Nyírvidék* XLIV. évfolyam 1923 július 17. 4., V.: *Nyírvidék* XLIV. évfolyam 1923 július 18. 2–3., VI.: *Nyírvidék* XLIV. évfolyam 1923 július 19. 3.
- Simon, 2008.: Simon Zoltán: A kisvárdai vár inventáriumai. Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához. A forrásokat összegyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Simon Zoltán. Rétközi Múzeum Füzetei 10. Kisvárdai, 2008.
- Szabolcs-Szatmár, 1965.: Balog István (szerk.): Szabolcs-Szatmár megyei útikönyv. Nyíregyháza, 1965.
- Szemelvénygyűjtemény, 2001.: Mezey Barna (szerk.): A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény. Osiris Kiadó. Budapest, 2001. (Az okleveleket Béli Gábor fordította.)
- Temesváry, 1970.: Temesváry Ferenc: Büntetőeszközök a régi Magyarországon. A Jánosházai Múzeum kiadványai 1. Savaria Múzeum. Szombathely, 1970.
- Virágh, 1981.: Virágh Ferenc: Adatok Kisvárdai történetéhez. A kötet anyagát válogatta és sajtó alá rendezte: Ács Zoltán. Jósa András Múzeum kiadványai 20. Nyíregyháza, 1981.

34. Kiss, 1961. 205.

35. A fényképeket L. Nagy Márta, a rajzokat Svéda Csaba, a táblákat Fülöpné Juhász Barbara készítette. Segítségüket ezúton is köszönöm!

irodalom

Babosi László

Ratkó József életrajza II. rész¹

7.

Ratkó József irodalom- és történelemszemlélete, szerepfelfogása

Ahhoz, hogy Ratkó további életét és tevékenységének, cselekedeteinek mozgatórugóit megértsük, érdemes szót ejteni irodalom- és történelemszemléletéről, költői, valamint értelmiségi szerepfelfogásáról.

Ratkó a költőt olyan különleges képességekkel bíró „énekes, minden es cseléd”-nek, „pörölő regös”-nek tartja, aki költészetével, szavai erejével „varázsolni” tud. A mágikus erővel bíró szó hat az olvasó gondolkodására, magatartására, pszichéjére, képes tágítani az érzelmi és az értelmi megismerés határait. A vers „erőszak” nélküli szellemi „hatalom” (*Úgy élni, mint a fák*), a költészet pedig „a fogalom átvilágítása, a fogalom tartalmának varázslása szavakkal”.² Éppen ezért az írástudókat különleges morális felelősség terheli, amellyel nem lehet visszaélni. Ratkó meggyőződése szerint a művészetben az etikum és az esztétikum szorosan összetartozva feltételezi egymást, s a költészet nem „szépség-igényből”, hanem „világértés” céljából születik meg. Úgy vélte, hogy a költészet, azon belül is leginkább az archaikus folklór bázisú adhat egységes, világértelmező narratívát, szemléletmódot, az euro-atlanti civilizáció által a legkülönbözőbb hitekre, filozófiákra, izmusokra, álmitoszokra, tudományágakra és világnézetekre szétszaggatott XX. században. „Pap, bölcselő szó-vesztve pillogat./ Költő, felelj!”³ – utalt többször Illyés Gyula soraira.

Költészetünknek, „akárcsak a többi kis nép költészetének, mindig kettős feladatot kellett ellátnia. Nem játszhatott, nem feledkezhetett bele az ember és a világ, a lét és a nemlét csodáiba, politizálnia kellett a rossz politikusok, gondolkoznia a filozófusok és a műveletlen tömeg helyett, szüntelenül keresnie kellett a nem manipulálható társadalmi igazságot. [...] költőinknek azért kellett harcolniuk, hogy a nagy pusztítások közepette is megmaradjon a nép. S mindemellett hírt kellett adniok arról, (mert ez a költészet igazi feladata), hogy mit ér az ember, ha magyar, hogyan él, küszködik, szeret és gyűlöl, hogyan végzi emberi teendőit egy Duna menti amőba-ország olykor csak kétszáz ezer, jobb időkben 10–15 millió magyarja. A legnagyobb parancs, ami klasszikus költészetünkben örökségként

---

1. A tanulmány első része a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 2005/1-es számában olvasható.

2. RATKÓ József: *[Négy könyvvel a fülem mögött...]* = *Nebuló*, 6. évf., 1979. máj. 21., 5. sz., 1.

3. ILLYÉS Gyula: *Január. Egy körkérdésre* = I. Gy.: *Szemben a támadással. Összegyűjtött versek 1969–1981.* Budapest, 1984, Szépirodalmi, 41.

és feladataként ránk maradt, mai alkotókra, ez: a költészet: szolgálat; szolgálata annak a népnek, amelyből vétettünk.⁴

Ez a roppant erős küldetéstudatot hordozó, romantikus, váteszi, „a magyar értelmiség hagyományos elmaradáscentrikus” mentalitásából⁵ fakadó szerepfelfogás az irodalmat, a művészeteket olyan fórumnak tartja, amelyen az egyetemes létproblémák és az emberiség örök kérdéseinek megtárgyalása mellett a társadalmi problémákat, a nemzeti sorskérdéseket, a kommunista diktatúra tabujait hol nyílt, hol csak metaforikus-szimbolikus formákban értelmezni lehet, a költő pedig megoldási javaslatokat adhat, utat mutathat olvasója számára. Ekképpen válik a költő, a művész a nemzeti közösség kulturális emlékezetének őrzőjévé és alakítójává.

„Az író közjogi méltóság. Am csupán méltósága és joga csak akkor és ahhoz van, hogyha az ember, a nemzet, az emberiség közügyeit fogalmazza, azt, ami a létben a Létért történik, a mindenség szerelmét.”⁶ Éppen ezért foglalkozott oly sok ügygel, a szűkebb és tágabb közösséget érintő kérdéssel és problémával. A Kádár-korszakban nem voltak valódi, alulról építkező érdekképviseleti intézmények, szervezetek és önszerveződő körök, nem léteztek – Bibó Istvánval szólva – „a szabadság kis körei”. Ennek ellenhatásaként a társadalomból kiválasztódtak problémafelvető, közvéleményt formáló emberek – köztük a Ratkó által is megtestesített művésztípus –, akik ismertségük és a társadalom, valamint a politikai hatalom által is elismert teljesítményük alapján kialakult presztízisük révén képesek voltak a társadalmi tabukról véleményt nyilvánítani, a megszabott kimondhatóság határait tágítani, vállalva a későbbi kisebb-nagyobb retorziókat (pl. publikációs tilalom, letiltás, állásvesztés).

Mivel Ratkó természetes közösségében, népében-nemzetében létezve értelmezi önmaga költői szerepét, ezért egyik ihletadó és központi témája a magyarság múltja, sorsának alakulása, történelembe *vetettségünk* elemzése, a hatalom és az egység, a hatalom és a nép közötti viszony bemutatása. Ez már a gimnazista költő első verseiben is felfedezhető, s az évek során, ahogy mélyül és tágul intellektusa, költői-művészi tudása, egyre magasabb és egyetemesebb a nézőpontja. Személyes sorsán keresztül eljut a népi, a nemzeti, majd az egyetemes-mitikus (ógörög) történelmi korokhoz.

A múlt iránti vonzalma mellett a magyar történelméhez való fordulása annak is köszönhető, hogy véleménye szerint az utóbbi évszázadokban a magyarság sorsa a világpolitikai konstellációk és számos önhibánk miatt – melyekkel kapcsolatban Széchenyi István, Kemény Zsigmond és Bibó István nemzetkarakterológiai fejtegetéseit tartotta mérvadónak – a lehetőségekhez képest rosszabbra fordult. „Magyarország temetőföld/posztumusz humusz./Történelme soha el nem/évülő priusz” – írja a *Tánc* című versében. Mindezek következtében sérült és deformálódott az egyének és a nemzeti közösség történelmi és nemzettudata. Az 1949-es kommunista fordulat után a hatalom a magyarság nemzettudatát szisztematikusan szétverte,⁷ ami napjainkig rombolja a nemzet pszichés és testi állapotát. Elég, ha csak arra utalunk, hogy a Rákosi- majd a Kádár-rendszer milyen mértékben írta át, hamisította meg a múltat és a jelent, hogy nem lehetett számos, a magyarság

4. Ratkó József: *A magyar költészetéről* = Tariménes, 2. évf., 2006, 1. sz., 6.

5. VEKERDI László: *„Egyszer csak kezdték mondani, hogy ha Valóság, akkor az Körösi...” Harminchárom év a Valóság rabságában* = V. L.: *A közértelmesség kapillárisai*. Tata – Tatabánya, 2001, József Attila Megyei Könyvtár – Sollers Nyomda, 207.

6. RATKÓ József: *A többi smafu* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. júl. 29., 177. sz., 9.

7. RATKÓ József: *Olvasótábori kiscsoportos beszélgetés – gyermekkönyvtári foglalkozás = A 10–14 éves olvasók*. Szerk. PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit. Szolnok, 1985, OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ – Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, 142.

életére döntő módon ható történelmi eseményről igazat mondani (pl. 1918/1919, Trianon, a doni katasztrófa, a kisebbségbe szakadt magyarság sorsa, szovjet-országi szerepünk, az 1956-os forradalom). „A múlt életműve egy népnek. S nem bánhatunk vele úgy, mint egy írói életművel. Nincs *válogatott* múlt. S nem is írható *át*. Földet, falut anektálni lehet. Temetőt anektálni lehet. Múltat nem. Az így »szerzett« múlt időzített aknamező, fölszedhetetlen. Arcába robban a népnek, elvakítja. Tapogatózhat keservesen jövője felé. De járhat ugyanígy az a nép is, amelyet múltjából – akár részben is – kismizmiznek⁸ – fejtegette Ratkó. Eltiltottak önmagunktól – mondja majd a drámájában. S ezt még súlyosbította, hogy a történelmi traumák feldolgozása helyett a „bűnös nemzet”, az „utolsó csatlós” önképrombolását tudatosították a magyarságban, és nacionalistának bélyegezték meg, ha a nemzettesthez tartozó kisebbségben élő magyarság helyzetét feszegette. „A magyar állampolgár mindenféle közösséghez tartozott [...] óvodai kiscsoporthoz és pártcsoporthoz, szakszervezethez, de nem tartozott, a felszínen legalábbis nem tartozhatott a nemzetéhez, mint közösséghez. Ennél fogva tudta, hogy az óvodai kiscsoporttal, pártcsoporttal, szakszervezettel stb. szemben mi a joga, kötelessége, de nem tudta, hogy a nemzettel, mint közösséggel szemben mi a kötelessége.”⁹ Ezért ha a hivatalos irány megszabta hamis és szűk keretek miatt a történelemtudomány nem beszélhet múltunk számos problematikus eseményéről, korszakáról, akkor az irodalomnak, a művészetnek kell ezt a feladatot magára vállalnia. Ratkó számtalanszor utalt Nagy László gondolatára: „jobban tudjuk a jövőt a múltnál” (*Hegyi beszéd*), illetve Illyés Gyulára: „A múltat is teremteni kell. Egy korszak attól lesz múlt, hogy megírják. [...] Valamirevaló múlt megteremtéséhez néha nagyobb erő kell, mint a jövőndőhöz: mindent pontosan a helyére kell tenni. A rosszul elrendezett, rosszul megírt múlt föltámad, visszajár, állandóan zavarja az embert. A megíratlan idő meg egyszerűen el se megy; ködszerűen üli meg a tájat és az elmét. Barbár, mint a teremtés előtti sötétség.”¹⁰

Hiszek „az idő Szent-Háromságában, múlt, jelen és jövő egylényegűségében, abban, hogy egyik a másik nélkül csonka, értelmetlen és értelmezhetetlen”¹¹ – fogalmazta meg Ratkó. Az irodalmat egyfajta valláspótlékként és – Németh László szavaival – „nemzetragasztó” nemzetkohéziós szellemi anyagként a sérült történelmi és nemzettudat gyógyítására használja. Ezért tartja nagyon fontosnak, hogy az „elhallgatás kultúrájában” felnövekvő fiatal nemzedékek megismerjék népünk *igazi* történelmét verseken, irodalmi műveken vagy akár a modern kori énekmondók dalain, versmegzenésítésein keresztül.¹²

Az 1945 utáni évtizedekben felnövő generációk történelemszemléletét a kommunista rendszer hamis és manipulált, saját ideológiai premisszáira épülő történelemértelmezése formálta, ami alól – az eredeti források és a megfelelő (tehát nem marxista-osztályharcos szemléletű) szakirodalom hiányában – érthető módon csak nagyon kevesen tudták kivonni magukat. Ezért számos költő és művész, köztük Ratkó történelem- és társadalomszemléletének néhány eleme is korrekcióra szorult: pl. a „parasztkirály”, Dózsa György túlfűtött és teljesen hamis kultusza (bár ezt sokszor „áthallásosan” az 1956-os forradalomra is értették), a baloldali forradalmi

8. GÖRÖMBEI András: *Remény a gyászban. Interjú Ratkó Józseffel* = *Életünk*, 24. évf., 1987, 2. sz., 100.

9. RATKÓ József: *A megíratlan idő* = *Forrás*, 11. évf., 1979, 9. sz., 76.

10. ILLYÉS Gyula: *Tíz síron túli Kosztolányi-könyv. Elsüllyedt Európa* = I. Gy.: *Iránytűvel*. Budapest, 1975, Szépirodalmi, 398–399.

11. GÖRÖMBEI András: *Remény a gyászban. Interjú Ratkó Józseffel* = *Életünk*, 24. évf., 1987, 2. sz., 100.

12. Ratkó a Magyar Rádió *Társalgó* című műsorában, a *III. Sárvári História Napok* alkalmából elhangzott nyilatkozatát lásd SEBŐK János: *A daltulajdonos*. Budapest, 1988, Műzsák, 110.

szemlélet, a társadalmi rétegződés osztályok szerinti (munkás, paraszt, értelmiségi) kategorizálása, a Horthy-korszak egyoldalú értékelése. Mindez az 1960-as években és az 1970-es évek első felében született Ratkó-versekben jelenik meg. Fontos azonban megemlíteni, hogy ekkoriban a költő a hivatalos, tehát a kommunista párt irányvonalának a munkásosztály vezető szerepére alapozó szemléletével szemben mindig a parasztságra támaszkodva képzelte el az ország megújítását – követve a népi írók 1930-as, 1940-es években kifejtett társadalom-megújító elképzeléseit –, s ezt a véleményét nem is rejtette véka alá.¹³

8. Nagykállóban

Szabolcs-Szatmár megyébe való visszatértekor már megfogalmazódott Ratkóban, hogy élete hátralevő részét családjával vidéken, falusi vagy kisvárosi környezetben fogja tölteni. Ellentétben a magyar írók többségével nem vágyott az általa az ország „vízfejének” tartott Budapestre, mert nem szerette a modern világváros zaklatott, elidegenedett létformáját, s az úgynevezett rendszeres „irodalmi élet” sem vonzotta.¹⁴ Tudta, hogy számára a művészi önmegvalósítás a tehetségtől, a belső erőktől függ, és csak kis részben befolyásolja a külső környezet. A gyerekkorában megismert nyugalmasabb, biztonságot adó, emberléptékű falusi, kisvárosi lét vonzóbb volt számára, és önként vállalt költői, értelmiségi szerepét is csak ilyen környezetben tudta hitelesen megvalósítani, kiteljesíteni. A hagyományos paraszti kultúrát, annak szokásrendjét, erkölcsét, tárgyi és szellemi értékeit, létszemléletét nagyon magasra értékelte. A magyar történelem egyik legfontosabb tanulságaként azt szűrte le, hogy „mindenütt lehet élni, mindenütt kell élni; meg kell laknunk ezt a hazát, meg kell művelnünk ezt a hazát, meglakni minden talpalatnyi földjét”.¹⁵

Nagykállóban a Ratkó család először a Szabadság téren, a könyvtár épületében lévő kétszobás szolgálati lakásban lakott, majd 1975-ben – az újonnan épített modern művelődési házzal egybeépített könyvtár¹⁶ átadása után – a Nagybalkányi utcán kapott a nagykállói tanácstól tágasabb szolgálati lakást. Ide 1976. április 4-én költöztek be. A ház hajdani tulajdonosa Móricz Zsigmond nagykállói barátja, Görömbei Péter református esperes volt, akit az író szabolcsi útjai során gyakran meglátogatott. Ratkó számára ez a „kapcsolat” a *genius loci*val fontos volt, s írásaiban is gyakran emlegette,¹⁷ mint ahogy azt a kedves, de hamis legendát is, hogy Kodály Zoltán ennek a háznak a tornácán gyűjtötte a *Kállai kettős* dallama-
it.¹⁸ 1979-ben a költő dolgozószobáját egy vele interjút készítő riporter ekképpen látta: „Az ablak előtt nagyméretű íróasztal, rajta írógép és kéziratpapírok ezrei. A falon József Attila-portré. Szénrajz. A könyvespolcon is fényképek, rajzok: Móricz Zsigmond, Tersánszky Józsi Jenő, Sinka István, Nagy László.”¹⁹ Ezek mellett Bu-

13. Történeti Hivatal M-38663/1.

14. Lásd a *Kidobott a város* című versét.

15. RATKÓ József: *A megíratlan idő* = Forrás, 11. évf., 1979, 9. sz., 77.

16. BARAKSÓ Erzsébet: *Mit „tud” a nagykállói művelődési központ?* = Kelet-Magyarország, 32. évf., 1975. dec. 7., 287. sz., 7.; URECZKY Csaba: *Új intézmény Nagykállóban* = Népművelés, 23. évf., 1976, 6. sz., 19.; OROSZ János: *A Nagykállói Ratkó József Városi Könyvtár története* = FUTAKY László (főszerk.): *Fejezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtártörténetéből. 1952–2002. 1. Közkönyvtárak*. Nyíregyháza, 2004, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 555–590.

17. RATKÓ József: *Miért nem voltam Csécsén?* = Élet és Irodalom, 23. évf., 1979. okt. 13., 41. sz., 7.

18. Kodály Görömbei Péter korábbi házában gyűjtött!

19. SZIKSZAI Károly: *Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Életünk, 16. évf., 1979, 7. sz., 518.

gya István és Lakatos József festményei, valamint a Ratkó család által gyűjtött megyebeli népművészeti tárgyak is díszítették az alkotóműhely és a ház falait.

Ratkó felesége a *Korányi Frigyes Gimnázium*ban dolgozott pedagógusként. Gyermekük Nagykállóban járták ki a közoktatás hagyományos lépcsőfokait, később mindegyikük felsőfokú tanulmányokat folytatott. Lujza néprajzkutató lett, József és Éva pedagógus.

A költő a könyvtárosságban megtalálta a neki megfelelő munkát és hivatást, s ez nemcsak szűken vett könyvtárosi, hanem népművelői feladatokat is jelentett számára. Nagykállóban két általános iskola, egy szakközépiskola és egy gimnázium működött a korszakban, utóbbiak kollégiumokkal együtt. A járási közigazgatási rendszer fölszámolásáig, 1979-ig a nagykállói járás – amelyhez néhány kisebb község és falu mellett száznál több tanya is tartozott – közművelődésének fejlesztésében, a kultúra- és információközvetítésben a könyvtárnak igen fontos szerepe volt. Ratkó munkatársaival együtt a járás településein számos író-olvasó találkozót, különféle művészeti, ismeretterjesztő és tudományos előadást, filmvetítést s kiállítást szervezett, ezeket rendszerint ő nyitotta meg és vezette le.²⁰ Említést érdemel, hogy az 1970-es évek elején, néhány vele hasonló gondolkodású nyiregyházi főiskolai hallgatóval közösen létrehozott egy ismeretterjesztésre vállalkozó csoportot, amely több környékbeli tanyán és településen tartott rendszeresen előadásokat.²¹ Ratkó Veres Péter gondolatát tartotta mérvadónak, miszerint „ide kell hoznunk a nagyvilágot,/ide kell hoznunk mindent, ami szép, ami jó, ami nemes és amit érdemes”.²² Hívására szívesen jöttek az ország legtávolabbi részéből is neves művészek, a kulturális és a tudományos közélet elismert tagjai előadásokat tartani vagy kiállítani. A teljesség igénye nélkül említek meg néhány nevet: Kósa Ferenc filmrendező, Kulin György csillagász; számos író és költő: Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Sánta Ferenc, Kiss Tamás, Váci Mihály, Fábrián Zoltán, Buda Ferenc, Ágh István, Fodor András, Gál Sándor, Galgóczi Erzsébet, Serfőző Simon, Kormos István,²³ Kalász László, Moldova György, Lázár Ervin, Janikovszky Éva, Várkonyi Anikó, Tóth Erzsébet, Hervay Gizella; színészek és előadóművészek: Tompa László, Bodor Tibor, Gobbi Hilda, Jancsó Adrienne, Dinnyés József, Budai Ilona, Ferencz Éva,²⁴ Havas Judit; irodalomtörténészek: Kiss Ferenc, Czine Mihály; a fotóművész Mőser Zoltán, a többszörös olimpiai bajnok öttusázó Balczó András és még sokan mások. De gyakran látogatták meg a költőt olyan személyek is, akiknek a megyében akadt dolguk, és csak egy kis beszélgetésre ugrottak be hozzá. Nem túlzás egyik méltatójától az a megállapítás, miszerint Nagykálló az 1970-es és az 1980-as

20. A könyvtárban végzett munkájáról lásd (SZILÁGYI): *Nagykállói kezdeményezés* = Kelet-Magyarország, 26. évf., 1969. okt. 7., 232. sz., 8.; BURGET Lajos: *Az olvasás igénye* = Kelet-Magyarország, 32. évf., 1975. szept. 21., 222. sz., 7.; (BE): *Könyvtáriskola Nagykállóban* = Kelet-Magyarország, 33. évf., 1976. okt. 20., 248. sz., 2.; ZSELINSZKY Lászlóné: *Beszélgetés Dobó Istvánnéval, a Nagykállói Városi Könyvtár nyugalmazott igazgatóhelyettesével* = Szabolcs-Szatmár Megyei Könyvtári Híradó, 18. évf., 1991. 1–2. sz., 102–108.; OROSZ János: *A Nagykállói Ratkó József Városi Könyvtár története* = FUTAKY László (főszerk.): *Fejezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtártörténetéből. 1952–2002. 1. Közkönyvtárak*. Nyiregyháza, 2004, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 555–590.; OROSZ János: *Emlékezés Ratkó Józsefre* = Tariménes, 2. évf., 2006, 1. sz., 210–214.

21. A csoport egyik tagjának, Fábrián Bélának szóbeli közlése.

22. VERES Péter: *Én nem mehetek innen el* [1939] = *A Pátriárka. Veres Péter emlékezete*. Vál., szerk., összeáll. TÜSKÉS Tibor. Budapest, 2002, Nap Kiadó, 65.

23. MAGYAR József: *Kormos István októbere* = Magyar Ifjúság, 31. évf., 1987. okt. 9., 41. sz., 28.

24. PATONAI ADRIENNE: *Üzenet mindenkinek. Ferencz Évával beszélget Patonai Adrienne*. Budapest, 2008, Kairosz, 58–59. /Magyarnak lenni, 43./

években olykor „sajátos irodalmi központtá”²⁵ vált. Ratkó a maga lehetőségeivel, eszközeivel a megye és a régió szellemi és gazdasági felemelkedéséért dolgozott, azért, hogy az itt született és itt élő tehetséges embereket idekössék, itt jussanak lehetőségekhez, s ne „vándoroljanak ki” az ország más, kedvezőbb élet- és munkalehetőséget nyújtó vidékeire.

Hasonlóan az országos tendenciákhoz, a nagykállói járás tanyavilágában – amelynek kulturális és anyagi felemelése Ratkónak szívügye volt – főleg az 1960-as és az 1970-es évek első felében játszottak fontos szerepet a könyvtár által közvetített kulturális-információs értékek, mert az 1970-es évek második felére a tanyavilág lassú felszámolódása, valamint a korszerű tömegkommunikációs eszközök (televízió, rádió) általános elterjedése miatt erre már nem volt a korábbiakhoz hasonló mértékű igény.

A gazdag és igen sokrétű kapcsolatrendszerrel rendelkező költőt a megye települései mellett gyakran hívták meg az ország legkülönbözőbb helyeire, kulturális intézményeibe, könyvtárakba, iskolákba, művelődési házak, kollégiumok, értelmiségi társaságok és vállalatok irodalmi klubjaiba író-olvasó találkozókra, költségvetési és könyvheti rendezvényekre. A Kádár-rendszerben ezeknek sokkal fontosabb szerepe és jelentősége volt, mint napjainkban, mert a politikai hatalom által tudatosan fenntartott információhiányban az írók nem csak esztétikai élményekkel gazdagították hallgatóságukat, hanem gyakran beszéltek a valódi problémákról, társadalmi bajokról, tabukról.²⁶ Ratkó szeretett találkozni az olvasókkal, könnyen kapcsolatot tudott teremteni a legkülönbözőbb életkorú, érdeklődésű és társadalmi összetételű közönséggel,²⁷ s hallgatóságára nagy hatást gyakorolva mondta verseit.²⁸ Író-olvasó találkozóit mindig maradandó élményt nyújtottak. A költő gyakran tagja volt szavaló-, képzőművészeti és egyéb kulturális versenyek

25. KATONA Béla: *A költő és „haló földje”*: Ratkó József = K. B.: *Táj és irodalom. Az irodalom Szabolcs-Szatmárban, Szabolcs-Szatmár az irodalomban*. Nyiregyháza, 1998, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete, 334.

26. Jól szemlélteti ezt pl. Végh Antal országszerte feltűnést, visszhangot és a helyi megyei vezetés körében nagy felháborodást kiváltó *Állóvíz. Jelentés Penészlekről, egy elmaradott faluról* [Valóság, 11. évf., 1968, 4. sz., [41]–53.; Uő.: *Erdőháton, Nyíren*. Budapest, 1972, Szépirodalmi.] című szociográfiája, amelynek hozadéka az lett, hogy az 1930-as évek után hazánkban újra teret nyert a szociográfia műfaja. Az *Állóvíz*, ellentétben a kor „hurraoptimista”, a valóságot megszépítő, a „létező szocializmus” negatív jelenségeit elhallgató írásaival, egy szabolcsi határmenti kis falu, Penészlek mérhetetlen nyomorát és elmaradottságát mutatta be. Végh Antal és Ratkó együtt vett részt író-olvasó találkozón Penészleken, s megdöbbentették őket az ott tapasztalt állapotok. Felindultságában Végh az *Állóvizet* írta meg, Ratkó pedig az *Üzenet* című versét, amellyel egyébként Végh az *Állóvizet* befejezte (Végh írásában Ratkót is szerepelteti). Erről lásd még: VÉGH Antal: *Akkor is, ha egyedül maradok*. Riporter: SÁFRÁN István, sajtó alá rendezte: VERBAI Lajos. Budapest, 1988, Népszava Kiadó, 168–169., 183–[212] és VEKERDI László: *„Egyszer csak kezdtek mondani, hogy ha Valóság, akkor az Körösi...” Harminchárom év a Valóság rab-ságában* = V. L.: *A közértelmesség kapillárisai*. Tata – Tatabánya, 2001, József Attila Megyei Könyvtár – Sollers Nyomda, 207–211.; *Az Állóvíz* nyomán készítette el Penészlekről Gulyás János és Gulyás Gyula a *Valóság sippal-dobbal, avagy tűzön-vízen át* [1968], majd tíz évvel később a *Vannak változások* [1978] című dokumentum filmeket, amelyekben hűen mutatják be a szociográfia és a vers által leírt állapotokat, illetve a Végh írása által keltett vitákat, indulatokat és „változásokat”.

27. Lásd pl. BOSNYÁK Sándor: *A hatalom és az ember viszonya foglalkoztat. 1979. április 5-én Ratkó Józseffel való szentendrei író-olvasó találkozóról készült magnófelvétel* = Magyarok, 3. évf., 1991, 3–4. sz., 133–147. Erdemes meghallgatni a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) hangtárában lévő néhány forró hangulatú hangfelvételt Ratkó író-olvasó találkozóiról: *Ratkó József találkozás diákokkal* (1964) = PIM. Hangtár. 1520/A.; *Ratkó József szerzői estje az Eötvös Kollégiumban. 1971. november. 25.* = PIM. Hangtár. K/69.

28. *Késérő torkú ének. A költő hangján*. (Hangfelvétel.) Budapest, 1999, Magyar Rádió, CD. Szerk. ANTALL István, NAGY András László.

zsűrijének, valamint előadásokat és rendhagyó tanórákat²⁹ tartott a magyar irodalomról, annak aktuális helyzetéről.³⁰

Az irodalmi ünnepségek, összejövetelek be- és levezetése mellett a festészethez, a képzőművészethez vonzó Ratkót sokszor kérték fel kiállítások megnyitására is. Ha azonosulni tudott az üggyel, s jónak, tehetségesnek tartotta a bemutatandó alkotót vagy műveket, ezeket örömmel vállalta, és jelenlétével, míves szavaival, gondolataival növelte az ünnepségek súlyát, ismertségével támogatta a bemutatott művészeket.³¹

Az 1970-es évek derekán országosan megszervezték és intézményesítették a (köz)művelődési és amatőr mozgalmakat, elindították az ifjúsági klubmozgalmakat, amelyeknek a művelődési házak adtak teret. 1974. március 14-én Nyíregyházán a *Városi Művelődési Központ*ban Ratkó vezetésével tartotta alakuló ülését a Szabolcs-Szatmárban élő fiatal alkotókat összefogó *Irodalmi Stúdió*, amely az irodalom „helyi gyakorlati és elméleti problémáival foglalkozik, de lehetőséget ad a belső műhelymunkára és a közéleti szereplésre is”.³² Néhány összejövétel után, 1976-ra a kezdeményezés már elhalhatott, mert nincs adat a működésükre.

A költő rendszeresen részt vett különböző művészeti eseményeken, tanácskozáson, és szokása szerint gyakran „ugrott el” az ország más tájain élő barátaihoz. A könyvtárban vagy az otthonában sokszor keresték fel barátai, tisztelői, szigorú elemző szavaira kíváncsi fiatal költők, írók, de ismeretlenül is be lehetett hozzá kopogni bármilyen problémával. Jó házigazdaként vendégeit gyakran maga készítette kedvenc pásztoréttel, öhönnel kínálta meg,³³ a távolról jötteknek pedig szívesen és nagy hozzáértéssel mutatta be a megye tájait, természeti szépségeit, történelmi helyeit, néprajzi értékeit és műemlékeit.

Ratkó József számos ügy katalizátora és organizátora volt. Csak néhányra utalok: a tiszadobi gyermekvárosban többször művésztelepet szervezett,³⁴ a kállósejéni *Tanyai Diákokthron* új épületének felépítéséhez, a kézilabdapályájának kialakításához pénzt és társadalmi segítséget szerzett Estók Károly kollégiumigazgatóval, a *Diákokthont* gépkocsijához segítette, és kezdeményezte a *Tanyai Diákokthoni Alap* létrehozását.³⁵ Beteg embereknek közvetítette az akkor még tiltás miatt bolti for-

29. Ratkó Józsefné rendszeresen kérte meg férjét, hogy a *Korányi Frigyes Gimnázium*ban és annak kollégiumában diákjainak tartson előadást a kortárs magyar irodalomról. Egy 1971-ben az egri *Gárdonyi Géza Gimnázium*ban megtartott rendhagyó irodalomórán elhangzottakat lásd PÉCSI István: *Költő a katedrán = Népűjság* [Heves megyei], 22. évf., 1971. jún. 2., 128. sz., 4.

30. Pl.: *Dráma és líra a mai magyar művészetben* címmel beszélgetés volt Ratkó Józseffel márc. 26-án a SZÁÉV klubban. Lásd Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. márc. 25., 71. sz., 5.; Ratkó József a nyíregyházi tanárképző főiskola irodalmi kávéházában hétfőn este 6 órakor *Nagy László intelmei* címmel tartott előadást. Lásd Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. ápr. 10., 83. sz., 5.

31. Lásd pl. az alábbi Ratkó-írásokat: *Bugya István tárlata Nagyikállóban* = Kelet-Magyarország, 28. évf., 1971. jan. 19., 15. sz., 5.; *Készenlét és remény* = Hajdú-Bihari Napló, 36. évf., 1979. szept. 16., 217. sz., 9. [Sipos Zsófiáról]; *Paulius Normantas fotóiról* = Alföld, 38. évf., 1987. 1. sz., 93–94.; *Bemutatjuk Gyórfi Lajost* = Tárogató [Püspökladány], 1. évf., 1989. dec., 2.; *Ratkó József megnyitóbeszéde Lakatos József kiállításán* = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 31. évf., 1996. 3. sz., 416–417.; *Gobbi Hilda és Gálgóczy Erzsébet nagyikállói estjének megnyitója (1980)* = Könyvtári Kis Híradó, 9. évf., 2004. 3. sz., 20.

32. *Irodalmi Stúdió Szabolcsban* = Élet és Irodalom, 18. évf., 1974. márc. 23., 12. sz., 6.

33. Ratkó egyik emlékezetes öhön készítését Kovács István költő és polonista örököltette meg a Vasy Gézának ajánlott *Olvastótábor-emlékeztető* című versében. Lásd „de sosem mondta: most már elég”. *Ünnepi kötet Vasy Géza 65. születésnapjára*. Szerk. HANTI Krisztina, PÉCSI Györgyi. Budapest, 2008, Ráció Kiadó, 115–116.

34. BABOSI László: „Bujdosva a jövő elvadult útjain”. *Beszélgetés Bugya Istvánnal* = Életünk, 46. évf., 2008, 6–7. sz., 65–66.

35. (P. G.): *Tanyai diákokthronok* = Kelet-Magyarország, 29. évf., 1972. márc. 15., 63. sz., 3.

galomban nem kapható *Béres-cseppeket*.³⁶ Szavalóversenyeket és olvasótáborokat szervezett,³⁷ barátaival létrehozta a *Hangsúly* című hangos folyóiratot. A hivatalos okiratok és jogszabályok útvesztőiben nehezen tájékozódó egyszerű embereknek segített kérvényt „szerkeszteni”, lakást, állást szerezni, politikai nézetei miatt kizárt főiskolás ügyében járt el, és még hosszasan sorolhatnánk azokat a személyes vagy közösségi ügyeket, hivataloktól elszenvedett sérelmeket, amelyeknek megoldásában széles kapcsolatrendszerére és tekintélyére támaszkodva önzetlenül közreműködött. „Cselekszem, mert a vers helyettem nem cselekszik”,³⁸ mert a „művészet csak hologramja a szabadságnak és az emberségnek, hologramja a szerelemnek. Szükség és igény itt is van erre a hologramra, de a konkrét emberségre nagyobb szükség van.”³⁹

Az 1970-es évekre nemzedékének elismert és népszerű költője lett. Megszaporodtak vele az interjúk, egyre többet bukkant fel országos irodalmi és egyéb periodikák, költészeti antológiák oldalain, szavalóversenyeken pedig szívesen mondták verseit.⁴⁰ Váci Mihály, Végh Antal, Galambos Lajos, Rákos Sándor, majd később Balázs József mellett ő lett a legismertebb Szabolcs-Szatmárhoz kötődő kortárs költő. Neve összeforrt Nagykállóéval, s a jelentős történelmi múlttal rendelkező szabolcsi község, amely a 19. században még megyeszékhely volt, már nemcsak a neves belgyógyász, Korányi Frigyes vagy Ámos Imre festőművész és a Kodály Zoltán által feldozott *Kállai kettős* révén szerzett országos ismertséget, hanem Ratkónak köszönhetően letörölhetetlenül felkerült az ország irodalmi térképére is.⁴¹ Írásaiban gyakran szolt arról, hogy Szabolcs-Szatmár megye, Nagykálló „az az archimédeszi pont, amelyben megkapaszkodva szeretném kimozdítani az emberek és a magam tudását”.⁴²

Nem hallgatható el, hogy Ratkót, aki maga sem gondolta, hogy nagykállói letelepedése majdnem végleges lesz,⁴³ ambivalens viszony fűzte a településhez.⁴⁴ Annak ellenére, hogy 1964 őszétől kezdve élete végéig itt dolgozott, s 1986-ig itt is lakott, szinte minden évben tervezte, hogy különböző sérelmei és konfliktusai miatt hamarosan elköltözik a megyéből. Az 1970-es években ezt néhányszor nyilatkozta is, megírta nyírségi barátainak ajánlott versében (*Búcsú*), és a következő évtizedben is szeretett volna elmenni, ugyanis többször próbálkozott új állást keresni más vidéki településen – de végül mégis *maradt*, mert Szabolcs-Szatmár megye, Nagykálló, Tiszadob, de a Tiszát átlépve Tokaj és az észak-keleti országrész, „Rákóczi földje”

36. Ratkó asztalfiókjá őrzi azt a több tucat, a költő számára ismeretlen rákos ember által írt levelet, amelyben segítségét kéri a Béres-cseppek megszerzéséhez, a Béres Józseffel való kapcsolatfelvételhez.

37. *Olvasótábor Tiszadobon* = Kelet-Magyarország, 30. évf., 161. sz., 1973. júl. 12., 5.

38. B. L.: *Ratkó József* = Közalkalmazott, 28. évf., 1975. jún. 10., 7.

39. SZIKSZAI Károly: *Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Életünk, 16. évf., 1979, 7. sz., 520.

40. DEBRECZENI Tibor: *A József Attila-szavalóverseny. Helyzetkép az amatőr versmondásról* = Népművelés, 22. évf., 1975, jún., 6. sz., 31.

41. Korányi és Ámos helyi kultuszának ápolásáért Ratkó igen sokat tett. Lásd *Ámos Imre-emlékünnepe Nagykállóban* = Kelet-Magyarország, 29. évf., 1972. márc. 18., 66. sz., 5.; *Kiosztották az „Ámos Imre-emlékplaketteket”* = Kelet-Magyarország, 29. évf., 1972. márc. 29., 75. sz., 10.; (P): *Hétköznapi krónikája fényképen. Elek Emil nagykállói fotókiállításáról* = Kelet-Magyarország, 29. évf., 1972. jún. 25., 148. sz., 8.

42. B. L.: *Ratkó József* = Közalkalmazott, 28. évf., 1975. jún. 10., 7.

43. BORSI László: *Kultúra és közélet. Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Közgazdász, 19. évf., 1977. ápr. 21., 8. sz., 6.

44. Ez érzékelhető több Nagykállóról szóló írásában is: *Szűkebb hazám: Magyarország, Városból városba* [Kállai Hirmondó, 1989, Próbaszám, 3.]

az éltető eleme volt, ami írásaiból is kitűnik (*Rákóczi földjén, Szabolcs-Szatmár*,⁴⁵ *Fogadott földem...*⁴⁶).

Tiszadobra élete végéig visszajárt. Jó hírét elvitte országszerte, és számos neves emberrel ismertette meg a gyermekvárost, ezért is kapta meg 1999-ben posztumusz a *Tiszadob Díszpolgára* címet. A nyári szünetekben családjával gyakran üdült a gyermekvárosban. Tiszadobon szerzett élményeit, tapasztalatait verseiben (*Tiszadobon*,⁴⁷ *Tiszadobi verses vázlatok*,⁴⁸ *Utolsó versekből*), újságcikkben (*A több mint ezeréves Tiszadob – 34 éve gyűjti falujáról az adatokat Kuki Lajos igazgató*⁴⁹) és prózájában (*Szűkebb hazám: Magyarország, Gyermekváros, Tiszadob*) örökítette meg. Az sem mellékes, hogy életével követendő mintát adott a felemelkedésre vágyó állami gondozott gyerekeknek.⁵⁰

9. Új kötetek

Az *Önéletrajzát* is tartalmazó *Félelem nélkül* megjelenése után Ratkó dolgozni kezdett következő könyvének szerkesztésén, a még hiányzó versek megírásán. Természetesen az Aczél György által „kézivezérléssel” irányított hullámmozgó keménységű és érzékenységű cenzúra szempontjából neki is voltak olyan botrányt kavarázó (*Törvénytelen halottaim*)⁵¹ és elfogadhatatlan versei, amelyek a fennálló rendszert erőteljesen bíráló vagy megkérdőjelező tartalmuk miatt egyáltalán nem (*Chanson a hatalomról, Különben március van*,⁵² *Téli kedvünkben*), vagy megszületésük után csak jóval később jelenhettek meg (*Tánc*,⁵³ *Mi a teendő?*), ugyanis Ratkó a publikálásért soha nem volt hajlandó kompromisszumot kötni a szerkesztőkben kényszerűen működő „belső cenzorral”.

Annak ellenére, hogy eredendően költői alkat volt, a prózairás továbbra is foglalkoztatta. Ekkoriban születhetett meg az 1945 utáni kommunista rendszert kigúnyoló a satirikus novellája, *Az isten halála* és a gyermekvárosi környezetben játszódó, finom lélektani elemzésekkel átszőtt filmnovella, a *Vadvirágok* (1967).⁵⁴ Utóbbiból regényt⁵⁵ és játékfilmet szeretett volna készíteni Fábrián Zoltánnal, de tervüket nem valósították meg.⁵⁶ A költőnek az 1960-as években a filmkészítés

45. Népszava, 106. évf., 1978. okt. 14., 243. sz., 6.

46. Magyar Ifjúság, 31. évf., 1987. aug. 28., 35. sz., 24–25.

47. Szabolcs-Szatmári Néplap, 11. évf., 1954. aug. 15., 193. sz., 4.

48. Szabolcs-Szatmári Néplap, 11. évf., 1954. szept. 30., 230. sz., 2.

49. Kelet-Magyarország, 20. évf., 1963. júl. 4., 154. sz., 5.

50. (FK.): *Vallomás a jövőről* = Kelet-Magyarország, 18. évf., 1961. máj. 30., 124. sz., 3.; ZSIGMONDI Mária – GADÁNYI György: *Különös találkozó* = Nők Lapja, 28. évf., 1966. jún. 18., 25. sz., [10–11.]; BOROS Ferenc: *Emléktűnnap Tiszadobon* = Pedagógusok Lapja, 22. évf., 1966. jún. 15., 12–13. sz., 4.

51. BABOSI László: *Előszó Ilia Mihály feljegyzéséhez* = Hítel, 14. évf., 2001, 9. sz., 79–82.; ILIA Mihály: *Följegyzések Ratkó József: Törvénytelen halottaim című verséről* = Hítel, 14. évf., 2001, 9. sz., 82–85.

52. Új Magyarország, 2. évf., 1992. márc. 14., 63. sz., 11.

53. BOSNYÁK Sándor: *A hatalom és az ember viszonya foglalkoztat. 1979. április 5-én Ratkó Józseffel való szentendrei író-olvasó találkozóról készült magnófelvétel* = Magyarok, 3. évf., 1991, 3–4. sz., 139–140.

54. RATKÓ József: *Vadvirágok. – filmnovella –* = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 39. évf., 2004, 3. sz., 335–340.

55. *Regény készül a Tiszadobi Gyermekváros életéről* = Kelet-Magyarország, 24. évf., 1967. szept. 9., 213. sz., 5.

56. Lásd BABOSI László: *Előszó Ratkó József Vadvirágok című filmnovellájához* = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 39. évf., 2004, 3. sz., 333–335.

többször visszatérő, de soha meg nem valósuló vágya volt.⁵⁷ 1968-ban hosszú, szakdolgozat terjedelmű átfogó tanulmányt írt Sánta Ferencről (*Sánta Ferenc írói világa*), akinek írói etikai-filozófiai rendszere, problémafelvetései, írásmódja, „valóságstisztelete” és „elkötelezetlen humanizmusa” (értsd: az uralkodó kommunista ideológia iránt nem elkötelezett) jelentős hatást gyakorolt rá, mivel ő is „elkötelezetlennek” vallotta önmagát. E három írás életében nem jelent meg nyomtatásban.

1967-től az eddig említett periodikák mellett szoros kapcsolatba került a miskolci *Napjainkkal*.⁵⁸ A folyóirat versrovatának szerkesztője, Kabdebó Lóránt irodalomtörténész néhány Ratkóhoz hasonló indíttatású, gondolkodású, versvilágú és életkorú költőt először az *Új Írásban*,⁵⁹ majd hamarosan a *Napjainkban* rendszeresen együtt közölt, és egy új költői csoportosulásként tüntette fel őket.⁶⁰ Az Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Serfőző Simon és Ratkó alkotta csoportot a kritika és az irodalomtudomány hamarosan *Hetek*ként emlegette, amit bár kezdetben némi fenntartással, de végül a költők is elfogadtak,⁶¹ s ez az elnevezés máig rajtuk maradt az irodalmi köztudatban és az irodalomtörténet-írásban. Ratkó 1968-ban a *Heteket* a kortárs fiatal irodalom egyik „jelentős vonulatának” tartotta, amelynek „egységes feladatául” azt látta, hogy „nemzetközpontúvá kell tennie az irodalmat”, és „ebből következően folytatni kell” az 1930-as években színre lépő népi írók mozgalmát irodalmi és társadalmi téren egyaránt.⁶²

Mint minden fiatal költői-irodalmi csoportosulásban, bennük is felmerült egy közös antológiában való bemutatkozás gondolata. Ratkó levelezéséből és költőtársai visszaemlékezéseiből kiderül,⁶³ hogy ezt szintén 1967-től tervezték, ám csak jóval később valósították meg.

1968 augusztusában a magyar katonai csapatok is bevonultak Csehszlovákiába a prágai tavasz leverésére. Ratkó mélyen elítélte a *Varsói Szerződés* hadseregeinek „baráti segítségnyújtását”, és felerősödött benne megint egy újabb világháború réme.⁶⁴ Szeptemberben napvilágot látott második kötete, a *Fegyvertelenül*. A cím, bár nem tudatoson, de mintha erre a katonai invázióra is reflektált volna.

1969-ben Ratkó kibontakozó munkásságát a *József Attila-díj III. fokozatával* ismerték el. Ennek alkalmából elkészítették vele az országos sajtóban az első riportot, amely a *Népszavában* jelent meg,⁶⁵ és szerepelt a televízió *Írók, könyvek, kritikusok*

57. Ezt bizonyára ösztönözte az is, hogy íróbarátai, Sánta Ferenc, Fábrián Zoltán mind készítették filmet. De utalhatunk az akkoriban Csoóri Sándorral és Sára Sándorral dolgozó Kósa Ferenc munkásságára is, akinek *Tízezer napját* (1967) Ratkó etalonnak tartotta.

58. Lásd BABOSI László: „Reményt, kitartást üzen...”. *Beszélgetés Serfőző Simon költővel Ratkó Józsefről* = Kézirat. A statisztika szerint 1974-ig Ratkó 25-ször jelent meg a *Napjainkban* verssel vagy versekkel, s összesen 40 verset publikált itt. Lásd JUHÁSZ József: *Verseik, költők, számok. A Napjaink tizenhat éve a költészet tükrében* = *Napjaink*, 17. évf., 1978, 4. sz., 24.

59. KABDEBÓ Lóránt: *Fiatal költők* = *Új Írás*, 7. évf., 1967, 4. sz., 104–114.

60. KABDEBÓ Lóránt: *Fiatal költők* = *Napjaink*, 6. évf., 1967, 6. sz., 6.; Buda Ferenc kivételével itt jelentek meg először a *Hetek* együtt.

61. Ugyanis a *Hetek* tagjai más költőket is körükbe számítottak. Ratkó például mindig megemlítette Kiss Annát és Várkonyi Anikót. Kiss Annát a *Heteket* megéneklő *Ha a részegek* című versében is szerepelteti. Ratkónak a *Hetekről* szóló véleményét lásd Gyarmati: *Friss szellős izgalommal. Irodalmi díjasunk: Ratkó József* = *Déli Hírlap [Miskolc]*, 3. évf., 1971. aug. 18., 194. sz., 2.

62. Ratkó József levele Serfőző Simonhoz [1968 eleje] = Hermann Ottó Múzeum. Miskolc. Irodalmi Gyűjtemény. 94. 53. 32. 09.

63. BABOSI László: „Reményt, kitartást üzen...”. *Beszélgetés Serfőző Simon költővel Ratkó Józsefről* = Megjelenés alatt.

64. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–3.1.2–M–30762.

65. (T): *Riport a József Attila-díjas Ratkó Józseffel* = *Népszava*, 97. évf., 1969. ápr. 4., 78. sz., 7.

című műsorában.⁶⁶ A sorsszerűség és a rejtett párhuzamok iránt fogékony költő kiszámolta, hogy azon a napon kapta meg a rangos díjat, amelyen napra pontosan annyi idős volt, mint József Attila a szárszói sineken.⁶⁷ A díj III. fokozatát ekkor még Ágh István is elnyerte.

1970-ben a költő egy interjúban így értelmezte eddigi munkásságát: „A költő nem térhet ki két feladat elvégzése elől: 1. Föl kell mérnie, honnan jön, milyen erőtartalékaik vannak, s 2. szembe kell néznie a halállal, hogy ne zavarja a munkában. Első két könyvemben erre tettem kísérletet”.⁶⁸ Terveit így összegezte: „Az most már a munkám, hogy elmondjam, hogy megvalósítsam az általam elképzelt *bartóki szintézist*”.⁶⁹

A *Félelem nélkülben* és a *Fegyvertelenülben* a költő részletesen felmérte és értelmezte viszontagságos gyerekkorát, családi viszonyrendszerét, meghatározó emberi kapcsolatait, a transzcendenshez való viszonyát, az őt körülvevő mikro- és makrovilágot. *Üzenetet* és pontos szociografikus láttelepet adott jelenkorának arról a vidéki, falusi és tanyasi Magyarországról, amely távol a gazdagabb anyagi és szellemi lehetőségekkel rendelkező centrumoktól, az ország perifériáin, „belső gyarmatain” próbálja nehéz munkával megteremteni egy jobb és tartalmasabb élet alapjait. Ne feledjük, hogy ekkor a valóság kimondásának nem örült az örökösen a szocializmus fejlődésének, pozitív eredményeinek hangoztatását elváró hatalom. A hétköznapi világában hiány, szorongás, a háborútól és a fegyverektől való félelem, szegénység és keserűség jelenik meg, de a versekben megnyilatkozó lírai alany, szemben a későbbi kötetek egyre elkomoruló hangjával, még nem a teljes reményvesztettséget, kilátástalanságot sugározza. Ezt az emberi kapcsolatok tisztasága és szépsége, a szerelem, a feleségével közösen megteremtett *saját* családi közösségben való feloldódás és a természet csodái ellensúlyozzák. Az emberi jellem gyarlóságait és kisszerűségeit remek groteszk kétsorosokkal pellengérezzi ki. Nagyobb lélegzetű filozofikus versekben méri fel a teremtés, a lét, az „időtlen” anyag „indulatának” és „átlényegülésének”, valamint a halandó, az anyagnál, „az ércekbe gyúrt örök erőknél” „lélekkel magasabb” ember kérdéseit (*Csőnd, Éjszaka*).

Ebben az időszakban Ratkó egyre többet foglalkozott verseiben a halál, a haláltól való félelem és a halál utáni lét problematikájával, ami költészetének egyik alaptémájává vált. Nem kétséges, hogy ennek a különös vonzalomnak a lélektani gyökerei abban a modern emberre jellemző metafizikai és egzisztenciális szorongásban kereshetők, amely a költő személyiségét és belső világát eredendően meghatározta. Emellett ösztönzően hatott rá Ady Endre és Juhász Ferenc költészetének a halottakat és a halálhoz fűződő képzeteket-látomásokat sűrűn megidéző, egyéni karakterű költői halottmítoszt megalkotó világa is. Felt, hogy „a következő nemzedékek annyira megszokják majd a halált, hogy szkeptikusak lesznek, tehát nem is beszélnek ellene”⁷⁰ – írta egyik levelében. A halál ellen és a halálról nem az újkori szemlélettel, azt tabunak tekintve beszélt, hanem egyfajta „középkorias” nyíltsággal és a szokásostól eltérő gyakorisággal. (Verseinek igen nagy részében szerepel a halál szó.) Ekkoriban kételkedő deistaként, Istenről mint teremtő, de a világra már nem ható személyről nyilatkozott meg („csendesem élek, akár az

66. P[ALL] G[ÉZA]: *Tíz perc a képernyőn Ratkó József József Attila-díjas költővel* = Kelet-Magyarország, 26. évf., 1969. aug. 3., 178. sz., 8.

67. RATKÓ JÓZSEF: *Miért nem voltam Csécsén?* = Élet és Irodalom, 23. évf., 1979. okt. 13., 41. sz., 7.

68. MÁRKUS BÉLA: *Vendégünk volt Ratkó József* = Hajdú-Bihari Napló, 27. évf., 1970. ápr. 28., 98. sz., 5.

69. Uo. (A kiemelés tőlem.)

70. Ratkó József levele Serfőző Simonhoz [1968 eleje] = Hermann Ottó Múzeum. Miskolc. Irodalmi Gyűjtemény. 94. 53. 32. 09.

isten, szelíden, vallástalanul”; „Psz, hallgass! Elaludt az Isten./Most igazítsunk a világon,“), s bár az egyébként nagyon hinni és bizakodni tudó, de erőteljesen racionalista gondolkodású Ratkó nem hitt a transzcendenciában, viszont a benne élő *homo religiosus*t a kor modern materialista-ateista válasza sem elégitette ki. A XX. század „a maga anyagközpontú gondolkozásával” megkérdőjelezte a vallás több ezer éves halálmitosztát „hullatván ezzel a halandót örökös semmibe, keserves munkára sarkallva a költői képzeletet: új halál-mítoszt kidolgozandó”⁷¹ – összegezte a már az 1970-es évek elején kialakított véleményét később.⁷² Felismerései, költői intuíciói hamarosan egy igen bonyolult poetikai és gondolati funkciójú, sajátos halálmitológia megteremtésére ösztönözték. A halál problematikáját azal próbálta feloldani, hogy felfogása szerint az eltemetett halottak felbomlásuk során beleszervülnek az anyaföldbe, ezáltal részesévé válnak az élővilág biológiai körforgásának („Hát majd átváltozom./Ha virág kell, virágnak,/ha búza kell, búzának./Ehet belőlem féreg, fagyóker, keményhátú bogárka”⁷³), s ezen sorozatos „anyagelvű” [materialista] transzmigráció során így részesül a halott a „feltámadás” egyfajta örök biológiai-anyagi metamorfózisában. Születés-élet-halál „nem kezdődő és záródó folyamat, hanem körmozgás, tehát a halál után nem a szervesetlen anyaggá bomlás, hanem a lét egy új (új, mert nem ismerem) formája következik.”⁷⁴ Érdemes megjegyezni, hogy nem anyagelvű sikon, a képzelet világában a halottak „életét” az „alsó világban”, a „halottak falujában”, mintegy a „fenti” folytatásának képzelet el, de mindezek mellett spirituális értelemben nem adott egyértelmű választ a halál utáni életre. Az „Egyedülvalóhoz” és a transzcendenciához való viszonya az idők múltával jelentős mértékben megváltozott, bár soha nem vált egyértelműen hívó személlyé, mert a ráció és a „szív” hite élete végéig küzdött egymással belső világában.⁷⁵ Feltehetően a költő tudatos szándéka ellenére több versében fedezhetjük fel a transzcendenst kifejező egyetemes archetipikus képeket és szimbólumokat, hierophaniát (ennek gyönyörű megvalósulása pl. az *Ember, fa* című vers); viszont az 1987-ben újra leközölt *Éjszakában*, kozmikus magányának ad hangot: „Éjszaka: egyszemélyes sátor./Riadok úri magánytól./Lélegzetemet nyelve fekszem:/kívül tesz-vesz, babrál az Isten.”

Gondolatvilágában a halottak és a halál az emlékezésnek, a történelmi folyamatosságnak, a múlt és a hagyományok intenzív tiszteletének, ápolásának és újra megélésének, az immáron halottakká vált teremtetők megalkotta *élő* kulturális-szellemi értékekre való rámutatásnak a szerves szimbóluma lett.

Ratkóra az eddig említett költők és írók mellett Bartók Béla és Kodály Zoltán életműve, kultúrafelfogása, a tradicionális népi kultúrát a nyugati zeneművészetbe integráló és szintetizáló alkotómódszere is meghatározó hatást tett. Eredendő érzékenysége mellett ezért fordult a tradicionális népi kultúrához nagy intenzitással.

71. RATKÓ József: *Negyven év, negyven vers* = *Életünk*, 46. évf., 2008, 6–7. sz., 83.

72. LENGYEL Magda: *Beszélgetés Ratkó Józseffel* = *Hangfelvétel*. 1971. november 26. Petőfi Irodalmi Múzeum. Hangtár. 551/2.

73. *Egyetlen halálú.*

74. RATKÓ József – SZENTMIHÁLYI SZABÓ Péter: *Levelek a költészetéről. Ratkó József II. levele*. Idézi: BABOSI László: *Ratkó József töredékes Bartók-tanulmányának rekonstrukciója. «A bartóki szintézis megvalósításának lehetőségei a magyar irodalomban»* = *Hitel*, 16. évf., 2003, 5. sz., 107.

75. Ratkó egyik 1980-as években született levélfogalmazványában olvashatjuk az alábbi sorokat: „S aztán egyszercsak azt gondoltam: nem hibázik-e, aki nem tudja felfogni, megmagyarázni a mosolyt, a madáreneket, azt, hogy miképpen s miért tudunk beszélni; nem hibázik-e, aki nem érti a füvek példáját, a szerelemmel átitatott természetet, aki nem érti a Lét ősoját? S ekkor ismertem rá Istenre, aki szüntelenül működik, s akkor is és abban is, ami nem vesz tudomást róla. Akit a Mindenség szerelme fűt, hat át. S majdnem sírva fakadtam ettől a gyötrető gyönyörűségtől. S azóta bátran élek, kétségek nélkül.”

Verseiben kezdő költő kora óta rendszeresen alkalmazta a „folklór elemeinek kreatív asszimilálását”,⁷⁶ ettől az időszaktól fogva viszont tervszerűen és következetesen valósította meg életművében a folklór integrációját mind szellemi-jelképi, mind intertextuális szinten,⁷⁷ s az 1930-as években többek által felvetett,⁷⁸ és később Németh László által nagy hatással tudatosított ún. irodalmi bartóki modellt, amely szerves része annak a XX. századi egyetemes kulturális és művészeti irányzatnak, amit neofolklorizmusnak és archaikus remitológizációnak nevezünk.⁷⁹ Mindez nem egyszerűen szentimentális és naiv érdeklődés a folklór iránt. Ugyanis Ratkó, hasonlóan a magyar irodalom ún. „bartóki” irányának képviselőihez, Nagy Lászlóhoz, Csoóri Sándorhoz, Buda Ferenchez, Tornai Józsefhez, részben Juhász Ferenchez és sokan másokhoz, behatóan tanulmányozta a magyar és a kelet-európai folklórt, a népköltészetet, a szellemi és tárgyi néprajzot, és műveinek igen nagy hányadában fedezhetünk fel különböző módozatokban folklór inspirációt. Éppen ezért e műveket a maguk teljességében csak úgy lehet megérteni, ha olvasójuk jártasságot szerez a népi kultúra világában, a folklórszövegek és folklórszimbólumok értelmezésében. Meggyőződése szerint a *bartóki szintézissel* lehet a parasztság kultúráját „beleölelni” az általános magyar kultúrába. A szabolcs-szatmár-beregi népi kultúrával mélyen megismerkedett, nemcsak a holt, írásban és tárgyakban rögzült anyaggal, hanem olyan „óbéli öregekkel”, mesemondókkal találkozhatott többször személyesen, mint pl. Papp János vagy Jóni Ferenc, akik az élő archaikus népi tudást közvetítették számára. Az 1970-es évek elején Tanimoto Kazuyuki japán zenetudóssal és Vigh Rudolfal még cigány népdalokat is gyűjtött,⁸⁰ amelyek hanglemezen jelentek meg.⁸¹

A hetvenes években divatos, a népművészetet és a néphagyományokat újra felfedező, főleg városi fiatalok, az ún. *nomád nemzedék* körében indult rétegmozgalom, aminek fellendüléséhez műveikkel részben hozzájárultak az előbb említett „bartóki” szemléletű költők,⁸² Ratkó is fontosnak tartotta és támogatta. Lehetőségei szerint terjesztette a népi kultúrát, felhívta a figyelmet értékeire. Maga is többször tartott előadást a népköltészetéről, a bartóki szintézis nem zenei megvalósításáról, továbbá számos olyan művész és alkotó kiállítását nyitotta meg, aki művészetével a népi kultúráról adott hírt (Normantas Paulius fotóművész), vagy integrálta azt művészetébe (Lakatos József festőművész, Fehér Anna népi gyöngyfűző). A költő tudta, hogy a több ezer éves hagyományos paraszti kultúra a végnapjait éli, de úgy vélte, hogy a bartóki modell segítségével megőrizhető és tovább adható a következő nemzedékek számára.

76. GÖRÖMBEI András: *Nagy László költészete*. Budapest, 1992, Magvető, 161.

77. Erről lásd JÁNOSI Zoltán: *A lázadás bölcsőhelye. (Népmese, szerep és küldetésstudat az induló Ratkó József lírájában)* = *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv XIII*. Nyíregyháza, 1999, 269–280.; GÖRÖMBEI András: *Mélyből jött költészet. Ratkó József portréjához* = *Napjaink*, 22. évf., 1983, 10. sz., 27–28.; BABOSI László: *Ratkó József töredékes Bartók-tanulmányának rekonstrukciója. A bartóki szintézis megvalósításának lehetőségei a magyar irodalomban* = *Hitel*, 16. évf., 2003, 5. sz., 96–116.

78. Szabó Dezső, Gulyás Pál, Vámos Ferenc, Kós Károly, Féja Géza és mások. Erről lásd BABOSI László: *„Ósi vagyok és modern”. Tornai József és a bartóki modell = Miért sírnak a metaforák? Tanulmányok Tornai József tiszteletére*. Szerk. JÁNOSI István. Nyíregyháza, 2004, Bessenyei Könyvkiadó, 36–41.

79. Ennek részletes kifejtését lásd JÁNOSI Zoltán: *Nagy László mitológikus költői világa*. Miskolc, 1996, Felsőmagyarország, 57–283.

80. Tanimoto Kazuyuki és Ratkó József kapcsolatáról lásd Kósa Ferenc laudációját: *A kuratórium Márton Áron emlékérmét adományozott ...* = *Hitel*, 3. évf., 1990, 24. sz., 62–63.

81. A lemez Japánban adta ki a His Master Voice. Victor. SJL – 123 ~ 4 – M.

82. TARJÁN Gábor: *Folklór, népművészet, népies művészet. Kalauz a magyar népművészethez*. Budapest, 2005, Nemzeti Tankönyvkiadó, 119–121.; BODOR Ferenc: *Nomád nemzedék. Ifjúság és népművészet Magyarországon*. Budapest, 1981, Népművelési Intézet, 142

Ratkó Bartók-értelmezésére nagy hatást gyakorolt a mindmáig egyik legeredetibb Bartók-értelmező zenetudós, Lendvai Ernő, akinek könyvei revelációként hatottak rá. Lendvai a maga nemében egy tökéletes, zárt, rendszerszerű zenei-esztétikai-filozófiai Bartók-értelmezést dolgozott ki, amely semmiben sem kapcsolódott a kor hivatalos marxista koncepciójához.⁸³ Ratkó a Lendvai könyveiben vázolt aranymet-széses és akusztikus világmodell segítségével és továbbgondolásával alakította ki saját világertelmezését.⁸⁴

Fontos megemlíteni, hogy az ezen a kulturális nyomvonalon tevékenykedő alkotók azzal, hogy integrálják művészetükbe a magyar vagy bármely paraszti társadalom folklóráját, vagyis az ősi tradicionális magas kultúrák parasztság által maradványokban megőrzött szellemi emlékeit,⁸⁵ jeleit, szimbólumrendszerit s a mindezek segítségével megfogalmazott archetipusokat, a „folklór-időt”⁸⁶ megidéző ősi világról és gondolkodásról is számot adnak. Részben újra teremtik a műben szellemi-pszichológiai valóságként azt az archaikus világot, amely az euro-atlanti civilizációban az újkorral és a felvilágosodással lassan megszűnt, és ma már csak a tradíció alapján álló, többnyire igen gyorsan és véglegesen megszűnő paraszti társadalmakban létezik.

Az sem kétséges, hogy az ilyen alkotók, legyenek szobrászok, festők, zenészek vagy költők, ezekre az archaikus és mitikus világokra, amelyeket az alkotás során a belső interiorizációs folyamataikban a kollektív tudattalan bugyraiból felhoznak, ontológiai szempontból mint „aranykorra” tekintenek vissza, ezért teremtik, építik meg ezen szellemi horizontot újra műveikben.⁸⁷ Ratkó életművében ennek az első, nagyobb lélegzetű, bartóki szintézis jellegű megnyilvánulása az 1969-ben napvilágot látott, Sánta Ferencnek ajánlott himnikus verse: *Az ének megmarad*,⁸⁸ csúcspontja pedig a Szent István királyról szóló drámája.

1970 ünnepi könyvhetére megjelent *Egy kenyéren* című új könyvében, amelynek verseit nagyrészt az előző évben viszonylag rövid idő alatt írta meg és publikálta (1969-ben közölte a legtöbb új versét életében), az előbb vázoltak mind erőteljesen és részletesen, nagy költői erővel szólalnak meg. A kötet címe a költőnek a nemzeti közösség iránti felelősségvállalására utalt, azokra „akikről szeretettel vagy aggodalommal” beszélt, s akikkel „egy kenyéren” akart élni; „Mert másképp csak kívülről szemlélhetem őket és dolgaikat.”⁸⁹ Ebben a könyvben bontja ki részletesen az általa teremtett fiktív eszkatológiát, „halottas” világot. Korábbi témáit tovább írva hírt adott a vidéki a szegénységről, a „hóba fült” *Tanyákon* élő emberekről, világukról. Tanyaképe többes értelmezési funkciót hordoz magában. Egyrészt beszél a kommunista hatalomváltás után elsorvasztott és a kollektivizálásba kényszerített hagyományos tanyarendszer elmaradottságáról, lassú felszámolásáról, az itt élő emberek nehéz életéről, másrészt mindez jelképes és mitikus szerepet kapva az elnyomásról, a kiszolgáltatottságról, a tudatos szegénységben tartásról, a magyar

83. Ezért marasztalta el rendszeresen Lendvai Ernőt 1990 előtt a hivatalos marxista esztétika. Pl. lásd SZERDAHELYI István: *A magyar esztétika története 1945–1975*. Budapest, 1976, Kossuth, 158.

84. BABOSI László: *Ratkó József töredékes Bartók-tanulmányának rekonstrukciója. »A bartóki szintézis megvalósításának lehetőségei a magyar irodalomban«* = Hitel, 16. évf., 2003, 5. sz., 106–110.

85. COOMARASWAMY, Ananda Kentish: *A folklór és a népművészet mibenléte* = C., A. K.: *Keresztény és keleti művészetfilozófia*. Ford. KELEMEN Renée. Budapest, 2000, Arcticus, 106–107.

86. Féja Géza kifejezése.

87. Ahogy ezt Mircea Eliade Brancusi kapcsán kifejtette. Lásd ELIADE, Mircea: *Brancusi and Mythology* = M., E.: *Ordeal by Labyrinth. Conversations with Claude-Henri Rocquet*. Translated by COLTMAN, Derek. Chicago – London, 1982, The University of Chicago Press, 196–198.

88. Napjaink, 8. évf., 1969, 11. sz., 7.

89. MÁRKUS Béla: *Vendégünk volt Ratkó József* = Hajdú-Bihari Napló, 27. évf., 1970. ápr. 28., 98. sz., 5.

paraszti világ és a hagyományok megszüntetéséről is vall. Ratkó saját szemével tapasztalhatta, hogyan néptelenednek el, szűnnek meg a tanyák, az aprófalvak, és mennek tönkre az üres tanyasi iskolák. Megemlítendő, hogy verseiben soha nem a lokális szabolcsi tájról és tanyákról, hanem általános értelemben a vidéki életről beszélt.

Gyerekkori élményei, a családtagjaihoz fűződő kapcsolatának feldolgozása, a háborúk és a fegyverek kérdése továbbra is fontos szerepet kapott verseiben, de világképe a korábbihoz képest jelentősen távlatosodott. Teremtett világában megjelent a magyar és az európai (közel)múlt, történelmünk fontosabb eseményeinek és személyeinek megidézése, értelmezése, a haza és a hazaszeretet (*Magyarok, Jelek, Történelem*). Neves elődök, *Ady, József Attila* költészete és emléke mellett tett hitet. A magyar irodalom egyik legszebb, mély gondolatisággal átitatott, igen sokat idézett antológiadarabját, *Zsoltárát* fogalmazta meg az anyákról és a hagyományos asszonyi szerepről (*Fordulj az asszonyokhoz*). A később szintén sok gyűjteményes kötetbe beválogatott és többek által megzenésített *Egy ágyon, egy kenyérenben* az ember teljességét adó szerelem „lázairól”, „torkot fájdtató pereit”-ről beszél.

Szólnunk kell arról is, hogy Ratkó számára igen fontos kérdés a szavakban szabadnak mondott és hirdetett, de valójában szabadságghiányos korban a szabadság-problematika is, amit műveiben rendszeresen boncolgat. Hogyan valósulhat(na) meg korában az egyén és a közösség valódi szabadsága, és hogyan változott meg az emberek hozzá való viszonya. „Ebben a világban még nincs annyi szabadság, hogy az emberek felismerhessék: a szabadság több és jobb, emberhez méltóbb a mainál. A költőnek erről a szabadságról kell beszélnie, másképp a nyelve kimarjul, ellepi a penész, szavai megöregednek, kihalnak”⁹⁰ – fogalmazta meg. Ezt a problémakört később dramatikusan műveiben a hatalom és az egyén szemszögéből fogja továbbgondolni, elemezni.

Az 1970-es évek elejétől már műfordítással is foglalkozott, ugyanis időről időre „elemi kíváncsiság” fogta el, „hogyan élnek, gondolkodnak, lélegzenek verset” kortársai szerte a világban.⁹¹ A hatvanas évek végén franciául kezdett tanulni,⁹² majd később belekapott a bolgárba is. Lengyel,⁹³ orosz, finn, tatár, bolgár, belorusz, román⁹⁴ és német költők verseit fordította magyarra, többnyire nyersfordításból, továbbá három rövid orosz elbeszélést.⁹⁵ Nem volt rendszeres fordító, számszerűleg nem ültetett át magyarra sok verset, bár hagyatékából kitűnik, hogy bizonyos időszakokban behatóan foglalkozott külföldi költőkkel, többek közt a XIX. századi orosz Pjotr Jersovval, a kortárs bolgár irodalommal és az 1970 májusában a balatonfüredi nemzetközi költőtalálkozón személyesen megismert Hans-Magnus Enzensbergerrel, akinek a *vakírás (blindenschrift)* című kötetéből tizenöt verset fordított le. Mindez egy-két versében kimutathatóan nyomot hagyott.⁹⁶ Műfordítói

90. RATKÓ József: *A szabadságról kell beszélni* = Napjaink, 7. évf., 1968, 12. sz., 3.

91. RATKÓ József: *[Időről időre valami elemi]* = Kézirat. Ratkó-hagyaték.

92. Az *Öregek* című versét még franciára is lefordította.

93. TUWIM, Julian: *Pan Maluškiewicz i wieloryb* [Pöttöm bácsi és a bálna] = Töredék. Ratkó-hagyaték.

94. Román fordításait nem publikálta, és sajnos kéziratban sem maradtak meg.

95. Napjaink, 9. évf., 1970, 11. sz., 6.

96. A bolgár költők közül kiemelhető Lacsezár Elenkov. Ratkót az Elenkovval átélte közös élmények és a bolgár költő versei is inspirálták a *Tilos fű* című versének megírására, amit neki is ajánlott. Ratkó jegyzeteiből kiderül, hogy a vers címét Elenkovtól kölcsönözte, mert a bolgár költő 1970-ben megjelent kötetének címe Ratkó fordításában: *Tilos fű*, továbbá Ratkó „gázoltunk tilos fűben” sora Elenkov *Két vers között* című verséből való. De érdemes összevetni Enzensberger *a másik* valamint Ratkó *Az idegen* című versét is.

életművének legjelentősebb eredménye azonban az 1980-as évek második felében született meg Szophoklész *Antigonéjának* újrafordításával.

Közben halálmitológiája új elemekkel, a „törvénytelen halál” és a „törvénytelen halott” fogalmával bővült. Szerinte a magyar történelem utóbbi századaiban szinte semmit sem tudtunk véglegesen befejezni, „mert azok, akik erre hivatottak lettek volna”, idő előtt, „törvénytelenül” haltak meg, mielőtt művüket végigvitték, sorsukat beteljesítették volna. „Öngyilkosok lettek”, betegségben, „rákban haltak meg, vérbajban, és így tovább... vagy éppen meggyilkolta őket az államhatalom.”⁹⁷ Teremtett világában külön kasztot alkottak „a szemétdombon elmálló és tűzben szétolvadó” valóságos „halottacsok”, a hazánkban világviszonylatban is magas számú abortusz következtében „meg se született” halottak idők folyamán több millióra növekedett „társadalmá”. „Pentaton nép, halálba ereszkedő” – vizionált költői látomásában. A magyar írók között Illyés Gyula és Fekete Gyula mellett Ratkó volt az, aki érzékenységgel és beleérző képességével mintegy előre látta a hagyományoktól elszakadó, létroncsoló technikai civilizációk törvényszerűen bekövetkező kríziseit, többek közt a mai és az elkövetkező demográfiai katasztrófát, s az ebből fakadó társadalmi-nemzeti problémákat. Ezért folyamatosan napirenden tartotta írásaiban, megnyilatkozásaiban az eljövendő drámai népességfogyás kérdését, aminek ellenszeréül az állami támogatási rendszer megváltoztatását, a gyermekszülés és a gyermekeket felnevelő családok pozitív diszkriminációját szorgalmazta.

Ratkó halottmitoszáinak egyik eleme egyetemes kapcsolatrendszerbe ágyazható bele.⁹⁸ A jól ismert *Mégiscsak ők* című, Illyés Gyulának ajánlott, de éppen az ő *Terhünk a földjével* vitatkozó verse szerint – megfordítva Illyés versének alap gondolatát – nem az élők, hanem a halottak tartják a földet, tehát a mindenkori jelent és jövőt. Illyés versét a francia Jules Supervielle-nek ajánlotta, hiszen a *Terhünk a föld a francia költő Nehéz (Lourde)* című költeményének parafrázisa,⁹⁹ és ugyanazokat a gondolatokat, képi elemeket alkalmazza. Ratkó tehát Illyés közvetítésével Supervielle-lel folytat párbeszédet.¹⁰⁰ Egyébként meglepő gondolati hasonlóságot fedezhetünk fel a francia költőnek *A halál kertje* című versében vázolt, a növényvilágba való „átlényegülés” és Ratkó fentebb említett transzmigrációs képzelete között. Nem tudni, hogy a nagykállói poéta ismerte-e Supervielle versét,¹⁰¹ vagy csak a közös szemlélet során jutott azonos következtetésre a francia költővel.

Mindezek az 1971-ben publikált, Ratkó költészetének esszenciális csúcspontjait jelentő hosszűverseiben, a *Törvénytelen halottaimban* és a *Halott halottaimban* magas fokú bartóki szintézist alkotva jelennek meg.

A *Törvénytelen halottaimban* az 1956 után itthon maradt költők közül szinte elsőként vetette fel versben egy „tisztán” érthető kétértelmű utalás segítségével az akkor még „temetetlen” mártír miniszterelnök, Nagy Imre nevét: „A holtak deregén Nagy Imrét ki üti?” – kérdezte Ratkó. Ezt a versét, ha nyilvánosan felolvasta, hallgatósága döbbenetére, olykor – a Kádár-rendszerre jellemzően a társadalmi

97. LENGYEL Magda: *Beszélgetés Ratkó Józseffel. 1971. november 26.* = Petőfi Irodalmi Múzeum. Hangtár. 551/2.

98. Erre mutatott rá részben Márkus Béla [MÁRKUS Béla: *A múlt nem mutatóvány. Ratkó József összegyűjtött versei* = M. B.: *Démonokkal csatázva*. Miskolc, 1996, Felsőmagyarországi Kiadó, 84–85.] és Magyar József költő *Hármasikrek* című kéziratban nyugvó rövid írásában.

99. Kálnoky László fordításában.

100. „Ezek a versek, ha nem is hasonlítanak pontosan egymásra – ikrek. Hármasikrek. S Ratkó József így benne van a magyar- és a világirodalom vérkeringésében” – vélekedett Magyar József.

101. Valószínűleg ismerhette, mert 1965-ben jelent meg Supervielle-nek a *Világ hajnala. Válogatott versek* [Budapest, 1965, Európa, 256] című kötete.

tabut körülíró kimondáskor – „összekacsintó” cinkos derűtségére rendszerint azzal vezette be, hogy nyomatékosan felhívta mindenki figyelmét: nem „arról” a Nagy Imréről, tehát a kivégzett miniszterelnökről beszél a versben, és nem is a kiváló zsögödi festőről, hanem a *Holtak deresét* író sárrétudvari parasztköltőről, aki 1943-ban meghalt tüdőbajban. Persze ekkor már mindenki értette, hogy a költő a miniszterelnökre is gondol a versben, ami a *Tiszatáj*-beli megjelenés után a szerkesztőség és a szegedi pártbizottság között kisebb botrányt okozott,¹⁰² a *Törvénytelen halottaim* című kötetben pedig csak magyarázó, a nádudvari parasztköltő alakját egyértelműsítő szerkesztői lábjegyzettel jelenhetett meg. Ehhez tudni kell, hogy Nagy Imre nevét 1989. január végéig – Pozsgay Imrének az addig hivatalosan csak ellenforradalomnak nevezhető forradalmat népfölkelésnek átértékelő interjújág – nyilvánosan csak negatív jelző kíséretében lehetett említeni (pl. a bűnös, az ellenforradalmár, az áruló Nagy Imre).

1971 nemcsak a nagy versek megszületése szempontjából jelentős év, hanem gyermekáldás tekintetében is, mert november 12-én jött világra a költő negyedik, tragikus sorsú gyermeke, Attila.

Megtörve az addigi kétévenkénti periódust, öt éves szünet után 1975-ben került a könyvesboltokba Ratkó új, komor, balladai hangulatot árasztó, a magyar sorskérdéseket nagyon érzékenyen taglaló, Illyés Gyula szavaival „egységes és mégis annyifelé szóló”¹⁰³ negyedik könyve, a *Törvénytelen halottaim*. A költő tudta, hogy kötete az átlagos olvasó szemléletével és elvárásával ellentétben túl sokat foglalkozik a halállal, ezért választotta mottónak a XVI. századi tudós protestáns teológus, Károlyi Péter *Az halalrol, fel tamadasrol es az örök eletről*¹⁰⁴ (1575) című írásának alábbi részletét: „Jóllehet sokan szidalmazták a halottakon való siralmat, de miért hogy ezt az indulatot a természetnek Istene oltotta belénk, azt mondom, hogy az halottakon való mértékletes siralom nincsen sem Istennek, sem az ő igéjének ellene.”

Ugyancsak ebben az évben állította össze Dobó Istvánné és Ficskovszky Ilona a költő addigi munkásságáról és kritikai fogadtatásáról számot adó *Ratkó József művei és a róla szóló irodalom* című bibliográfiát, amihez Takács Péter írt bevezető tanulmányt. A bibliográfiát a nagykállói könyvtár adta ki Lakatos József és Szabó Tibor illusztrációival.¹⁰⁵

10.

Az olvasótábori mozgalomban

A költőt mindig érdekelte az a kérdés, hogy a fogékony korban lévő gyerekekben miként lehet alakítani a valódi művészi, irodalmi értékek befogadását, hogyan lehet fejleszteni az irodalomhoz és az irodalmon keresztül a valósághoz fűződő viszonyukat, meg lehet-e tanítani őket versírásra, irodalmi vagy bármilyen típusú

102. GYURIS György: *A Tiszatáj fél évszázada 1947–1997*. Szeged, 1997, Somogyi Könyvtár, 99.; Erről lásd BABOSI László: *Előszó Ilia Mihály feljegyzéséhez* = Hítel, 14. évf., 2001, 9. sz., 79–82.; ILIA Mihály: *Feljegyzések Ratkó József: Törvénytelen halottaim című verséről* = Hítel, 14. évf., 2001, 9. sz., 82–85.

103. BABOSI László: „Kedves Illyés Gyula Bácsi!”. *Illyés Gyula és Ratkó József levelezése* = Hítel, 15. évf., 2002, 5. sz., 104.

104. A református vitairat és elmélkedés teljes címe: *Az halalrol, fel tamadasrol es az örök eletről haznos es szükseges köniveczke az kereztiének epoeletekre es vigasztalasokra, az Szent Irasbol ki szedegettetet Carolj Peter, az varadi kerestieni givlekezetnek lelki paztora által. Debreczembe 1575 Komlos.*

105. DOBÓ Istvánné – FICSKOVSZKY Ilona (összeáll.): *Ratkó József művei és a róla szóló irodalom*. Bev. TAKÁCS Péter, ill. LAKATOS József, SZABÓ Tibor. Nagykálló, 1975, Krúdy Gyula Könyvtár, 39

műalkotás megértésére. Hogyan lehet elsajátíttatni velük „anyanyelvünk minden titkát”,¹⁰⁶ miként lehet a gyerekekben irodalmi művek szabad értelmezése segítségével bizonyos nyelvi és logikai készségeket kialakítani.¹⁰⁷ Ezért csatlakozott az elsők között az 1972 júniusában Felsőtárkányban induló,¹⁰⁸ akkoriban szokatlannak számító, mondhatni valódi civil kezdeményezésként létrejött, fiatal, főleg humanértelmiségiek, tanárok, könyvtárosok és írók-költők – Czákó Gábor, Mócsi Ferenc, Kocsis István, Nagy Gáspár,¹⁰⁹ Szentmihályi Szabó Péter, Vasy Géza¹¹⁰ és az ötletadó Varga Csaba – által szervezett olvasótábori mozgalomhoz,¹¹¹ s így csaknem minden évben nyaranta néhány hetet valamelyik magyarországi „lélekpeditő”¹¹² olvasótáborban töltött el kiscsoportvezetőként, ahol kipróbálta és megvalósította a hivatalos iskolai pedagógiai programoktól, módszerektől eltérő pedagógiai elgondolásait, s ahol az évek során gyerekek sokaságával szerettette meg az „ötágú sip” minden ágát magába foglaló magyar irodalmat¹¹³ és kultúrát. Legtöbbször a tiszadobi,¹¹⁴ a kállósemjéni¹¹⁵ és a hatvani-nagykökényesi¹¹⁶ táborozásokon vett részt. Az olvasótáborok a *Hazaifias Népfront* által támogatott *Olvasó Népert* mozgalomhoz kötődtek, s elkülönültek a korszak hivatalos ifjúsági mozgalmaitól (*Kommunista Ifjúsági Szövetség, Magyar Úttörők Szövetsége*). Ratkóék önállóan gondolkodó, kreatív, az egységes magyar és a népi kultúra, valamint a nemzetük iránt mélyen elkötelezett szabad polgárokat akartak nevelni a „demokrácia iskolájában” – ahogy nevezték az olvasótáborot. Egy magát „népi demokráciának” nevező áldemokratikus korban valódi demokratikus gondolkodásra nevelték a gyerekeket. A költő az olvasótábori mozgalom egyik kiemelkedő és legendás alakja volt, akire máig nagy szeretettel emlékeznek vissza munkatársai és a diákok egyaránt. Ratkó olvasótábori tapasztalatairól, pedagógiai módszereiről több írásban, interjúban is részletesen beszámol.¹¹⁷ A rendszerváltás előtti utolsó évben, 1989-ben közreműködésével és segítségével alakult meg az olvasótábori mozgalom folytatásaként az

106. VARGA Lajos Márton: *Két út van előttem* = Népszava, 106. évf., 1978. aug. 19., 195. sz., 7.

107. Uo.

108. Erről lásd KISS GY. Csaba: *Rendhagyó nyári tábor* = Köznevelés, 28. évf., 1972, 17. sz., 24–25.; KOVÁCS István: *Felsőtárkányi tapasztalatok* = Napjaink, 11. évf., 1972, 11. sz., 8.; KOVÁCS István *Olvasótábor-emlékeztető. Vasy Gézának* = „de sosem mondta: most már elég”. *Ünnepi kötet Vasy Géza 65. születésnapjára*. Szerk. HANTI Krisztina, PÉCSI Györgyi. Budapest, 2008, Ráció Kiadó, 115–116.

109. NAGY Gáspár: *Levél az emlékezőknek* = N. G.: *Közelebb az életemhez*. Szeged, 2005, Tiszatáj, 81–82.

110. VASY Géza: *Olvasó ifjúságért. Egy táborozás tapasztalatai* = Népszava, 100. évf., 1972. szept. 9., 213. sz., [5.]

111. Lásd VARGA Csaba: *Szabadság – kísérletek. Az olvasótáboroktól a népfőiskoláig, a falukísérletektől a civilegyetemekig*. Budapest, 1997, V-KIADÓ.

112. FABIÁN Zoltán nevezte így el az olvasótáborokat.

113. Lásd pl. KOCSIS István: *In memoriam Ratkó József* = Partium, 13. évf., 2004, ősz, 81–83.; VASY Géza: *Mozaik Ratkó Józsefről* = Népszava, 117. évf., 1989. okt. 28., 255. sz., 8.; KAMARÁS István: *Irodalomközvetítés az olvasótáborokban* = Iskolakultúra, 14. évf., 2004, 3. sz., 63–78.

114. *Olvasótábor Tiszadobon* = Kelet-Magyarország, 30. évf., 1973. júl. 12., 161. sz., 5.

115. (P. G.): *Olvasótábor Kállósemjénben. Tanárok helyett trók, művészek – Huszonnyolc tanyai gyermek barátkozása az irodalommal* = Kelet-Magyarország, 30. évf., 1973. júl. 1., 152. sz., 9.

116. LITNYA László: *Olvasótábor Hatvanban* = Népújság [Heves megye], 35. évf., 1984. jún. 14., 138. sz., 8.; ARATÓ Antal: *„István király Nagykökényesen!”*. *Mire jó az olvasótábor?* = Hatvani Hirmondó, 2. évf., 1985, május, 5.

117. Lásd RATKÓ József: *A gondolkodás iskolája* = FABIÁN Zoltán et al. (szerk.): *Olvasótábori kis traktá*. Budapest, 1975, KISZ KP – HN Országos Tanácsa, 66–71. = *Olvasótábor. Egy magyar közművelődési kísérlet*. Szerk., vál. BANLAKY Pál, KAMARÁS István, VARGA Csaba. Budapest, 1979, Tankönyvkiadó, 37–40. [Ez a tanulmány az *Olvasótábori kis traktá*ban megjelent szöveg módosított változata.]; RATKÓ József: *A demokrácia iskolája* = Kultúra és közösség, 1983, 4. sz., 9–15. [Lejegyezte: Turcsány Péter]; RATKÓ József: *Olvasótábori kiscsoportos beszélgetés – gyermekkönyvtári foglalkozás* = PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit (szerk.): *A 10–14 éves olvasók*. Szolnok, 1985, OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ – Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, 140–146; Továbbá: BABOSI László: *„Hogyan kell verset olvasni?”*

immáron teljesen önálló szervezeti formát öltő és a mai napig működő *Magyar Garabonciás Szövetség*.

Ratkó élete végéig figyelemmel kísérte a magyarországi gyermekvárosokban, leginkább a Tiszadobon folyó életet, pedagógiai munkát. A gyerekkorához képest – sok külső társadalmi és oktatáspolitikai tényező miatt – igencsak megváltozott, kedvezőtlen gyermekvárosi folyamatokba nem akart belenyugodni, s az 1980-as években néhány barátjával közösen gondolkodott a lehetséges megoldásról. Szerintük az egyre több deviáns, átlagtól eltérő magatartású és szocializációjú gyereket nem lehet a szokásos pedagógiai módszerekkel tanítani és felkészíteni a „külső” életre. Úgy vélték, hogy a sport és a művészeti oktatás intenzív alkalmazásával, valamint a pedagógusképzés megreformálásával lehetne a nevelést korszerűsíteni.¹¹⁸ Erről Ratkó különböző fórumokon számos alkalommal nyilatkozott meg.

11.

Az 1970-es évek második felétől Attila fia haláláig

Utólag visszatekintve 1975 egyfajta cezúraként értelmezhető Ratkó életművében, mert ezt követően az alkotás tekintetében egy csendesebb periódus következett. A költő aktívan tevékenykedett az országos és a megyei irodalmi-kulturális közéletben, de addigi termékenységéhez képest egyre kevesebbet publikált, még ha megszorodó nyilatkozataiban beszélt is irodalmi terveiről. Ezek mind arról tanúskodtak, hogy útkereső állapotban volt, és néhány év múlva a drámaírásban, a színházzal való kapcsolatban találta meg a megfelelő irányt.

A korábbiakhoz képest más típusú versekkel, új formákkal kísérletezett, köztük több a kisebb, egyszerűbb, „töredékesebb” kompozíció, és erőteljesebben megjelenik a groteszk hangnem (*József könyve, Szónok, Születésnapomra*). Ezekből későbbi köteteibe csak keveset válogatott be. A nagy asszociációs teret megnyitó metaforák és hasonlatok világából a tárgyias költészet irányába tágitotta líráját,¹¹⁹ persze a gondolatisága és stíluseszmenyei, a sajátos Ratkó-hang feladása nélkül.¹²⁰

Következő verseskönyvét *Félkenyér csillag* címmel kívánta kiadni, amely történelmünk problematikus korszakait és nemzeti sorskérdéseinket közép-európai összefüggésrendszerbe ágyazva taglalta volna. Néhány közreadott verse ezt körvonalazta (*Tánc, Ady utolsó éneke, Az a jövő*), de az idő előrehaladtával mindez mégsem állt össze egy önálló, a felvázolt tematikát részletesen kidolgozó kötetté. Ezt maga a költő is érezte. „Ha most összeszedném azokat a verseket, amelyek ebbe a kötetbe illenek, kikerekednék egy könyv – vallotta 1979-ben. De nemigen lennék elégedett vele. Néhányat még okvetlenül meg kell írni [...] [azonban] *akadályoz a megírásukban sok minden*.”¹²¹ Ezt a „néhány” verset Ratkó soha nem írta meg, s

Ratkó József tankönyv-töredéke = Pedagógiai Műhely, 30. évf., 2005, 4. sz., 61–64.; NAGY Gáspár: *Levél az emlékezőknek* = N. G.: *Közelebb az életemhez*. Szeged, 2005, Tiszatáj, 81–82.

118. Gondolataikat végső formába Bugya István öntötte *Feljegyzés a gyermekotthoni nevelés megváltoztatásáról* címmel. BABOSI László: „Bujdosva a jövő elvadult útjain”. *Beszélgetés Bugya Istvánnal* = *Életünk*, 46. évf., 2008, 6–7. sz., 70.

119. MÁRKUS Béla: *A múlt nem mutatvány. Ratkó József összegyűjtött versei* = M. B.: *Démonokkal csatázva*. Miskolc, 1996, Felsőmagyarországi Kiadó, 86–87.

120. Ezek egy része az 1984-es *Félkenyér csillag* „Új versek” ciklusában olvasható.

121. SZIKSZAI Károly: *Beszélgetés Ratkó Józseffel* = *Életünk*, 16. évf., 1979, 7. sz., 522. [Kiemelés tőlem. – B. L.]

a könyv ebben a formában nem készült el, mert minden, ami ott feszült benne, néhány év múltán egy sokkal nagyobb ívű, egy hagyományos verseskötet kereteit és lehetőségeit meghaladó műben öltött testet: a Szent István királyról szóló verses drámájában. Igaz, az 1984-es igen szigorúan megrostált kötet – mely felfogható Ratkó addigi pályafutása összegzésének –, a *Félkenyér csillag* VII. ciklusa vázlatosan mutatja, hogy eredetileg milyen mondanivalójú könyvet tervezett.

A hetvenes évek utolsó éveiben születtek meg a világot, a természetet bemutató gyermekeknek szánt verseskönyvének még hiányzó darabjai is.

A versek mellett kereste a gondolatait legjobban kifejező, s az általa eddig nem művelt műfajokat és formákat. Erősen foglalkoztatta a prózáírás: több szöveg terve fogalmazódott meg benne, melyek végül csak ötlet szintjén vagy töredékesen, befejezetlenül maradtak ránk. Belefogott a gyerekeknek szánt *Rákóczi földjén* című megye- és régióismertetőbe,¹²² „jóra vezérlő kalauzt” (Pázmány Péter művei ösztönzésére), matematika-tankönyvet¹²³ és irodalmi módszertani könyvet (*Hogyan kell verset olvasni?*¹²⁴) kívánt írni az olvasótábori munkája¹²⁵ során szerzett pedagógiai-módszertani tapasztalatai alapján. Többször elkezdte a bartóki modelltől szóló költői lét- és líraelméleti tanulmányát,¹²⁶ s fordítgatta Pjotr Jersovnak verses meséjét, a *Búbos lovacsát*. Egyik íróbarátjával, Szentmihályi Szabó Péterrel irodalmi, esztétikai, etikai problémákról folytatott esszé-levelezést, amelyet később közös könyvben jelentettek volna meg *Levelek a költészetéről* címmel.¹²⁷ Tervei azonban mégsem valósultak meg a maguk egészében. 1979 őszén pedig már ezt vallotta: „Ritkán, egyre ritkábban” „támad” „írhatnékom”.¹²⁸ Ennek ellenére, vagy talán épp ennek ellenpontjaként ekkoriban több hosszabb terjedelmű, addigi munkásságát összegző, irodalmi értékű interjú készült vele, amelyek valójában nem „spontán” szövegek, hanem a kérdezők által indukált s a költő által tudatosan megtervezett önvallomások, lírai prózák.¹²⁹ 1979-ben a *Költőnk és kora* sorozatban a *Magyar Televízió* is portréfilmet készített vele („...a legközelebbi fűszálig” – Ratkó József

122. Az elkészült részletek: *Szabolcs-Szatmár* = Népszava, 106. évf., 1978. okt. 14., 243. sz., 6.; *Szabolcs-Szatmár. Részlet egy megyénkről szóló ismeretterjesztő műből* = Pedagógiai Műhely, 4. évf., 1978. 4. sz., 107–109.; *Rákóczi földjén. (Attila fiam emlékére)* = Vigilia, 47. évf., 1982. 5. sz., 372–375.; *Rákóczi földjén. Részletek egy készülő gyermekkönyvből* = Napjaink, 25. évf., 1986. 2. sz., 6–8.; *Rákóczi földjén. (Attila fiam emlékére)* = Látóhatár, 1986. 5. sz., 35–43. A könyv a *Magyarország felfedezése* című sorozatban jelent volna meg.

123. B. F.: *Elmondani: miért, hogyan miképpen szeretem ezt a tájat, ezt a földet* = Magyar Konzervipar, 13. évf., 1976. dec. 22., 50–51. sz., 10.

124. MÁTYÁS [István]: *Írók, könyvek, tervek* = Népszava, 104. évf., 1976. ápr. 15., 90. sz., 5.

125. Erről lásd RATKÓ József: *A demokrácia iskolája* = Kultúra és közösség, 1983. 4. sz., 9–15.; Uő.: *A gondolkodás iskolája = Olvasótábori kis trakta*. Budapest, 1975, KISZ KP – HN Országos Tanácsa, 66–71.; Uő.: *Olvasótábori kiscsoportos beszélgetés – gyermekkönyvtári foglalkozás* = PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit (szerk.): *A 10–14 éves olvasók*. 1985, OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ – Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, 140–146

126. Erről lásd BABOSI László: *Ratkó József töredékes Bartók-tanulmányának rekonstrukciója. »A bartóki szintézis megvalósításának lehetőségei a magyar irodalomban«* = Hítel, 16. évf., 2003. 5. sz., 96–116.

127. Ebből részletek megjelentek: BABOSI László: *Ratkó József töredékes Bartók-tanulmányának rekonstrukciója. »A bartóki szintézis megvalósításának lehetőségei a magyar irodalomban«* = Hítel, 16. évf., 2003. 5. sz., 96–116.; Erről lásd még: SZENTMIHÁLYI SZABÓ Péter: *Mit mondana Ratkó József?* = Új Magyarország, 3. évf., 1993. máj. 4., 102. sz., 9.

128. RATKÓ József: *Miért nem voltam Csécsén?* = Élet és Irodalom, 23. évf., 1979. okt. 13., 41. sz., 7.

129. SZIKSZAI Károly: *Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Életünk, 16. évf., 1979. 7. sz., [517]–524.; BALINT B. András: *Magyar valóság. Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Vigilia, 47. évf., 1982. 5. sz., 367–371.; GÖRÖMBEI András: *Remény a gyászban. Interjú Ratkó Józseffel* = Életünk, 24. évf., 1987. 2. sz., 100–102. [Ez az interjú néhány évvel korábban készült.]

versei).¹³⁰ Sokan úgy vélték ekkor, hogy mély alkotói válságba került, költőként kifulladt, kiírta magát. „Volt idő, amikor aggódtunk érted; de sohasem az írásaid miatt, hanem konok csöndjeid, hosszú hallgatásaid kapcsán”¹³¹ – emlékezett vissza ezen időkre filmrendező barátja, Kósa Ferenc. Vajon milyen alkotáslélektani okok miatt következhetett be ez a viszonylag „csendesebb” periódus, melyet maga is később „hosszú hallgatás”-nak¹³² nevezett, s miért nem készült el a *Félkenyér csillag* a tervezett formában? Tényleg kifulladt volna? Az 1980-as években elkészült és töredékben maradt műveket ismerve egyáltalán nem erről volt szó.

Az 1970-es évek második felében annak ellenére, hogy egyre több szépirodalmi művet adtak ki, a korábbi évtizedekhez képest csökkent az irodalomnak, a költészetnek a társadalomban betöltött szerepe, és az érdeklődés lankadását az alkotók is érzékelték.¹³³ Már említettem, hogy Ratkó a költői-művészi tevékenységet a közösségért cselekvő morális szolgálatnak és kötelességnek tartotta. Ezért nem örült annak, hogy egyre inkább megkérdőjeleződtek az általa is vallott irodalmi, világképi eszmények, amelyeknek már nem volt olyan társadalmi hatásuk, mint korábban. A gazdaságilag is hanyatló Kádár-korszakban a közéletet egyre erősödő értékviszály uralta, ami a rohamosan romló, kiüresedő köznyelvben s az eredenően hazug politikai nyelvben is tetten érhető volt (*Egy szóbajnokra, Egy másik szóbajnokra*).¹³⁴ „A cinkelt szavak és jelszavak korában jó, ha óvakodva, pontosan ejtjük a szót, nehogy mi is a hamisság bűnébe essünk”¹³⁵ – hangoztatta számos alkalommal a költő. Ebben a korszakban született versei egyre pesszimistábbak, szorongó lelki- és reménytelen létállapotról tesznek tanúbizonyságot. „Írok, nem írok – lelkiismeretemre tartozik. Sohse voltam bőbeszédű. Sok nagyon fontos munka szólít el a vers mellől”¹³⁶ – válaszolta a kevés publikálás miérettjéért firtató kérdésre. Költői pályakezdésétől az 1970-es évek első feléig folyamatosan az irodalom fontos és valóban létező társadalmi szerepéről beszélt: „[...] az emberek szeretik a verseket. Mert észrevették, hogy a mai magyar költészet mindinkább a mai magyar valóság problémáit fogalmazza meg, s ezek megoldására keresi a választ.”¹³⁷ Az 1970-es évek második felében mindezekkel ellentétben a költő annak a kételyének adott hangot, hogy nem „hisz a vers s olykor az irodalom cselekvésértékében”. Néhány „esztendeje azt gondolom, hogy nincs értelme” az írásnak – vallotta Kósa Ferencnek. Ennek „ellenére írok, mert nem tehetek mást. De én most már csak akkor írok, hogyha kiesek a számon, ha másképp nem tudom megoldani. Akkor írok már csak, ha nagyon fáj valami.”¹³⁸

Feltétlenül meg kell említeni, hogy ő volt annak a „mozgalomnak” az elindítója és egyik aktív tagja, amely a hetvenes évek második felében azért lépett fel, hogy a kisvárdai rákkutató agrobiológus, Béres József rák elleni gyógyszerét elismertesse, engedélyeztesse a hatóságokkal – a közismert *Béres-cseppekről* van

130. MÁTYÁS István: „...a legközelebbi fűszálig” = Szabad Föld, 35. évf., 1979. aug. 12., 32. sz., 12–13.; MÁTYÁS István: *Amit másképp nem tudok megoldani...* (Ratkó Józsefről) = Magyar Fórum, 6. évf., 1994. szept. 29., 39. sz., 23.

131. KÓSA Ferenc: *Levél Ratkó Jósához* = Pedagógiai Műhely, 12. évf., 1986, 3. sz., 97.

132. GÖRÖMBEI András: *Remény a gyászban. Interjú Ratkó Józseffel* = Életünk, 24. évf., 1987, 2. sz., 100.

133. Erről lásd pl. Csoóri Sándor *A műfajok órségváltása?* című esszéjét.

134. Lásd pl. az *Egy szóbajnokra* s az *Egy másik szóbajnokra* című verseket.

135. RATKÓ József: *Készenlét és remény* = Hajdú-Bihari Napló, 36. évf., 1979. szept. 16., 217. sz., 9.

136. SZIKSZAI Károly: *Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Életünk, 16. évf., 1979, 7. sz., 523.

137. KOPKA János: „Légy pártos költő – pártján csak néki, a szegénynek...” *Beszélgetés a hitvallásról Ratkó Józseffel* = Kelet-Magyarország, 24. évf., 1967. ápr. 9., 83. sz., 7.

138. Kósa Ferenc beszélgetése Ratkó Józseffel. Nyiregyháza 1980. febr. 22. = Nyiregyházi Rádió Hangarchívuma. [A Hangarchívumot a nyiregyházi MórícZ Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Médiatára őrzi.]

szó.¹³⁹ A Béres-ügy névadója személyén is túlmutató, tipikus Kádár-kori eset volt, mert jól példázza, hogy bizonyos politikai hatalommal és befolyással rendelkező érdekcsoportok miként próbálták számtalanszor a Béreshez hasonló tehetséges, kreatív, újat alkotó embereket ellehetetleníteni. Ratkó, Kósa Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, Balczó András és még sokan mások a saját idejüket és alkotóenergiájukat önzetlenül feláldozva évekig „hadakoztak” Béres József igazáért. Akárcsak Nagy László, 1977-ben Ratkó is írt cikket Béres József kálváriájáról, ám ez akkor szintén nem jelenhetett meg, mintahogy Kósa Ferenc Béresről készített dokumentumfilmje, *Az utolsó szó jogán* is hosszú időre dobozba került. A költő egyébként mindig előszeretettel foglalkozott olyan feltalálók és újítók támogatásával, akik a hatalom tiltása vagy annak közönyös viselkedése miatt nem, vagy csak nehezen tudták megvalósítani terveiket.¹⁴⁰

Ratkót mindezek mellett író-, költő- és művészbáratainak, szellemi társainak elvesztése is akadályozta alkotómunkájában: Szabó István (1976), Kormos István (1977), Nagy László (1978) és a „színészkirály”, Latinovits Zoltán (1976) halála.¹⁴¹

Az M. E.-nek ajánlott *Hajszál a napsütésben*¹⁴² és az *Inged is hóból*¹⁴³ című versei arról tanúskodnak, hogy 1979-ben új szerelem ejtette rabul.

1980-ban megjelent a *Gyerekhelmi* című, gyermekverseket tartalmazó kötet Keresztes Dóra ihletett rajzaival.

A következő évben olyan családi tragédia érte, amelyet soha nem hevert ki: 1981. július 16-án tízéves kislfia, Attila, rövid lefolyású leukémiában a debreceni klinikán elhunyt. Különösen kegyetlen intőjele a sorsnak, hogy az az ember vesztette el gyermekét, aki annyit tett a *Béres-cseppek* legalizálásáért. Egy ilyen tragédia mindig fordulópont az ember életében, mert ennek következtében akarva-akaratlanul belső önvizsgálatra kényszerül, ahogy a költő is megvallotta: „teljesen átrendeződtek bennem az értékek”.¹⁴⁴

12.

Egy „illékony” folyóirat: a Hangsúly (1983–1987)

A gyászból felocsúdván, a hosszabb „erő- és szógyűjtő” „hallgatás” után a költő új irodalmi-művészeti területekre kalandozott el: 1983-ban megkezdődött a Kádár-

139. RATKÓ József: *„Hogy ne váljék tragédiává”* = *Mozgó képek*, 3. évf., 1987, 9. sz., 10.; BABOSI László: *„Kedves Illyés Gyula Bácsi!”*. *Illyés Gyula és Ratkó József levelezése* = *Hitel*, 15. évf., 2002, 5. sz., 101–109.; BABOSI László: *„Ratkónak, M[argaritnak] levelet írtam...”* *Adalékok Nagy László és Ratkó József barátságához* = *Partium*, 13. évf., 2004, ősz, 23–24.; BAKAJCSA András: *Szépíróink dr. Béresért és Cseppjeiért*. Nyíregyháza, 2003, Örökségünk Kiadó; BAKAJCSA András: *Szépíróink dr. Béresért és Cseppjeiért* = *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*, 39. évf., 2004, 1. sz., 51–63.

140. Újságíróként is írt erről cikkeket. Lásd *Újító orvosok* = *Kelet-Magyarország*, 21. évf., 1964. febr. 21., 43. sz., 3.; *Szabolcsi pedagógusújítkók sikerei* = *Kelet-Magyarország*, 21. évf., 1964. júl. 11., 161. sz., 5. vagy Fazekas István visszaemlékezéseit: FAZEKAS István: *Diáknaplóm (1981–85)* = F. I.: *Megnyerhető veszteségeink*. Budapest, 2007, Hungarovox, 63–64.

141. Latinovits Zoltán 1971-ben az *Egyetemi Színpadon* szavalta el nagy sikerrel a *Halott halottaimat*. Erről lásd KABDEBŐ Lóránt: *Költészetr napi üdvözlés a „Halott halottaim” költőjének* = *Napjaink*, 10. évf., 1971, 4. sz., 3.

142. Népszava, 107. évf., 1979. okt. 20., 246. sz., 6.

143. *Élet és Irodalom*, 23. évf., 1979. dec. 22., 51–52. sz., 13.

144. PÁLL Géza: *„...amivel nem vallunk szegyet.” Vendégünk: Ratkó József* = *Kelet-Magyarország*, 41. évf., 1984. máj. 24., 120. sz., 2.

kori magyar sajtótörténet egyik különleges és egyedi vállalkozása, a *Hangsúly* című hangos irodalmi folyóirat elindítása.

A korábbi évtizedekben többször felvetődött az a gondolat, hogy önálló megyei irodalmi folyóiratot kellene indítani,¹⁴⁵ de ez terv végül mindig megfeneklett. Ratkó is szerette volna, ha Szabolcs-Szatmár megyében is megszerveződik egy tehetséges fiatal költőket, irodalmárokat tömörítő, szellemi műhelyként működő közösség, amely eredményeit rendszeresen megjelenő helyi irodalmi folyóiratban publikálhatja.¹⁴⁶ Utaltunk már az 1974-ben Nyíregyházán megalakult *Irodalmi Stúdióra*, és meg kell említenünk a későbbi *Hangsúly* jellegét körvonalazó, szintén rövid életű *Élő Folyóiratot* is.¹⁴⁷

1977-ben Nyíregyházán Katona Béla irodalomtörténész vezetésével megalakult a *Magyar Írók Szövetségének Kelet-Magyarországi Csoportja*,¹⁴⁸ amelynek *Szabolcs-Szatmári Tagozata* az e tájon alkotókat kívánta összefogni.¹⁴⁹ Ennek szervezeti életében és munkájában Ratkó, különböző kifogásai miatt kezdetben csak igen visszafogottan, később pedig egyáltalán nem vett részt. Azt a tervét azonban továbbra sem adta fel, hogy a megyében a *Szabolcs-szatmári Szemle* és a *Pedagógiai Műhely* mellett indítsanak egy kifejezetten irodalmi-művészeti folyóiratot, amely szervezeti keretet adna a régióban alkotó irodalmárok együttműködéséhez. Voltak, akik eleve megkérdőjelezték egy ilyen folyóirat létjogosultságát arra hivatkozva, hogy hosszú távon nem tudnák a periodikát színvonalas anyaggal megtölteni – de a *Hangsúly* hamarosan rácăfolt erre.

Az 1980-as évek elején a lapengedélyt kiadó *Tájékoztatói Hivatal* és a megyei vezetés mereven elzárkózott egy új, országos kitekintésű és terjesztésű kelet-magyarországi regionális folyóirat gondolatától. Ratkó és barátai lehetséges kompromisszumként azt ajánlották, hogy a lapszámokat színészek segítségével nyilvános előadás keretében rögzítsék, majd megvágva, megszerkesztve leadnák a *Nyíregyházi Rádióban*. A rádió vezetője támogatta ötletüket, amit a hivatalos szervek végül engedélyeztek (valószínűleg azért, mert így könnyebb volt ellenőrizni őket, és hatásuk is kisebb, mivel nem volt kinyomtatva és terjesztve az anyag). A *Hangsúly* ötven perces számait 1983 novembere és 1987 áprilisa között a *Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója* sugározta minden hónap utolsó vasárnapjának délelőttjén, összesen 43 alkalommal.¹⁵⁰ A felvételek többségét a nyíregyházi *Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központban* készítették. A folyóiratot Ratkó, Antall István, a nyíregyházi rádió szerkesztő-riportere, Görömbei András irodalomtörténész, a debreceni *Kossuth Lajos Tudományegyetem* oktatója és Nagy András László rendező, a *Móricz Zsigmond Színház* munkatársa szerkesztette és készítette (Görömbei András később egyéb elfoglaltságai miatt kivált, de baráti támogatása

145. Lásd pl. *Megalakult a megyei írók munkacsoportja* = Kelet-Magyarország, 18. évf., 1961. máj. 21., 117. sz., 6.

146. RATKÓ József: *Gondolatok a könyvről* = Kelet-Magyarország, 31. évf., 1974. jún. 2., 127. sz., 7.

147. TÓTH László: *Brigádvételkedők, zene, irodalom* = Kelet-Magyarország, 31. évf., 1974. dec. 13., 291. sz., 5.; *Az Élő Folyóirat* különszámaként irodalmi délelőttöt rendez a megyei művelődési központ február 23-án, vasárnap 10 órától a *Hotel Szabolcs* presszójában. *Új guzsalyam mellett...* címmel. Ratkó József költő bevezetője után székely népballadák hangoznak el Kallós Zoltán moldvai gyűjtéséből. Közreműködnek a megyei művelődési központ versmondó műhelyének és a nagykállói folklórzezenekarnak a tagjai. Lásd *A nap hírei* = Kelet-Magyarország, 32. évf., 1975. febr. 22., 45. sz., 8.

148. KATONA Béla: *Írócsoport Szabolcs-Szatmárban* = Pedagógiai Műhely, 3. évf., 1977, 2. sz., 77–78.

149. BARAKSÓ Erzsébet: *A tehetség műhelye. Szabolcs az irodalom vérkeringésében* = Kelet-Magyarország, 34. évf., 1977. febr. 13., 37. sz., 6.

150. RATKÓ József: *Hangsúly* = Rádió-, Televízió Újság, 28. évf., 1983. nov. 21–27-ig., 47. sz., 9.; BURGET Lajos: *Születik Nyíregyházán. Hangsúly: a rádió irodalmi folyóirata* = Kelet-Magyarország, 41. évf., 1984. jan. 8., 6. sz., 2.

megmaradt). Céljuk egyrészt a kelet-magyarországi régió, másrészt a kisebbségre szakadt magyarság, továbbá a szomszéd népek irodalmi és kulturális értékeinek bemutatása volt. Néhány adás után a *Hangsúly* regionális szinten nagy ismertségre tett szert, felpozícionálta a helyi irodalmi életet, kialakult egy stabil, kb. 60–100 főre tehető törzsközönsége, amely a jó hangulatú nyilvános felvételekre rendszeresen eljárt. A rádió sugárzási körzete átnyúlt az országhatárokon túlra is, így a felvidéki, a kárpátaljai és az erdélyi magyarság határhoz közel lakó része is foghatta az adásokat. A korabeli felmérések szerint egy-egy műsort több százezer ember hallgatott meg. A *Kelet-Magyarország* rendszeresen és részletesen beszámolt a szerkesztőség munkájáról, a nyilvános felvételekről, a *Magyar Rádióban* való megjelenésekről,¹⁵¹ sőt néhány nem szabolcs-szatmári periodika is hírt adott a folyóiratról,¹⁵² valamint a *Magyar Televízió Stúdió '84* című kulturális műsora.¹⁵³ A *Pedagógiai Műhely* 1984/2-es *Hangsúly*-blokkjában válogatást közölt az adásban elhangzott művekből és a szerkesztők *Hangsúly*ról szóló írásaiból,¹⁵⁴ a folyóirat születésnapjain pedig az addigi munkát bemutató elemzések jelentek meg.¹⁵⁵

Ratkó és Görömbei András révén számos országos ismertségű költő, író, irodalmár, alkotó- és előadóművész fordult meg személyesen vagy művei által a *Hangsúly*ban: többek közt Czine Mihály, Alföldy Jenő, Aczél Géza, Kósa Ferenc, Buda Ferenc, Fekete Gyula, Nagy Gáspár, Czakó Gábor, Tóth Krisztina, Szöllősi Zoltán, Kurucz Gyula, Kányádi Sándor, Makovecz Imre, Grendel Lajos, Serfőző Simon, Szécsi Margit, Ágh István, Határ Győző, Kósa Ferenc, Dinnyés József, a hagyományos cigány népzenei játszó *Kalyi Jag* zenekar, Szabó Dénes karnagy a *Cantemus* kórusal és még sokan mások. Magyar Lajos Kolozsvárról, míg Gál Sándor Kassáról érkezett a rádiófelvételre.

A *Hangsúly* műsort adott Debrecenben,¹⁵⁶ Szolnokon,¹⁵⁷ Budapesten a *Fiatalkor Művészek Klubjában*,¹⁵⁸ és többször csendült fel szignálja a *Magyar Rádió* műsorában,¹⁵⁹ amiről országos és megyei heti- és napilapok is beszámoltak.¹⁶⁰ Tervezték azt is, hogy antológiát adnak ki az elhangzott műsorok anyagából egy reménybeli

151. KISS Gábor: *A Hangsúly a Kossuthon* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. jan. 4., 3. sz., 2.

152. *Hangsúly* = Hajdú-Bihari Napló, 41. évf., 6. sz., 1984. jan. 8., 4.; *Új irodalmi stúdió* = Élet és Irodalom, 28. évf., 1984. febr. 3., 5. sz., 10.; – ACS –: *Hangsúly* = Magyar Ifjúság, 29. évf., 19. sz., 1985. máj. 15., 27.; ANTAL[L] István: *Őszvér-pegazus. Hangsúly* = Rádió-, Televízió Újság, 30. évf., 1985. dec. 30. – 1986. jan. 5., 52. sz., 7.; HORPÁCSI: *Hangsúly* = Észak-Magyarország, 42. évf., 4. sz., 1986. jan. 6., 4.

153. SZEGVÁRI Katalin: *Ratkó József hangsúlyai = Stúdió '81-'84. Interjúk, vitairatok, portrék. Válogatás a Magyar Televízió kulturális hetilapjának műsoraiból.* Szerk. PARKÁNYI László. Budapest, 1986, RTV – Minerva, 177–180.

154. *Hangsúly...* = Pedagógiai Műhely, 10. évf., 1984, 2. sz., 77–85.

155. KISS Gábor: *A Hangsúly hangsúlyai. A nyíregyházi stúdió irodalmi-művészeti lapja egy évről* = Kelet-Magyarország, 42. évf., 1985. jan. 5., 3. sz., 7.; LÁNYI Botond: *Hangsúly... gondolatok az irodalmi rádiós folyóiratról* = Pedagógiai Műhely, 12. évf., 1986, 1. sz., 121–124.; LÁNYI Botond: *Látogatásban a Hangsúlynál* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. márc. 1., 51. sz., 7.

156. *A Hangsúly Debrecenben* = Hajdú-Bihari Napló, 42. évf., 1985. márc. 22., 68. sz., 8.

157. *A Technika Házában Nyilvános rádiófelvétel Szabolcs-Szatmár és Szolnok megye íróinak, költőinek műveiből* = Szolnok Megyei Néplap, 37. évf., 1986. ápr. 8., 82. sz., 5.; *Irodalom a rádióban. Holnap este nyilvános felvétel a Technika Házában* = Szolnok Megyei Néplap, 37. évf., 1986. ápr. 12., 86. sz., 7.

158. Ü. L.: *Szabolcs-szatmári fiatal művészek hete* = Magyar Nemzet, 48. évf., 1985. okt. 24., 250. sz., 5.

159. KISS Gábor: *A Hangsúly a Kossuthon* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. jan. 4., 3. sz., 2.; *Kossuth Rádió 1986. márc. 31. 20:11–20:41 Hangsúly : Televízió- és rádióműsor* = Népszava, 114. évf., 1986. márc. 29., 75. sz., 12.

160. *Hangsúly* = Hajdú-Bihari Napló, 41. évf., 1984. jan. 8., 6. sz., 4.; HORPÁCSI: *Hangsúly* = Észak-Magyarország, 42. évf., 1986. jan. 6., 4. sz., 4.; SZÉKELY Anna: *Bemondta a rádió... Beszélgetés a vidéki stúdiókról* = Magyar Hírlap, 20. évf., 1987. jan. 16., 13. sz., 9.

kézzelfogható folyóirat első lépéseként, de ez a terv anyagi gondok miatt nem valósulhatott meg.¹⁶¹

Külön adássorozatban, mintegy a *Hangsúly* „mellékleteként” hangzott el 1985. május 14. és 1986. december 14. között Ratkó *Negyven év, negyven vers* című sorozata.¹⁶² Ebben a második világháborút követő négy évtized „magyar örömeit, gondjait”, „reményeit” és „hullásait”¹⁶³ mutatta be kedves költeményei segítségével. Illyés Gyula, Benjámin László, Vas István, Zelk Zoltán, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Nagy László és Füst Milán mellett hosszan sorolhatnánk 1945 utáni líránk színes és tág világából azon költőket, akikkel Ratkó megidézette közelmúltunkat. Néhány soros bevezető kisesszéje után minden alkalommal egy vers hangzott el színészek vagy néha az ő tolmácsolásában.

Mindebből is kitűnik, hogy szeretett rádiózni. Láthattuk, hogy már diákkorában megfertőzte a rádiózás világának levegője. Az 1970-es évek végének egyik szilveszterén pl. vidám évbücsűztató rádióműsort írt, aminek felvételében is közreműködött; sajnos sem a hangfelvétel, sem a kézirat nem maradt meg.¹⁶⁴ Ezt követően is több rádiójegyzetet olvasott be és verset mondott el¹⁶⁵ a mára megszüntetett nyiregyházi stúdióban, valamint a *Magyar Rádió Kossuth Adóján*.¹⁶⁶ A riporterek, a szerkesztők, a televíziós szakemberek szerettek vele dolgozni, mert a mikrofon és a kamera előtt éppúgy, mint egyéb nyilvános megnyilatkozásaiban, interjúiban mindig nagyon pontosan, tömören és nyomdakészen fogalmazott.

A hangos folyóirat története ebben a felállásban és formában 1987-ben véget ért, mert a szerkesztőtársak, máshol keresve a boldogulás lehetőségeit, elköltöztek a megyéből. 1988 januárjában a *Magyar Rádió Szegedi Stúdiójának* felkérésére Ratkóék Szegeden még szerveztek egy *Hangsúly*hoz hasonló jellegű műsort.¹⁶⁷

Az „illékony” folyóirat működése azt bizonyította, hogy a kelet-magyarországi régióban helyi és a régióhoz kötődő szerzők közreműködésével életképes lehet egy nivós, önálló szellemi műhelyként működő irodalmi-művészeti folyóirat. Fontos momentum a folyóirat életében, hogy Ratkónak számos verse és kisprózája mellett itt hangzott fel először a Szent István királyról szóló *Segítsd a királyt!* című verses történelmi-lélektani drámájának¹⁶⁸ és az ő „magyarításában” Szophoklész *Antigonéjának* néhány részlete¹⁶⁹ Nagy András László rendezésében. A királydráma hangjátékként való előadása, mintegy előkészülete volt a leendő színházi bemutatónak.

A költő szempontjából az sem mellékes, hogy a *Hangsúly* működése olyan állandó intellektuális közeget teremtett számára, amire valójában mindig vágyott, a havi rendszerességgel való megjelenés pedig folyamatos alkotómunkára sarkallta.

161. PÁLL Géza: „...amivel nem vallunk szégyent.” *Vendégünk: Ratkó József* = Kelet-Magyarország, 41. évf., 1984. máj. 24., 120. sz., 2.

162. RATKÓ József: *Negyven év, negyven vers* = Életünk, 46. évf., 2008, 6–7. sz., 76–90.

163. I. m., 76.

164. Szikora Andrásnak, a rádió volt műszaki vezetőjének közlése nyomán.

165. 1989. ápr. 9. vasárnap. Kossuth Rádió 23.00–23:15 *A kő alól. Verseit elmondja: Ratkó József*. Lásd *Televízió- és rádióműsor* = Népszava, 117. évf., 1989. ápr. 8., 82. sz., 10.

166. RATKÓ József: *Tűnődés a nyelvről* = Debrecen, 3. évf., 1988. ápr. 22., 16. sz., 9.

167. PÁLFI Balázs: *Tűlpárt. Rádiós irodalmi est a Bartókban* = Délmagyarország, 78. évf., 1988. jan. 22., 18. sz., 5.

168. *Hangsúly a minőségen... Ratkó-dráma a pódiumon* = Kelet-Magyarország, 40. évf., 1983. dec. 31., 307. sz., 15.

169. ANTALL István: „Leszek haláltól ronthatatlan...”. *A rádiós szerkesztő Ratkó József* = Kortárs, 51. évf., 2007, 1. sz., 51–59.; JÁNOSI Zoltán: *Egy szélső írt folyóirat fejfájára. Hangsúly – Nyiregyháza, 1983. november 14. – 1987. április 26.* = Új Holnap, 48. évf. (új folyam), 2003, 2. sz., 112–116.

évforduló

Halász Péter

Száz esztendeje született Morvay Péter, az Ecsedi-láp kutatója

Morvay Pétert éppen ötven esztendeje, 1959-ben ismertem meg, amikor egyetemistaként bementem a Néprajzi Múzeum akkor a Könyves Kálmán körúton lévő épületébe, mert nagyapám szülőfaluja, Hollókő hagyományos paraszti gazdálkodásának ismeretanyagával részt akartam venni az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázaton. A futó tájékozódásból, alkalmi beszélgetésből évek során szoros szakmai és emberi kapcsolat, atya-fiúi barátság, fegyvertársi szövetség lett, ami Morvay Péter 1994. február 23-án bekövetkezett haláláig tartott. Adjutánsként mellette lehettem a néprajzi gyűjtőmozgalomban, az évenkénti gyűjtőtálalkozók szervezésében, később pedig a honismereti mozgalomban. Sokáig titkárkodtam mellette, amikor a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának elnöke volt, s mikor már betegeskedett, én követtem ebben a tisztségben. Ugyancsak tőle vettem át 1974-ben a Honismeret folyóirat szerkesztői munkáját. Több alkalommal gyűjthettem vele és tanulhattam tőle közös gyűjtőútjainkon. Ezt a segítő szolgálatot jelentő kapcsolatot csak erősítette az a körülmény, hogy Morvay Péter közös szovjet fogolytáborban raboskodott édesapámmal, akitől sokat hallhattam Péter bátyám ottani áldásos – mentális – tevékenységéről.

Kettőnk viszonya a jelentős korkülönbség miatt nem érlelődött „testi-lelki” barátsággá. De úgy érzem segítettem neki abban, hogy keze alá dolgozva többet megvalósíthasson céljaiból, számomra pedig leginkább talán a cserkészeti nevelőiskoláját pótolta ez a kapcsolat, amitől a kegyetlen kor még 1946-ban megfosztott.

Halála óta, emlékével foglalkozva, egyre inkább felismerni vélem Morvay Péter jelentőségét, emberi nagyságát s egyben tragikumát. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom életre hívásával és a honismereti mozgalom megalapozásával olyan intézményt teremtett a legnehezebb politikai viszonyok közepette, ami a népből jött és a népben gyökerező, szolgáló értelmiség számára lehetőséget nyújtott a magyarság szellemi szolgálatára. Megtűrt, elfogadott, sőt intézményesen támogatott kereteket adott számukra – éppen a hagyományos falusi közösségek kollektivizálással történő szétzilálása idején – a letűnő paraszti kultúra tárgyi és szellemi értékeinek megmentésére. Ez az értékes szervezőmunka azonban háttérbe szorította Morvay Péter tudományos munkásságát. Igen sok kutatói terve, megkezdett kézírata félbe maradt, nem tudta kiérlelni őket.

Halála óta érzem, hogy adósai vagyunk a szinte minden energiáját a néprajzi és honismereti mozgalom szervezésére és szakmai segítésére fordító, tudományos

ambícióit feláldozó Morvay Péternek. Születésének századik évfordulója közeledésével, hozzáfogtam egy tisztelgő Emlékkönyv összeállításához, amely lehetőség szerint minden oldalról bemutatja azt a szellemi teljesítményt, amit abban a nehéz korban Morvay Péter megvalósított és reánk hagyott. A hagyaték megismerése során találtam rá az Ecsedi-láppal foglalkozó néprajzi-művelődéstörténeti dolgozatának töredékeire, ami az e témában megjelent kisebb-nagyobb tanulmányai mellett számos közöletlen anyagot tartalmaz, s ha nem is teheti teljessé, de mindenesetre kiegészíti azt az ismeretanyagot, amit Morvay Péter a szülővárosa közelében fekvő Lápvidék népeletének feldolgozása eredményeként ránk hagyott.

Morvay Péter Szatmárnémetiben született 1909. április 13-án, tízgyermekes család nyolcadik fiúgyermekéeként. Szüleinek családja mindkét ágon a Partiumhoz és a magyar történelem progresszív eseményeihez kötődött. Anyai szépnagyapja, Kazinczy Miklós, a Martinovics-összeesküvés miatt került börtönbe. Felmenői közé sorolhatta Kazinczy Ferencet, aki az általa elnevezett Széphalomból szervezte a magyar irodalmi életet; apai nagyapja pedig 48-as honvédtiszt volt. Morvay Péter tehát abból a kismemesi rétegből származott, amelynek gondolkodásában természetes volt a haza szolgálata: szóval, fegyverrel vagy tollal.

A középiskolát Szatmárnémetiben kezdte, majd az ország darabokra szaggatása után Nyírbátorban folytatta, s végül Budapesten fejezte be. 1927-től 1932-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója, ahol többek között Györffy István, Gombocz Zoltán, Horváth István tanítványa volt, itt szerezte meg a bölcsészdoktori fokozatot. Diplomával a kezében a Néprajzi Múzeumba került, akkori szokás szerint díjtalan gyakornokként, majd másfél évre a Veszprém Megyei Múzeum munkatársa lett. Innen 1940-ben a Teleki Pál által vezetett Táj- és Népkutató Intézetbe (később Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya, majd Keleteurópai Intézet) került, ennek megszűnése után, 1949-ben visszatért a Néprajzi Múzeumba, amelynek Adattárában egészen 1970-ig, nyugdíjazásáig a gyűjtésszervezés, az önkéntes néprajzi gyűjtők hálózatának kialakítása és működtetése volt a feladata, mi több: a hivatása.

Morvay Péter szerteágazó munkássága, különösen pedig állandóan fegyvertársakat fürkésző érdeklődése nem fért meg egy intézménynél, egyetlen munkakörben. Részt vett a cserkészlet, különösen a hagyományörző regős-cserkészlet szervezésében, majd az 1950-es években szoros kapcsolatot alakított ki az akkori Népművészeti Intézet hasonlóan elkötelezett munkatársaival, részt vállalt a Hazafias Népfront keretei között szervezett honismereti mozgalom kialakításában és munkájában. Megalakulása óta elnöke a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának, s nyugdíjaztatása után a gyűjtésszervezéssel kapcsolatos tevékenységét is egyre inkább a Néprajzi Társaság keretei között valósította meg. Mindezen területek vázlatos áttekintésével tudjuk csak érzékelni és méltányolni Morvay Péter sokirányú, de egy cél érdekében végzett munkásságát.

A néprajztudomány területén Morvay Péter viszonylag keveset, ám értékeset alkotott. Első közlései az 1930-as évek végén és az 1940-es években jelentek meg, s főként szűkebb szülőföldjének, Szatmár és az Ecsedi-láp környékének anyagi kultúrájával foglalkoztak. De jellemző módon, már a Néprajzi Múzeumban töltött gyakornoki évei alatt is vonzódott a közös, szervezett formában végzett gyűjtőmunkához. Így 1938-ban részt vett a szakoljai közös gyűjtőúton, ahol a hagyományos gazdálkodást tanulmányozta.

A Néprajzi Múzeumba való visszakerülése után, a Népművészeti Intézettel való gyümölcsöző együttműködése idején egyéb tevékenysége mellett elmélyült gyűjtéseket és kutatásokat folytatott a népitánc-kutatás területén. Önálló tanulmányokkal jelentkezett, különösen népi táncaink történeti rétegei érdekelték. Két esztendeig szerkesztette a Tánc tudományi Tanulmányokat, társszerkesztője volt a Somogyi táncok című vaskos kötetnek, figyelemmel kísérte és recenzálta a hazai népitánc-kutatás eredményeit. Az 1950-es évek végétől azonban egyre kevesebbet alkotott a szorosabb értelemben vett néprajztudomány területén, idejének, energiájának túlnyomó részét az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom szervezése kötötte le. Élete végéig dédelgetett tervei közé tartozott azonban, hogy a Gondolat Kiadó Magyar néprajz sorozata számára elkészíti az Ecsedi-láp népeletének kismonográfiáját. A mozgalom szolgálatában szétaprózott életében, sok más tervéhez hasonlóan, ezt sem sikerült tető alá hoznia, de több kisebb-nagyobb tanulmányt is megjelentetett ebben a témakörben,¹ s hagyatékában rátaláltam az itt közzétett dolgozatra, amit a tervezett monográfia előtanulmányának tekinthetünk.

Morvay Péter életének kétségtelenül legnagyobb alkotása az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom. A dolgok rendjéből adódóan soha nem fogjuk megtudni, mit veszített a néprajztudomány azzal, hogy Morvay Péter élete derekán gyakorlatilag felhagyott a kutatással, a tudományos művek publikálásával. Azt azonban jól tudjuk, hogy mit nyert a néprajztudomány, s közvetve mit jelentett sok száz ember, majd a honismereti mozgalom számára, hogy Morvay Péter fel tudta áldozni tudományos pályáját és ambícióit a gyűjtőmozgalomért. Mert ha nem áldozza fel, ha csak fél kézzel, fél gőzzel, mintegy mellékesen foglalkozott volna a gyűjtésszervezéssel, akkor soha nem nőhetett volna ez a mozgalom olyan széles körűvé, tagjainak számottevő része pedig nem vált volna olyan felkészültségűvé, amilyenné így lett. Ezt a munkát ismerte el a Magyar Néprajzi Társaság is, mikor 1979-ben tiszteleti tagjává választotta.

Morvay Péter tulajdonképpen már gyakornoksága idejétől foglalkozott a néprajzi gyűjtés szervezésével. Mikor a Veszprémi Múzeumban dolgozott, a Dunántúli Szemlében rovatot indított az önkéntes néprajzi gyűjtők ösztönzésére és segítésére. Később az Országos Táj- és Népkutató Központban (és más néven továbbélő jogutódjaiban) igyekezett megvalósítani Györffy István koncepcióját, miszerint a középiskolába „nemcsak önálló tantárgyként óhajtjuk bevinni a népismeretet, hanem valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni”. A Táj- és Népkutató Központban a tanítóképzők és a középiskolák magyartanárai számára tartottak magyarságismereti, népismereti tanfolyamokat, s ezek szervezésében Morvay Péter aktívan részt vett.

Az 1930-as évek végén Teleki Pál és Györffy István két fiatal néprajzkutatót küldött Svédországba és Finnországba, hogy tanulmányozzák, majd visszatérve alkalmazzák hazai viszonyokra a kérdőíves néprajzi gyűjtés rendszerét. Ezek a skandináv országok szép eredményeket értek el a tekintetben, hogy a nemzeti érzést és a hagyomány iránti elkötelezettség energiáit miképpen lehet hasznosítani a néprajztudomány érdekében. Ezt a kettejük által kidolgozott kérdőíves gyűjtési

¹ Ághegyelés a Szamoson. *Néprajzi Értesítő* (NÉ), 28. 1936. 1–4. 1–3. old. (Kny.); Az Ecsedi-láp egykori élete a mai népnyelv tükrében. *Ethn.* 1936. 4. 315–317.; Az Ecsedi-láp elpusztult világa. *Búvár*, 2. 1936. 8. 52–57. old.; Adatok az Alsó-Szamos halászatához. NÉ, 29. 1937. 1–4. 282–292.; Helynevek az Ecsedi-láp mellékéről. *Magyar Nyelv*, 33. 1937. 7–8. 258–260. old.; Árba bornyú anyátlan. NÉ, 31. 1939. 1–4. 386–387. old.; A Néprajzi Múzeum (Orsz. Magyar. Történeti Múzeum Néprajzi Tára) jégpatkó gyűjteménye, figyelemmel az ország többi gyűjteményében lévő jégpatkókra. NÉ, 31. 1939. 1. 1–14.; Az Ecsedi-láp vidékének egykori állattartása és pásztorélete. *Ethn.*, 51. 1940. 2. 123–143.

rendszert fejlesztette aztán Morvay Péter pályázati rendszerré. Már 1942 és 1944 között két ízben meghirdette az Országos Ifjúsági Táj és Népkutató Pályázatot, s ehhez kérdőíveket, gyűjtési útmutatókat készített, vagy előzmények nélkül szervezte meg tehát a Néprajzi Múzeumban az 1950-es évek legelején a néprajzi gyűjtőmozgalmat. Személy szerint is sokakkal volt már kapcsolata a tíz esztendővel azelőtti pályázaton résztvevőkkel, s a regös-cserkész mozgalmából, a néptáncosok köréből is sokakat ismert. Erre a széleskörű szellemi kapcsolatrendszerre építve sikerült megteremtenie minden mozgalom három alapvető feltételét. A Néprajzi Múzeum falai között megvolt az intézményi háttér, s K. Kovács Péterrel létrehozták annak Etnológiai Adattárát. Széles körű együttműködést alakított ki azokkal a főként falvakon élő emberekkel, akik az egykori néptanítói lelkülettel keresték a nép szolgálatának lehetőségét, s a mind erőszakosabb és nyíltabb diktatúra mindenféle nemzeti megnyilvánulás elfojtásának időszakában hasznos és értelmes cselekvési lehetőséget találtak ebben a mozgalomban. És végül harmadik feltételként ott volt ő maga, aki lemondva tudományos ambícióiról, teljes energiáját a mozgalom szervezésének szentelte, s később – elsősorban Végh József, Balogh Lajos személyében – segítőtársakra találva gondoskodott a gyűjtők szakmai pártolásáról és képzéséről.

A Néprajzi Múzeum keretei között 1952-ben hirdette meg első ízben az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatot, amely azóta is minden esztendőben (később kétévenként) megvalósul, 1960-tól mint Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat. 1952-től 1963-ig szerkesztette és jórészt írta az Adattári Értesítőt, amely a gyűjtőkkel való kapcsolattartás fő fóruma volt. Ebben jelentek meg a gyűjtőmunka színvonalát garantáló útmutatók és a kérdőívek. Akkoriban, az 1950-es évek közepén még arra is volt fedezet, hogy három kötetben napvilágot lássanak a legjobb pályamunkák. Ezeket a köteteket a Néprajzi Múzeum és a Népművészeti Intézet közösen adta ki, a válogatást, szerkesztést Morvay Péter végezte.

Fontos előrelépés volt a néprajzi gyűjtőmozgalom szempontjából, mikor 1963-ban Tatán első ízben rendezték meg az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők Országos Találkozóját. Ezekre a találkozókra azután rendszeresen, évente, kétévente sor került. Morvay Péter nagy körültekintéssel szervezte ezeket az egyhetes találkozókat, a gyűjtőmozgalom fő továbbképzési alkalmait. Igyekezett a néprajzkutatás legidőszerűbb kérdéseit napirendre tűzni és azon fáradozott – ha nem is mindig egyforma sikerrel –, hogy a „hivatásos” néprajzkutatók közül minél többen vegyenek részt a találkozókra, ismerkedjenek a gyűjtőkkel, azok pedig tanuljanak tőlük. Később hasonló céllal jött létre a Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya, amelynek haláláig elnöke volt. Az ő kezdeményezésére alapította a Társaság 1966-ban a legkiválóbb néprajzi gyűjtők számára a Sebestyén Gyula-emlékérmet.

Gyűjtésszervező munkáját a tudatosság jellemezte. Később, a régi táj- és népkutató táborokra emlékezve, kiemelte azt a szerepüket, hogy résztvevői a népélettel való megismerkedéssel rendszerint eljutottak a nép boldogulása érdekében szükséges teendőkhöz. Ugyanakkor nagyon jól tudta, hogy az önkéntes gyűjtők lelkesedése nem pótolja a szakértelmet, s hogy mindenfajta amatőr tevékenységet kellő szakmai segítség nélkül állandóan fenyeget a dilettantizmus, ezért szüntelenül szorgalmazta, hogy a néprajzkutatók készítsenek kérdőíveket, útmutatókat, a gyűjtők számára. Ebből a célból állította össze a néprajzi gyűjtés kiskatáját, amelyben rendkívül fontos szempontokat foglalt össze az önkéntes gyűjtők számára.

De nem csak az önkéntes gyűjtőkre kellett hatnia, hogy elsajátítsák a szükséges alapismereteket, hanem a néprajzkutatókra is, hogy fogalmazzák meg szakterületük vagy térségük legfontosabb gyűjtési feladatait. Ezért még az 1970-es évek elején tervbe vette egy Megyei néprajzi gyűjtőfeladatok című sorozat elkészítését, ez ügyben szólalt fel Nyíregyházán, az I. Országos Honismereti Akadémián is. A sorozat összeállításában elsősorban a vidéki néprajzkutatókra számított, s nem rajta múlt, hogy végül is csak néhány megye gyűjtési feladatairól készült átfogó kép. Ez az alapos tájékozódás tette lehetővé, hogy mindig átgondolt, a gyűjtés mozgalmi, oktatási előnyeit is számba vevő, s a néprajztudomány tényleges igényeire alapozott gyűjtési feladatokat fogalmazott meg és tűzött ki, mint például az Ezerjófű-akció.

Morvay Péter tevékenységének másik nagy területe a honismereti mozgalom. Egyenesen vezetett ide az útja a néprajzi gyűjtőmozgalomtól, hiszen a honismereti munka – módszereit, valamint az érdeklődők körét tekintve – a Morvay szervezte néprajzi gyűjtésen alapult, úgy is mondhatjuk, hogy abból fejlődött, terebélyesedett ki. Erre az 1960-as évek elején került sor, mikor a Hazafias Népfőnt és az akkorra már Népművelési Intézetnek nevezett egykori Népművészeti Intézet felvállalta a honismereti mozgalom szervezését és szakmai irányítását. Nem véletlen, hogy Györffy István A néphagyomány és a nemzeti művelődés című alapművének egykori felelős kiadója, Morvay Péter lett a honismereti mozgalom folyóirata, a Honismereti Híradó első szerkesztője, s hogy a később Honismeret címet viselő lapnak egészen 1993-ig, betegsége súlyosbodásáig szerkesztőbizottsági tagja volt.

Töltési Imre és Novák József mellett Morvay Péter is tevékenyen részt vett a honismereti mozgalom elméleti megalapozásában és gyakorlati feladatainak kijelölésében. Ezek közül az ország-fényképezési akciót előkészítésében vállalt szerepét érdemes kiemelni, ami jól jellemzi, hogy miként tudta hasznosítani a honismereti mozgalom egy-egy akciója során a néprajzi gyűjtés szervezésében szerzett tapasztalatait. Az akció meghirdetését követően számba vette az előzményeket, felsorolta az országban ismeretes jó példákat, s kitért az eddigi munka hiányosságaira. Felvázolta az ország-fényképező munka során figyelembe veendő szempontokat, javaslatokat tett az összegyűlt anyag elhelyezésére és további sorsára vonatkozóan.

Morvay Péter 1990-ben az elsők között kapta meg a kiváló honismereti munka elismeréséért, Bél Mátyás nagy országleíró művének szellemében alapított Notitia Hungariae Emlékplakettet. Nagyon sokan voltak és vannak, akik Morvay Péter vonzaskörébe kerülve lelkesen indultak el azon az úton, amelyen ő járt, és amit mutatott számukra, számunkra. Ez az út a Györffy István és a Karácsony Sándor által ránk hagyott szellemi örökség mentén vezetett, amely a néprajzot nem csupán tudományos témának tekintette, a néphagyományt a nemzeti művelődés alapjává kívánta tenni és ezzel a szemlélettel kívánta nevelni az ifjúságot. Ennek a gondolatnak szentelte Morvay Péter egész gazdag és termékeny életét.

Morvay Péter

Az Ecsedi láp

Régi emberek az Ecsedi lápon

Hol vannak már azok a régi emberek, akik még érintetlen, buja zöld pompájában látták az Ecsedi lápot, s akik még jártak útvesztőiben?

Bizony, már harminc-egynéhány év előtt is, amikor mint kezdő etnográfus hozzakezdtem az egykori Ecsedi-lápi népelet tanulmányozásához, már csak – ahogy egy ottani fiatal parasztlány jellemezte őket – avas beszédű vénemberek tudták személyes élményük alapján feltámasztani a régi, lépkörüli éltet.

Ahogy egyszer játékosan összeszámoltam annak a néhány tucat embernek az életkorát, akiktől adataimat gyűjtöttem, több ezer évet kaptam eredményként. Azóta ennek a – mondjuk – harminc embernek az életideje egy újabb évezreddel növekedett volna – ha még élnének. Persze, azóta már mindnyájan örökre megpihentek az égerfás temetők bálványokra emlékeztető fejfái, gombfái alatt, mert hiszen a legfiatalabb is köztük bizonyára több lenne ma száz évesnél.

E játékos számtanpélda nagy végösszegével egyszerre akartam azokat az időbeli távlatokat, amelyeket az idős néprajzi adatközlők, a paraszti múltnak ezek az eleven krónikái tárnak fel előttünk, valamint azt a ténytet, hogy a mai nemzedék előtt – még az ott lakók előtt is – az Ecsedi-láp fennállásának ideje hovatovább olyan távolinak tűnik, mint a kuruc-kor vagy a törökvilág.

De ugyanakkor rá akartam mutatni arra is, mekkora súlya, jelentősége, de egyúttal – sajnos – milyen kimért tartama van azoknak az éveknek (a legidősebb emberek életéveinek), amelyek egy ideig még hordozzák nemcsak az ecsedi-lápi, hanem az egész első világháború előtti, régimódi, százados elemeket is őrző paraszti életmód és kultúra emlékeit, s hogy milyen sürgős és milyen jelentő azoknak a hivatásos néprajzi kutatóknak és önkéntes gyűjtőknek a munkája, akik a paraszti múlt, e ma már inkább 70 év fölötti, mint alatti, élő tanúinak vallomásait meg akarják örökíteni az utókor számára.

A láp múltja

„A Nyíren-é vagy az Erdőháton” – olvassuk Fazekas Mihály Lúdas Matyijának bevezetőjében. Mármint hogy e tájékon esett meg valamikor Matyink furfangos históriája. Ugyan-e vidéken, Szatmár megye Szabolccsal határos szélén terült el az egykori Ecsedi-láp is. Ott hevert lustán a Kraszna ágyában, mint valami zöld-

bundás torzonborz óriás, aki évszázadokat, vagy talán évezredekkel aludt keresztül. Hátát a Nyírség dombjának támasztotta (arrafelé, ahol a nóta szerint Mátészalka gyászbán van), Feje a Szamos könyökénél, lába Nagykárolyon is túl, valahol az Érmelléken ázik, melynek vizét – ahogy Ady híres verséből is tudjuk – az Ecsedi-lápéval együtt viszi az Óceánba a Kraszna, Szamos, Tisza és Duna vize. Az óriás derekát Mátészalka magasságában a kocsordi út vékony szalagja fűzi karcsúra. Ez az egyetlen átjáró a lápon keresztül, amely egyúttal két részre osztja azt: az alsó Nagy lápra és a felső Kislápra.

A láp a Nyír felfordított teknője és a Szamosnak lerakott hordalékából saját maga által épített természetes gátja, földrajzi műszóval *törmelékkúpja* között összegyűlt vizekből keletkezett. Hogy ez nagyon régen lehetett, azt nem csak Anonymustól tudhatjuk, aki szerint a honfoglalás idejében Tas vezér ide, a Nagyláp közepére építette a neve szerint is a mocsártól védett és romjaiban ma is felismerhető *Saruvárat* (Sárvárat), hanem bizonyítja ezt az egyik lápszéli falu határában, a lápi tőzegtalajban talált úgynevezett *mérki raktárlelet* is. Ez a régészeti lelet különféle bronzszerszámoknak, mai szóval egy bronzkori vándoriparosnak a mintakollekciója, amelyet a tájon nem elég ismerős hajdani vándorlegény ejthetett be a már akkor is létező láp feneketlen sarába.

A Láp – virágkorában – huszonöt (?) falu határát érintette, *Szamosszegtől Domahidáig, Mérktől Porcsalmáig*. Persze az esőzésektől, árvizektől függően időnként kiterjedt, összehúzódott az árvizes terület. A XVIII. században, legnagyobb kiterjedése idején 100 000 holdat hódított meg ez a vízi birodalom, melynek a csikok és a halak, a darvak, a gémek és a szárcsák voltak az igazi földesurai.

Voltak községek, melyek határa csak kis részben érintette a Lápot – ilyen volt például *Mátészalka* is –, s voltak olyanok, amelyeket több oldalról is mosott a Láp vize. A legklasszikusabb lápi községek: *Ecsed, Tyukod, Kocsord* és a Román Népköztársaság területére eső *Börvely* voltak. Csak egy úton lehetett bejárni beléjük, mint *Börvelybe*, amelyet ezért a világ közepének mondtak; vagy pihenő vadkacsaként ültek a vizen, mint *Tyukod*, amelyet lakosai az árvizek ellen körgáttal kerítették körül. Hogy ez a nemkívánatos vendég mégis gyakorta beköszöntött hozzájuk, tanúsítja a környező falukban élő szólásmondás is, amely a bekövetkező nemszeretemen dolgozról azt tartja, hogy „*úgy várják, mint a tyukodiak az árvizet*”. *Kocsord* a *Nagyláp* és a *Kisláp* között, keskeny földnyelven, szinte a szigeten feküdt. *Ecsed* pedig, az egykori vár bevehetetlen erősségének helyén álló templomhoz csatlakozva, egy hosszanti dombháton feküdt, mintegy felvonóhídként védve az egykori vár kapuját, úgy viselve hátán a dombhát közepén húzódó egyetlen utca mellé épült házakat, mint a mondabeli cethal, amely a világot tartja hátán mindaddig, míg kedve nem szottyán a mélybe merülni.

A néphagyomány Lápba süllyedt községekről is tud, s ennek van is alapja, mert a régi oklevelek, régi térképek és még ma is élő földrajzi nevek több elpusztult község emlékét őrzik, s a *Kisláp* területén, *Tunyog* közelében még a XVII. században is létezett egy *Sándor* nevű, máig ki nem derített körülmények között elpusztult község. Nevét harminc évvel ezelőtt még őrizte az öregek emlékezetében az akkor már régóta szintén csak a nevében élő, *Sándori láp* dülönév.

A Láp kiterjedésének változásában persze a tudatos emberi tevékenységnek is része volt. Mégpedig nemcsak a lápos területek csökkenésében, hanem – érdekes módon – annak kiterjesztésében is. A hagyomány úgy tartja, hogy a Kraszna valamikor nem is a Lápon keresztül, hanem az Érmelléken folyt, egyenesen a Tiszá-

ba, s csak a Báthoriak ősei vezették Károly Róbert idejében az akkor még *Hűség várának* nevezett ecsedi vár alá, hogy megközelíthetetlené tegyék. De hétköznapi célok szolgálata is közrejátszott itt. A középkorban nagy gazdasági jelentőségük volt a folyók, patakok által hajtott vízimalmoknak. Ezek elhelyezését azonban – összhangban az árvízvédelem érdekeivel – általában gondosan szabályozták. Különösen fontos volt ennek szem előtt tartása a Kraszna és a Szamos esetében, amelyek vize, a saját törmelékkúpjából alkotott természetes gátak között, árvizes időkben magasabban folyat a mellékén elterülő földeknél. A törökvilággal bekövetkezett zűrzavaros időkben (Szatmárnak egyébként csak kis része került átmenetileg török uralom alá) a vízparti birtokosok nyakra-főre építették fel a Szamosból hol ki-, hol befelé folyó, úgynevezett *fokokon* a vízimalmokat, nem törődve vele, hogy az árvizek lezúdulása idején hogy önti és mocsarasítja el a fokokon kizúduló áradat a mélyebben fekvő területeket.

A lecsapolás

Az Ecsedi-láp létét, növény- és állatvilágának, s rajtuk keresztüllakóinak életét is a víz biztosította. De a víz –különösen a tavaszi áradások idején, mikor a messzi havas hegvek vizei zúdultak le a Tisza és a Szamos medrében – sok bajt is okozott. Nemcsak a földművelést tette lehetetlenné a tájon, hanem a vidék virágzó állattenyésztését is bénította.

Érthető, hogy a környékbeli földbirtokos nemesség, s különösen az egykori Ecsedi-uradalom jórésztét birtokló Károlyi család ezt nem nézhette tétlenül. A kiváló birtokszervező és nagyvonalú telepítő (Nyíregyháza újratelepítője és a Nagykaroly környéki sváb falvak benépesítője), gróf Károlyi Ferenc vezetésével már a XVIII. század közepén megindult az első, 1749-től 1751-ig tartó hadjárat az Ecsedi-lápot tápláló, zabolázatlan vizek ellen. Ez alatt a három év alatt több ezer, az érdekelt Szabolcs és Szatmár megye által kivezényelt jobbágy dolgozott 3–3 napot a lecsapolási munkálatokban. Meg is látszott a munka eredménye, de csak rövid ideig. A lecsapolás mérnökiileg nem volt kellő módon előkészítve, s a megye és Károlyi által biztosított pénz (kb. három – három ezer forint) is kevésnek bizonyult a hatalmas munkához. A folytatás elmaradt, s a kiásott Kraszna csatornát, az úgynevezett Károlyi Ferenc vágását újból benőtte a nád és a sás, néhány év múlva alig lehetett megtalálni.

Sokban hasonló volt a helyzet a húsz évvel később, 1778-79-ben kezdeményezett második, nagyobb szabású lecsapolási akciónál, mikor is Károlyi Ferenc fia, Károlyi Antal, jórészt a saját költségén, újból elindította a lecsapolás munkálatait. Károlyi napi 5 garas napszámot fizetett az önként jelentkezett vagy a két érdekelt megye által kirendelt jobbágyoknak, s kereken 16 600 Ft-ot áldozott a költségekre.

A Kraszna részben új medrét először 24 ökör által vont hatalmas, kétszárnyú ekével szántották fel. A kiszántott földet kosarakban, tekenőkben hordták a leendő partoldalba. A vízfolyást eltorlaszoló fatörzseket, gyökereket, malomgát céljára levett cölöpöket kötelekkel vontatták, varsaknak és hujérnak (hévér) nevezett gépezettel húzatták ki. Bizony, mikor a lápra értek, megnehezedett a munka. Éjjel-nappal hol térdig, hol övig kellett dolgozniuk. A láp vágására nagy, varjúnak, medvének nevezett lápi kaszákat, félhold alakú lápmetszőket, csáklyákat használtak. Az ingólápot felszeletelték, s úgy hordták ki a part képzésére. A jobbágyok – ha hinni lehet a feljegyzéseknek – jókedvvel végezték a nehéz munkát. Talán értékelték,

hogy nem robotban, hanem napszámért dolgozhatnak, s talán azt is érezték, hogy bizonyos mértékig maguknak dolgoznak.

Bár ilyenformán sikerült kb. 17 000 öl hosszú csatornát létesíteni, illetve kitisztítani, ez még mindig kevés volt, s a szűklátó körű földbirtokosok ellenállása megghiúsította a szép eredmények tartósítását. Nagy ellenkezést váltott ki ugyanis belőlük, hogy Károlyi – királyi biztosi hatalmával élve – széthányatta a víz lefolyását akadályozó, jól jövedelmező malmaikat, továbbá, hogy Károlyi a szárazzá váló földek jelentős részét a „publikumnak”, az érdekelt faluközösségeknek szánta.

Ezért – bár a munka a következő években is folyt, a megye által kivetett jelentős összeget (kb. 200 ezer forintot használtak fel) mégis csak a lecsapolás „harmadik menetében”, a XIX. század utolsó öt évtizedében sikerült végre tartós eredményt elérni. Ekkor ugyanis – miután 1894-ben megalakult az Ecsedi-láp lecsapoló társulat – új medret vágtak a Nyírség-széli keményebb talajban a Krasznának, elvezették mellékveit is, s ennek érdekében nagyszabású csatornarendszert hoztak létre. A már korszerű, gépi berendezéseket is használó munka 66 km. hosszú csatornát hozott létre, öt és fél millió köbméter földet mozgatott meg, öt és félmillió forintba került.

A XX. század első évére megpecsételődött az Ecsedi-láp sorsa: 80 000 hold mocsaras terület vált alkalmassá mezőgazdasági művelésre.

Harc a földért

A jobbágyok nemcsak a lecsapolás munkájából vállaltak oroszlánrészt, hanem verejtékes munkával, s kényszerű, ravasz titkolózással kellett megnagyobbítaniuk a kaszálható, esetleg a mezőgazdaságilag is művelhető területeket. Nagy szükségük volt erre, mert hiszen egyes határokon szinte semmi, vagy csak igen kevés magasabb fekvésű terület volt.

A régi határtérképen, a rétdoldali részen erekkel szabdalt háttal legelőkhöz láthatók, a rétből náderdő, rekettyés, égeres górcok, ingólápok.

Az Ecsedi-határ és a jobbágyság helyzete.

A százéves úrbéri per.

Földszerzés, földelveztegetés, [tanyásodás.

Zsombokoló munka.

A lecsapolás fél munkája.

Prikurics, lépégés].

Nád-, gyékény-, tökedények, szerszámok, építkezés, temetők

A láp közelsége a faluk külső képén is felismerhető volt. Nemcsak az erdélyiesen magas tetejű házak nád, vagy gyékény süvegei, hanem a nádból készített kerítések, a melléképületek tapasztatlan, karcolt nádfala, a kemencék tetején lapos nádkosárban szárított aszalt gyümölcs, sőt a nádszálakból összefűzött falvédő anyaga is mind a határból került ki. Nem beszélve a házak falában és a mennyezetben elrejtett nádkötegekről. A 2-3 méteres, 2 ujjnyi vastag, fiatal bambuszra emlékeztető nádszálakból, a nyíri részekre eső falvakban még szőlőkarót is készítettek.

A háztartásokban többféle, még a nádénál is változatosabb felhasználáshoz jutott a gyékény. Másutt vesszőből készült kosárféléket, de más házieszközöket is a bőségesen rendelkezésre álló és könnyen megmunkálható gyékényből készí-

tették. Tyukodról például azt mondták, hogy ott még a pap is gyékényt köt. A gyékénymunkához minden házban értettek, saját szükségletére mindenki maga készítette el a gyékény tárgyakat. A falu szegényemberei közül, akiknek semmi földjük sem volt, sokan kiváló specialistái lettek a gyékényfonásnak. Az ilyeneknek Ecsedben, Börvelyben még szövőszékük is volt az ekhósszekérre való gyékényponyva szövéséhez. Készítményeiket a szomszédos Erdőháton és Tiszaháton is szívesen vásárolták. Nemcsak a másutt is ismert kosárféléket készítettek, hanem a gabona és más szemestermények tárolására szolgáló nagy, hordószerű kasokat is. De akadt a házakban gyékényből készült, koporsónak nevezett szalonnás kosár, mőzeskosárhoz hasonló bölcső, kisgyermeket állni tanító állóka, sőt a farsangi maskarások öltözetéhez tartozó huszárcsákó is.

A rétdali háztartások másik jellegzetessége volt a tökedények használata. A fűzfa gűzsből csavart kantárba, úgynevezett kosornyába kötött csikostők ott volt minden házban, de emellett a babot, borsót is ilyen tökedényben tartották a padláson. Tökből készült a sőtartó is. Ezt még az 1930-as években is megtaláltam a rétdali házakban. A neve még akkor is csikostők, csiktők volt. Tölcsért, egyebet is készítettek csiktökből.

A régi pákászszerzőket is elő-elő vették a fészerből. A lăpvăgót és a lăpmetszőt a földmunkáknál alkalmazták, s még hallottam olyan öregemberről, aki jeges időben a csizmája alá kötötte a régi nádvágások idején rendszeresen használt körmös jégpatkót, s úgy ment a kűtra vízért.

A lăpvădăki építkezés néhány jellemző vonásáról a nád felhasználásával kapcsolatban már szóltam. Jellegzetessége az egykori utcaképet az egy szál fából készített, úgynevezett tőkéskapu is, ami olyan volt, mint egy vízszintesen elforgatható, alacsonyra helyezett kűtgém. De tiszta faházakat is építettek az igényesebb lăpvădăki lakosok. Jó harminc évvel ezelőtt [1930-as évek] még jártam egy bocskoros nemes 200 éves faházában, mely bizonyára rangos épületnek számított a maga idejében, de ajtajának szemöldökfájába majdnem beütöttem a fejemet, s helyiségei szinte miniatürizáltak hatottak. Tölgygerendákért nem kellett messze menni, hisz a megyében hatalmas erdőségek terültek el. Az öregek még emlékeztek rá, hogy a Tiszahátról. Erdőhátról egészen Szatmárnémetiig erdőben lehetett megtenni az utat. Nem csoda tehát, hogy a sok tekintetben erdélyies Szatmár megye szépen faragott, vésett kűtgémeinek, kapubálványainak az Ecsedi-lăp szélén is megtaláljuk a képviselőit. Sőt egyik klasszikus ecsedi-lăpi községben, a részben székely eredetű Börvelyben a monumentális faépítkezésnek valaha messze földön híres mesterei éltek. A csűfondároskodó mondás, amely szerint a bűrvălyiek valaha kiirták a templomokra, hogy „épűlt itt helyben, Bűrvălyben”, tulajdonképpen ennek emlékét őrzik. A régi fatemplomok ugyanis szállíthatók voltak, mai szóval élve sokszor „előre gyártott elemekből” készítették el őket messze vidéki faragóemberek. A bűrvălyieknek azonban erre nem volt szükségűk, ők nyugodtan kiirhatták volna templomukra, hogy: „Épűlt itt helyben, Bűrvălyben.”

Szatmár megye híres hangulatos temetőiben itt-ott még megtalálható, ősi bálványokra emlékeztető fejfák művelődéstörténetűnk és népművészetűnk egyaránt értékes emlékei. A rétdali temetők közül a Román Népkűztársaság területére eső Bűrvăly temetője képvisel sajátos szint.

Itt az 1940-es évek elején még megörökíthettem azokat az emberderéknál vastagabb tölgyfából faragott művészi fejfákat, amelyek egyrészt arról nevezetesek, hogy más formájű közülűk az, amelyik a férfiak, és más, amelyik a nűk sírján áll.

Másik nevezetességük pedig az, hogy – különösen az asszonyfejfáik emberalakot utánzó, másutt is megtalálható ősi sírjeleink közül a legszebbek közé tartoznak. Ezeket a fejfákat ott gomfának (gombfának) nevezik. Ez az elnevezés – Börvely népi kultúrájának több más, a szomszédos községektől különböző elemével együtt – a Székelyföld felé mutat. Többek között így nevezik a szakirodalomban kopjafa néven ismert fejfákat Háromszék megyében is. Kiderült, hogy nemcsak az elnevezés azonos a háromszéki fejfákéval, hanem a fejfák formája is. Ebből kiindulva sikerült megállapítanom, hogy ezeket a fejfaformákat Börvely már említett székely telepesei hozták magukkal. Írásos bizonyíték is van ugyanis arra nézve, hogy amikor a börvelyi reformátusok a neve szerint is háromszéki eredetű Bodoki Henter Mártont választották meg papjukká, vele együtt híveinek jelentős része is átköltözött Börvelybe, s meghonosította, és hosszú ideig megőrizte előbbi népi kultúrájának több elemét. Így például az úgynevezett székely harisnyához hasonló, szűrposztóból készített szűk nadrágot, a házépítés kalákás szokását, s bizonyos eszközök, tárgyak elütő elnevezését.

Szövés-fonás, népviselet

A gyékénymunkák mellett meg kell emlékezni a szövés-fonás házimunkájáról is. Ha nem is volt ez olyan nagyarányú itt, mint a Szamosháton, itt a Lápvidéken is minden faluban lehetett látni „kenderből tornyot”, azaz a furfangos találós kérdésre adandó válasz szerint egy-egy dombosabb helyen, a falu tornyától látótávolságnyi-
ra mindenütt észlelhetők voltak a kenderföldek haragoszöld, átható illatú foltjai. S különösen a lecsapolás után nyár végén valósággal úsztak a kenderillatban a lápvidéki falvak is az udvarokon száradó kenderkúpacoktól, s erre is, arra is csatogott az a szerszám, az a szerszám, amiről a kocsordi találós kérdés azt kérdezi, mi az: „Erdőn vágják, falun szól? (kendertörő).

A börvelyi kender (kikészítő) gyár.

A szövés-fonás foglalkozási körét még egyszer érinteni fogjuk a lápvidék néphit-és szokásvilágáról szólva, de továbbvezet ez a témakör a népviselet területére is.

Népviselet

A lápvidék ruházkodásában a férfiak viselete volt a jellegzetesebb. Ez a kismemesi öltözködés egyes elemeit is magában olvasztó ünnepi téli viselet – pörge szélű darutallus, úgynevezett károlyi kalapjával, fekete vagy szürke posztóból, szövésből készült, magyar szabású, „pászos” nadrágjával, zsinóros ujjasával sokáig fennmaradt. Idősebbeken még az I. világháború után is lehetett látni. A börvelyieket megkülönböztette a székelyek úgynevezett harisnyájához hasonló, szűrposztóból készített nadrágjuk. A férfiak nyári ünneplője is mutatós volt. A térdig érő rojtos gyolcs gatyá, a lobogós, slingölt ujjú ing, amelyhez fekete, gombos mellényt: pusztlit viseltek, jól érvényesült a táncban. Oldalvarrott, ráncolt szárú csizmát viseltek hozzá, vagy – mint a rátartibb tyukodiak – ráncostokút, gavalléros sarkút, sarkantyúval. A nők ünnepi viselete kevésbé volt jellegzetes, s jobban alkalmazkodott a városi hatásokhoz, mint a férfiaké.

A nyári hétköznapi viselet férfinál-nőnél egyaránt házivászonból készült: férfiaknál ing és gatyta, nőknél pendely és ingváll, egyszerű szoknyával, s ehhez lábbeliként – különösen az ecsedieknél – nem csizma, hanem bocskor.

Szűrt ezen a tájon nem viseltek. Helyette prémes állatbőrhez hasonló, de gyapjúból kallott szótt guba volt a hideg idők felső ruhája. A lápvidék népe fekete gubát viselt, megkülönböztetésül a tiszahátiak fehér színű és a szamoshátiak szürkés, úgynevezett darugubájától. A módosabbak göndörszórú, úgynevezett fürtös gubát viseltek. Az asszonyok is jártak gubában, sőt szokásban volt, hogy a gubát újkorában az asszony viselte, s csak később „örökölte” tőle a férfi.

Hiedelemvilág

Vessünk most egy pillantást a lápvidék hiedelemvilágára! A babonákban való hit természetesen itt is fokozatosan zsugorodott a két világháború között, de ha nem is a gyakorlatban, hanem ez emberek tudatában, hogy úgy mondjuk muzeális értéként, még most is sok minden fennmaradt és megörökíthető az ősi hitvilág töredékeiből.

Vidékünk hiedelemvilága lényegében azonos volt a tágabb környékével. De hogy például a boszorkányhit emlékei, a boszorkánytörténetek itt hosszabb ideig szívósan továbbéltek, abban szerepe volt az ecsedi várhoz fűződő boszorkány-hagyománynak is. Már egy 1607-ből fennmaradt feljegyzés azt írja, hogy a gonosz szellem a várban követ hajigált az emberekhez, összecserélte az ételeket, s a későbbi néphit szerint úgy szálltak ide gyűlésbe seprőnyélen a boszorkányok, mint másik nevezetes találkozóhelyükre, a Gellért-hegyre. A csengeri határban s még másik két környékbeli határban emelkedő Égetőhát is segített fenntartani e tájon a boszorkányok emlékét.

A Felső-Tisza-vidék honfoglalás-kori eredetű táltos hiedelmkörének jellemző alakja az ördögös kocsi. A róluk szóló történetekből már egész kötetre valót gyűjtött össze a néprajztudomány. A néphit e természetfeletti erővel felruházott alakjáról sok mindent tudnak az Ecsedi-láp vidékén is. Így például a györtelki Tömpe Józsefről, akinek nem kellett se kocsi, se ló, szekeret vagy lovat rajzolt a földre, ráült, s eltűnt a levegőben. Nem szükséges annak az eljárásnak az ősiségét bizonygatnunk, amely szerint a tunyogiak az 1920-as évek végén még lókoponyát tartottak a padláson, mert az megvédte a házat minden bajtól. Hajdanában még megyeszerte biztosnak hitt eljárás volt, hogy a szeretőjének megnyerni kívánt leányt kapcája főzésével kényszerítette a leány megjelenésre. Ezt a babonás szokást – mint ismeretes – Arany János is megemlíti Vörös Rébék című balladájában.

A nyírfához, finnugor rokonságunk szent fájához fűződő hiedelmek közül is érdemesnek tartok egyet megemlíteni. A férjhez menni kívánó mátészalkai leány – egy 1920-as évekből származó gyűjtés szerint – újév szombatján kimegy az erdőbe, s amelyik nyírfagallyra a legutolsó napsugár esik, azt levágja, s koszorúba görbítve a fejére teszi; aztán hazaérve az ágat beteszi a dunnájába, mondván: „Hozd el ez én vőlegényemet, mert amíg el nem hozod, itt száradsz!”

Sajátos helyi magyarázata van annak, hogy a lápvidéken a lidérclángot (villódzó mocsárgázt) elátkozott mérnöknek tartják és nevezik, a lecsapolás utáni földszerzési csalárdságok emlékeként. Arany János hamis tanújának esete is megismétlődött Urában a néphagyomány szerint, a láp lecsapolása után. Az egyik tanú ugyanis

bocskorába tett más határbeli földön állva esküdött meg arra, hogy nem urai földön áll.

Ezek a most említett párhuzamok is mutatják, hogy a lápvidék és általában Szatmár népi kultúrája, mint a valamikor Erdélyhez tartozó, úgynevezett Partium része, Arany János bihari szülőföldjével közös, erdélyies elemeket őriz.

A szövés-fonás már említett lápvidéki jelentőségére utalva megemlítenék még néhány, ezzel kapcsolatos hiedelmet. Ezeket a két háború között jegyezték fel, de azt hiszem, még ma is szívesen megtartanák őket az asszonyok. A kislány bölcsőjébe régente orsót tettek a lápvidéken, hogy jó fonó váljék belőle. Tunyogon és Porcsalmán azt tartották, hogy ha az asszony nem szánkázott az elmúlt télen, nem nő meg a kendere, s minél messzebbre szánkázott, annál magasabbra nő. Porcsalmán úgy tudták, hogy húshagyó kedden rétest meg fánkot kell sütni, hogy fás ne legyen a kender.

Népszokások

A fonóbeli hiedelmek átvezetnek bennünket a népszokások világába. Tudjuk, hogy ez a társas munka országszerte színhelye a fiatalság játékaiknak és mókáinak. A szatmári farsangi fonók nevezetessége a még szinte napjainkig élő alakoskodó játékok, az úgynevezett farsangok hagyománya. Ilyen, különféle ember- és állatjelmezbe öltözött maskarák az ecsedi-lápi fonókban is megjelentek hajdan. De a fonóélethez kapcsolódott az Ecsedi-láp vidékén egy másik színes szokás is.

Nagykárolyban – még az I. világháború előtt – délután 2 órától 4 óráig tartott az úgynevezett fizetések (kalákás) fonás. Ha a leányok a nagy tereferé között nem hallották meg a négyórás harangszót és továbbfontak, a fonóház előtt várakozó legények lámpát gyújtottak, fedőt vertek össze, kolompoltak, s közre véve a lányokat, így kísérték őket hazáig. A menetet egy lóhátas legény vezette, s természetesen a gyerekek ujjongó serege zárta be.

A kender feldolgozás egy másik társas munkája volt az úgynevezett dörzsölő. A leányok mezítláb, táncoló mozdulatokkal finomították tovább a törővel már megtisztított pászmákat. Ez nevezetes szórakozása volt a fiatalságnak, s a társas dalolásnak is eleven alkalma. Az 1930-as években még alkalmam volt látni egy görbe ház tornácának mellvédjébe fogózkodó, ritmikus mozdulatokkal dolgozó lányokat, s velük szemben a legények csoportját, akik dalaikkal szórakoztatták a lányokat, s szinte muzsikát szolgáltattak a táncszerű munkához.

Társas munkáról szólva megemlítem, hogy az Ecsedi-láp vidékén elevenen élt az Erdélyből ismeretes többféle kalákás munka s a vele kapcsolatos táncmulatság is. Így például arató kaláka Tyukodon, vagy a házépítő kaláka, amikor a ház tetőszerkezetét állították össze és emelték fel kollektív segítő munkával. Ezt Börvelyben állításnak nevezték.

De az ünnepekhez fűződő szokásoknak is voltak említésre méltó mozzanatai. Ilyen volt például az, hogy Ecsedben, betlehemezés idején (akárcsak Mezőkövesden) lányok vitték a betlehemet. Vagy az – s ez megint Erdély felé mutató párhuzam –, hogy a mátészalkai és az ökörítói betlehemesben egy olyan dallam is szerepel, amit Nagyszalontán a Csáki bíróné balladához kapcsolódva talált meg Kodály Zoltán.

A legszínesebb szokások természetesen a lápvidéken is a farsanghoz, a húshagyó keddi mulatsághoz kapcsolódtak. Így például itt is ismerték a korábban csak Dunántúlról ismert tuskóhúzást, melyet Csokonai is leír a Dorottyában.

Nagykároly vidékén meg húshagyó délutánján a legények szalmaruhába öltözve, kezükben suhogó vesszővel végig futkározták a falut, s akit találtak, sorra vesszőzték.

Szatmárban, s általában a Felső-Tisza vidékén valaha híres-szép hímestojásokat készítettek húsvétkor. A locsolkodás kedves szokása – melyről Móricz Zsigmond, tiszaháti gyermekkori emlékei alapján olyan bájos novellát írt Hét krajcár című, nagyszerű kötetében – a lápvidéken is hasonlóan ment végbe, de egy máshonnan kevésbé ismert szokásélem is kapcsolódott hozzá. Ez a Húsvét vasárnap esti kántálás volt. Ecsedben és Kocsordon ilyenkor nem rigmust mondtak, hanem a locsolkodásról verset énekelték a házról-házra járó gyermekek.

Még egy érdekes lakodalmi szokásról emlékeznék meg. Ez a lánylopás Ecsedben megmaradt szokása. Ott ugyanis, ha szülők nem akarták a lányt a legényhez hozzáadni, az egyszerűen megszöktette, s így állította kész helyzet elé a szülőket. Ennek az eljárásnak meg volt az a gyakorlatias velejárója, hogy meg lehetett vele takarítani a lakodalmi költségeket.

Hasonlóan mozgalmas látvány lehetett a tuskóhúztatás felső-tiszai rokona, a Szatmár-Bereg szerte gyakorolt, húshagyó esti szűzgulya-hajtás. Ebben a legények nagy ostorpattogtatással, „kongózással”, kiabálással hajtották be a farsangon férjhez nem ment lányok udvarába a kolompokkal, s más zajkeltő eszközökkel felszerelt, szűzgulyának nevezett gyermekereget, bekiabálva a házba, hogy

*Akinek van eladó lánya
Hajtsa ki a szűzgulyába.*

Hasonló szokás volt az óév esti nyájfordítás, melyet gyermekkori emlékként így irt le Nagykároly parasztnegyedéből Szendrey Zsigmond, a magyar népszokások és a szatmári népi kultúra kiváló kutatója: „Óév estéjén, kolompokkal a kezükben sorba áll a falu gyermekerege. Háztól házig mennek, s a vezető engedélyt kér: szabad-e a marhát megfordítani? Igenlő szóra a gyereksereg éktelen kolompózásba, kiabálásba és ostorpattogtatásba kezd. Abban a házban, hogy ha ettől a marha felébred és a másik oldalára fordul, bő és szerencsés szaporodása lesz az új farsangig.”

Tudjuk, hogy sok népszokásunkban megtalálható a zajkeltés az ősi néphit szerint gonoszűző jelentőségű. Lehetséges, hogy az említett szűzgulyahajtás is ilyen célzatú volt eredetileg, s talán egy ősi tavaszköszöntő szokás töredéke, mely az idők folyamán kapott a tuskóhúzáséhoz hasonló, vénlánycsúfoló szerepet.

Nyelv, monda, mese

A lápvidék népi kultúrájának egyik nagy értéke népnyelvének gazdagsága és fordulatossága. Az eddigiekben már igyekeztünk ebből valamelyes izelítőt adni. Érdemes felfigyelnünk azonban arra a még kevésbé ismert és kiaknázott beszédkultúrára, amely nemcsak a lápvidék, hanem a szomszédos Szamoshat és Tiszahat népére is annyira jellemző, s amely nemcsak az itteni népköltészeti alkotásokat teszi tanulmányozásra különösen érdemessé, hanem amely Móricz Zsigmond művei révén irodalmi nyelvünket is megtermékenyítette. (Tudjuk, hogy a fiatal Móricz Zsigmond, a Kisfaludy Társaság megbízásából beható népköltészeti gyűjtést is végzett a szatmári tájakon.)

Az Ecsedi-lápi és a tágabb szatmári mondakincs még koránt sincs feltárva, de máris tudjuk, hogy például az Ecsedi vár köré nemcsak az említett boszorkány-történeteket szötte a népi képzelet, hanem a vár köré sűrűsödtek a Bátor-mondák is. Az Ecsedi-láp sárkányát legyőző nemzetségalapító hős alakja termékenyítőleg hatott a mondaképződésre, mint Báthori Gábor zabolátlan, szélsőséges egyénisége, akinek sorsát a nép száján élő történetek összekapcsolják a gonoszul tivornyázó vörösbarátokéval.

A vidék mondavilágának legfőbb hősei azonban az ecsedi vár és az óriási ecsedi uradalom későbbi birtokosai, Rákócziak, s elsősorban a kurucok vezérlő fejedelme, Rákóczi Ferenc. Számtalan történetet ismer róla a nép: a lovára fordítva veri vert aranypatkóról, elrejtett kincseiről, az ecsedi várbul kivezető alagútjáról, sőt még elrabolt leányáról is. Abban a hatalmas kiadatlan anyagban, amelyet egy kiváló néprajzi kutató, Ferenczi Imre irányítása és egy buzgó önkéntes gyűjtő, Molnár Mátyás vajai ált. isk. tanár kitűnő szervezésében a nép között élő kuruc hagyományokról Szatmárban összegyűjtöttek, szépen van képviselve az Ecsedi-láp vidéke is.

De nemcsak a lápvidéki mondák nevezetesei, hanem a mesekincs is. Éppen mostanában jelenik meg egy lápszéli mesélőnek, a valóságban is a mesék világában élő szamoszegi Ámi Lajosnak több kötetet kitevő meseanyaga az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény kiadványsorozatában. De Tyukodon és Csenger mellékén is gyűjtöttek meséket, s ezek különösen kitűnnek előadásmódjuk, nyelvük költőiségével és zeneiségével.

Néhai Csúry Bálint, a neves nyelvjárás-kutató fedezte fel úttörő tanulmányában a szamosháti nyelvjárás zenei jellegzetességét, a szamosháti mondat hanglejtését. Ezt a nyelvjárást beszéli az Ecsedi-láp környékének népe is. Szendrey Zsigmond, a magyar folklór és a Szatmár megyei néphagyomány nagyérdemű kutatója már az 1920-as években felhívta a figyelmet a szatmári mesék párbeszédesei részének ritmikus voltaira. Legújabbban Kovács Ágnes részletesen elemezte, mondhatni leköttázta az egyik Tyukodon gyűjtött mesét. A mese talán legrégebbi mesehősünkről, Királyfia Kis Miklósról szól. Talán legrégebbi tündérmeséink egyik képviselője ez, melynek változatai az Árpád-kori Királyfia nemzetség valamelyik tagjának kalandjait tartalmazó história elemeiből alakultak ki a nép között. A Tyukodi pajtás egyik lejegyzett változata azért is érdekes, mivel e mese egyik változatát Bercsényi Miklós főgenerális és maga a nagyságos fejedelem is ismerte. 1705-ben azt írja Bercsényi Rákóczinak: „Ezt Isten s a szerencse próbául hozta... kezében Fölségednek, mint Király-fia Kis Miklósnak az aranypatkót, s igazán úgy van: ha elveszed is, megbánod, s ha nem veszed is, megbánod – de mégis jobb, hogy fölvedd!”

Rákóczi pedig ezt írja egyik levelében Bercsényinek: „Hubert relatioján eligazodni, igenis nem lehet; ez úgy látom, királyfia Kis Miklós historiája; ezért, si potem, potem, si nom potem, nem potem.”

Népdalok

A lápvidék népzenei vonatkozásban is tartogat meglepetéseket. Sikerült itt megtalálni a gyűjtőknek a kuruc kor zenei emlékeit is, a mindnyájunk által jól ismert Tyukodi pajtás földjén. Itt ugyanis az országosan ismerttől eltérő dallammal is énekelik a tyukodi nótát. Ezt a dallamot egyébként egy rokokó hangulatú virágének szöveggel is feljegyezték Tyukodon. Így kezdődik: egyszer én is kedvemre éltem... De labanc-ellenes, XVIII. századi ízű dalt is találtak Ecseden. Ez így szól:

*Ne szeresd galambom
A német hadnagyot:
Bugyogója vagyon,
Menykő csapja agyon.*

*Inkább szeresd rózsám
A bajuszos magyart,
A bajuszos magyar
Subájába takar.*

A kuruc költészet egyik legszebb dalát is az egykori Ecsed vára alatt találta meg az 1930-as években a kiváló zenefolklorista, Lajtha László. Ebben a Hallgassátok meg megyarim, amit beszélek... dalban már a lehanyatló kuruc zászló közül emelkedik ki hazafiságunk örök ihletőjének, Rákóczinak ragyogó alakja. Ezt az ecsedi Rákóczi nótát 1963-ban újból magnószalagra vette egy kiváló önkéntes gyűjtő, Dancs Lajos ecsedi pedagógus. A tyukodi nóta és a Rákóczi nóta variánsai, elemei az ország más részein is felbukkantak. Fontos szerepük van ezeknek a dallamoknak a verbunkos zene, a Rákóczi-induló és az új magyar népdal stílus kialakulásában.

A kuruc kor emlékei mellett a betyárhagyomány is számos darabbal szerepel az Ecsedi-láp környékének dallamkincsében. Ezen a vidéken talán más tájakénál indokoltabban fordult a nép érdeklődése a betyárköltészet jobb sorsot érdemlő kiemelkedő ősei felé. Nemcsak azért, mert a láp nádrengetege minden időben jó búvóhelyül szolgálhatott a szegénylegénynek, hanem talán azért is, mivel a népi emlékezet valahogy megőrizhette a betyárrá kényszerült egykori hajdúk és kuruc talpasok emlékét. Történeti adatok is szólnak arról, hogy a megyék ezen a tájon is üldözték a szabadalmas hajdú-helységekbe szökdöső jobbágyokat.

Az Ecsedi láp vidékén több változatát gyűjtötték össze az Alföldön ismert betyárdaloknak, de van köztük olyan is, amelyik a vidék legnevezetesebb betyárjának, Geszten Jóskának hírét örökítette meg. Fekete-gyűrű fa sátor / Kiben Geszten Jóska táncol – mondja az egyik betyárnóta kezdet, megőrkítve számunkra a vásárok font falú (a feketegyűrű hajlékony vesszőjű bokorféle) kocsmasátorban mulatozó betyárok képét.

Börvelyben az 1940-es években magam jegyeztem fel egy Geszten Jóskáról szóló szép dalt, mely szeretettel őrzí nemcsak Geszten Jóska emlékét, hanem a szatmári férfiak előbb már említett kedvelt ruhadarabjának, a gubának a nevét is:

*Gesztén Jóska oly híres volt,
Hogy még koporsója sem volt,
Ott nyugszik a föld gyomrába,
Egy kis fekete gubába.*

Táncok, táncélet

Az Ecsedi-láp peremvidéki fekvésével, táji elzártságával, történelmi helyzetével és társadalmi helyzetével magyarázható népi tánc kultúrájának gazdagsága és színessége is. Itt még él a magyar népi párostáncnak az a képviselője, amelynek még megvan méltóságteljes lassú része, s amelynek jellegzetes figurái a daliás férfiak

szólótáncból kerültek a párostáncba. Ez a rétdoldali nevével is jól jellemzett, magyar verbunknak nevezett, jellegzetes népi tánc férfi szóló vagy férfi páros és vegyes páros tánc formájában még ma is megelhető Ecsedben vagy Tyukodon. Ecseden még fiatalember is akad, aki eltanulta az öregektől virtuóz figuráit. Ez az a tánc, amely kialakította az egykori toborzó huszárok világszerte híres verbunkos táncát, s amely egyúttal vissza is kapott elemeket a verbuváló katonák gyakorlatában kicsiszolódott, jellegzetes stílusú, férfias táncból.

A lépvidék tánc kultúrájának egy másik érdekes műfaja a botos pásztortánc egy sajátos formája. Ebben az egész Észak-Tiszántúlon megtalálható táncfajtában él a legelevenebben a régi magyar fegyvertáncnak az úgynevezett hajdútáncnak az emléke. A szatmári és a szabolcsi pásztorok botostáncaiban határozottan kardvágásszerű botforgató mozdulatok élnek, s van olyan páros botoló táncuk, amely valóságos stilizált párbajnak tekinthető. Sőt, ahogy például szabolcsi pásztoroktól hallottam, a valóságos verekedésekben is hatalmas, az ellenséget távoltartó fegyver a virtuos ügyességgel forgatott pásztorbot. E botos táncok férfi és nő által járt páros változata érdekes módon az ecsedi lép környéki cigányság körében maradt fenn. Ebben a táncban a nőnek nem kis ügyességről és bátorságról kell tanúbizonyságot tennie, amikor férfi partnerével szemben – ahogy itt mondják – „bot alá” táncol. Az Ecsedi-lép vidéki botos táncokban alighanem benne él az egykori nagykirályi hajdúság és a szatmár-beregi kuruc talpasok táncos hagyománya, s egyáltalán nincs kizárva, hogy a környékbeli cigányság – akik az ecsedi vár egykori fegyverkovácsai leszármazottjainak mondják magukat – valóban a vár fennállásának idejéből származó fegyvertánc-elemeket őrzött meg számunkra ördögi ügyességet kívánó, virtuóz táncában. Igazat kell adnunk a porcsalmi cigányok egyik híres táncnótájának, amely azt mondja:

*Ördög van a botomba,
Virág a kalapomba...*

Sajnos, ma általában már csak néhány idősebb táncos tudja igazán ezeket a szép táncokat, de hogy milyen gazdag lehetett valaha e vidéken egy-egy falu tánc-kincse, azt megítélheti, aki csak egyszer is látta az ököritői népi együttes magával ragadó szereplését, amely egy kompozícióba foglalva mutatta be a falu hagyományos páros, szóló és botos táncait. A padlón jégesőként kopogó virtuóz táncukra, s egész táncos repertoárjukra valóban ráillik a gyöngyösbokrétás időben született „fergeteges” elnevezés. Az 1910-ben bekövetkezett, szomorú emlékeztető ököritői nagy tűzvész is jellemző módon egy bál alkalmával keletkezett. Mondhatni az egész falu fiatalsága bennégett akkor a hatalmas csúrból bálteremmé alakított, lecövekelte kapujú faépületben. Attól kezdve évtizedekig nem tartottak táncmulatságot Ököritőn. Mégis, csodálatosképpen fennmaradt a táncos kedv és tánctudás a faluban, s fennmaradtak a táncok is. Mikor a két háború között, a Gyöngyösbokréta helyi csoportjának megalakulásával újból táncolni kezdtek Ököritőn, a nézőket elkápráztatta az egész vidék tánc-kincsét méltóképpen reprezentáló táncanyag.

Az Ecsedi-lép vidékének és a tágabb szatmári-nyíri tájékok gazdag tánc-kincséből merített, sajátos előadásmódú, cigányos temperamentummal felfokozott tempójú táncainak köszönheti sikereit a nagyhírű, külföldön is sikert aratott mátészalkai cigányegyüttes is. Hála a tánckutatók buzgóságának, a híres-szép szatmári táncok nagy részét sikerült filmszalagon megörökíteni, de azért sok neves, azazhogy

névtelen jótáncos táncstudása megörökíten maradt. Így például a legendás híriú cigánylegényé, Táncos Janié is, akiről a botos táncok megítélésében igazán szakértőnek számító porcsalmi cigányoktól hallottam vagy húsz évvel ezelőtt, mikor azt kérdeztem tőlük: kik járnak szebben a botlót, a pocsalmiak, vagy a tyukodiak, azonnal rávágta: hogy a tyukodiak – s ez nagy szó volt egy porcsalmi cigány szájából. De mindjárt hozzátették, hogy a tyukodiak tánca is semmi ahhoz képest, ahogy Táncos Jani tudja járni. Jaj – mondta az egyik cigány menyecske –, csak látta volna, amikor Táncos Jani az asztal tetején táncolt a két kis feleségivel, sírva fakadt volna a gyönyörűségtől!

Az Ecsedi-láp vidéke azonban nemcsak pompás táncokat, hanem a táncdal együttélő, nagymúltú táncos szokásokat is megőrzött számunkra. Jellemző volt például a lépvidék táncmultságaira a szőlőtáncok kiemelt szerepe. A multságok – mielőtt a táncmesterek elterjesztették volna a városi szokásokat – a legények szőlőtáncával kezdődtek, s csak azután intettek a legények a leányok várakozó csoportja felé: „gyere Mariska, vagy Juliska!” A multságok résztvevői később is szívesen látták, ha egy-egy legkiválóbb táncos eljárta a verbunkot. Sokszor nem egy liter bort is fizettek az illetőnek. Mikor egy-egy ilyen jótáncos legény, darutollas kalapját félrevágva, sarkantyúját pengetve megindult a zenészek felé, minden szem feléje fordult. „Fordítsd rá a rézhúrra!” – kiáltotta a legény. Azért kellett a legmélyebb hűron kezdeni a verbunk muzsikát, hogy a sarkantyúpengést is hallani lehessen tánc közben.

A virtuóz szőlőtáncnak a kocsmái férfimultságokon is nevezetes szerep jutott. Ilyen volt például a tyukodiak úgynevezett csipketánca, amelyet négyyszögbe rakott üvegek, vagy botok között jártak, vagy – a virtuskodás legmagasabb fokaként – néhány láda sörösüveg, esetleg a cimbalom tetején.

Szokásban voltak a közös munkákhoz kapcsolódó, kenderdörzsölő, kaláka-fonó és hasonlók után, többnyire citeraszó mellett folyó táncmultságok is. Ezek közül legnevezetesebb talán az úgynevezett tapotó bál, amikor is az új ház földjét táncdal dörgölte le a meghívott fiatalság. Ez a tapotó bál a gyerekek kiváló táncitanuló és táncgyakorló alkalma is volt.

A lépvidéki bálók hangulatos jelenete volt a hajnali nóta húzatás. Éfél után, mikor valamelyik legény hazaindult, hajnali nótát húzatott. Először csendesbe húzatta, majd ugrósba. Eldanolta a nótát, majd táncolt rá egyet, s úgy indult haza. A kedvenc hajnali nóta így hangzott:

*Szól a fügemadár (fülemüle),
Majd csak megvirrad már,
Fordulj hozzám rózsám,
Búcsúzzál igazán.*

A lépvidéki multságok szép vonása volt a más falubeli táncosok megbecsülése. Ha a rendező „bálgazdák” látták, hogy az idegen legény nem mer táncosnót választani, mert nem akar az esetleg rosszul táncoló partnerrel szégyenben maradni, maguk táncoltak egyet egy-egy jó táncos helybeli lánnyal az idegen legény előtt, majd átadták neki a táncosnőjüket.

Még egy – különösen némely falvakban elég gyakori – „szokásról” kell megemlékeznünk, ez bizony a verekedés. Volt olyan falu, így például Tunyog, ahol a legények botot vittek magukkal a bálba, s azt elrejtették a zenekari dobogó alá, vagy az udvaron. Bizony a bál vége felé, amikor valakitől többször is elkérték a

táncosnőjét, vagy összevesztek a zenészek dirigálásán, nem egyszer előkerültek a botok (ahogy a tunyogiak nevezték: cojtákok. Hogy egyszer-egyszer mekkora verekedés kerekedhetett ebből, kitűnik a csengeriek kedvenc nótájából, amely így hangzik:

*Bementem én Csengerbe,
Bort ittam ott hitelbe,
Csak a cérna meg a főt,
Kilenc pengő ára vót.*

Befejezés

Talán sikerült valamennyire felidézni a magyar föld egy múltba süllyedt darabját, amelynek neszfogó tőzegtalaján Ady, e tájon írt egykori látomásos versében hajdani eltévedt lovas vak ügetését véli hallani, s teremtő képzeletében – akárcsak a porladó rétdoldali parasztnak emlékei nyomán a miénkben – feltámad az egykori vad táj:

*Erdővel, náddal pőre sík
Benőttesi újra meg újra
Novemberi ködöd magát*

Az Ecsedi lápoknak csak híre-pora maradt ránk. Az utóbbi a szó kézzel fogható értelmében is. Barna port felhőző, kiszáradt mohaszerű tőzegtalaján azonban itt-ott még ma is felüti fejét a kiirthatatlan nád, mintha hajdani lóp mivoltára emlékezni a táj, s mintha emlékeztetni akarna arra, hogy a lecsapolás munkája még nincs tökéletesen befejezve. De már nem sokáig lesz szükség erre a figyelmeztetésre. Eltűnt ugyan a lóp vize, de már készülnek (vagy talán el is készültek) a tervek, amelyek a szabályosan futó levezető csatornákat egyúttal öntöző csatornákká akarják tenni, hogy a szomszagos földekre visszavezessék a termékenyítő víz egy részét, s így adjanak választ az Ady által még 1911-ben feltett kérdésre: „... de talán tudnának gazdálkodni Magyarországon jobban, ezerszeresen, mint a mai grófi ispánok?”

Bizony, ennek a vidéknek, s általában a környező északkeleti országrészeknek nagyon nagy szüksége van a réginél ezerszeresen jobb, intenzív gazdálkodásra. Jól tudjuk, hogy ez az északkeleti csücsök, Szabolcs-Szatmár hazánk legkevésbé iparosodott tája. Innen jár ki a legtöbb ingázó (40 000 ember), s innen legnagyobb a fiatalság városba özőnlése. A felszabadulás előtti kormányoknak kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy ipart teremtsenek e vidék mindig ellenzéki, kuruckodó népének. Itt elsősorban az intenzív gazdálkodás, s az erre épülő mezőgazdasági ipar segíthet. Valami már megvalósult e tájon Kertmagyarország álmából. Az egykori náderdők helyét elfoglaló szabolcs-szatmári almaerdők már egyre több munkát és jövedelmet adnak a vidék népének, de még ezután kell az egykori híres ecsedi káposzta termesztéséhez hasonló szociális munkaágaknak kibontakozni, s kiépülni a vidék emberfeleslegének munkát adó mezőgazdasági iparnak, amelynek a szaporodó szabolcsi almatárolók és az újonnan létesített nagy nyíregyházi konzervgyár még csak előfutárai.

Ha ez megvalósul, csak akkor fejeződik be igazán az Ecsedi-láp lecsapolásának nagy munkája, amiért a vidék egykori jobbágynépe olyan erőfeszítéssel dolgozott, s akkor sikerül – most már más értelemben használva a szót – az Ecsedi-láp vidékének igazi feltámasztása.

interjú

Marik Sándor

A madarak tudósa

Beszélgetés Szép Tiborral, megyénk új akadémiai doktorával

Újabb akadémiai doktora van megyénknek: Szép Tibor főiskolai tanár, a Nyíregyházi Főiskola Természettudományi és Informatika Karának tudományos dékánhelyettese. Fő kutatási területei: vonuló madarak állományát befolyásoló hatások elemzése és modellezése; madarak szociális magatartásformáiban szerepet játszó ökológiai és evolúciós tényezők vizsgálata; fogás-visszafogás módszerek alkalmazása a madárpopulációk vizsgálatában; vonulási és telelési területek azonosítását segítő módszerek fejlesztése; kémiai markerek (jelölő anyagok) alkalmazása a madarak tollvedlő területeinek vizsgálatában; a biológiai sokféleség regionális, országos és nemzetközi kutatásainak tervezése, adatgyűjtése, számítógépes feldolgozásának fejlesztése.

Oktató munkája mellett francia, angol, osztrák, kanadai, dél-afrikai, spanyol, görög és olasz kutatócsoportokkal együttműködve végez nemzetközi kutatást. „Madarak monitorozása: Ökológiai és evolúciós folyamatok feltárásának lehetőségei” című doktori értekezését 2009. február 27-én védte meg nyilvános vitán a Magyar Tudományos Akadémia székházának nagytermében. A helyszín mutatja: jelentős szakmai érdeklődés volt a téma iránt. Ahhoz, hogy megértsük mit is jelent, és miért fontos a madarak monitorozása, a disszertáció téziseit vettük alapul. Szép Tiborral először erről beszélgettünk.

– Ön szerint a madarak, hasonlóan a többi vadon élő élőlényhez, jelentős fenyegetettségben vannak. Miért?

– Napjainkban a természetes élőhelyek drasztikus méretű átalakítása, a hagyományos mezőgazdasági gyakorlat jelentős módosulása, a környezet-szennyezések és a globális klímaváltozás okozta hatások miatt – a korábban a vadászat és a kereskedelem által nem vagy csak részben fenyegetett madárfajok állományai is – csökkenést mutatnak, olykor drámai mértékben. A vonuló madárfajok különösen fenyegetett helyzetben vannak. Életükben ugyanis nemcsak egy térség, hanem több, egymástól olykor több ezer kilométer távolságra lévő terület játszik fontos szerepet. Az emberi tevékenységek nyomán e területek élőhelyeinek állapota, időjárása és azok elérésének körülményei lényegesen gyorsabban változnak, mint ahogy azok

a vonuló madárfajok evolúciós múltjában feltételezhetően történtek. Ma még az erőfeszítések ellenére sem ismertek a fészkelő populációik által használt minden vonulási és telelési területek. Az információk hiánya megnehezíti e fajok sajátos ökológiai környezetükhöz való alkalmazkodásának vizsgálatát.

– *Mit jelent a disszertáció címében szereplő kifejezés: madarak monitorozása?*

– Olyan hosszú távú, standard módszereket alkalmazó megfigyelést, amely módot ad nemcsak a vizsgált madárfajok állományváltozását és az azt kiváltó okokat feltárni, hanem lehetőséget teremt arra, hogy a madarak révén a biológiai sokféleség állapotát is nagy területekre kiterjedően figyelhessük, a változásokat és a kiváltó okokat feltárhassuk. A madárállományok helyzetét és az azt befolyásoló hatások megismerését elősegítő monitorozó munkák kiemelkedő fontosságúak a madarakkal kapcsolatos ökológiai, evolúciós és biológiai kutatásokban. A madarak felmérését nagy létszámú, felkészült önkéntesekből álló országos megfigyelői hálózat végzi világszerte, így hazánkban is. Közép-, Kelet-Európában az elsők között, közel ezer önkéntes közreműködésével indítottuk meg a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) keretében az olyan madár-monitorozó munkát, amelynek eredményei alapján ma már sokkal többet tudunk nemcsak régióink madarairól, hanem természeti értékeinek, biológiai sokféleségének állapotáról is.

A partifecske (Fotók: Szép Tibor)

– *Mit vizsgálunk, és hogyan?*

– A Szaharától délre telelő partifecske (*Riparia riparia*) és füstifecske (*Hirundo rustica*) fajok fészkelő-állományait. A hosszú távon folyó monitorozás lehetőséget ad a vonuló madarak alkalmazkodásának vizsgálatára, az adott populációk által használt vonulási és telelési területek azonosítását segítő új módszerek fejlesztésére, tesztelésére és a különböző szezonzonokon (fészkelés, vonulás, telelés) belüli és közötti hatások elemzésére. A partifecskek esetében a Tisza magyar szakaszán intenzív terepi felmérési, madárgyűrűzési, endoszkópos fészkelőellenőrzési munkákat végzünk számítógépes videó és fotó rendszerek alkalmazásával. Az adatok gyűjtése és elemzése során számítógépes nyilvántartási rendszert fejlesztettem ki és azt használjuk. A vizsgált telepek, fészkek azonosítására, térbeli jellemzőinek vizsgálatához térinformatikai eszközöket alkalmazunk. A túlélési rátákat fogás-visszafogás adataiból számítógéppel modellezzük. Az afrikai vonulási és telelő területek állapotát műholdképek térinformatikai elemzésével vizsgáljuk. A partifecske gazdaparazita kapcsolatának kísérletes vizsgálata során immunológiai módszereket, a páronkívüli utódok esetében különböző genetikai elemző módszereket alkalmazunk. A tollak stabil izotóp és kémiai elemtartalmának vizsgálata során speciális műszeres analitikai eszközöket használunk.

– *Első hallásra is komoly tudományos fegyverarzenál... Mit tudhatunk meg e munkák eredményeképpen?*

– Például azt, hogy a partifecske átlagosan 20 ezer pár nagyságú tiszai állománya az elmúlt 20 év során folyamatosan csökkent. Ennek hátterében a fészkelésre alkalmas partfalak számának és nagyságának változása áll. A Közép-, és Alsó-Tisza mentén az 1990-es évek elején még jelentős állományok voltak, mára rendkívüli módon lecsökkentek, illetve eltűntek, aminek oka a fészkelésre alkalmas partfalak számának és méretének csökkenése. Érdekes viszont, hogy a Tisza Tiszalök feletti szakaszán nem volt tapasztalható hasonló drámai változás sem az állomány-, sem a fészkelőhely-nagyságban, ami arra utal, hogy a Felső-Tisza-vidék még jobbra háborítatlan, bár a felelőtlen horgászok, valamint a növekvő számú rókák és nyestek miatti fészkelő pusztulások egyre komolyabb fenyegetést jelentenek. Arra is érdemes felfigyelni, hogy a fészkelési időszakban korábban hét-nyolc évente bekövetkező áradások (zöldár) utáni esztendőkből jelentősen apad az állomány és nem kizárt, hogy ezen áradások gyakorisága is növekedhet.

– *Hogyan lehet mindezeket kimutatni?*

– Sokféleképpen. Például az 1995 óta folyó, évente 1000–2000 partifecske üregre kiterjedő endoszkópos vizsgálataink alapján jellemeztük a partifecske populáció költési paramétereit (üregek lakottsága, tojásrakás kezdete, első és másodköltések fészkelő-mérete, fiókaszáma, másodköltések gyakorisága). A fészkelő egyedek és fiókáik genetikai vizsgálatai alapján azt állapítottuk meg, hogy a sűrű telepeken nagyobb a páronkívüli utódok száma. A Tiszatelek térségében lévő állománynál 1986 óta folyó gyűrűzések alapján végzett túlélési ráta modellezése illetve becslése rendkívül nagy hullámzásokat mutat.

– *Talán a veszélyes folyószennyezések is kedvezőtlen hatással vannak a folyó mentén élő madarakra...*

Egy tipikus partifecske-telep a Tiszán

– Vizsgáltuk ezt is. A 2000. évi tiszai cián- és nehézfém-szennyezés hatásait például a folyó táplálékhálózatához legjobban kötődő két madárfaj, a partifecske és a jégmadár esetében elemeztük. A monitorozás keretében a szennyezés előtti és utáni időszak részletes adatbázisai alapján meglepetéssel állapítottuk meg, hogy a szennyezést követő fészkelési időszakban a két faj populációira a környezeti katasztrófának nem volt kimutatható negatív hatása. A fiatal partifecskek tollazatának kémiai összetétele a szennyezést követően nem mutatott nagyobb nehézfém jelenlétet a táplálékukban, a megelőző évben mérthez képest. Mindkét faj állománya növekedett 2000-ben és 2001-ben is 1999-hez képest. Ennek hátterében a szennyezés utáni tavasz során bekövetkezett jelentős áradás hatása állhat, ami több fészkelési lehetőséget teremtett 2000-ben. Ugyanakkor a 2000-ben tapasztalt rendkívüli mértékű árvaszűnyog rajzások és a nagyobb számú halivadék adta jobb táplálkozási lehetőségek is fontos szerepet játszhattak a tapasztaltakban. Az Afrikából később visszaérkezett, a tiszai partfalakban fészkelő, kisebb fészkaljakat rakó, zömében tapasztalatlan partifecskek hasonló számú fiókat tudtak reptetni, mint a nagyobb fészkaljakat rakó, korábban visszatérő, tapasztaltaknak tekinthető egyedek, amelyek homokbányákban költöttek az elhúzódó tavaszi áradás miatt.

– *Miért fészkelnek szívesebben a fecskék évről évre új üregekben, miért nem használják jellemzően a régieket?*

– Feltehetően a paraziták elkerülése miatt. A régi üregekben kullancsok és más, a fecskékre, fiókákra veszélyes rovarok telepednek meg. A madarak ezt feltehetően érzékelik, és kialakulhatott egy védekező mechanizmus. Kísérletes és megfigyeléses vizsgálataink bizonyítják, hogy a partifecske számára a kullancs fertőződés

elkerülésének a leghatékonyabb módja, ha olyan partfalon fészkelnek, ahol nincs előző évi üreg. A régi üregekben nagyszámú kullancslárva lehet, ez az ok állhat a partifecskek azon sajátos és jellemző magatartása mögött, hogy a folyók rendszeres leomló partfalaiban költenek, illetve működő homokbányákban próbálnak fészkelni. Fontos megjegyezni, hogy a partifecskeken egy olyan kullancsfaj (*Ixodes lividus*) élősködik, amely kizárólag e madárfajon él, emberre teljesen ártalmatlan.

– *Mit tapasztal: egy ilyen szakmai kérdés, mint az ön kutatómunkája, mennyire érdeklő általában az embereket?*

– Jobban, mint gondolnánk. Például az intenzív terepi kutatási adatok a természetvédelmi munkában jól hasznosíthatók. Az érdeklődő önkéntesek és a lakosság informálása érdekében létre is hoztam a „Partifecske Hírek” című internetes, rendszeresen frissített kiadványt, amely nagy népszerűségnek és olvasottságnak örvend. A világhálón bárki által hozzáférhető anyag Európában elsőként közli az általános és részletes információk mellett egy nagy állományon folyó terepi kutatás aktuális adatait, hetente többször frissítve. Ez számottevően segíti a partifecske védelmével kapcsolatos munkákat.

– *Ön főiskolai tanár, dékánhelyettes, mégis úgy ismerik a hazai és a nemzetközi tudományos életben, mint a partifecskek specialistája. Életének, illetve tudományos munkájának mekkora hányadát foglalják el valójában a partifecskek?*

– Nem szeretnék illüzióromboló lenni, kedvelem és tisztelem a partifecskeit, igyekszem minden tölem telhetőt megtenni a védelmükért, azonban az e fajjal kapcsolatos kutatómunka hátterében nem az érzelmi kötődés játssza a főszerepet. Számomra a partifecskek alapos ismerete egy speciális „nyelv” ismeretét teszi lehetővé, amellyel kérdezni tudok a természetről. Azt gondolom, más biológusok is így vannak ezzel: elsősorban nem érzelmileg állnak közel vizsgálatuk tárgyához – bár ez sokszor elkerülhetetlen –, hanem a szó pozitív értelmében vett „eszköznek”, talán helyesebben „tolmácsnak” tekintik, amely módot ad az ember és a természet közötti kommunikációra és sok fontos kérdés megválaszolásában segít. Minden állatfajnak saját kommunikációja, kultúrája, sajátos élete van, amelynek megismerése közelebb visz az alapkérdés, az evolúció megértéséhez. Mindez sok időt igényel, a tényleges időmnek legalább az egyharmadát, sokszor a felét. Nem csupán a partifecskek, hanem a vonuló madarak, de még inkább a szakirodalom követése. Nos, ez utóbbi rengeteg időt elvesz – illetve sok idő szükséges hozzá; inkább így fogalmaznék.

– *Ha egy laikus számára kellene indokolnia, hogy kutatása több mint hobbi, mit mondana?*

– Számomra ez fel sem vetődik, olyannyira nem, hogy inkább embert próbáló munkának gondolom. Természetesen meg lehet fogalmazni egész egyszerűen is. Munkám lényege ott keresendő, hogy mindenki, aki a természet (szépsége) iránt érdeklődik, sokszor szembesül annak változásával, és szeretné tudni valójában előnyére, vagy hátrányára változik a természet. Ezt a nem szakember csak szubjektív módon és egy-egy részterületre, tehát nem általánosíthatóan tudja megítélni. Lehet, hogy csak a nosztalgia miatt gondolja, hogy szebb, jobb, több volt régen, de bizonyítéka nincs. Tegyük fel, hogy a helyzet valóban romlik, netán drámai mértékben. Ha ezt csak akkor vesszük észre, csak akkor reagálunk, amikor már

visszafordíthatatlan a változás, tehát egy tavasszal nem érkeznek meg a költöző madarak, az már nem csak a madarak problémája, hanem az egész élővilágé. Egyetemistaként kezdtem keresni a lehetőséget, hogy miként lehet számszerűleg mérni az én szakterületem látszólag szubjektív változásait. Amikor a madarak monitorozásával foglalkozom, munkám lényegében arról szól, miként lehet egy sok ember által ismert és szeretett élőlénycsoport alapján megvizsgálni, hogy tényleg bekövetkeznek-e azok a durva változások a természetben, amiket sokan gondolunk, mennyire objektívek, mennyire szubjektívek ezek a vélekedések.

– *Miért éppen a partifecske?*

– Azért, mert ez egy vonuló madár, és általa nem csak Európa egy részére, hanem Afrika egy részére is szerezhetünk értékelhető adatokat. Ha csupán a klímaváltozásra utalok, amely jelenleg Afrikában drámaibb, mint Európában, már indokoltam a kiemelt figyelmet. Ezek a pici madarak két kontinensen – egymástól 5–10 ezer kilométerre – élnek életüket. Kialakultak azok a technikák, amelyekkel nagy számban jól meg tudjuk figyelni őket, tudjuk, mi történik velük Afrikában, vonulás közben és Magyarországon, évről évre mennyit veszít a populáció, s nagyjából azt is tudjuk, hogy miért. Ha objektíven fel tudjuk tární, hogy mi történik körülöttünk az élővilág egyik szeletében, akkor tudunk megalapozott ajánlásokat tenni az élővilág nagyobb területeire is. Adott esetben pedig modellezni, hogy valóban bekövetkezhetnek-e a nem kívánt változások. Ez így könnyűnek hangzik, de nagyon nehéz feladat.

– *Gondolhatunk tehát például a klímaváltozás hatásaira?*

– Igen, ez egy fontos téma. Sokan hiszik azt, hogy nem olyan nagy gond, ha egy kicsit melegebb lesz égövünkön. Ám ez nem ilyen egyszerű. Azzal kell szembenézni, hogy gyakoribbak lesznek az olyan rendkívüli időjárási események, amelyek korábban is elfordultak, de nem gyakran. Például a romboló zivatarok, amelyek idején sokkal több energia gyűlik össze a légkörben. Egy meteorológus kollégám ezt egy edénnyel szemléltette: ha abban hideg víz van, nem sok látványos dolog történik, azok is kiszámíthatóak. Ám ha elkezdjük melegíteni, akkor az edényben lévő víz és a felette párolgó víz lényegesen mozgalmasabb és sokszor nehezen előrelátható „mutatványokra” képes és akár az edényt is szétvetheti. Most ugyanez történik a légkörrel is, amelyben egyre több energia halmozódik fel, ezért van ilyen sok váratlan esemény, zivatar, árvíz. Saját vizsgálataink során tapasztaljuk, hogy a madarak is reagálnak a klímaváltozásra. Nem régen fejeztünk be egy elemzést, amelyben azt vizsgáltuk az egész országra kiterjedően: hogyan alakult tíz év alatt azon madarak populációja, amelyek csak a közeli Dél-Európában telelnek, s hogyan azoké, amelyek a távoli Afrikában. Nos, az utóbbiak esetében drámai a csökkenés. Ennek oka az lehet, hogy Magyarországon a tavasz egyre korábban köszönt be, így a madaraknak hamarabb kell költeni. Az itthon vagy a közelben telelők ehhez tudnak alkalmazkodni. Az Afrikából érkezők azonban kevésbé, így kevesebb utódot tudnak nevelni, ami miatt bizonyos fajok esetében a populáció jelentősen csökken. Ezt nem csak a vonuló madarak élnek meg nehezen, a mezőgazdaság is megszenved, gyakoribbak az aszályos évek, a klímaváltozás jelei már a statisztikákból is nyomon követhetők.

– *Mennyi idő tapasztalata testesül meg ebben a disszertációban?*

– Valamivel több, mint két évtizedé. 1986-ban kezdtük a megfigyelési munkákat a Tiszán.

– *Mi a legfontosabb ennyi idő alatt: a türelem, az idő, a következetesség, vagy a téma szeretete?*

– Szerintem minden tudományágra igaz: kell egy csipetnyi jó ötlet, fíflka, majd óriási szorgalom és kitartás, hogy mind azt az izzadságos, nehéz, olykor keserű munkát, ami a jó ötlet kifejtéséhez szükséges, valaki végig tudja vinni. Ez jelentheti azt is, hogy az ember sokszor pénz nélkül, saját zsebből dolgozik, alkalmanként mások által meg nem értve, hajnalban, este, hét végén. A motiváció, az elkötelezettség, a munka nehézségének elfogadása nélkül a tudományban sem lehet haladni. Ezt viszont egy jó iskolában lehet elsajátítani, ahol az embernek van példaképe. Én sajátos helyzetben voltam, mert 1962-ban egy demográfiai gödör alján születtem, az egyetemen is szokatlanul kevesen voltunk egy évfolyamon. Így tanárainkkal kivételesen személyes volt a kapcsolat – nem úgy, mint a nagy létszámú évfolyamok esetében, amikor eleve nincs erre idő, lehetőség. Számomra lényeges volt az is, hogy már középiskolásként megismerkedtem a Magyar Madártani Egyesület munkájával, a nagyszerű Legány András szakmai tevékenységével. Ezek azok az évek, amikor egy fiatal elköteleződhet egy életre. Fokozatosan nyílt ki előttem egy szakmai világ, amely már az egyetemi évek alatt nemzetközi kitekintésre is módot adott, hiszen a tudományban a legnagyobb buktató az, hogy az ember „feltalálja-e újra a spanyolviaszt”, vagy bekapcsolódik a tudomány nemzetközi áramába. Frissdiplomásként a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesülethez kerültem, ami egyrészt minimálbért jelentett, másrészt hatalmas lehetőségeket, közvetlenül a rendszerváltás után kinyílt előttem a világ. Kongresszusokra, konferenciákra utazhattam, ahol személyes ismeretséget köthettem neves kutatókkal, megismertem tudományterületem aktuális problémáit, módszereit, bekapcsolódhattam nemzetközi team-ek munkájába, ami később jó alapot adott a kutatásaimhoz. Fontos, hogy az MME keretében nagyon sok fiatallal volt módon együtt dolgozni a terepi munkák során táborokban, akik lelkesedése és önkéntes munkája nélkül e kutatás soha nem valósulhatott volna meg. Nagy öröm számomra, hogy többen közülük immáron a hazai ökológia és természetvédelem elismert szakemberei, talán nem kis részben a közös munkának köszönhetően. Még egy szempontból szerencsés voltam: pályakezdésem idején indult fejlődésnek a számítástechnika, s mivel mi rengeteg adattal dolgozunk, ez forradalmasította a szakmát. Az internet pedig szinte alapjaiban rengette meg a szakmai világot: az angol nyelv ismeretében a gyors információcsere és hozzáférés a nemzetközi szakirodalomhoz új dimenziókat nyitott.

– *Egy kicsit visszatérnék a partifecskéhez, ami számomra csupán egy szép, jellegzetes madarat jelent. Ön mikor látott úgy partifecskét, hogy tudta is, arról van szó?*

– A hetvenes évek végén gyűrűztünk partifecskéket a Madártani Egyesület táborában, ott tapasztaltam, milyen könnyű ezt a madarat nagy számban megfogni, megvizsgálni. Az ilyen tapasztalatok alapján törekedtem az egyetemen arra, hogy madarászcodjak. Egy véletlen játszott a kezemre. Akkor jöttek be az első Commodore, majd ZX Spectrum számítógépek, amivel nagyon meggyorsult az adatok feldolgozása. Mivel vonzódtam a technikához is, elkezdtem összekapcsolni a két tudományágot. Egri Kiss Tibor barátom, a legendás természetbarát család sarja

hívta fel a figyelmem, hogy ha partifecskekkel akarok foglalkozni, nem a homokbányákat kellene járni, hanem a Tiszát. El is vitt egy kenutúrára, s megdöbbenem, hogy mennyi fecske fészkel a Tiszán Tuzsértől Tokajig. A szakirodalom nem is ismert ilyen nagy sűrűségben fészkelő állományt. Akkor pecsételődött meg a sorsom. Ez diplomázásom évében volt, 1986-ban.

– *Tehát egyenes volt minden...*

– Egyáltalán nem, mert rövid ideig a debreceni agráregyetemen dolgoztam, ahol a rovarokra kellett volna „átállnom”. Szerencsére a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület megnyerte az első OTKA-pályázatokat egyikét, ami a gyűrűzési adatok számítógépes adatbankok létrehozását jelentette. Mivel tudták az MME-ben, hogy én már valamelyest értek ehhez, hívtak és én örömmel mentem, mert azzal foglalkozhattam, ami nagyon érdekelt, a madarak, no és a számítógépek. Innen már valóban egyenes volt a szakmai pálya.

– *Milyen partnernek bizonyult a partifecske, minden mást kiszorított?*

– Ez nem így működik. Más madárfajokkal is foglalkozom, az MME Monitoring Központ tudományos munkájának vezetője vagyok, irányítom is a madarakkal összefüggő sokféle munkát. Ám ma már annyira specializálódik minden tudományág, hogy ha valamiben nemzetközi szinten napra kész akar lenni a kutató, akkor kénytelen egy keskeny ösvényen haladni, de természetesen egy tágabb érdeklődés és vonzalom meg van mind a mai napig.

– *Kivülről a partifecske megfigyelése egészen kellemes munkának látszik: az egész nyarat a Tiszán töltheti, egészséges környezetben, a madarak nem bosszantják...*

– Persze, ha csak nézelődne az ember, és az időjárás mindig kegyes lenne... De visszatérő, sokszor egyhangú vizsgálatok ezer számra, eső, sár, szünyogok, elromló csónakmotorok, technikai eszközök, sokszor pénzhiány – persze nem akarok panaszkodni, örülök, hogy azzal foglalkozhatok, amit szeretek.

– *Miért éppen Magyarországra jönnek költeni például a fecskék? Mi kell egy jó élőhelyhez, ahová érdemes visszajönni, s azért több ezer kilométert repülni?*

– Kétségtelen, Magyarországon a Felső-Tiszán van e madárfaj legnagyobb állománya. Ennek alapvető oka, hogy ez a folyó itt még nagyjából úgy él, mint ahogyan az ember beavatkozása előtt élt. Mondom ezt annak ellenére, hogy a Tisza nagyon szabályozott folyó, ám a mai napig nagyon sok szakadó fal jön létre, amely minden évben leomlik, a folyó vándorol. A madaraknak alapvető, hogy ilyen élőhelyek alakuljanak ki, mert csak ezeken tudnak fészkelni. Ezért van itt sok ebből a madárból és ezért ideális az én vizsgálataimra az állomány. Ilyen sűrűségben, természetes élőhelyen Európában most már nagyon kevés helyen élnek partifecskek.

– *Amikor gyűrűzik a madarakat, azt is meg tudják állapítani, hogy mennyi ideig él egy partifecske...*

– A mi Guinness-rekorderünk kilenc éves volt, de általában a két-három év a jellemző. Ez is nagy dolog, mert a madarak túlélési rátája harminc százalék körül mozog, tehát száz költő madárból harminc éri meg a következő évet, hetven pedig elpusztul egy átlagos évben. Ezért fontos a madárnak, hogy sikeresen tudjon köl-

teni, és a Tisza néhány érintetlen részén még megteheti, ezért is járnak ide vissza. Most Európa legnagyobb ismert partifecske telepe Szabolcs és Zalkod térségében van, mintegy hatezer üreg, az egész tiszai állomány mintegy harmada ezen az egy telepen él.

– *A partifecske költöző, vonuló madár, de van kvázi „állampolgársága”?*

– Mi magyar madárnak tarjuk, de ez nem így van, a fecske tipikusan afrikai madár, ott él a teljes rokonsága, hozzánk csak kb. négy hónapra jön, jellemzően költeni. Számomra is furcsa volt, amikor expedíciókon Afrikában jártam, azon a vidéken, ahol az év nagyobb részét töltik a partifecskek, s azzal kellett szembesülnöm, hogy az ottaniak értetlenül vették, hogy miért az ott telelő madarakat akarjuk vizsgálni – mivel ott „fordítva” vannak az évszakok – a Föld túlsó felére nem telni, hanem nyaralni mennek keresztül a Szaharán, Mali, Csád, Kenya, Szudán, sőt Tanzánia térségéig. Ezek az expedíciók döbbsentik rá az embert a víz alapvető szerepére a vonuló madarak, így a partifecske esetében is. Azért kell eljönniük a fészekrakás idejére, mert ott az év nagy részében kevés eső esik, és nincs táplálék, víz, ez pedig a költéshez, a fiókák neveléséhez elengedhetetlen. Az afrikai nem vonuló madarak a vonulóknál jobban alkalmazkodtak a helyi körülményekhez és kevesebb fiókát is nevelnek. Az északi félteke nyarán táplálék bőség van nálunk, amely sok fióka felneveléséhez elegendő, azonban a nagy távolságok miatt jóval nagyobb a pusztulások száma is.

– *Mennyi idő alatt, hogyan teszik meg ezt a hatalmas utat?*

– Közel hatezer kilométerről van szó, ehhez tavasszal, amikor sietősebb a dolog, körülbelül két hét szükséges. Ilyenkor azért fontos a mielőbbi megérkezés, mert a legjobb költőhelyek, a legjobb párok az elsőként érkezőket illetik, s ezzel már sok minden el is dől az utódok szempontjából. A tavaszi vonulás nem veszélytelen, csak a madarak fele éli túl. Két kritikus táv van, a Szahara és a Földközi tenger átrepülése, amikor nagyon kevés a táplálkozás és az édesvízhez jutás, valamint a megpihenés lehetősége. Egyébként akár 2–3–4 napot is pihennek útközben a madarak, ilyenkor erőt gyűjtenek, regenerálódnak a szervezetük. Jó esetben 500–600 kilométert is „lehúznak” egy nap alatt.

– *Mi a „fűtőanyag”?*

– Egy kifejlett partifecske tömege 10–13 gramm, és 2–3 gramm „terhet” azaz felszedett zsiradékot tudnak magukkal vinni, amit menetközben felhasználnak, a zsír elégetésével vizet és energiát nyernek. Szélsőséges esetben saját, a repüléshez nem szükséges izmaikat is felhasználják. A madár, amikor elindul 15–16 gramm, amikor megérkezik, általában 10.

– *Hogyan bírják ezt a hatalmas terhelésingadozást? A Tisza-parton csak röpködnek, vonulás közben pedig elképesztő teljesítményt kell adniuk...*

– Pontosán nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy vonulás előtt a költöző madarak szervezete szinte teljesen átalakul, különösen a gyomor- és a bélrendszer, az ivarszervek. Ha fészkelés időszakában, illetve költözés előtt boncolunk fel egyedeket, úgy látszik, mintha nem is ugyanolyan madárról lenne szó. Nemcsak a tollazatát váltja fel, hanem teljes belső rendszere, anyagcsereje megváltozik, szervei jelentősen átalakulnak. A vonuló énekesmadarak esetében a változatos énekért felelős,

egyébként rendkívül energiaigényes agyi részek is teljesen visszafejlődnek a nagy utazás idejére, mert útközben azokra nincsen szükség.

– *Végül még egy örökifjú kérdés: hogyan tájékozódnak a hosszú távú repülés közben a költöző madarak?*

– Már sok mindent tudunk róla, de fajról-fajra változik, hogy miként navigálnak. A tájékozódáshoz a repülés különböző szakaszaiban különböző navigációs lehetőségeket és szerveket használnak. Ez lehet a mágneses térerő, a nap állása, a csillagok állása, az ismert élőhelyek környékén a szemmel történő tájékozódás, illetve az ismerős szagok, illatok is vezérelhetik a madarakat.

– *Lenyűgöző dolgok. A mai fiatalok, például a középiskolások érdeklődnek az ilyesmi, egyáltalán a biológia iránt?*

– Ez változó. Az egyetemeken és a mi főiskolánkon is látjuk, nem olyan az érdeklődés, mint szeretnénk. Ám érdektelenségről sem beszélhetünk, mert a természet, a természetvédelem, az ökológia érdekli a fiatalok számottevő részét. A gondok akkor szaporodnak meg, amikor kiderül, hogy nem elég csak a széppel foglalkozni, nem csak rá kell csodálkozni a természetre, hanem nagyon sok mindent tétélesen meg kell tanulni, a lexikális ismeretek elengedhetetlenek. Ezek elsajátítása pedig elég időigényes, áldozatokkal járó és nem mindig változatos munka.

– *Az ezredforduló táján azt mondta nekem egy tudós személyiség, hogy a XXI. század a biológia százada lesz, a biotechnológia forradalma, ugyanúgy, mint ahogy az elektron forradalmasította a XX. század fizikáját. Hogyan látszik ez az első évtized vége felé?*

– Szinte bizonyos, hogy így lesz, hiszen látjuk, hogy a genetika valóságos forradalmát éli. Ez nem csak óriási lehetőséget, hanem óriási felelősséget is jelent. Gondoljunk csak a génmódosított élőlényekre! Ám van itt még egy figyelemre méltó szempont. Sokan elfelejtik, hogy a biológia nemcsak azért lehet fontos, mert eredményei alapján újabb technológiákat lehet bevezetni, hanem mert egyre többet tudunk az evolúció folyamatáról, magáról az emberről is. Arról is, hogy mi, emberek hogyan is gondolkodunk. Jőmagam a viselkedésökológia területén is végzek kutató és oktató munkát, a klasszikus ökológia és ornitológia mellett. A viselkedésökológia azt tárja fel, hogy milyen ökológiai és evolúciós tényezők állnak az állati magatartás hátterében. Az utóbbi években forradalmi ismeretanyagra tett szert a viselkedésökológia. Ami meghökkentő, hogy ez nemcsak az állatvilág sajátja, hanem nagyon sok emberi – korábban a kultúra, a tanulás, a családi környezet által determinált – magatartási mintáról is lehull a lepel. Komoly evolúciós háttér van annak, hogy miért úgy dönt, miért úgy viselkedik az egyén, a közösség, mint ahogy teszi. A biológiának azért is van kétszeresen nagy szerepe napjaink társadalmában, mert a (bio)technológia is változik, de legalább ilyen fontos, hogy megértsük az emberi társadalom, az emberi közösség és benne az egyén „működését” és céljait. Abban, hogy az emberi közösség hogyan működik, természetesen óriási szerepe van a kultúrának, a társadalmi viszonyoknak, de lényeges az is, hogy megértsük a saját fajunk evolúciós múltjából származó és mind a mai napig működő döntési mechanizmusait.

– *Mire gondol pontosan?*

– Van egy egykori vadászó, gyűjtögető élőlény, az ember, aki napjainkban óriási technikai berendezésekkel képes bármit megtenni. Ám úgy viselkedik, mint egy megsértett aprócska valaki, veri a mellét, hogy mindent megtehet. Csakhogy nem lehet így viselkedni. A megoldás csak az lehet, ha a mindennapi ember is képes lesz megérteni, korlátoznia kell magát, hogy a környezeti válság ne legyen visszafordíthatatlan. Sokan bíznak abban, hogy a technológia mindent megold. Nem fog mindent megoldani, ha az emberi közösségek, és az egyén alapállása nem változik. Hiába lesznek újabb technológiák, ha a szemetet csak egyre jobban nyomjuk a szőnyeg alá. Lassanként nem lesz szabad szőnyeg... Tehát a biológia forradalmát és a lehetőségét nem csak a technológia, hanem saját magatartásunk, saját késztetéseink, saját lehetőségeink és azok korlátainak mind jobb megismerése és az alternatív megoldások feltárása teljesítheti ki. Már kezdünk „belepiszkálni” az evolúció folyamatába, holott ezt addig nem tehetnénk, amíg nem értjük teljesen, hogyan is működik. Ma még nem tudjuk, hogy ha az élőlényeket átalakítjuk, hogyan fognak később viselkedni, milyen hatással lesznek másokra, vagy mi lesz, ha saját magunkat szabjuk át. Nehéz megítélni, de elég veszélyes a jövő. Kihívás, amit tudnunk kell kezelni.

– *Azt gondoltam, a biológia századának optimistább képét festjük föl...*

– Lehetőségeink szinte korlátlanok, de magunkat korlátoznunk kell, hogy csak akkor használjuk fel forradalmian új lehetőségeinket, ha a következményeket ellenőrzésünk alatt tudjuk tartani, és nem okozunk visszafordíthatatlan károkat az emberiségnek.

– *Befejezésül térjünk vissza a személyes tervekhez. Mi foglalkoztatja most?*

– A tiszai munkát szeretném folytatni, hiszen minél hosszabb ideig tart egy terepi ökológiai munka, annál több kérdésre lehet válaszolni. A természetben 10, 20, 30, 40 éves időtávlatban lehet igazán meglátni azokat a nagy folyamatokat, amelyek fontosak. Egy svájci kutatócsoporttal dolgozunk egy olyan új eszköz (geológátor) alkalmazhatóságán a partifecskeknél, amellyel 100 km pontossággal tudnánk végre azonosítani a tiszai állomány vonulási és telelési helyeit. Sajnos az elmúlt 25 év során, a közel 140 ezer meggyűrűzött partifecske ellenére sincs eddig afrikai megkerülésünk! Támogatókat keresünk a világon elsőként, ilyen kistestű madáron végzendő vizsgálathoz szükséges eszközök beszerzéséhez. A vonulási sajátosságok további megismerése érdekében olasz és görög gyűrűzőkkel az utóbbi évben közösen beindított program keretében vizsgáljuk az elkülönülő állományok által használt tavaszi vonulási útvonalakat, a Földközi-tenger térségeiben a tavaszi vonulás során befogott madarak kondíciójának a fészkelési magatartásra és sikerre való hatását. Vizsgáljuk, hogy a madarak miként reagálnak a költési, vonulási és telelési időszak növekvő időjárás anomáliáira. A vonuló madarak potenciális vonulási és telelő területeinek azonosítási módszereinek további fejlesztésére nyílik mód az afrikai műholdképek alapján. A tollak kémiai összetételén alapuló vizsgálati lehetőségek jelentősen bővülnek a műszeres analitika eszközeinek fejlődése révén, amely újabb, a vonuló madarakkal kapcsolatos fontos kérdések megválaszolására ad alkalmat. Foglalkoztat, hogy ki lehetne terjeszteni a vizsgálatokat más élőlény csoportokra – és még csak néhány lehetőséget említettem.

Viszonylag fiatalon sikerült elnyernem az akadémiai doktori fokozatot, van még „néhány” aktív évem, így az lényeges számomra, hogy miként tudom hasznosítani azt a tudást, hazai és nemzetközi kapcsolatrendszer, amelyet az évtizedek alatt megszereztem. És nem csak a madarak monitorozása során, hanem e tájnak helyzetbe hozása érdekében. Szeretnék fiatal kutatókat bevezetni a tudományos munkába, hogy ők is eredményesen publikálhassanak, részesei lehessenek a hazai és a nemzetközi tudományos életnek. Foglalkoztat, hogy miként lehetne ezt a természeti értékekben gazdag, ám ilyen szempontból feltáratlan régiót ismertebbé tenni. A megye természeti értékeinek nincs egy múzeuma, nincs nyilvántartása, sőt egy élő honlapja sem, ahol ezeket bárki el tudná érni. A főiskolán több pályázaton dolgozunk, hogy ez a helyzet megváltozzék.

Névjegy. Szép Tibor 1962-ben született Nyíregyházán, ahol általános és középiskolai tanulmányait végezte. Okleveles biológus diplomáját a debreceni Kossuth Lajos Tudomány Egyetemen szerezte meg 1986-ban. Végzése után a Debreceni Agráregyetemen, majd 1987 és 1994 között a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesületnél dolgozott tudományos munkatársként. 1994 decembere óta a Besenyei György Tanárképző Főiskola, majd az integráció után a Nyíregyházi Főiskola Környezettudományi Intézetében dolgozik főiskolai tanárként. Egyetemi doktori fokozatát 1990-ben szerezte meg a Kossuth Lajos Tudomány Egyetemen „Partifecske telepes fészkelése, különös tekintettel az információcentrum-hipotézisre” című értekezésével. 1996-tól a biológia tudományok kandidátusa, miután megvédte a „Partifecske telepes fészkelése, kérdések és lehetőségek” című disszertációját. Létrehozta Közép- és Kelet-Európa első, a vadonélő állatok adatait nyilvántartó, nyilvános számítógépes adatbankját, a magyar madárgyűrzési adatbankot. Térségünkben elsőként használt meteorológiai radart a madárvonulások megfigyeléséhez. Irányításával kezdődött a madarak országos monitorozása. Több hazai és nemzetközi tudományos társaság munkájában vesz részt; tagja az egyik legrangosabb nemzetközi ökológus szervezetnek, a British Ecological Society-nek. Az MTA Ökológiai Bizottsága, valamint a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Elnökségének is tagja. Számos tudományos közleménye, cikke jelent meg a nemzetközi szaksajtóban. Szép Tibor nős, két gyermek édesapja.

múltidéző

Tóth Sándor Munkácsy Nyíregyházán

A magyar közönség előtt ritkán adódik arra lehetőség, hogy Munkácsy Mihály világhírű festmény-trilógiája monumentális alkotásai (Krisztus Pilátus előtt, 1881; Golgota, 1884; Ecce Homo, 1896) közül egyet-egyet, vagy többet megtekintsen.

Az első Krisztus-képet a budapesti Múcsarnokban csodálhatta meg a magyar közönség 1882-ben. A Golgota budapesti bemutatójára 1884 őszén került sor. Az Ecce Homo 1896-ban, a milléneumi rendezvények keretében, a budapesti Belle-Vue mulató udvarán felállított pavilonban fogadta a Munkácsy rajongókat. Ezt követően, a külföldi tulajdonosok által birtokolt trilógia eredeti darabjai, évtizedekre eltűntek a magyar művészetkedvelők elől. Az Ecce Homo, Déri Frigyes honfitársunk jóvoltából, 1930-tól, a debreceni Déri Múzeumban folyamatosan tanulmányozható. A másik kettő, külföldi tulajdonosaik jóvoltából, csak kivételes alkalmakkor tekinthetők meg Magyarországon. Ilyenek voltak a XX. század utolsó évtizede, s a harmadik évezred első éve, amikor a három mű, Debrecenben, több éven keresztül együtt volt látható.

A három nagyméretű alkotás¹ mellett kettőről létezik egy-egy feleakkora méretű változat is, amelyet a húszas években replikának, reprimnek, ma redukciónak hív a művészeti szakma. Ezek a Krisztus Pilátus előtt (redukció, 1881, 218X324 cm.) és a Golgota (redukció, 1883, 216.5X337cm). Mindkettő Munkácsy alkotása. Egyes vélemények szerint, a szokásos gyakorlattól eltérően, ezek nem másolatok, hanem a művész előtanulmányainak összefoglalásai, amelyet maga számára készített. Ez derül ki Munkácsyné egyik leveléből: „(A legenda, hogy a tanítványok csinálták a két kissebítést, hamis. A kedves Miska Colpachon egyedül festette a két képet.) Mikor? Erről Munkácsyné nem szól. Mindenesetre a nagykép előtt, Colpachon, pihenésül, a maga elképzelése kitisztulásaként...”²

A Karl Sedelmayer tulajdonát képező két képet először az 1911-es római nemzetközi művészeti kiállítás magyar pavilonjában állították ki. Ezt követően a két kép visszakerült Párizsba, tulajdonosához. Az 1920-as évek első felében a két kép magyar érdeklődési körbe került s így nyílt arra lehetőség, hogy 1926-ban, az Ernst Múzeum kiállításán bemutatták a magyar közönségnek is. Vevője, azonban nem akadt.

A két képről a budapesti bemutatót követően a Nyugat című folyóirat művészeti szakírója, Elek Artúr: Munkácsy Krisztusképei címmel írt tanulmányt. A két művet

1. Krisztus Pilátus előtt: 417x636; Golgota: 460x712; Ecce Homo: 403x650cm.

2. Dr. Lázár Béla: Munkácsy Mihály 1844-1944, Emlékezések a művész születésének századik évfordulójára, Folio Könyvkiadó, 1944? 112-115., 128-131., 157-162. (A továbbiakban: Lázár, 1944.)

reprodukciónak tartotta s az eredetivel összehasonlítva sok hiányt említett meg. Erről így írt: „Ilyen két replika került most haza és látható az Ernst-múzeumban. Charles Sedelmeyer, Munkácsy ismert műkereskedője és barátja írja róla kiadott nagy illusztrációs könyvében, hogy a Krisztus Pilátus előtt-nek és a Kálváriá-nak ezeket a replikáit Munkácsy arra gondolva készítette, hogy az Amerikába származott eredetiket képviseljék Európában s talán a mester hazájában. Munkácsynak ez a titkos gondolata most valóra is bevált,, a két replika itthon van és hihetőleg itthon is marad. Kívánatos volna, és művészeti értéküknél fogva meg is érdemelnek, hogy így legyen.”³

Munkácsyné és Sedelmeyer állítása abban megegyezik, hogy a két képet Munkácsy készítette, az ő művészi alkotása.

Az 1926-os magyarországi kiállításokat Dr. Kállay Tamás nemzetgyűlési képviselő ügybuzgó művészet- és hazaszeretete tette lehetővé. A Szabolcs megyei Nagyhálszban született politikus, aki közéleti pályáját a Szabolcs megyei közigazgatásban kezdte, nem feledkezett el szülőföldjéről, s az ő közreműködése révén kerülhetett a két Munkácsy kép Nyíregyházára.

A Krisztus Pilátus előtt és a Golgota című Munkácsy-képek nyíregyházi kálváriája

1926. május 19-én, a helyi *Nyírvidek* című lap öles betűkkel adta hírül, hogy „Munkácsy Mihály »Krisztus Pilátus előtt« és a »Kálvárián« című festményeit Nyíregyházán bemutatják. A két világhírű festményt Kállay Tamás nemzetgyűlési képviselő szerezte vissza Magyarországnak. Ekkor még a »Golgota« a »Kálvárián« címet viselte. Az első híradásból kiderült, hogy azokat az Ernst Múzeumbeli kiállítás után országos bemutatóra viszik, s első állomásként Nyíregyházán tekintheti meg az érdeklődő közönség. A nagyhírű képek ünnepélyes bemutatásának napját 1926. május 23-án, pünkösdvasárnap délre tették. Nem volt lebecsülendő az a tény sem, hogy a kiállítás megnyitójára dr. Lázár Béla, Munkácsy egykori titkára, életrajzírója, az Ernst Múzeum igazgatója úgy vállalkozott, hogy a remekműveket több előadás keretében mutatja be.⁴

Az első híradás után a helyi lap naponta adott tudósítást a kiállítás előkészületeiről, méltatta Munkácsy művészi teljesítményét, bemutatva a festmények korábbi útját is. A pünkösd két napjára tervezett kiállítás megtekintésére, mások mellett, a tanulóifjúságot buzdította, akiknek a belépőjegy ára 5000 korona volt. A város, de a megye egésze életében hasonló képzőművészeti kiállításra, korábban nem került sor. A kultúrtörténeti szenzációként beharangozott eseményre felfokozott várakozással készültek az érdeklődők.⁵

A városháza nagytermében elhelyezett két monumentális kép bemutatójára a tervezett időpontban került sor. Dr. Lázár Béla megnyitó előadásában, Munkácsy művészi lelkületéről értekezett. A Krisztus-képek születésének körülményeit idézve, azt hangsúlyozta, hogy azok a művész belső énjéből sarjadtak. Példaként idézte a »Krisztus Pilátus előtt« című alkotás bemutatójához kapcsolódó, jellemző epizódot.

3. *Nyugat*, 1926. 9. sz.

4. *Nyírvidek*, 1926. máj. 19.

5. *Nyírvidek*, 1926. máj. 20., máj. 21., máj. 22.

Munkácsy Mihály: Krisztus Pilátus előtt⁶

„Mikor Krisztus Pilátus előtt-jét bemutatta, a teremben megjelent Renan, a Jézus élete szerzője és elragadtatva felkiáltott:

– Mester, megfestetted az én Jézusomat.

Munkácsy csodálkozva nézett rá. Mikor a felesége bemutatta, akkor is még azt kérdezte:

– Renan? Ki ez a Renan?

Nem, ő a maga lelke Krisztusát festette, nem olvasmányokból alakította, de átélte és belső küzdelmeiből állt az elő.”

Ehhez az epizóddhoz újabbak társultak a nyíregyházi bemutató során. Erről Lázár Béla így írt a Munkácsyról szóló visszaemlékezéseiben:

„Két epizód megmaradt emlékezetemben. Egyik előadásom alatt két idősebb hölgy felzokogott. Kiderült, hogy mindkettő Reök-leány, a mester rokonai, akiket haláláig támogatott is. Sokat tanultam tőlük a mester ifjúságáról.

A másik emlékem, mikor a katolikus plébános úr azzal a kérdéssel fordult hozzám:

– Mondja, öcsém, miért nem katolikus-kép ez? Bevallom, nem tudtam rá felelni. A plébános úr felvilágosított.

– Mert nincs az Úr Jézuson nimbusz. Ezzel emberré teszi meg Isten fiát. Most értettem meg, miért gondolta Renan, hogy az ő Jézusát festette meg Munkácsy. Renan Krisztus emberi voltát emelte ki és ezt vélte feltalálni Munkácsy festményén. Pedig abban az isteni lüktet.

Másnap az evangélikus pap jött a terembe. Attól azután én kérdeztem meg, tudja-e, hogy ez a kép nem katolikus? A tiszteletes úr nem tudta. Mikor elmondtam a plébános úr megállapítását, felkiáltott nagy örömmel:

6. <http://tem---aranyecset.blogspot.com/>

– Igaza van, a képet megvétetem az eklézsiámmal. De vajjon felfér-e az oltárra? Kipróbáltuk. Felfért. A tiszteletes úr gyönyörű beszédet mondott róla és már egészen biztosra vettük, hogy Nyíregyháza híres lesz arról, hogy Munkácsy-képet őriznek templomában. Sajnos, a szavazásnál kitűnt, hogy egy szavazattal kevesebb a Munkácsy-barát. A kép így visszajött Pestre.”⁷

A nyíregyházi kiállítást eredetileg a két pütkösdi napra tervezték. Annak ellenére, hogy a kiállítást igen „sűrűn látogatták” nem voltak meglepődve a képek jelentőségéhez mért érdeklődéssel. Ennek okát az ünnepnap elfoglaltságokban találták meg. Ezért a kiállítás rendezői további kettő nappal meghosszabbították azt. Akciót indítottak annak érdekében, hogy a tanulóifjúság szervezett módon, minél nagyobb számban, tekintse meg a világhírű festményeket. Dr. Lázár Béla minden helyi iskola igazgatóját levélben kérte fel, hogy ne hagyják ki azt a művészi élményt, amelyet Munkácsy Krisztus- képei nyújtanak művészi és erkölcsi értelemben egyaránt.⁸ Az Ernst Múzeum igazgatója, aki egy évig Párizsban Munkácsynak titkára volt, a kiállítás megnyitása után is minden nap tartott egy-egy előadást. Három előadásában a Krisztus-képek lélektani mélységeit ecsetelte, mindig más-más szempont alapján. A szerdai, utolsó előadásában a „formális és műszépségekről” értekezett.⁹

Nem volt hiábavaló a szervezők erőfeszítése. A Nyírvidék tudósítója már arról számolhatott be, hogy »Két hatalmas műalkotás vetíti fényét Nyíregyháza városára, mióta Munkácsy „Kálvária”-ja és „Krisztus Pilátus előtt” c. monumentális alkotása a városháza nagytermében a közönség zarándoklásának tárgya. A díszteremben a Beczúr-képek sem tettek olyan mély hatást a szemlélőkre, mint ez a két gigászi alkotás, amely Krisztus tragédiájának nagyszerűségével, néma áhítattal való szemlélődésre készíti a képek látogatóját.«¹⁰

A kiállítás az áhítaton túlmutató hatást is kiváltott a város közönségéből. Erről a helyi újság szenzációs hírként számolt be. „Mint érdekes szenzációt közöljük, hogy komoly tárgyalások indultak meg a város és a kép tulajdonosa közt, a két Munkácsy-kép megvásárlása céljából.

– Ha tényleg komoly alapja van ennek a tárgyalásnak, s ha létrejönne ez a vétel, úgy a város két olyan műkincs birtokába jutna, amelyek Nyíregyházát egy csapásra magasan kiemelnék a többi vidéki városok sorából, mert ezzel a gesztussal Nyíregyháza olyan irányt és tempót diktálna a többi vidéki városnak, ami a közigazgatási élet eddig megszokott szürkeségében új szint, új hangot jelent s jelenti egyúttal a városok feladatának új szempontból való értékelését: a magyar művészet, a magyar műtörténelmi alkotások komoly megbecsülését.”¹¹

A bemutatót követő napokban, hetekben az ág. h. ev. egyházközség vezetőiben, tagjaiban olyan gondolat fogant meg, hogy a Kálvária (Golgota) című Munkácsy-képet megvásárolják az evangélikus templom részére. Már a képek elszállítását követően, 1926. június 19-én, az egyházközség tanácsa, vezető testülete napirendjén szerepelt a kép megvásárlásának ügye. Szohor Pál a pénzügyi és gazdasági bizottság nevében tett javaslatot az egyháztanácsnak, „... hogy határozza el elvben a képviselőtestület Munkácsy Mihály »Kálvárián« című festményének megvásárlását.” Geduly Henrik püspökhelyettes, dr. Bencs Kálmán polgármester, az egyházközség felügye-

7. Lázár, 1944.

8. *Nyírvidék*, 1926. máj. 26.

9. Uo.

10. *Nyírvidék*, 1926. máj. 27.

11. *Nyírvidék* 1926. máj. 26.

lője, Paulik János igazgató lelkész a kép megvásárlása melletti érveiket fejtették ki. A vásárlással olyan kincsre kívántak szert tenni, amely páratlan a maga nemében, s hitükért áldozatra képes emberekhez méltó. Tudatában voltak annak is, hogyha megvalósul a szándék, akkor Nyíregyházát olyan dicsőséghez juttatják, olyan zárandokhelyé teszik, amely anyagi haszonnal is jár. Szohor Pál, az egyház pénzügyi bizottságának elnöke a bizottság véleményét tolmácsolta, amely szerint a vételárat az egyház hívei közötti gyűjtés útján biztosítsák. A hiányzó összeget pedig a rendes egyházi költségvetésben tervezzék be. Az egyháztanács tagjai végül 22:2 arányban foglaltak állást a kép megvásárlása mellett.¹²

Munkácsy Mihály: Golgota¹³

Másnap, június 20-án ülésezett az egyházközség száztagú képviselőtestülete. A sok napirend között tárgyalták az egyháztanács javaslatát is, a „Kálvárián” című kép megvásárlásáról. A képviselőtestület vitájában végül az a felelősségteljes vélemény fogalmazódott meg, hogy az egyházközség pénztára nem képes a vételárat folyósítani. A névszerinti szavazáson a képviselőtestület tagjai közül 55-en a javaslat ellen, 37-en pedig mellette szavaztak. A jegyzőkönyv tanúsága szerint az egyházközség parlamentje gazdasági okokból nem kívánta megvásárolni a képet.¹⁴

A szándék komolyságát jelezte, hogy 1926. május 29-én, szombaton, már a kiállítását követően a Kálváriát el is helyezték a templom oltára mögé, és a másnapi, „a vasárnapi istentiszteleteken a Golgotha szenvedő és megdicsőülő istenembere

12. Egyháztanácsai és képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1921. év augusztus 27-től 1931. március 19-ig. 97/1926. sz. jkv. 434. o. (A továbbiakban: testületi jegyzőkönyvek)

13. <http://tem---aranyecset.blogspot.com/>

14. Testületi jegyzőkönyvek, 437. o.

felé zeng a hívók zsoldára és Munkácsy képének végtelen távlatából meríti gondolatkinccseit a prédikáló pap.”¹⁵

A Krisztus-képek érzelmi hatása alatt, az evangélikusok szándékán felbuzdulva, azonnal elkezdődött a városban egy másik olyan kezdeményezés, hogy a „Kálvária” kép mellé a város polgárai vásárolják meg a másikat, a „Krisztus Pilátus előtt”-öt is. Hivatkoztak a két év előtti centenáriumi fejlesztési elgondolásokra. Példának hozták fel Debrecen művészetpártoló tevékenységét, képtárait. Az évek óta napirenden lévő Városi Múzeum létrehozásához kiváló alkalom lenne a meglévő Benczúr-képek, relikviák mellé megvásárolni a Munkácsy-képet s az azonnal megnyitható lenne. Ilyen és más hasonló emelkedett érvek ellenére sem valósultak meg a nemes szándékok.¹⁶ A két Munkácsy-kép, két hét itt tartózkodás után, elhagyta a várost. Lázár Béla sarkos visszaemlékezése mögött, melyet fent idéztünk, nem egy szavazaton múltott a szándék valóra válása. Az evangélikus egyház képviselőtestületi ülésén 37-en támogatták a kép megvásárlását. Nem ismerve a vételárra vonatkozó adatokat, annak ellenére kijelenthető, a nagybecsű képek értéke meghaladta Nyíregyháza polgárainak anyagi lehetőségeit. Egy-egy köztéri alkotás (Bessenyei-, Kossuth-, Benczúr szobrai) is évekre, évtizedekre nyúló erőforrásgyűjtést igényeltek. Az éppen napirenden lévő művészeti alkotás, a Hősök szobra is komoly erőfeszítéseket igényelt a várostól és megyétől egyaránt.

Mindenesetre Nyíregyháza városa nagy lehetőséget szalasztott el, amikor nem volt bátorsága olyan anyagi terheket felvállalni, amelyek pillanatnyilag meghaladták anyagi erejét. A két világhíres Munkácsy-kép biztos idegenforgalmi vonzópont lett volna, lenne a megyeszékhelyen.

Ma mindkét kép a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona. A Krisztus Pilátus előtt Charles Sedelmayertől Wertheimer Adolf műgyűjtő tulajdonába került. Tőle a Fővárosi Képtár 1939-ben vásárolta meg. A Golgotát Teplánszky Lajos vásárolta meg s tőle került az országos közgyűjteménybe.¹⁷

15. *Nyírvidék*, 1926. máj. 27.

16. Uo.

17. Munkácsy a nagyvilágban. Budapest, 2005. 231. o.

Bordé Katalin

A Nyíregyházi Rotary Club története

A nemzetközi Rotary mozgalom az USA-ból, Chicagóból indult el Paul Harris¹ ügyvéd kezdeményezésére. Célja „a köznek érdek nélküli önzetlen szolgálata” volt a különböző foglalkozási ágak képviselőinek együttműködésével és barátságával. A tagok szigorú körforgás szerint hetente találkoztak egymás irodáiban. Erről a rotációs helyszínváltásról nevezték el magukat Rotary Clubnak.²

Magyarországon Sidó Zoltán közgazdasági író, a Magyar Vámpolitikai Központ ügyvezető titkára alapította az első magyar egyesületet Budapesten 1925. október 29-én.³ A fővárost követve hamarosan sorra alakultak a vidéki Rotary klubok is. 1928-ban az egyetemvárosok: Debrecen, Szeged és Pécs; 1930-ban Orosháza és Hódmezővásárhely; 1931-ben Miskolc; 1932-ben Győr, Szolnok és Gyula; 1934-ben Nyíregyháza és Szombathely önzetlenül segíteni akaró polgárai szervezték meg a saját egyesületüket.⁴

1938-ig a 12 hazai klub működése, nemzetközi programokban való részvétele példás volt, de 1939-ben már csak három működött közülük. 1941 után pedig nem is volt kimutatható a tevékenységük, ezért az európai egyesületek ügyeit intéző zürichi Rotary-Office 1942. június 30-i hatállyal megszüntette a Rotary International tagságunkat. Így már csak formalitás volt 1944 nyarán a Magyar Közlöny betiltó rendelkezése.⁵

1934. január 14-én tartotta alakuló közgyűlését a tizenegyedik magyar egyesületként létrejött Nyíregyházi Rotary Club, amit a Rotary Nemzetközi Szervezete hivatalosan 1934. február 26-án jegyzett be a tagjai közé.⁶ Más városok klubjaihoz hasonlóan Nyíregyházán is a város elitje képviselte a mozgalmat, akik a következők voltak:

Bálint István, dr. háztulajdonos, ügyvéd, Bercsényi u. 3.

Baruch Jenő, a Nyíregyházi Cementáru-ipari Rt. ügyvezető-igazgatója, Széchenyi u. 41.

Csengery Tibor földbirtokos, okleveles gazda, Selyem u. 11.

Gaizler Gyula, dr. az Erzsébet kórház főorvosa, Kossuth L. u. 22.

Groák Ödön, a Magyar-Olasz Bank igazgatója, Horthy Miklós tér

1. Paul Harrist (1868-1947) a Rotary alapítóját később tiszteletbeli örökös elnöknek választották meg, és 1936-ban pedig Nobel-békedíjra jelölték. (*Magyar Rotary*, 1937. 2/1. p. 14-16.)

2. Sumonyi, 2008. p. 178-179.

3. Sumonyi, 2008. p. 180-181.; Szabó-Zallár, 1990. 9. p.

4. http://www.internetker.hu/rotary/images/letoltes/RC_tortenet_osszefoglalo.pdf. (2009. 05. 20.)

5. Sumonyi, 2008. 183. p.

6. V. B. 77. b. XI. 1527/1934.; *Nyírvidek Szabolcsi Hírlap*, 1934. jan. 15.; <http://www.indexkelet.hu> (2009. 05. 4.)

Horthy István, dr. nagybányai kir. közjegyző, prózairó, Kossuth L. tér 8.
Juhász Sándor, dr. a Nyíregyházi Takarékpénztár Egyesület igazgatója, Kótaji u. 14.
Komáromy Károly, a Villamossági Rt. igazgatója, Villanytelep
Kovács Dénes, dr. kir. közjegyző, Bessenyei tér 14.
Kovács Máté, a Kossuth Lajos Reál gimnázium tanára, Bencs László tér 7.
Mauritz Ottó gépészmérnök, a Májerszky Gépgyár társtulajdonosa, Széchenyi u. 15.
Márton László okl. mérnök, építési vállalkozó, Szabolcs u. 5.
Mikecz László, dr. vármegyei főjegyző, Nyírvíz Palota II./ 10.
Murányi László, dr. ügyvédi kamarai elnök, vármegyei főispán, Deák Ferenc u. 9.
Paksy István, dr. királyi ügyész, Géza u. 29.
Pisszer János építészvállalkozó, közgazdasági szakiró, Körte u. 7.
Polinszky Pál, dr. II. aljegyző, kulturális tanácsos, Deák Ferenc u. 30.
Pöstényi Márton, dr. törvényszéki bírósági elnök, Szabolcs u. 6.
Rácz Gyula, dr. pénzügyi tanácsos, Szarvas u. 8.
Szesztay András, dr. ügyvéd, vármegyei főügyész, Körte u. 9.
Szohor Pál városi főjegyző, majd polgármester, Luther-ház A épület
Szoller Aladár, az Angol Magyar Bank Nyíregyházi Fiókjának igazgatója,
 Széchenyi u. 3.

Ungár Béla textilkereskedő, az Ungár-féle Divatház társtulajdonosa, Széchenyi u. 1.

A Nyíregyházi Rotary Clubot 23 alapító hozta létre. Fennállása alatt az átlagos taglétszáma 22 fő volt. Az üléseit kéthetente tartotta. Ezzel egyedüli volt a magyarországi egyesületek között, mert a többiek heti gyakorisággal jöttek össze. A részvételi arány viszont épp ezért mindig a nyíregyháziaknál volt a legmagasabb: 75–80 százalékos.

A tagok szerda este 8 órakor találkoztak a Korona Szálló különtermében. A többnyire vacsorával egybekötött összejöveteleken először az előadásokra került sor, azután a titkár beszámolt a hazai és a külföldi klubok értesítéseiről, eseményeiről, majd az aktuális helyi kérdések kerültek napirendre. Végül ismertették a következő előadás időpontját, előadóját és témáját.

Az egyesület élete élénk volt, és társadalmi téren is kedvező fogadtatásban részesült. Szohor Pál kezdeményezésére jött létre, aki hamarosan polgármester lett, de találunk közöttük több képviselőtestületi és számos törvényhatósági bizottsági tagot is. Nekik köszönhetően kiemelt helyen foglalkoztak a várospolitikai, városfejlesztési kérdésekkel. A nyíregyházi rotarisok a miskolciakkal és a debrecenieikkel közös programokat szerveztek. Jó kapcsolatuk volt a pozsonyi, a kassai, valamint több angliai klubbal is.⁷

A tagság összetétele más egyesülethez hasonlóan időről-időre változott új jelöltek felvétele, költözés vagy kilépés miatt. Kezdetől fogva arra törekedtek, hogy a klubban Nyíregyháza üzleti életének és a városban üzőtt más tisztas foglalkozásoknak minél teljesebb legyen a képviselete. A tagfelvétel ajánlással történt. A felvételi díj 10, az éves tagsági díj 40 pengő volt.⁸ Ez az összeg egy kezdő tanár havibérének felelt meg. A nyíregyháziakhoz hasonlóan a többiek is a legjobb szállodákban, éttermekben találkoztak. Így érthető, hogy szinte kizárólag jómódú emberek tudták ezeket az anyagi terheket vállalni. Ha más városban időztek, kötelesek voltak részt venni a saját költségükön az ottani klub összejövetelén. A konferenciákra eljutni

7. Szabó-Zallár, 1990. p. 63–64.

8. Az egyes klubok díjtételei különbözőek voltak. Nem ismerjük mindegyikét. Viszonyításképpen közöljük néhány egyesületét. A szolnoki klubban a felvételi díj 5 pengő az éves tagsági díj 18 pengő volt, Szegeden és Győrben is mindkettő 40 pengő volt.

szintén sokba került. Például 1936-ban az Orosháza-Gyopárosfürdőn megrendezett első körzeti konferencia az útiköltséget nem számítva 33 pengő volt.⁹

Nyíregyházán összesen 32 rotaristáról tudunk. Öt év alatt kilencen csatlakoztak a klubhoz, és tizenhárman léptek ki onnan. A létszámukban az első változás már 1934 őszén bekövetkezett, amikor *Aradváry (Téger) Béla* hírlapíró felvették az egyesületbe. Ő volt az, aki a helyi napilapban (a *Szabolcsi Hírlapban*, majd a *Nyírvidek Szabolcsi Hírlapban*), ahol belső munkatárs volt, hírt adott a Nyíregyházi RC eseményeiről, tevékenységéről.

Groák Ödön hagyta el elsőként a klubot, miután a Magyar–Olasz Bank Nyíregyházi Fiókjának vezérigazgatójaként nyugalomba vonult 1934-ben, és Budapestre költözött. Ezzel alapszabályuk értelmében a tagsága is megszűnt. Az alapítók közül *Kovács Máté*, a titkár volt a következő, aki Debrecenbe költözése miatt 1935 februárjában megvált az egyesülettől. Az általa képviselt tanári hivatást 1935. november 27-én *dr. Belohorszky Ferenc*, a Kossuth Lajos Gimnázium oktatója töltötte be, akit 1936 elején már a titkári teendők ideiglenes ellátására is felkértek *dr. Gaizler Gyula* irányítása mellett. 1935 folyamán még három új foglalkozási ág képviselőt oldották meg, mert felvették *Fried Sándort* a Nyíregyháza-vidéki Kisvasutak igazgatóját, *Gábor Jenőt* a Nyíregyházi Termény- és Áruraktár igazgatóját és *Osgyáni József* patikatulajdonos gyógyszerészt.

1936 januárjában három jogász lépett ki a klubból: *dr. Mikecz László* vármegyei főjegyző, *dr. Szesztay András* vármegyei főügyész és *dr. Paksy István* királyi ügyész. Újabb tagként csatlakozott hozzájuk 1936. február 19-én *Bolgár László* főmérnök, a Felső-szabolcsi Tisza Ármentesítő Társulat igazgatóhelyettese, majd 1936 közepén *Papp Lajos* szállodás és vendéglős. *Dr. Pöstényi Márton*, a klub második elnöke, 1936-tól a Tiszaalóki Járásbíró elnöki tisztét töltötte be, így megszűnt a tagsága.

1937. szeptember 29-én nyert felvételt *dr. Sziklay László*, a Kossuth Lajos Gimnázium tanára. 1938 közepén utolsóként csatlakozott az egyesülethez *Weiszer Gyula* Evangélikus Leánygimnáziumi igazgató. Ugyanebben az időszakban heten léptek ki.¹⁰ Hárman az alapító tagok közül: *dr. Bálint István* ügyvéd; *dr. Horthy István* kir. közjegyző és *Pisszer János* építészvállalkozó. Négyen a későbbben felvettek közül: *dr. Belohorszky Ferenc*, *Gábor Jenő*, *Papp Lajos* és *dr. Sziklay László*. Ezzel 19 főre csökkent a létszámuk, ami fennállásuk fél évtizedének legalacsonyabb értéke volt.

Itt is évenkénti¹¹ ciklikusságot mutatott a tisztségek betöltése. Bár ugyanazok a személyek, ha nem is feltétlenül egymást követő években, de újra vezető pozícióba kerülhettek. A rendelkezésünkre álló adatok alapján a Nyíregyházi Rotary Club vezetősége a következőképpen alakult.

Elnökök és alelnökök

Szohor Pál volt az első elnök. Az egyesület az országban egyedülállóan két alelnököt is választott, bár az alapszabályok csak egyet tettek kötelezővé. Az első alelnökök *dr. Szesztay András* és *Szoller Aladár* voltak. Mindhárman igen szerteágazó tevékenységet végeztek. Ők képviselték az egyesületet kifelé, és a Rotary Clubok

9. Szabó-Zallár, 1990. p. 74–75.

10. Ennek oka a mozgalmukat ért jobboldali támadásokban keresendő.

11. Az első vezetőségi tagok 1934 januárjától, 1935. július 10-ig, az első tisztújító közgyűlésükig töltötték be tisztségüket.

Nemzetközi Szövetségével tartották a kapcsolatot. Az elnök intézkedett a konkrét ügyekben, összehívta a közgyűlést, az igazgatóság üléseit és az egyesület összejöveteleit. Akadályoztatása esetén az egyik alelnök helyettesítette.

Dr. Pöstényi Márton volt a második klubelnök, aki az 1935. július 10-én tartotta meg székfoglaló beszédét. Ugyanekkor *dr. Juhász Sándort* és *dr. Kovách Dénest* alelnöknek választották meg. Az elkövetkező három ciklusban ők voltak az elnökök. Kétszer, az 1936/1937-es és az 1938/1939-es időszakban *dr. Kovách Dénes*, az 1937/1938-as évben pedig *dr. Juhász Sándor*. Az 1936/1937-es periódusban *Komáromy Károly* töltötte be az alelnöki tisztelet *Mauritz Ottóval* együtt. Az 1937/1938-as ciklusban *dr. Polinszky Pál* és *Bolgár László* látták el ezt a feladatot.

Titkárok

A titkárnak nagyon fontos szerepe volt. Ő segítette az elnök, illetve a bizottságok munkáját, vezette az ülésekről szóló jegyzőkönyvet, és elkészítette a Nemzetközi Szövetség részére a működésükről szóló időszaki beszámolókat, kimutatásokat. A külföldi szervezetekkel tartotta a kapcsolatot, így nagyon jól kellett tudnia egy-két modern nyelvet.

Kovács Máté 1934 januárjától 1935 februárjáig tevékenykedett titkári minőségben. A külföldi klubokkal és a nemzetközi szervezeteikkel francia,¹² illetve német nyelven levelezett. Titkári tapasztalatai is voltak, mert 1928-tól részt vett az előző évben indított Nyári Egyetem munkájában, aminek 1933-ban a titkára lett.

Dr. Gaizler Gyula 1935 februárjától 1936. június végéig és az utolsó ciklusban volt a Nyíregyházi RC titkára. Ő külföldi egyetemeken és orvostani intézetekben tanult, ill. dolgozott. Ennek köszönhetően kiválóan tudott németül és angolul.¹³ 1936 első felében az ő irányítása mellett látta el ideiglenesen, majd az 1936/1938-as klubévekben hivatalosan is a titkári feladatokat *dr. Belohorszky Ferenc*.¹⁴

Háznagy

Valamennyi klubévben *Baruch Jenő* volt a háznagy, aki az összejövetelek rendezéséért volt felelős.

Igazgatóság, bizottságok

A hétfős igazgatóság a közgyűléstől kapott bizalmat, és annak határozatait hajtotta végre, továbbá intézte a klub ügyeit, ill. megválasztotta a tisztviselőket.

A tisztikarban találjuk az egyesület munkáját gördülékennyé tevő bizottságokat is, amelyeknek legalább három tagból kellett állniuk. Az alapszabály három bizottság felállítását mondta ki, a Tagfelvételi, a Program és a Számvizsgáló Bizottságét. Ez utóbbiban szereplők sem az igazgatóság munkájában nem vehettek részt, sem más tisztséget nem tölthettek be az egyesületben, és őket a közgyűlés választotta meg. A másik két bizottság elnökét és tagjait a klubelnök jelölte ki.

A magyar Rotary-mozgalom 1938 elején került válságba. Ennek előzménye a németországi klubok betiltása volt 1937 augusztusában, amit december 31-ig

12. A debreceni egyetem magyar-francia szakán végzett.

13. Rotarisként járt Angliában, Észak-Afrikában, Spanyolországban és Franciaországban.

14. Budapesten magyar-német tanári szakot végzett.

foganatosítottak. Ezt követően 1938 elején kezdődtek hazánkban is a támadások ellenük. Elsőként gróf Festetics Sándor, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt vezetője, országgyűlési képviselő 1938. február 16-án a belügyminiszterhez intézett interpellációjában a Rotary egyesületeket a szabadkőművesség fedőszerveinek titulálta. Mindezt az *Új Magyarság* február 18-i számában közzétett nyilatkozatában megerősítette. A *Nemzeti Figyelő* 1938. március 20-i száma is rágalmozó cikket közölt „*Rotary és a szabadkőművesség*” címmel. Ezek az 1938. évi jobboldali támadások odavezettek, hogy a rotarisok egymás után léptek ki a klubokból, így a mozgalom magyarországi önfeloszlatása megindult. Elsőként a győri klub oszlatta fel magát már 1938. április 15-én az összes tagjának kilépésével, de hivatalosan csak augusztus 29-én szűnt meg. Másodikként Debrecen, majd Orosháza és Szombathely rotarisai fejezték be a működésüket. Nem sokkal később a többiek is követték példájukat.¹⁵

Az országos tendenciával megegyezően 1938 közepén ebben az egyesületben is tömeges kilépés történt, ami végül odavezetett, hogy 1938. november 3-án a rendkívüli közgyűlés feloszlatta a Nyíregyházi Rotary Clubot. Erről dr. Kovács Dénes elnök írt jelentést dr. Borbély Sándor alispánnak 1938. november 22-én.¹⁶ A klub megszűntekor már csak 19 tagja¹⁷ volt, de közöttük találunk az első 23 rotarisból 14 főt.¹⁸ Vegyük figyelembe, hogy az alapítók közül négyen¹⁹ költözés miatt léptek ki, tehát nagyon kitartó, tenni vágyó emberekből jött létre 1934 januárjában ez az egyesület.²⁰

Irodalomjegyzék

- Dienes, 1939. Szabolcs vármegye. Szerk. Dienes István. Budapest, 1939.
 Häger, 1929. Szabolcsvármegye fejlődése és története. Szerk. Häger László. Nyíregyháza, (1929).
 Hunek, 1931. Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Budapest, 1931.
 Kenyeres, 1967–1994. Kenyeres Ágnes: Magyar életrajzi lexikon. Budapest, 1967–1994.
 Sumonyi, 2008. Sumonyi Zoltán: Magyar szabadkőművesek és rotariánusok. Budapest, 2008.
 Szabó–Zallár, 1990. Szabó Tibor–Zalár Andor: A magyarországi Rotary és szegedi vonatkozásai. Szeged, 1990.
 Weber, 1941. Magyar Rotary évkönyv. Szerk. Weber Tibor. Budapest, 1941.

Periodikák

- Magyar Rotary. A 82. körzet (Magyarországi) havi közlönye, 1936–1938. Fel. szerk. Benes Ferenc. Budapest, 1936–1938.
 Szabolcsi Hírlap. A Nyírvidék folytatása. Szerk. Garay Gyula. Nyíregyháza, 1933. jan. 1. – 1934. jún. 30.
 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap. A Szabolcsi Hírlap folytatása. Szerk. Garay Gyula. Nyíregyháza, 1934. júl. 1. – 1944. jún. 30.

Források

- Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár
 V. B. 77. Nyíregyháza rendezett tanácsú város (1929-től megyei város) polgármesterének iratai, 1872–1950.
Nyékyné Gaizler Judit magániratai
 15. Szabó–Zallár, 1990. p. 5., 39–40., 54., 104.
 16. V. B. 77. b. XI. 1527/1934.
 17. A Nyíregyházi Rotary Club utolsó tagjai: Aradváry (Téger) Béla, *Barabás Jenő*, Bolgár László, *Csengerly Tibor*, Fried Sándor, *Gaizler Gyula*, *Juhász Sándor*, *Komáromy Károly*, *Kovács Dénes*, *Mauritz Ottó*, *Márton László*, *Murányi László*, Osgyáni József, *Polinszky Pál*, *Rácz Gyula*, *Szohor Pál*, *Szoller Atadár*, *Ungár Béla*, Weiszer Gyula.
 18. Lásd őket az előző lábjegyzetben kurzívval jelölve!
 19. Kovács Máté és Paksy István Debrecenbe, Groák Ödön Budapestre és Pöstényi Márton Tiszalökre költözött.
 20. A klub működéséről és a tagokról további információ egy lektorálás alatt lévő nagyobb terjedelmű munkában lesz olvasható.

Internetes források

<http://www.indexkelet.hu> (2009. 05. 04.)

http://www.internetker.hu/rotary/images/letoltes/RC_tortenet_osszefoglalo.pdf. (2009. 05. 20.)

**HONORING 75 YEARS OF
MEMBERSHIP IN ROTARY INTERNATIONAL**

The Rotary Club of

Nyiregyháza, Magyarország

admitted 26 February 1934

**is recognised for its dedication to the Object of Rotary
and its commitment to the ideal of Service Above Self.**

Date 26 February 2009

D.K. Lee
President, Rotary International

Tatai Zoltán

A pöttyös labdától a pneumatikáig

Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából (4.)

Cikksorozatunkban *dr. Tatai Zoltán* közgazdász eleveníti fel személyes emlékeit, tapasztalatait, amelyeket az Országos Tervhivatal területfejlesztéssel foglalkozó munkatársaként megyénkben szerzett az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes években.

Az első igazán nagy, országos jelentőségű ipari beruházás az 1960-as évtized elején valósult meg Szabolcsban, Nyíregyházán.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, jelesen Nyíregyháza talán legjelentősebb ipari beruházása. Az ország gazdaságilag elmaradott térségei felzárkóztatásának, a vidéki ipartelepítések sorában a gumigyár felépítése kiemelkedő jelentőségű volt. E létesítmény megvalósítása az ipartelepítési programoknak egy jellegzetes és eredményes típusa. Az egykori történetek leírása azért is célszerű, mert az 1960–1980-as évek általános gazdaságtörténelmét is jól szemlélteti.

A gumiiparról általában

A gumiipar a magyar iparnak mintegy az egy százalékát reprezentálta, jelentősége azonban a volumenénél lényegesen fontosabb, mert kulcsszerepet töltött be a gazdaságban, különösen a közlekedésben és a mezőgazdaságban. Egyes gyártmányai ipari termékek fontos elemei. Bár az alapanyag külföldi eredetű, de a hazai termelés a lehozott nyersanyag értékénél lényegesen nagyobb importot váltott ki. Az iparág kulcsfontosságát a gazdasági-politikai vezetők felismerték és a fejlesztéshez szükséges beruházásokat, az importot is – ha nem is mindig zavartalanul, de – biztosították. Ebből következett, hogy a második világháború utáni évtizedekben a gumiipar a leggyorsabban fejlődő iparágak közé tartozott. Ugyanakkor a tervszerű ipartelepítési program megvalósításának is egyik jellegzetes része volt, amelyben az eredmények, a problémák, nehézségek is jól megmutatkoztak. Ezért érdemes a nyíregyházi gumigyár építésének bemutatása közben az iparág egészére is kitérni.

A gumiipar a fiatal iparágak közé tartozik, és néhány kisebb üzemtől-javítótól eltekintve egészen az 1950-es évek végéig a fővárosban helyezkedett el, nagyrészt sűrűn beépített lakóövezetekbe beékelődve. Ezért amikor a Kormány Gazdasági Bizottságainak 10155/1959. sz. határozata alapján a fővárosi üzemeket a fejlesztetőségi szempontból kategóriákba sorolták a nagy gumigyárakat, a nem – vagy

csak korlátozottan – fejleszthetők közé sorolták. A Pálma Gumigyárat, amely lakóházak közé ékelődött, erősen szennyezte a környezetet, megszüntetésre, ki-telepítésre ítélték.

A gumiipart a termelési tényezők, a nyersanyag, az energia stb. nem igazán kötötték a fővároshoz, a meglévő termelőbázisok, a szakismeret, a vezetők kapcsolati rendszere azonban erős kötődést jelentet. Ezért a nagyarányú fejlesztésekből, amit csak lehetett, a vállalatok vezetői a meglévő bázisokban igyekeztek megvalósítani. Ennek ellenére országosan is jelentős vidéki ipari beruházások jöttek létre a gumiiparban, elsősorban Szegeden és Nyíregyházán.

A Pálma Gumigyár agilis vezetői, amit csak tudtak, és ameddig lehetőségük engedte, mindent a Lenhossék utcai üzemükben igyekeztek tartani, míg a „rejt-hető” fejlesztésekre is törekedtek. Ugyanis termékeik kelendőek és gazdaságosan előállíthatók voltak. A lakosság életszínvonalának emelkedésével, az életszemlélet változásával rohamosan nőtt a gumimatracok, a játékok stb. iránti igény. Bármen-nyire is furcsának tűnik, ezek a zsúfolt, korszerűtlen, alacsony színvonalú szociális ellátását biztosító üzemek viszonylag alacsony költséggel termeltek. A környezet károsítása nem jelentett költséget a vállalatnak. A vállalat a vidékre történő ki-telepítést igyekezett halogatni, ameddig csak tudta. A termékei iránti igények – a vállalati vezetők érdekeit elsődlegesnek tekintve – a szükséges fejlesztéseket a közelbe, a területfejlesztésben nem preferált térségbe, Vácra vitték. A váci telephely egyetlen iparági, országos programban sem szerepelt. A vállalat a kisebb vállalati körben megvalósítható beruházásokkal több lépcsőben hozta létre ezt a bázist a helyi-területi szervek támogatásával az iparági szervezetek elnéző támogatásával. Az idők folyamán a Vácra települt gumiipari üzem is számottevő egységévé vált.

Ez idő tájt a gumiiparban is, mint az országban általában, nagyvállalati rendszer jött létre. Az összes állami gumiipari vállalatot az Országos Gumiipari Vállalatba (OGV) vontak össze, a későbbiek folyamán ennek keretében alakult az iparág, az egyes üzemek sorsa. A gumiipar első vidéki nagy termelő egységes országos beruházás révén az 1960-as évek elején Szegeden jött létre. Elsősorban a műszaki gumiáruk termelésére hozták létre. Az itten fejlesztési lehetőségek a gumiipar igényeit, még a fővárosi bővítések rekonstrukciós fejlesztések mellett sem elégítették ki. Újabb nagy gumiipari bázis kiépítésére volt szükség – ez jött létre Nyíregyházán.

Labdagyártás Nyíregyházán

Nyíregyházán a gumiipar megjelenése a pöttyös labda gyártásával kezdődött, de mint mindennek, így ennek is voltak előzményei. Az 1950-es évek elején hazánkban több olyan termelőtevékenységgel próbálkoztak, amelyek nem hoztak sikert, nem vezettek a várt eredményre. Ezek közé tartozott a biogáz termelési kísérlet is. Tudomásom szerint Nyíregyházán a Talajerő-gazdálkodási Vállalat próbálkozott a bioenergia hasznosításával, biogáztermelő-üzemet létesítettek a későbbi gumigyár területén. Ez a kezdeményezés a tapasztalatlanság, a türelem hiánya, valamint a gazdaság-politikai változása miatt végül is kudarccal végződött. A földszintes, barakkszerű téglapépületek kihasználatlanokká váltak.

Az 1950-es évek végén a térségben a munkaerő-felesleg egyre nyomasztóbbá vált.

A gyors iparosítási programokban az arra alkalmas kihasználatlan épületek ipari hasznosítását is szorgalmazták. A megyei, városi vezetők is szorgalmazták a meglévő és kihasználatlan épületek ipari célú felhasználását új munkahelyek létrehozása érdekében. A helyi ipari vezetők kapcsolatba kerültek a fővárosi gumiiipari vállalatokkal, és beruházással könyvjóváírással átvett régi, elavult, de még használható gépekkel előállítható gumiiipari termékeket kezdtek gyártani, például a villanszerelők által használt szigetelőszalagot és a pöttyös labdát.

Ez a kis ipari kezdeményezés a városban nem mindenkinek tetszett. Ebből adódhatott, hogy abban az időben az MSZMP második embere, *Marosán György* a városban járt és nála bejelentették, hogy a városban „fekete” beruházásból gumiiipari üzemet hoztak létre. A feljelentés elkerült az Országos Tervhivatalhoz, ahonnan az Ipari Főosztály képviselőjében a helyiipar csoportvezetője, *Stark Antal*, a helyiipari osztály munkatársa kiszállt, és megvizsgálták a bejelentést. Megállapították, hogy a helyi forrásból, a milliós beruházás nem igazán szakszerű és korszerű, és a jogszerűsége is gondot okoz. Azonban azt is megállapították, hogy nagyon fontos cél érdekében, a helyi foglalkoztatás növelését kívánták szolgálni és a közreműködőket nem egyéni érdek, hanem a közös cél vezérelte. A vizsgálat azzal zárult, hogy a további fejlesztés szakszerűbbé tételét, legalizálását segítették.

Korszerű gumigyár épül

Az első, nem igazán szakszerű és jelentős lépés után azonban a gumiiipar nyíregyházi ügye új vágányra került. Ehhez a nem éppen jóindulatú bejelentés akaratlanul is hozzájárult. Ebben az időben a vidéki ipari fejlesztés meggyorsítását elősegítő, azt szolgáló forrást hozott létre a kormány, az úgynevezett ipartelepítési külön keretet. A kormány döntése alapján az állami minisztériumi és tanácsi ipar vidéki bázisainak, a fővárosi ipari tevékenység vidékre telepítéséhez 220–200 millió forintot biztosított a jóváhagyott terven felül. Ez akkor a szocialista táboron belül egy sajátos – mai kifejezéssel hungarikumnak is tekinthető – módszer volt. A tervgazdaságon belül egy terven kívüli, viszonylag szerény, de mégis jelentős forrást biztosított az ipartelepítések meggyorsításához, az esetleges vidéki többletköltségek fedezésére.

Nos, az 1960-as évek elején ebből az ipartelepítési külön keretből az OT Területi Főosztálya 20 millió körüli összeget adott. Ezt a Nehézipari Minisztérium megtoldotta néhány millióval a saját tartalékából és nagyrészt a fővárosi vállalatoknál leszerelt és felújított gépek áthelyezésével most már minden szempontból szabályos beruházással új gumigyár jött létre Nyíregyházán. Így viszonylag kicsi, de építésetileg, szociális ellátást is biztosító, műszaki technikai színvonalát tekintve is elfogadható üzem szerveződött, a vegyipari-gumiiipari ágazat adottságait tekintve alacsony költséggel. Az akkor 200–300 főt foglalkoztató üzem látványa az optimista térségfejlesztő, ipartelepítő szakemberek számára már akkor sejtette, hogy itt egy nagyobb fejlesztés első lépését tettük meg, ismerve – legalább is részben – a gumiiipar előtt álló grandiózus terveket. Ebben a fejlesztés első lépésének a kimunkálásában a számottevő szerepe volt *Huszár Andornak*, az OT Ipari Főosztálya dolgozójának – aki később a TVK vezérigazgatójaként vált országosan ismertté –, és e sorok írójának.

Sikertörténet Nyíregyházán

A következő évek a hazai gumiipar és különösen Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár megye ipari fejlődésének, de az országnak is igazi sikertörténetét hozták. Ebben több tényezőnek volt szerepe. Az ország ipara gyorsan növekedett, ezen belül a vegyipar az országos átlagot meghaladó ütemben bővült. A vegyiparon belül a kulcsfontosságú iparág, a gumiipar az ipar több ágazata számára termelt kiemelten fontos termékeket, a közlekedés, a mezőgazdaság, a lakosság részére készített alapvető jelentőségű és egyre növekvő igényeket kielégítő cikkeket. A rohamosan növekvő igények kielégítéséhez igen nagy import behozatalára vagy a hazai gyártás fejlesztésére volt szükség. A Kormány a hazai gyártás fokozása mellett döntött. Az ehhez szükség beruházási forrásokat biztosította. Az iparág soha nem látott fejlesztési-beruházási lehetőséghez jutott.

A Nyíregyházán megletelepedett gumiipar az első perctől kezdve élvezte a helyi állami-társadalmi szervek kiemelt támogatását-szeretetét. Az üzem vezetése a munka szervezésével, irányításával a szakmunkások képzésével, összességében sikeres tevékenységével elismerést szerzett az országos vállalattá szerveződött központban, a minisztériumban.

A gumiipar – mint láttuk –, korábban a fővárosban helyezkedett el, az 1980-as évek végére a nagy értékű növekedés közben a létszám közel fel arányban vidékre tevődött. A fővárosi gyárak, a műszaki gumigyár, a központi gyár az egyre nagyobb gondot okozó munkaerő-hiány ellenére rekonstrukciós fejlesztésekkel korszerűbb technika-technológia meghonosításával rohamosan növelték a termelésüket. A vidéki gyárak fejlesztését, különösen a nyíregyházinak, jelentős mértékben a kedvezőbb munkaerő adottságok motiválták. Nyíregyházán a létszám bővítésének lehetőségei korlátlanok, a munkabérek is alacsonyabbak voltak. Nyíregyházán 1970-ben az átlagbér az Országos Gumiipari Vállalat átlagbérének 83%-a, a legmagasabb bért fizető fővárosi gyárának pedig a 75 százaléka. Ugyanakkor a nyíregyházi gyárban dolgozók a helyi viszonyok között legjobban keresők közé tartoztak, a gumigyár jó és biztos keresetet, megélhetést nyújtott dolgozóinak.

Megemlítendő még, hogy a gumiipar, az O. G. V. jelentős hazai és külföldi sikere, az elmaradott térségek fejlesztésében elért eredménye a hazai gazdaság, az ipar általános növekedésének részét képezte. Ebben fontos szerepe volt a termelőérők, az ipar tervszerűbb területi elhelyezésére irányuló – a valóságban nem mindig következetesen érvényesülő – erőfeszítéseknek, a kormányzati döntéseknek is.

Még valami, talán mellékesnek tűnő megjegyzés. Az O. G. V. vezetői jó kapcsolatokra törekedtek a helyi és országos politikai vezetéssel is. A jó vállalati eredmények mellett ez is hozzájárulhatott a sikerhez.

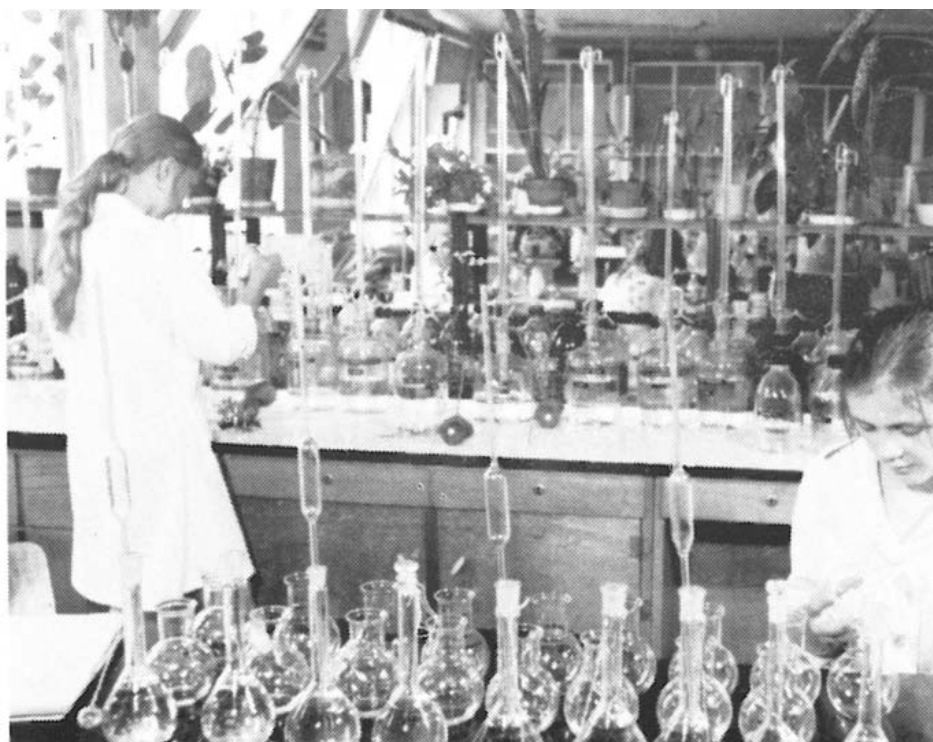
Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a fővárosban egyre inkább nyomasztó munkaerőhiány, a Nyíregyházán korlátlan területi, és létszámbővítési lehetőség, az említett helyi vezetés sikere azt eredményezte, hogy több lépcsőben, országos jelentőségű beruházás valósult meg Nyíregyházán. A nyíregyházi Gumigyár az ország nagy termelőegységei közé küzdötte fel magát. Ez a sikertörténet lényegében a rendszerváltozásig töretlenül felfelé ívelt. Ennek a részletes megrajzolása meghaladja ennek az írásnak a kereteit, de mindenképpen megörökítésre kívánczok.

A gyár fénykorában közel háromezer embert foglalkoztatott, termékei a világ sok országába eljutottak, Nyíregyháza Szabolcs-Szatmár megye legnagyobb és legkorszerűbb gyára lett. A gyár vezetője, *Gergely Ferenc* nyugdíjas éveiben is

büszkén tekinthet vissza: a nehéz küzdelmek révén, de a vezetése alatt létrejött, sok eredményt-dicsőséget szerzett ipari alkotásra.

Az emlékezés befejezése előtt tisztelettel gondolok azokra a lelkes, erőfeszítést nem kímélő nyíregyházi szakemberekre is – *Kocsis Lászlóra, Fodor József*re, *Cs. Nagy Istvánra, Kuhár Andrásra* és másokra –, akik a gumigyár létrehozásának, fejlesztésének részesei voltak. Megelégedéssel gondolok vissza arra az időre, amikor Nyíregyházán a gumiipar meghonosításában, az első, akkor korszerűnek tekinthető beruházás létrejöttében, az ipartelepítési külön keretből történő megvalósításában jelentős lehetett a szerepem, és kissé a későbbi nagyobb fejlődésnek is megalapozó részese lehettem. A gyár későbbi fejlődését is figyelemmel kísértem, egyetemi tanítványaimmal, külföldi kutatókkal felkerestem, és mint a vidéki iparosítás eredményét bemutattam.

Remélhetően a Nyíregyházi Gumigyár, ha nem is gondok nélkül, de az új körülmények között is helyt tud állni és még hosszú ideig sok helyi, és környéki lakosnak tud munkahelyet biztosítani és szolgálni a város, az ország gazdasági-társadalmi érdekeit.

Laboratórium a nyíregyházi gyárban

A nyiregyházi gumigyár az 1970-es évek közepén

**Gumimatrac-gyártósor
Nyiregyházán**

emlékezés

Sipos Ferenc

A forráskiadást tekintette élete legfőbb szakmai céljának Végső búcsú Bánkúti Imre történész-muzeológustól

A *Ki kicsoda?* életrajzi lexikon adatkérő lapjára, a kiemelt téma megjelölését kérő rovatba ezt írta: *a Rákóczi-szabadságharccal kapcsolatos kutatásai. Aztán hozzáfűzte: a magyarságról alkotott kép formálása az emberekben. Ez a félmondatnyi önvallomás rejtett üzenetként hatott a tények, adatok között.*

Bánkúti Imre Battonyán született 1927. október 8-án. Szegeden járt egyetemre. Tanulmányait magyar-történelem szakon fejezte be 1950-ben. Ezt követően tanított: az alma mater történelmi intézetének alkalmazásában tanársegédként, adjunktusként, majd 1958-tól középiskolában: az óbudai Árpád Gimnáziumban. 1961-től tudományos munkatársként dolgozott a Magyar Nemzeti Múzeum újkori osztályán, melynek 1972-ben vezetője lett. Közben, 1970-ben megvédte kandidátusi értekezését. 1983-tól 1988-ig, nyugdíjba vonulásáig a Budapesti Történelmi Múzeum főigazgató-helyettese volt. Több történelmi tárgyú kiállítást rendezett.

Önmagáról, vágyairól, terveiről Bánkúti Imre ritkán nyilatkozott. Így aztán még azt sem lehet pontosan tudni, hogy mikor, milyen megfontolásból választotta kutatási témájaként a Rákóczi-szabadságharcot. (Talán az 1949-ben a szegedi egyetemre került fiatal tanár, Heckenast Gusztáv irányította figyelmét erre a korszakra. 1950-ben ugyanis ő, a Rákóczi-szabadságharc későbbi kiváló történésze bírálta el Bánkúti Imre szakdolgozatát.) E témakörben viszonylag későn, 1963-ban jelent meg a Magyar Nemzeti Múzeum évkönyvében Bánkúti Imre első tanulmánya: *Gazdasági irányítás és centralizáció a Rákóczi-szabadságharcban (1703–1711)*. Kezdetben évkönyvekben, folyóiratokban publikált. Első önálló kötete 1975-ben jelent meg az Akadémiai Kiadó Értekezések a történelmi tudományok köréből (új sorozat) 78. darabjaként: *A kurucok első dunántúli hadjárata (1704. január–április)*.

Legjelentősebb műve, a kandidátusi értekezése csak 21 évvel a védés után, 1991-ben juthatott el az olvasókhhoz. Címe: *A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái (1703–1711)*. A szerző hét nagy témakört vizsgált: Gazdaság és hadsereg; A gazdasági irányítás szervezete és politikai alapjai; A hadtápszervezet; Pénz- és adóügyek; A bányászat; Az ipar; A kereskedelem. Ez a monográfia szigorú szembenézés a tényekkel, leszámolás az illúziókkal: a török háborúban kimerült, a gazdasági és társadalmi fejlődésben lemaradt, s 1703-tól újra hadszíntérré váló ország képtelen volt előteremteni az erőforrásokat a képzeletbeli, független, rendi-nemesi Magyarország létrehozására – nem sikerült a császári haderővel egyenértékű, modern nemzeti hadsereget kiállítani. A nyolc évig tartó, egyre reménytelenebb küzdelem

elviselhetetlen terheket rótt a lakosságra. (Az 1704-ben bevezetett rézpénz hamar elértektelenedett: súlyos gazdasági és társadalmi konfliktusok forrásává vált. A francia segélypénz a háború végére elapadt. A kezdetben eltörölt adóztatást később vissza kellett állítani. Bánkúti Imre Bercsényi Miklós rezignált megjegyzését idézte, aki már 1708-ban szót emelt Rákóczinál a szegénység nyomorgatása miatt: „*méltán tapasztaljuk most átkát annak, az kiért fegyvert fogni mondattunk*”. Saját szavaival pedig így összegzett: „*a nemzeti, függetlenségi célokat kitűző felkelés a gazdasági tényezők kényszere alatt visszajutott a kirótt terhek mennyisége és az alkalmazott módszerek terén ugyanoda, ahol a felkelést kiváltó abszolútizmus tartott*”).

Bánkúti Imre a forráskiadást tekintette élete legfőbb szakmai céljának. Jóllehet tudta, hogy nemcsak a közvélemény, de a tudomány irányítói is lebecsülik az efféle tevékenységet, s azzal is tisztában volt, hogy a történelmi dokumentumok közlése igen magas színvonalú felkészülést igényel. Miért vállalta hát az időt rabló kutatást, adatgyűjtést, a sajtó alá rendezés ezernyi nyűgét?! Mert meggyőződésévé vált, hogy a forráskiadás mind a történettudomány, mind a nemzettudat alakításában igen fontos szerepet játszik. De azt is tapasztalta, hogy az iratanyag nemcsak hanyagságból, közömbösségből pusztul, ki van téve a szándékos megsemmisítés veszélyének is. 1992-ben nyíltan kimondta egy forráskiadvány – *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból. Kecskemét város és környezete, I.* – elé írt Bevezetésben: „*az I. világháborút követő »békekötések« következtében a magyar levéltárak százai, ha nem ezrei kerültek olyan politikai hatalmak fennhatósága alá, amelyeknek éppen annak az eltagadása volt a céljuk, amit ezek a levéltárak bizonyítottak. A magyar megyei, városi, mezővárosi, intézményi, egyházi, iskolai, vállalati, családi (főnemesi, nemesi, polgári, sőt paraszti) levéltárak kerültek ki a nemzeti tudomány és tudat vérkeringéséből. Ma már örülünk, ha kutatásuk egyáltalán lehetséges, de sajnos sok esetben fizikai létükért is aggódni kell. A nacionalizmus egyik legsúlyenteljesebb vonása a más népek múltjának tagadása, a bizonyítékok meghamisítása és megsemmisítése.*”

A miéltre Bánkúti Imrénének volt egy megrázó erejű személyes élményből fakadó válasza is: „*E kötet összeállítójának szomorú alkalma volt 1956 novemberében megtekinteni az Országos Levéltár ismét összelőtt, leégett raktárait, térdig érő irathamuba járva, a megszenesedett fasciculusok közt botorkálva, múltunk emlékeinek pótolhatatlan megsemmisülése felett – a szó szoros értelmében – sírni, s megfogadván akkor, hogy a forráskiadást élete legfőbb szakmai céljának tekinti.*”

Fogadalmát hihetetlen erőfeszítések árán, nagy-nagy szorgalommal, kitartással tartotta be. Az 1703–1711 közti időszakból alighanem ő publikálta a legtöbb forrást Thaly Kálmán óta. 1976-ban jelent meg, s alapvető kézikönyv lett a *Rákóczi hadserege, 1703–1711* című összeállítása. Az iratokat hét témakörbe rendezve tárta az olvasók elé, rövid bevezető tanulmányok kíséretében. A korabeli Erdély történetének tanulmányozásához nélkülözhetetlen *Az Erdélyi Consilium leveleskönyve és iratai, 1705, 1707–1710* című, 1985-ben publikált forráskiadványa. (Ha már Erdélynél tartunk, Bánkúti Imre rendezte sajtó alá, látta el jegyzetekkel, bevezetővel 1983-ban a korszak nagyhatású történetírója, *Cseri Mihály: Erdély históriája [1661–1711]* című munkáját is.) Nemcsak levéltárakban kutatott, magángyűjteményben lévő iratokat – félve, hogy ezek idővel követhetetlenül szétszóródnak – is közreadott 2007-ben: *Dézsma-bérlés, hadellátás, katonaaállítás. A Rákóczi-szabadságharc hétköznapijai a „tót impériumban”*. (Egy magángyűjtemény dokumentumai: 1692, 1704–1706).

Kiválóan tudott latinul. *Pulyai János: Szatmári békeség* című művének magyar nyelvű változatát úgy rendezte sajtó alá 2007-ben, hogy annak itt-ott nehezen

értelmezhető szöveget összevetette a latin nyelvű változattal is, és jegyzetben kiigazította! (Pulyai János ugyanis először latinul készítette el munkáját – magyar nyelvű iratokat fordított latinra –, majd ezt a szöveget ültette át magyarra!) Jellemző szorgalmára, munkabírására, hogy tekintettel volt a Szalay László által közreadott szövegváltozatra is, sőt a Pulyai által Károlyi Sándortól kölcsönkért, felhasznált iratokat is felkutatta a Károlyi-levéltárban, s közölte jelzetüket.

Bánkúti Imre sokoldalú történész volt: készített kiállítási katalógusokat, írt könyvrecenziókat, beszámolót történészkonferenciáról, rövid életrajzokat, helytörténeti tanulmányokat, sőt még forráskiadványok egész sorával is segítette a helytörténészek munkáját. Ezeket ugyancsak nagy műgonddal készítette el. (1973-ban arra is vállalkozott, hogy mások által összeállított forrásgyűjteményhez készítsen jegyzeteket, mutatókat: *Rákóczi Tükör, I-II*. Szomorúan vette tudomásul, hogy ez a kiadvány változatlan formában jelent meg újra 2004-ben – szeretne volna felfrissíteni, új kutatási eredményekkel kiegészíteni a jegyzetapparátust...)

Igen sokat köszönhet neki Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Heves, Somogy, Szolnok, Tolna, Pest és Veszprém megye, Kecskemét és környezete, a Dunántúl, a Duna-Tisza köze, a Kiskunság, a hajdúvárosok, Gyula, Pápa, Pécs, sőt még a történelmi Magyarországól részben vagy egészben elcsatolt megyék (Abaúj-Torna, Gömör-Kishont, Maramaros) és városok (Érsekújvár, Kassa, Rozsnyó, Szatmárnémeti) helytörténészei is tények, adatok gazdag tárházára lelhetnek műveiben. Ami pedig a mi régióinkat illeti, helytörténészeink haszonnal forgathatják a Sorsdöntő történelmi napok sorozat 6. köteteként 1981-ben megjelent, *A Szatmári béke* című kismonográfiáját, az 1991-ben kiadott *Dokumentumok a szatmári béke történetéhez* című forráspublikációját és *Pulyai János* már említett, általa sajtó alá rendezett *Szatmári békesség* című művét. A *Szabolcs-Szatmári Szemle* 1973/3. számában olvasható az *Adatok Szatmár várának ostromához, 1703–1705* című összeállítása, a *Jósa András Múzeum Évkönyvében* (XXXIX–XL. kötet) pedig Károlyi Sándor két írását publikálta 1998-ban.

* * *

Az életút véget ért, ismert immár az utolsó életrajzi adat is: Bánkúti Imre 2009. február 22-én hunyt el. (Hamvasztás utáni búcsúztatása a Rákospalotai temetőben március 17-én volt.)

Imponálóan gazdag életművet hagyott ránk. Tisztelői, tanítványai, barátai 2002-ben 75. születésnapján tanulmánykötettel köszöntötték: *Írott és tárgyilagos emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára*. Ebben kapott helyet az 1948–2001 között megjelent műveinek terjedelmes, kilenc oldalas megtöltő bibliográfiája, 80. születésnapjára pedig a *Hadtörténelmi Közlemények* 2007/4. számában jelent meg ennek háromoldali folytatása az újabb művekkel (2001–2007). Mindkét összeállítást Mészáros Kálmán készítette.

Szinte élete utolsó pillanatáig szívós kitartással dolgozott. Még sajtó alá rendezett egy szülőföldjének szánt forrásösszeállítást – *Iratok a Rákóczi-szabadságharc tiszántúli történetéhez (1692–1742)* –, de a *Békés Megyei Múzeumok Közleményeiben* megjelenő publikáció szerkesztői jegyzete már a haláláról tudósít.

Az életút véget ért, de az életmű továbbra is lezáratlan. Megjelenésre vár még a latinról magyarra fordított Bivolínyi-napló – Bivolínyi István Ebergényi László császári tábornok titkára volt, feljegyzései fontos adalékok a szatmári béke történetéhez –, a jászberényi Jász Múzeum adattárában őrzik a *Dokumentumok a Jászság történetéhez, 1587–1706*. című kéziratát. És a hatalmas hagyatékából is kerülhetnek még elő publikálásra alkalmas munkák.

Csak a test halt meg, az alkotószellem itt maradt közöttünk.

szemle

Szomszédolás a szatmári szellemi tájakon

HÍRLAP KÖNYVEK

A *Szatmári Magyar Hírlap* tulajdonosa – Szilágyi Ferenc vállalkozó – azon önzetlen mecénások sorába tartozik, akik anyagi áldozattal kívánják segíteni a szatmári művészeti–kulturális élet fejlődését, kibontakozását. E nemes igyekezet keretében született meg a gondolat, hogy a napilap kulturális–irodalmi–művészeti melléklettel ajándékozza meg olvasóit. A *Szamos* előbb a laptestbe beépítve jelent meg, jelenleg attól függetlenül kiadványként jut el az előfizetőkhez, a lap vásárlóihoz.

A benne megjelenő értékes anyagok szülték az újabb ötletet: *Hírlap Könyvek* sorozatcímmel vállalják fel a Szatmár megyéhez kötődő szerzők munkái kiadását, ily módon kapcsolva be e régió alkotóit, tudományos kutatóit a magyar kultúra szellemi áramkörébe. Kiadásukra előbb a Szatmári Magyar Hírlap, majd a Szilágyi Ferenc elnöklétével működő Scriptor Alapítvány vállalkozott. 2007 és 2009 között tizenkét kötet jelent meg, ékesen bizonyítva a szomszédos megye színes, változatos szellemi potenciálját.

Az alábbiakban e kiadványokat ismertettük meg megyénk olvasóival, ezzel is bővítve a két határmenti megye – Szabolcs–Szatmár–Bereg és Szatmár – kapcsolatrendszerét, erősítve azokat a szálakat, amelyek a jövőben még erőteljesebben köthetnek bennünket egymáshoz. A könyveket tematikai csoportosításban mutatjuk be.

Szépirodalom

Debreczeni Éva

Vakondsirály

A bátrabbnál bátrabb, merészebbnél merészebb fogalmi és nyelvi lelemények hosszú sora ad Debreczeni Éva könyvének különleges vonzerőt, értéket. Az első oldal szöbögáncsai – országrólszakadt, semmirekelek, sósperc, tENYÉSZET, vágyadó, rosszul bírom az éhenhalást, egyre hosszabb a semmi, belhontalan állampolgár... – mintegy felkészítenek bennünket, olvasókat a kötet későbbi írásaira jellemző gondolati és nyelvi asszociációkra. De verseiben és abszurdkáiban, álomtörténeteiben és meséiben, novelláiban, esszéiben és publicisztikáiban, humoros írásaiban és szatíráiban, paródiáiban és az egészen kis regényében korántsem csak erről van szó! A nyelvi lelemény a mélységet és a magasságot, a valóságot és az álmat, a realitást és annak fonákját gondolati sikokban, az élet látható és rejtett zugaiban való elmélyülés révén jeleníti meg, nem egyszer finom erotikával színezve tárja elénk. Írói világának egyéni vonásait érzékeltetik a szokatlan költői képek, látomások: itt „víz buggyan a mőzesi betonból”, „hasogató medencéből tétova vers nyújtja ki lábát”, „hasad a hajnal meg a tudat”, „kósza lélek kóborol a saját maga szobra körül”, „nincs rá tanú, légből kapott e gyanú, de már nem elég e lég!”... – szemelgethetjük, csipegethetjük a vége–hossza nincs játékos szóalkotásokat, melyek a hősök

lelki világára, környezetére, a hétköznapi események vagy elvont gondolatok képes kifejezésére, konkrét megjelenítésére szolgálnak. Írásainak erénye a tömörítés. Publicisztikai, humoros és satirikus írásai a közéletet foglalkoztató kérdéseket – „megannyi szálla a fültőben” – jelenítik meg, kihegyezett elmével és tollal.

A Vakondsirály szerzője a *Szatmári Magyar Hírlap* munkatársa. Miként mondja egyik novellahőse? „Mert azért mégis az az író, aki ír.” Debreczeni Éva könyvet írt. Immár a másodikat. Írt – író lett.

Színes borítója Pusztai Péter és Georgeta (Kanada) jelzi, megelőlegezi a kötet írásainak modernségét.

EuroPrint Nyomda, Szatmárnémeti, 2007.

Paizs Tibor

A kolozsvári hóhér

A rendhagyó útirajz írója költőként indult. Első kötete – *Keréknyom* – 1968-ban jelent meg, 1976-tól kezdődőleg a *Szatmári Hírlap* munkatársa volt. A nyolcvanas években áttelepült alkotó kilencedik könyvében a prózaíró erényei mutatkoznak meg.

Erdély élete része maradt, hova lelke mélyén mindig visszavágyik. XXI. századi peregrinusként tér haza, maga szponzorálta Honfoglalási Emléktúrára. Nyitott szemmel és nyitott szívvel, kezében tollal, mely hozzásegíti ahhoz, hogy kibeszélje magából az elébe táruló látvány szépségét, a megvallatott múlt tanulságait, színét és fonákját mindannak, amit ez az áldott és sorsverte föld nyújt fiainak. Utazásának kifejezett indítéka: „... szülőházát és házat felidézni, emlékekbe szenderegni, megsejteni a régmúltat, s hírül venni a jövőndöt.”

Obsitra érdemesült Ladájával kel útra. Utazás térben és időben, Nagyváradtól a Bihari hegyeken át Erdélybe, a Mezőségrre, Szászföldre, a Székelyföldre, a Maros és a Szamos mentére, Partiumba és Bánátba vezet az útja, a történelem és a jelenkor ösvényein. Gyermekek- és

ifjúkora megannyi emléke tolul eléje. A természet csodái, szépségei ma is megigézik. Településeink arculata, népességének fogyása a kétségbeesés felé sodorja. Az elárvelt, kiüresedett, máladozó falú templomok a megtartó hitet ébresztik benne. A történelem véráztatta útjai, emlékei dantei pokol kinjaihoz hasonlíthatók. A Kalotaszegen az egykézés előrevetődő jövőndöje, a Házsongárdi temetőben a hajléktalan halottak kísértetjárása, a mezőségi árva magyarok világa, a régi rangjának morzsáit fogyasztó Brassó, a majtényi sikon letörött zászló, a 48-as tábornokok aradi vesztőhelye... megannyi sötét bugyra Erdély történetének. Az ellenpóluson ott találjuk az erdélyi kultúra megidézett nagyjainak portréit, erőt s hitet sugárzó tekintetét, a székelyek ezermesteri hajlama, fogékony elméje, sajátos logikája ismeretéből fakadó önbizalmat, Bőjte Csaba gyermekmentő szolgálatát, a torockói Székelykő mögül kétszer kibukkanó Nap sugallta, keltette reményt és feltámadást ígérő csodáját. Szubjektív útikönyv, mely az erdélyieknek s más tájak olvasóinak is mélyreható élmény forrása.

A *Szatmári Magyar Hírlap* megbízásából készült a csíkszeredai Státus Kiadóban, 2007.

Sróth Ödön

holdláng

A szatmári tájakon napjainkban sem apadt ki a líra forrása. Bár az *Ér Adyt* megihlető rejtélyes, költői álmokra indító világa jócskán megváltozott, a mai táj, a mai ember életérzése épp úgy versekért kiált, mint az egy évszázaddal ezelőtti. Versekért, amelyek mai gondolatokat, mai vívódásokat, töprengéseket rejtenek/kódoznak a szavakba, sorokba – hagyományos vagy a kor kínálta szabadnál is szabadabb formákban.

A Nagykárolyban élő Sróth Ödön költészete, ha verseinek motívumvilágát nézzük – fény, köd, háló, hold, táj, idő, álom... – egyetemes, örök jelképeket, különösen a romantika univerzumát idézik.

Mégsem mondhatjuk, hogy versei hátat fordítanak a mai világnak, menekülnek annak realitásai elől. „nézd a keretet / és nézz mögé” – indítja kötetnyitó versét (esély). A látvány, amely megigéz, a tér, amelyben mozgunk a mindenségnek csak egy része, szelete. Mögötte ott a forrás, az ihlető gondolat és érzés, ott van a hatás, mely verseiben bő áradású, sajátos nyelvi köntösben tárul elénk. A fix pont köré rajzolt koncentrikus terekben, a rend, a trend köreiben élünk, vergődünk „e torokgyík századelőn”, mikor verselő galócák némitának el a szavakat. Az ellenpóluson ott rejlik a kitarulkozás lehetősége, kínálata is: „minden mozdulatban van egy mennyországi szikra”. Szikra a táj szépsége kiváltotta élmény, a szerelem, a kápolna csendje, szikra a gyermekkor, a zene varázsa és még mennyi más lehetőség napjaink égető kérdéseinek, gondjainak és örömeinek lírai megjelenítésére. Elégikus hangvételű sorai mellett ott vannak a „háló”-versek zaklatott életérzést idéző, a versalkotás formai jegyeiben is testet öltő költői eszközei. A megoldások rendkívüli formai gazdagsága, ötletessége tág teret nyújt a költői invenciónak: a központozás mellőzésével, a verssorok, szótestek megtörésével, meglepő tagolásával létrehozott gondolatrítmus, a képversek vizuális megjelenítései jelzik e költemények alkotójának művészi kvalitásait. Emellett a megszemélyesítés, a hasonlatok és metaforák pazar bősége ad verseinek különös lírai értéket.

Vénig László nagykarolyi fotóművész címlapja ezt a színözönt, gazdagságot sejteti.
EuroPrint Nyomda, Szatmárnémeti, 2008.

A hattyúleány

Erdélyi szász népmesék

A szászok népmesei kincsei megmen-téséért különösen sokat tett a néhai segesvári kántoriskola tanára, evangélikus lelkész, a Grimm testvérekkel is levelező Josef Haltrich, aki az 1882-ben *Deutsche Volksmärchen aus dem Sach-senlande in Siebenbürgen* címmel meg-

jelent kötetében mintegy száz népmesét tett közzé.

Veres István, a *Szatmári Magyar Hír-lap* munkatársa, azok közé tartozik, akik műfordításokkal járulnak hozzá az Erdélyben tragikus mértékben megapadt nemzetiség irodalmi értékeinek magyar tolmácsolásához. Az eddigiekben Adolf Merschendorfer: *Leonóra*, Franz Storch: *A zenélő óra*, Erwin Wittstock: *Végítélet Önyírban* című regényét, Otto Fritz Jickeli *Nemzedékek* című családi krónikáját, Franz Hodjak: *Folyosón* című novellás kötetét fordította le.

E kötetben Josef Haltrich gyűjtéséből közöl tíz erdélyi szász népmesét. A kötetet Muhi Sándor képzőművész tanítványai – a Kölcsey Ferenc Főgimnázium és a 10-es számú Általános Iskola tanulói – kedves és bájos festményeivel illusztrálják. A mesék hősei – legyenek királyfiak vagy pásztorlegények, gazdag kereskedők vagy szegény emberek gyerekei – egyetemes és sajátos erkölcsi eszmények hordozói, megtestesítői. A jócselekedet, a becsületesség, a bátorság, a jószívűség, a hűség elnyeri jutalmát; a gonosz szándék, a kapzsiság pedig méltó büntetését. A képzeletbeli, csodás elemekkel teli világot idéző írások morális töltete különösen felértékelődik a mai elszemélytelenedő, a pénz hatalma által uralt, hite vesztett világban. Kicsiny és felnőtt olvasóinak azt sugallják, hogy hitünket sose veszítsük el, hogy az akadályok előtt ne torpanjunk meg, hogy a jóért, a gonosz ellen folytatott küzdelemben mindig lehet találni olyan segítőtársakat, akikkel szándékainkat valóra válthatjuk, céljainkat elérhetjük, hogy nincs olyan mélypont, ahonnan ne lehetne kijutni. E kultúra hordozóit, közvetítőit – a szász falvak szorgos, hitét és anyanyelvét megőrző lakosságát – a történelem mostoha forgószele elsodorta Erdélyből. E könyv időt álló téglá abban a jelképes szellemi épületben, amelyet maguk mögött hagytak.

EuroPrint Nyomda, Szatmárnémeti, 2007.

Közírás

Veres István

Tollhegy

Publicisztikák • 2006

Az újságíró előtt ars poetica-ként lebeghetnek az erdélyi közírás nagy személyisége, Balogh Edgár szavai: „Gyakorlati céloom van minden sorral. (...) a betűket azért ütöm le, hogy valahol valaki átvegye látásomat, s a valóságba vigye tovább”. Az ő látását s azét a közösséget – esetünkben a romániai magyar nemzetiséget –, amelynek nevében és érdekében megszólal. Maradéktalanul érvényes ez Veres István írásaira is, aki e kötetben, amint alcíme is jelzi, egy év termése legjavát gyűjtötte egybe.

E gyűjteményt leginkább a mozaikhoz hasonlíthatjuk: külön-külön csak egy kis darabka, de együtt már a romániai közélet 2006-os freskója, láttelepe. Az írások mindenike abból ihletődik, véleményével, megállapításaival arra akar visszahatni. Informálja és formálja az olvasó gondolkodását azokban a kérdésekben, amelyek leginkább foglalkoztatják a közvéleményt.

A vezércikk, a publicisztika a lap – esetünkben a Szatmári Magyar Hírlap – arcélére is rávilágít. Jelzi annak irányultságát, politikai, ideológiai beállítottságát, a célt, melynek szolgálatára elszegődött. Érthető, hogy a nemzeti-ségi kérdés, a 2004-ben beterveztett – mindmáig halogatott – kisebbségi törvény, az anyanyelv-használat, az összefogás és széthúzás, az autonómia kérdésköre központi gondolatként van jelen, beleágyazva abba a társadalmi, politikai közegbe, amely az ország, Románia, társadalmát alakította abban az esztendőben... és azóta is. A legfontosabbak, címszavakban: a korrupció elleni küzdelem, a politikai áramlatok és személyiségek megítélése, a decentralizáció, az igazságszolgáltatás reformja, az életszínvonal, az egészségügy, az oktatás

sok-sok megoldatlan kérdése. Különös figyelmet nyernek az anyaországban történtek: a választások, a szeptemberi és októberi tüntetések, a magyar–magyar kapcsolatok, a közös kormányülések hozadéka. A kör annál is tovább bővül Románia EU-tagsága elnyerésével, a világpolitika fontosabb jelenségeinek a taglalásával.

Írásainak alapvonása a tárgyilagos-ságra törekvés, a magyar nemzeti közösség ügye iránti elkötelezettség, a tömörség és a nyílt beszéd. Cselekvésre, közéleti szerepvállalásra, összefogásra, önmagunk megőrzésére buzdít.

EuroPrint Nyomda, Szatmárnémeti, 2007.

Sike Lajos

A 70-kedő firkász

avagy

Ki tehene borja vagyok én?

A hagyományos újságírás sajátos és egyik legértékesebb műfaja a riport, amely – legjobb művelői tollán – szépirodalmi rangot nyert. Szomszédságukban, olvasmányosság tekintetében, ott találhatók a kis színes írások, melyek ugyancsak írói erényeket csillogtatnak. E kötet írásai híven példázzák: Sike Lajos mindkét műfajnak kiváló művelője.

A hatvanas évek közepén lépett az újságírók sorába. Azóta örökös készenléti állapotban élt, az élet sűrűjében, távol a redakciók napi nyűgétől, kötöttségeitől. Az Előre, majd annak jogutódja, a Romániai Magyar Szó tudósítójaként örök nyüzsgésben tett szert oly tájékozódási készségre és képességre, melyek eredményeként remek írások kerültek ki tolla alól.

A kötet címében egy állítás, alcímében egy kérdés fogalmazódik meg. Az első a hetven évesen is fiatalos lendületre; a második a köszegremetei származást mindenkor büszkén valló, eleit mélyen tisztelő szerző személyiségére utal. A kor hozta az élettapasztalatot, mely beépült e kötet írásába. A szülőfalu a humánumot, mely riportjaiban, színes írásai mindenkének kiindulópontja és célja is

egyben. Munkásságát értékelve találóan nevezi az előszó írója „a közösségi lelkiismeret megszólaltatójára”-nak. Konkretizáljuk: a kisebbségben élő magyarság lelkiismeretének megszólaltatója, ébren tartója. Írásaiban – kimondva vagy kimondatlanul – mindenkor ott rejlik a hűség gondolata és erénye: a szülőhelyünk, a hagyományaink, a nyelvünk és kultúránk iránti hűség szava, buzdító üzenete, az összetartozás megtartó köteléke, az emberi szolidaritás szép érzése. Riportok sorát említhetnénk, melyek mind–mind ezt példázzák: a szeretetét, az idegenből is haza hívó szót, az élet, a kétkezi és az alkotó munka szépségét, teremtő erejét és derűjét, a szétszórtságban, más–más országban élő magyarságot összekötő szálak elszakíthatatlanságát, a megtartó értékeinkhez való állhatatos ragaszkodást... Mindezek fölött ott magaslik a megmaradás örök parancsa: a cselekvő készség és akarat, az egység és összefogás szükségessége.

A szatmárnémeti Scriptor Alapítvány megbízásából – elnök: Szilágyi Ferenc – kiadja a csíkszeredai Státus Kiadó, 2008.

Művészettörténet

Muhi Sándor

Építészet Szatmáron

A város arculatát elsősorban építészeti emlékei, alkotásai határozzák meg. Az ott élőben s a turistában is ott munkál az igény: többet tudni róla, megismerni a látvány történeti hátterét, stílustörténeti jegyeit. Ehhez nyújt segítséget Muhi Sándor könyve, rendkívül igényes nyomdai kivitelezésben. A magas szakmai igényességgel megírt, archiv és saját, valamint kortárs felvételekkel gazdagon illusztrált kötet kétszáz esztendő építészeti értékeinek számbavétele egy igen értékes sorozat részeként került az olvasó kezébe. Az ismert grafikus és rajztanár a kilencvenes évektől kezdődőleg jelentette meg a város és a megye művészettörténeti értékeinek feldolgo-

zását, közzétételét *A régi Szatmárnémeti* (1995), *Szatmárnémeti római katolikus templomai* (2000), *Szatmárnémeti* (városismertető – 2001, második, bővített kiadás: 2003), *Képzőművészeti élet Szatmáron* (2004) című kötetekben, illetve a Szatmári Magyar Hírlap melléklete, a Szamos hasábjain közölt *Stílustörténet* (2006), *Híres alkotók a Szatmári Római Katolikus Egyházmegyéből* (2007–2008), *Szatmári szobrok, emléktáblák* című cikksorozataiban.

Bevezetőjében utal a történeti háttérre, amely meghatározta az építészeti stílusok alakulását, tárgyi megjelenítését: „Városunk sohasem volt számottevő kulturális, művészeti központ, távol esett a nagy, meghatározó stílusirányzatok születési helyeitől, a művész-képzés jelentős, ismert fellegvárától. A stílusirányzatok így szinte kivétel nélkül megkésve, jelentős módosulásokkal, áttételekkel és áthatásokkal, a helyi elvárásokhoz, lehetőségekhez, hagyományokhoz igazodva jelentkeztek.” Ami korántsem jelenti, hogy ne lennének értékes, a város sajátosságát meghatározó építészeti emlékeink. Számbavételük során taglalja a tervezés és kivitelezés folyamatában alkalmazott stílusjegyeket, motívumokat, díszítőjegyeket, az azokban fellelhető barokk, klasszicizmus, neoromán és neogótika, a szecesszió, az eklektika formanyelvének elemeit, a népies építészet hatásait. Ezek együtt vezetnek az egyházi és polgári építkezés rendkívüli gazdagságához. Munkájában kitér a két világháború közti időszakban érvényesülő román építészeti iskola szellemében épült egyházi és középületek ismertetésére, valamint a város hagyományait teljességgel ignoráló szocreál létesítmények bemutatására is.

Nyelvezete precíz, stílusa lényegre törő és világos. Kötete a tudományos kutatók és az érdeklődők számára egyaránt értékes kiadvány.

Kiadja a Scriptor Alapítvány. Elnök: Szilágyi Ferenc. Nyomtatta: EuroPrint – Szatmárnémeti – 2008.

Csirák Csaba

Színházi élet Szatmáron

(1898–1918)

Szatmár városi Tanács jegyzőkönyveiben fennmaradt adatok szerint 1790. június 8-án, 10-én és 13-án Móricz János társulata „a polgárság és a lakosság tetszésére” „Komédiajátékokat” adott elő. Ettől az időponttól számítható a szatmári színjátszás dokumentumokkal alátámasztott hiteles története. A polgárság színház iránti megbecsülése, a színművészet iránti igény minél színvonalasabb kielégítése, a város áldozatkész támogatása jeleként épült meg 1848-ban az első, közel fél évszázaddal utána, 1892-ben pedig a ma is álló kőszínház.

E könyv szerzőjéről tudnunk kell azt, hogy a múlt század hetvenes–nyolcvanas éveiben magas művészi színvonalú pódiumműsoraival érdemelte ki a közönség figyelmét és elismerését. A kilencvenes években általa kezdeményezett és szervezett *Hajnal akar lenni* című, immár hagyományos, nemzetközivé vált népdalverseny, valamint a *Gellért Sándor szavalóverseny* Szatmár megye kulturális életének legjelentősebb eseményei közé tartozik. Ugyancsak ő a kezdeményezője és szerkesztője az *Otthonom Szatmár megye* című kiadványoknak, melyek sorában immár harminc kötet jelent meg.

Sokirányú érdeklődése és munkássága igen fontos alkotóeleme a szatmári színjátszás történetének a kutatása. E mostani kötet előtt *A szatmári színjátszás otthonai* (2003) és az *50 év krónikája* (2003) című köteteivel hívta fel magára a figyelmet. E könyvében a monarchiabeli békeidők két évtizedét „leltározza fel”, rendkívüli alaposággal, ezernyi adattal igazolva annak rendkívüli gazdagságát, termékenységét.

Ezt szolgálja e kötet minden sora, „a huszonegy színházi évet átfogó utazás” minden állomása. A színházi évadok címszavai, a színházat bérlő direktor neve köré csoportosított rendkívül gaz-

dag adathalmaz következetes szerkesztési eljárást követ: kitekintés a város társadalmi életére, tallózás a korabeli sajtóból, az évad műsorrendjének felépítése, a társulat és a vendégművészek névsora, színlapok és színlaptöredékek, az évad játékrendje. A kötet lapjairól a város pezsgő művészeti életének a hangulata árad. A kötetet igen értékes archív fotóanyag színesíti.

(Kiadja a Szatmári Magyar Hírlap. Ügyvezető igazgató: Szilágyi Ferenc. Nyomdai munkák: Euro-Print Kft., 2008)

Történelem

Mandula Tibor

A MAGYARSÁG TÖRTÉNETE

az óhazától Mohácsig, 1526-ig
Magyar történelemről írni, arról beszélni, ilyen tartalmú könyveket birtokolni Romániában főben járó bűnek volt az utóbbi kilencven évben. Az – mint a magyar nemzettudat ébren tartásának, erősítésének legfőbb eszköze – vörös posztó volt a hegemonisztikus törekvésekre alapuló politika és ideológia szemében. Egyetlen kivétel említhető: Görög Ferenc: *A magyar nemzet története* című munkája, amely Kolozsváron jelent meg 1935-ben.

Az 1990 után nyílt lehetőség arra, hogy ilyen tárgyú munkák megszülethettek, kereskedelmi forgalomba kerülhettek. Így vált lehetségessé, hogy a Szatmári Friss Újság újraközölhette Benedek Elek *Nagy magyarok élete* című művét, hogy a Szatmári Magyar Hírlap föl vállalhatta Mandula Tibor történelmi tárgyú sorozatának a Szamos című mellékletben, majd könyv alakban történő megjelentetését.

Könyvét – a tudományos közlésen túlmenően – úgy olvashatjuk, mint egy eseménydús regényt, melynek cselekvéstörténetét a sors kiszámíthatatlan keze bonyolítja, hősei pedig a jó és a gonosz, az üdvösség és a kárhozat, a hűség és hitszegés, az elkötelezettség és a pár-

tütés, az egység és a széthúzás nemes vagy nemtelen szellemétől vezetettve alakították történelmünket. Szent István, Szent László, IV. Béla, Nagy Lajos, Mátyás király – megannyi napfényes csúc, fénylő csillag történelmünk egén. Sorsformáló uralkodásuk jelölte ki azt a pályát, amelyet a magyarság futott be államisága első évszázadaiban. Amikor helyüket az önző, partikuláris vagy személyi érdekek vették át, súlyos árat – Mohi, Mohács – kellett érte fizetnünk. Ám mindig akadtak olyan személyiségek, akik az elszakadt fonalat újra összekötötték, történelmünk folytonosságát biztosították. A könyv minden sora, minden oldala fölött ott leng az örök tanulság: megmaradásunkat, felemelkedésünket, gyarapodásunkat csak az összefogás, a nemzet erejébe vetett hitből táplálkozó cselekvés szolgálhatja! Hatványozottan érvényes tanulság ez az elszakított nemzettestek esetében!

A könyvészeti hivatkozások jelzik, hogy a sorozat írásakor mily gazdag forrásanyagra támaszkodott. Stílusát az ismeretterjesztő könyvekre jellemző, az olvasótömegek számára is könnyen érthető, befogadható nyelvezet határozza meg.

A szatmárnémeti Scriptor Alapítvány megbízásából – elnök: Szilágyi Ferenc – kiadja a csíkszeredai Státus Kiadó, 2008.

Nyelvtudomány

Bura László

Öt évszázad utcanévei

Szatmárnémeti (Satu Mare)
(1500–2000)

Bura László munkája Szatmárnémeti utcanév-anyagának öt évszázadra kiterjedő vizsgálatát foglalja magába, támpontot nyújt mindazoknak, akik e város múltja iránt tudományos indíttatásból vagy csupán lokálpatriótaként érdeklődnek.

Az utcanévadásnak is megvan a maga története. Jól példázza ezt a bevezetőben

megismert gyakorlat – a kezdetektől napjainkig. A névadás hátterének fő szempontjaira és azok következményeire utalnak a Bevezetőből idézett sorok: „Szatmárnémeti utcanév-anyagának számbavétele, változásuk bemutatása, hasznos adalékul szolgálhat az utcanévadás művelődéstörténeti, esztétikai, politikai, ideológiai motívumai feltárásával foglalkozó tanulmánynak, változásuk egyben a kortörténet része. Az utcanévek a hivatalos nevek közül a legkönnyebben változtathatók, ezért leginkább magukon viselik a kor, a változó társadalmi és politikai rendszerek sok valódi és majdnem ugyanannyi téves értékítéletét”.

Öt évszázad utcanév-változásai a városfejlődéssel együtt járó folyamatként állnak előttünk. A népi névadás alapjául a helyi kötődések, földrajzi és mesterségbeli vonatkozások, környezeti jegyek, alaki jegyek dominálnak. 1883-tól kezdődőleg beszélhetünk a hivatalos névadás gyakorlatáról. Az akkor keletkezett új utcanévek többsége személynévi eredetű, amely a későbbiekben is meghatározó irányelv maradt. A későbbiekben számottevő fordulatot hozott az impériumváltozást követő 1920. évi „átkeresztelés”, amely az új hatalom történelmi kötődéseit tekintette a névadás egyik legfontosabb követendő alapelveként. 1940-ben az új államiság törekvései érvényesültek, 146 utca cserélt újra nevet. 1945 újabb radikális változásokat okozott, kisebb-nagyobb korrekciók a későbbiekben is bekövetkeztek, az éppen kurrens politikai, ideológiai áramlatoknak megfelelően.

A kötet következő fejezetei az utcanévek szerkezetét, a névrendszer fejlesztését vizsgálja, a névadás elvi módszertani tanulságait összegzi. A statisztikák, a névváltoztatásokat szemléltető táblázatok, az adattár, a 2006-os utcanévek elsorolása, a különböző korokból származó térképek mind-mind a történeti áttekintésre adnak lehetőséget. Bura

László könyvét a szatmárnémeti helytörténeti kutatás és a nyelvtudomány egyaránt kutatási forrásként értékelheti és hasznosíthatja.

A Szatmári Magyar Hírlap megbízásából készült a csíkszeredai Státus Kiadóban, 2007.

Bura László

Szatmári szólások és közmondások

A Bolyai Tudományegyetemről az ötvenes évek közepén politikai okokból eltávolított tanársegéd a Szatmár megyei Mezőpetriben lett általános iskolai tanár. Ottani működése idején a Magyar Nyelvőr pályázatára gyűjtötte össze és dolgozta fel tíz falu közmondásanyagát, *Nagykároly vidéke közmondásanyaga* címmel. A hatvanas években, immár szatmárnémeti gimnáziumi tanárként tovább bővítette azt. A *Szatmári közmondások* című gyűjtemény kutatási területe újabb tizenhét helysére kiterjedt ki. A gyűjtésbe bevonta diákjait, körlevél formájában pedig a pedagógusokat is. Az első ízben 1987-ben megjelent munka 115 szólással és közmondással gazdagodott, beépült a mostani kiadás anyagába.

Az e kötet elé Előszót író Hajdú Mihály budapesti nyelvészprofesszor Bura László munkája értékeit méltatva, kiemeli: „A kötet legfontosabb jellegzetessége és fontossága, hogy összefüggő nyelvjárási területről ad hírt, s egy nagyjából homogén etnikai egység gondolkodásmódját tükrözi. Ez lehetővé teszi a nyelvi, néprajzi és etnopszichológiai sajátosságok együttes vizsgálatát. Fontos továbbá a műnek a lehetőségek szerinti teljességre való törekvése, a hatalmas adatanyag összefogása, összefoglalása és összehasonlítási alapul való föltárása. Nem utolsó szempont ezeken kívül a közzététel módszereiben való következetesség, könnyen használhatóvá tevő közlésmód; a modern módszerekkel történt gyűjtés, elrendezés és értékelő feldolgozás.”

A szerző bevezetője a gyűjtés, annak tudományos feldolgozása és a kiadás

hátterére vet fényt. A több mint 2300 szólást és közmondást a vezérszavak betűrendjében közli, azok jelentésma-gyarázatával, értelmezésével együtt. A kutatók é érdeklődők jobb eligazodását szolgálja a rövidítések jegyzéke, a kötetben előforduló tájszavak értelmezése, a vezérszavak betűrendes mutatója, valamint a a gyűjtött anyag tematikai csoportosítása.

A Szatmári Magyar Hírlap megbízásából – ügyvezető igazgató: Szilágyi Ferenc – kiadja a csíkszeredai Státus Kiadó, 2008.

Bura László

Szatmár megye helynevei

(földrajzi nevei)

A kétkötetes tudományos munka megjelentetése a magyar nyelvtudomány egésze vonatkozásában is eseményszámba megy, hisz ennek előtte csupán Zala megye helynévanyagát közölték, 1964-ben. Dr. Bura László és a gyűjtésben őt segítő diákok és pedagógusok a zalai példától indítva láttak munkához, amely az elmúlt évtizedek során kisebb-nagyobb megszakításokkal folytatódott, a mai romániai Szatmár megye százharmincegy helységére terjedt ki.

A kötet Előszavában Péntek János, kolozsvári egyetemi tanár a helynévkutatás tudományos jelentőségét hangsúlyozza: „A nevek állandóságuk és változatlanságuk révén nyelvi reliktumokká válnak. Olyan emlékjelekké, amelyek a sokszor évszázadokkal korábbi névadás korának természeti és társadalmi viszonyairól, tulajdonviszonyokról, történeti eseményekről, a névadó közösség nyelvéről tanúskodnak.” Utal a Szabó T. Attila névvel fémjelzett kolozsvári nyelvészeti iskola e téren végzett úttörő munkájára, eredményeire.

A kötet szerzője kihangsúlyozza, hogy az „tudományos céllal készült, elsősorban nyelvtudománnyal foglalkozók, helytörténészek és más szaktudományok művelői hasznosíthatják”, majd hozzáté-szi azt további gyűjtések gyarapíthatják,

kiegészíthetik. Bevezető tanulmányában vázolja a gyűjtés történetét, területi behatárolását, módszertanát, a szerkesztés alapelveit, ismerteti az adattár felépítését. Az adattárat a helységek bel- és külterületének térképe teszi szemléletessé.

A második kötet külön fejezetben közli a földrajzi köznevek és helyzetviszonyító elemek szótárát és értelmezését segítő adattárat; a tanulmányban felhasznált utalások, források, irodalmi hivatkozások jegyzékét. Közli továbbá korábban megjelent, e tárgykörhöz kapcsolódó

tanulmányát – *Szatmárnémeti történeti helynevei* –, amely sokban kiegészíti az e kiadványban a megyeszékhellyel kapcsolatos adatokat.

E sorok csupán jelzésként, figyelemfelkeltő sorokként szolgálnak Bura László munkájának megjelenéséről. Jelentőségéhez méltó értékelése – beleértve az előbbi két kötetet is – nyelvtudósok, tudománytörténészek feladata.

A Scriptor Alapítvány megrendelésére készült, a csíkszeredai Státus Kiadónál jelent meg, 2008.

Máriás József

„Se kovásza kenyerének, se vize malmának”

A fenti mottóval jelent meg 2008 őszén Bodnár Zsuzsanna „Néprajzi fogalomtár. A hon- és népismeret oktatásához” című munkája. A kötet lektora Páll István, a Sósói Múzeumfalú igazgatója az előszóban a következőképpen ír: „Néprajzi fogalomtár”. Ízelgetve a címet, tolulnak elő az ember fejében a fogalmak: vajon ez vagy az a szócikk benne van-e a könyvecskében? Vajon minden értelmezése szerepel-e a fogalomnak? Van-e értelme a Néprajzi Lexikon után egy ilyen kiadványnak, hiszen ha valakit érdekel egy-egy néprajzi kifejezés, tárgy, szokás, felüti a lexikon megfelelő kötetét és bő irodalommal, szakmai magyarázatokkal, fotókkal, rajzokkal, kottákkal előtte áll a kívánt szócikk.

Épp ez az érdekessége és jelentősége a jelen kiadványnak: nem akar mindenen tudományosnak látszani, nem akar irodalmi hivatkozásokat közölni, nincs telis-tele fényképpel és magyarázó ábrák sokaságával. 117 oldalon röviden és érthetően közli a szavak értelmezését olyan formában, hogy mindenkinek világos legyen, mindenki megértse. Szóljon a pedagógusnak és szóljon az érdeklődő

tanítványnak, szóljon mindenkinek, aki nem feltétlenül tudományos értekezést vár el egy szócikktól, hanem csak egyszerű rövid tömör magyarázatot. Ismeretet közvetít, s nem új fogalmakat kreál; magyaráz, de nem „szájbarág”. A rajzok, amelyeket Benke Zsolt a Sósói Múzeumfalú néprajzi gyűjteménye alapján készített, segítséget nyújtanak a jobb megértés érdekében, pontosak, sallangoktól mentesek.

A szerző, Bodnár Zsuzsanna etnográfus, a Múzeumfalú muzeológusa. Munkája során nap mint nap kapcsolatba kerül a „laikus” közönséggel: előadásokat tart gyerekeknek és felnőtteknek, csoportokat vezet és cikkeket ír, s az ezek során felvetődő kérdések indították arra, hogy talán érdemes lenne egy olyan fogalomtár összeállítása, amelyből minden érdeklődő választ kaphat a különböző néprajzi fogalmakról és témakörökről. Olyan kötet összeállítására vállalkozott, amelynek rengeteg buktatója lehet: a néprajzos szakember kevésnek, nem eléggé tudományosnak is tarthatná, ha nem figyelne arra, hogy a néprajztudomány egyik legfontosabb küldetése, hogy

a néptől szerzett ismereteket közérthető módon tegye közzé, adja tovább. S ne csak a szűk szakmának írjon, hanem a legszélesebb közönségnek. És gondoljon azokra is, akik ezeket az ismereteket már a kisiskolásoknak is közvetítik, gondoljon azokra a pedagógusokra, akik néprajzzal csak igen kevés óraszámában találkozhattak a felsőoktatási intézményekben, s ha falura kerülnek, legyen fogalmuk az ottani gyökerekről. S milyen boldogság is lehet a szerzőnek, ha egy-egy házi feladatként kiadott gyűjtőmunka során a gyerekek is elővehetik az általa készített fogalomtárat, s ebből szereznek ismereteket, készülnek fel az órára!

Másik buktató lehet, hogy nem minden olyan fogalomra talál magyarázatot az érdeklődő, amit éppen meg szeretne nézni. Bizony, ez könnyen előfordulhat, hiszen egyetlen lexikon sem lehet teljes, egyetlen fogalomtár sem tartalmazhat választ minden felmerülő kérdésre. Ez a munka nem is a teljesség igényével készült: azokat a legfontosabb fogalmakat kívánja magyarázni amelyek a gyakorlati munka, az oktatás területén legvalószínűbben felmerülhetnek. Néha-nhan felvethetik, hogy miért szerepelnek benne olyan szócikkek, amelyeknek az értelme annyira köznapi, hogy felesleges magyarázni... Ilyenkor gondoljanak azokra a néprajzzal csak most ismerkedő

gyerekekre, akiknek talán mégsem annyira triviális a dolog.

A hagyományismeret tanításának célja: a tradicionális paraszti kultúra és értékrend megismertetése. A természetközeli élő, a természetet tisztelő, azt felhasználó és nem kihatoló paraszti életmód értékeinek bemutatása. A szűkebb szülőföld hagyományainak alaposabb ismeretén keresztül a hazaszeretet megerősítése, olyan egészséges identitástudat kialakítása, amely pátosz és túlzó romantika nélkül tanítja meg nemzeti örökségünket megbecsülni, szeretni és tisztelni.

Feladata a hagyományos családi formák, a természet ismeretéhez alkalmazkodó munkarend, a paraszti erkölcs- és értékrend megismertetésén keresztül olyan biztos háttér nyújtása, amely segít eligazodni a világban, amely megvédi a fogyasztói társadalom szélsőséges megnyilvánulásaitól és az értékválságtól.

E célok megvalósításához fogadják segítségnyújtásként ezt a kis kötetet, s ha valamit nem találnak benne, bátran írjanak bele újabb szócikkeket, hiszen ezzel csak teljesebbé tehetik azt!

Bodnár Zsuzsanna: Néprajzi fogalomtár. A hon- és népismeret oktatásához. Megyei Pedagógiai, Közművelődési és Képzési Intézet. Nyiregyháza, 2008. 124 p.

Cservenyák László

Arisztokraták régen és ma

Az arisztokratákról írni ma hálás dolog, mert minden elnyomott sorsa – különösen, ha ez a kommunista diktatúra idején történt – megértést, rokonszenvet vált ki az olvasóból. Arisztokratákról írni ma nehéz, mert a kérdezőnek ismernie kellene a családok rég- és közelmúltját – azaz nem elég a magyar történelem nagy és köztudott eseményeit felmonda-

ni a beszélgetéskor. Márpedig akárcsak közel két tucat család néha félévezredet is átfogó történetének a bebilázása még a történészeknek is komoly kihívást jelent. A szerző tehát nehéz fába vágta a fejszéjét már előző – azonos címet viselő – kötetében is, most is: miután nem tartozik közéjük, kérdései elárulják, hogy kíváncsi idegenként tekinthet csak rájuk,

szokásaik, pletykáik, belső viszonyaik ismerete nélkül eléggé rutinszerűek a kérdésekre adott válaszok is. A történetek zöme: 1945: vagyonelkobzás, az ország elhagyása; 1948-52: lakáselkobzás, kitelepítés; 1956 és utána: disszidálás, vagy törvényes kitelepülés; 1989: visszazárlingózás; 1994-től: hazatelepülés. Persze nem minden családdal történt ez, volt, aki mindvégig az ország lakója maradt (pl. Apor, Jeszenszky, Puchner, Riedel, Radvánszky, Serényi).

Persze az arisztokraták sem ismerik a múltjukat: ezért olvashatunk az ősök között várépítő! avar hercegekről, honfoglaló vezérekéről; sok esetben a polgári származású feleség a múlt tudója, keresője, néhányan majd öreg korukban fognak gondolni arra, hogy a család régiségében elmélyedjenek. Eligazításnak pedig jó ötlet volt Gudenus János bevonása a kötetbe: az ő pontos adatai segítenek megtudni, hogy ki és mikor lett az arisztokrácia – a hercegek, grófok, bárók klubjának – a tagja. Ez a réteg a II. világháború előtt – már aki Magyarországon élt – a nagypolitikába alig ártotta magát (kivételet képeztek az Erdélyből, a Partiumból vagy a Felvidékről érkezők, akiknek az ottani birtokvesztésük miatt valamiből mégiscsak meg kellett élniük). A volt földbirtokosok ivadékokat arról kellett volna megkérdezni, vajon hogyan élte át a család a nagy földindulást, a mennyországból a padlóra zuhanást (ahogyan tette ezt Illyés Gyula az „Ebéd a kastélyban” c. kötetében), a kastély, a személyzet, a szigorúan beosztott napi-rend elvesztését. Volt, aki erről magától vallott – mint Jeszenszky Antal egykor ált. iskolai osztálytársam, pedig ő nem birtokos család sarja volt – elsősorban azt fájjalva, hogy a rendszer még a középiskola elvégzését sem engedélyezte neki. (1965-ben hobbjá jóvoltából a terepmotorozás magyar bajnoka lett). Más szerencsések rangrejtve éltek, nemhogy középiskolát, de egyetemet is végezhet-

tek, sokuk csak felnőttébb fejjel értesült róla, hogy ő is a volt „reakció” származéka (mint Markovits Kálmán, az olimpiai bajnok vízilabdázó).

A kötetnek nem volt szerkesztője, mert akkor nem maradhattak volna bent olyan hibák, amelyre még az átlagolvasó is felfigyel. Pl. a 17 évesen (1957-ben) disszidált Nádasdy Borbála hogyan lehetett Honthy Hanna öltöztetőnője, s táncosnő a Pipacs bárban? A 179. oldalon a kép címe: Kitelepítés után. Pedig a szövegből kiderül, a Riedel testvéreket sem ez, sem az iskoláztatás hiánya nem sújtotta. Nem tudni, miért került a kötetbe a 8 évig Budapesten élt Bourbon királyi herceggel (pap-szerzetessel) készített interjú, mikor a hazánkhoz földrajzilag is legközelebbi rokona egy lengyel herceg.

Megyéinkhez mindössze egyetlen személy kötődik: herceg Odescalci Pál, ifjabb Andrásy Gyula unokája, aki a tiszadobi kastélyban volt gyermekkorra emlékezve, egy dobi parasztházban tölti napjait akkor, amikor nem Londonban él. Valamennyi családban – ahol a felmenők katonáskodtak – mindenki a huszársághoz (talán Nyíregyházára is jutott belőlük) vonult be, amiben persze a ló iránti szeretetüknek, a lóval bänni tudásuknak volt meghatározó szerepe. A számomra legrokonszenvesebb nyilatkozatok közé a fentiek mellett a két Fiáth-lányoké (Titanilla és Marianna), a Wass-fiúké (Endre, Huba és Miklós) és Wenckheim Dickens Jeanne-Marie-é volt. Az utóbbiak egyike, Endre jelentette ki: nem a grófi cím az érdekes, hanem a 800 éves múlt, amit azzal is bizonyított – teszi hozzá a recenzens – hogy támogatta azt a Kolozsvárott a közelmúltban megjelent vaskos kiadványt, amely a család fennmaradt levéltárának a középkorra vonatkozó regesztáit tartalmazza.

De igazat kell adnunk annak a Riedel bárónak (mellesleg egyetemi oktató) is, aki szerint „félreértésen alapuló modor-

talanság jópofa szakdolgozatok témájául választani az arisztokraták sorsát”. A kötetből végül is az derül ki, hogy e családok fennmaradásának alapja egyrészt a magyar nyelv megtartása, a hazatudat kitörölhetetlensége volt, másrészt a kitartás, küzdelem a végsőkig parancsa, a kilátástalannak tűnő helyzeteknek is méltósággal teljes viselése. Ehhez párosult sokuknál a mély vallásosság, a ka-

ritatív tevékenység. Ha a kötetet olvasva mindezek az erények bármily kevésbé is átszüremlelnének a mai magyar valóságba, már köszönetet kell mondanunk az interjúk készítőjének.

Adonyi Sztancs János: Arisztokraták ma. II. (21 főnemes a XX. századból) Diario Kft. H.n. é.n. (2008) 255 p.

n. p.

A bolognai folyamat Közép-Európában

Valószínűleg nincs olyan ember ma Magyarországon, illetve Európában, aki ne hallott volna a bolognai folyamatnak nevezett európai felsőoktatási reformról, amely formálisan 1999-ben a Bolognai Nyilatkozat aláírásával kezdődött. A Kozma Tamás és Rébay Magdolna szerkesztésében és az Új Mandátum Könyvkiadó gondozásában 2008-ban megjelent *A bolognai folyamat Közép-Európában* című tanulmánykötet ezt az eseménysort vizsgálja. E folyamat ebben a térségben végzett kutatásával egészül ki teljessé a közép-európai felsőoktatás akkreditációjának (Kozma Tamás – Rébay Magdolna: *Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában*. [2006]) valamint a régió kisebbségi oktatása alakulásának (Kozma Tamás: *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. [2005]) vizsgálata során kirajzolódó kép. (Kozma & Rébay, 2008, 7–8.).

A bolognai folyamattal kapcsolatban számos írás jelent már meg, amelyek alapvetően négy kategóriába sorolhatók. Az *ismertetések* olyan olvasói csoportot céloznak meg, amely még a bolognai folyamattal kapcsolatos ismereteinek bővítésére szorul. Az *elemzések* a reform egyik vagy másik lényegesnek tartott (vagy éppen annak beállított) vonatkozását emelik ki. Az átfogó és összehasonlító

jellegű *helyzetjelentések* a reformfolyamat aktuális állásáról számolnak be. A reform végrehajtásának részeként megszülető *kritikák* pedig leginkább azt hangsúlyozzák, hogy milyenek kellene lennie az egyetemnek a bolognai folyamat után, vagy éppenséggel a nélkül (Kozma & Rébay, 2008, 14–15.). Ezek között az írások között azonban nagyon kevés olyat találhatunk, amely a bolognai folyamatot kutatási problémaként értelmezné. Mint oktatásügyi reformfolyamatot is kevesen elemezték eddig. (Kozma & Rébay, 2008, 10–11.).

E tanulmánykötet a bolognai folyamattal kapcsolatosan megjelenő munkák sorában több szempontból újnak tekinthető. Egyrészt azért, mert kísérletet tesz a folyamat kritikai elemzésére. Másrészt az Európai Unión belül a posztszocialista országok sajátosságait nemigen tanulmányozták eddig. Pedig a 20–21. században végbemenő európai felsőoktatási reformfolyamat a közép-európai régióban a rendszerváltozással igen nagy mértékben összefonódik. A kötetben szereplő kiváló esettanulmányokban a szerzők röviden ismertetik a bolognai folyamat egészét, illetve annak konkrét célkitűzéseit az adott országok felsőoktatási politikájában. Majd az ak-

tuális helyzetet összemérvén az eredeti célokkal megpróbálnak megoldásokat javasolni a változtatásokhoz. (Kozma & Rébay, 2008, 287.).

A tanulmány természetesen nem fedkezük meg a bolognai folyamatról szóló meglévő irodalom áttekintéséről sem. Mégis a kötet talán legjelentősebb részét a részt vevő országokban a folyamat állásáról készült esettanulmányok alkotják. Az Ausztriáról, Szlovákiáról, Ukrajnáról, Romániáról, Szerbiáról, Horvátországról, Szlovéniáról és Magyarországról szóló fejezetek akár különállóan is olvashatóak. Ezek a tanulmányok különösen érdekesek számunkra, mert ellentétben a tagországok kormányai által elkészített hivatalos ország-jelentésekkel, itt a szerzők alulról, illetve oldalról mutatják be a helyzetet, a folyamat hatásait az egyes országok felsőoktatására. (Kozma & Rébay, 2008, 288.).

A kötet rendkívül fontos részét képezik a felsőoktatási reform dokumentumainak „újraolvasott” változatai. A poli-

tikai döntéshozók számára a realitást a hivatalos fordítások jelentik. A hivatalos fordítások nem ritkán nevezhetőek azonban inkább „ferdítéseknek”, mivel ezek az eredeti szöveg különböző értelmezései és átértelmezései annak megfelelően, hogy ki milyen célból akarja felhasználni. A kutató számára az eredeti szöveg és a hivatalos fordítás közötti különbségek rendkívül sokatmondóak, hiszen ezek a reformokat irányító felsőoktatást átalakító ki nem mondott szándékairól árulkodnak. (Az újraértelmezéseket, újrafordításokat a Debreceni Egyetem neveléstudományi doktori programjának néhány hallgatója végezte el Kozma Tamás professzor úr és Rébay Magdolna tanárnő vezetésével. Kozma & Rébay, 2008, 316–317.).

Kozma Tamás–Rébay Magdolna (szerk.): A bolognai folyamat Közép-Európában. Új Mandátum Kiadó, Bp. 317 p.

Nagy Péter Kristóf

Idén augusztus 28-án péntek este kezdődik mindannyiunk öröme és büszkesége a VIDOR fesztivál. Tavaly Karádi Zsolt nemcsak mint a szavak embere, hanem mint avatott fotográfus is követte az eseményeket, elsősorban persze a nagy szerelemtől hajtva: a Színházra fókuszálva. Az Ő képeiből nyílt kiállítás a Móricz Zsigmond Színházban az elmúlt évad utolsó premierje alkalmából.

Karádi Zsolt képeihez

Mi, színművészek, színházi emberek hivatásunkból kifolyólag (is) érzékeny, sebezhető emberek vagyunk, hisz nap-nap után testünket, lelkünket, idegrendszerünket visszük vásárra, saját belső harcainkból, gondolatainkból, megroppanásainkból, rossz és jó élményeinkből építünk házat, hidat, katedrálist. Nagy szükségünk van jó barátokra, támogatókra, őszinte szívvel drukkolókra és

segítőkre, akik követik, értő-érző figyelemmel és empátiával kísérik pályánkat, munkánkat. Karádi Zsolt ilyen ember, ilyen kísérő, ilyen barát – nagy szükségünk van rá, érzékeny, nyitott, pontosan elemző írásai előadásainkról, magáról a színházról, a színművészetről biztos támpontot jelentenek különösen napjaink sokszor sötétnek, reménytelennek látszó helyzetében.

Ám az számunkra is meglepetés volt, hogy Zsolt nemcsak a tollal bánik kitűnően, de a fényképezőgéppel is; ily módon nemcsak a szó, a verbalitás eszközével ragadva meg a mi pillanatokra bizott, és pillanatokban élő művészetünket, de a kép – sokakat tán könnyebben megszólító – népszerű kifejezésformájával, a fényképezőgéppel is. Igen, minket, színházi embereket gyakran gúnyolnak-kicsinyelnek azzal, hogy a miénk a „pillanat művészete”, csak a jelenben él meg, igazából nem átadható, nem továbbörökíthető, nem konzerválható. Ehhez legközelebb mégis akkor járunk, ha az előbb már említett két eszközzel, írással és képpel teszünk kísérletet az „elfogására”, s a lehetőséghez mérten mégiscsak konzerváljuk a mi egyszeri történeteinket. Az itt látott előadásfotók (Nemeskürty István kifejezését kölcsönkérve, a „képpé varázsolt idő” különleges pillanata) bebizonyítják, hogy Karádi

Zsolt éppoly avatatott kézzel tolmácsol egy-egy előadást, színészi alakítást, jelenlétet, rendezői ötletet a fényképezőgép mögött, mint amikor tollhoz, vagy klaviatúrához nyúl. Ezek a remekbe szabott előadás-portrék hiteles ábrázolások a színház első számú napszámosáról, a Színésről is, aki a vállán visz egy-egy előadást, akiért a néző színházba megy, aki néha egész darabokat képes egymaga megszerettetni, s akinek Diderot híres színészparadoxonja szerint „nincs egyénisége”. Karádi Zsolt bebizonyítja, hogy van. Talán ez ennek a bensőséges hangulatú, egyszerre játékos és lírai kiállításnak az egyik legjellegzetesebb vonása – és egyben legnagyobb ajándéka.

Köszönjük szépen!

A Móricz Zsigmond Színház Társulata nevében:

Tasnádi Csaba–Sediánszky Nóra

NYILATKOZAT

Folyóiratuk legutóbbi számában (2009/2. 227–233.) Kemény Gábor azt állítja tanulmányában, hogy a Kalligram Kiadó Krúdy-sorozata kihagyta a megjelentetett művek sorából a Mari, a tél leánya című kisregényt. Ezzel szemben az igazság az, hogy a nevezett mű majd az Ifjúsági művek között fog napvilágot látni, mikorra a Regények sorozata, kb. 2013 táján véget ér.

Budapest, 2009. július 3.

Kelecsényi László
sorozatszerkesztő

TARTALOM

monográfia

KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: A privilegizált mezővárosi korszak. Szabad királyi város helyett szabad és privilegizált mezőváros	327
BENE JÁNOS: A millennium bűvöletében. Az „előre törekvő város”	352

történelem

JAKAB ATTILA: Hóhérpallos a nyíregyházi Jósa András Múzeumban	377
---	-----

irodalom

BABOSI LÁSZLÓ: Ratkó József életrajza II. rész	385
--	-----

évforduló

HALÁSZ PÉTER: Száz esztendeje született Morvay Péter, az Ecsedi-láp kutatója	410
MORVAY PÉTER: Az Ecsedi láp	415

interjú

MARIK SÁNDOR: A madarak tudósa. Beszélgetés Szép Tiborral, megyénk új akadémiai doktorával	429
--	-----

múltidéző

TÓTH SÁNDOR: Munkácsy Nyíregyházán	441
BORDÉ KATALIN: A Nyíregyházi Rotary Club története	447
TATAI ZOLTÁN: A pöttyös labdától a pneumatikáig. Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából (4.)	453

emlékezés

SIPOS FERENC: A forráskiadást tekintette élete legfőbb szakmai céljának. Végso búcsú Bánkúti Imre történész-muzeológustól	459
---	-----

szemle

Szomszédolás a szatmári szellemi tájakon (<i>Máriás József</i>)	463
„Se kovásza kenyerének, se vize malmának” (<i>Cservenyák László</i>)	471
Arisztokraták régen és ma (<i>n. p.</i>)	472
A bolognai folyamat Közép-Európában (<i>Nagy Péter Kristóf</i>)	474
Karádi Zsolt képeihez (<i>Tasnádi Csaba–Sediánszky Nóra</i>)	475